

*Книга присвячується світлій пам'яті
Миколи Петровича Кузика*

У плинні часу

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ОЛЕКСАНДРІВЩИНИ

У ПЛИННІ
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ОЛЕКСАНДРІВЩИНИ
ЧАСУ

БОРИС
КУЗИК
ВАСИЛЬ
БІЛОШАПКА

КИЇВ
«МИСТЕЦТВО»
2002

ББК 63.3(4УКР-4КІР)я6
К89

Ілюстрована книга розповідає про історію, сьогодення Олександрівського району Кіровоградської області, про відомих людей, які народилися, жили чи бували тут. Розрахована на широке коло читачів.

Автори висловлюють щиру подяку за допомогу в підготовці книги А. М. Баби-чу, С. Г. Борисенко, В. П. Воєводіну, А. С. Гречаному, Л. М. Дудник, М. Є. Журав-ському, О. М. Калініну, О. К. Кравченку, Л. П. Мельник, К. О. Мурашкіній, Т. С. Мурашкіній, О. О. Мурашкіну, І. Д. Петренку, В. Г. Сметані, І. К. Сухині, С. М. Тимку, Ф. О. Шаповалу та ін.

Автори Борис Кузик, Василь Білошапка

Художнє оформлення, макет Петра Буркута

Керівник творчої групи Ніна Прибєга

К 5001000000—002
207—2002 без оголошення

ISBN 966-577-106-X

© Видавництво "Мистецтво", 2002
© Б. М. Кузик, В. В. Білошапка, текст, 2002
© П. М. Буркут, художнє оформлення, 2002

Для нас у ріднім краї навіть дим
солодкий та коханий.
Леся Українка

У 2001 році вийшла у світ наша перша книжка "Олександрівка. Погляд крізь віки", яка викликала жвавий інтерес не тільки у жителів Олександрівки, а й у жителів усього Олександрівського району, Кіровоградської області, у земляків в Україні та за її межами. Книжка потрапила в усі шкільні бібліотеки, бібліотеки системи культури Олександрівського району, найбільші бібліотеки України, музеї. Її читачами стали перший Президент України Л. М. Кравчук, українські й зарубіжні науковці, політики. Книжка знайшла читачів у США, ФРН, Росії, Австрії та Грузії.

"Від Вашої "Олександрівки" не можу відірватися. Зміст багатий. Красива, чарівна книжка. Ви зробили велику справу: подарували перлину книжковому царству. Ви вийшли за межі селища, але так, що книга стала не "олександрівською", а "українською" — так оцінив нашу працю заслужений учитель України, автор багатьох книжок з питань краєзнавства і педагогіки, науковий кореспондент НДІ педагогіки України, житель міста Малої Виски Кіровоградської області Г. М. Перебийніс. Щиро вдячні всім, хто не залишився байдужим до нашої скромної праці.

Ми зрозуміли, що повинні продовжувати роботу над краєзнавчою тематикою, відчули, що потрібна книжка, присвячена всьому Олександрівському району Кіровоградської області — регіону неповторному в історичному, культурному, природничому і людському планах. Так народилася ця книжка.

У книзі в алфавітному порядку зібрано відомості про історію, економіку, соціальну сферу, природу району, про всі населені пункти, зниклі села, про земляків, які уславили наш край, про видатних людей, які жили чи бували на

Олександрівщині. На сторінках книги вміщено кольорові фотографії, виконані нашим земляком Олександром Кравченком.

Звісно, зібрати все про все і про всіх дуже важко. Та й оцінити багатвікову історію краю теж нелегко. Можливо, про когось або про щось ми не написали. Але не через те, що не мали бажання, просто неможливо охопити все.

Ми ставили за мету показати Олександрівщину очима людей XXI століття, третього тисячоліття нашої ери. Для цього нам довелося працювати в архівах, бібліотеках, погортати сотні книжок, журналів, газет, записати спогади старожилів.

Надзвичайно корисними при написанні книги були видання "Сказання про населені місцевості Київської губернії" Л. Похилевича (1864), "Список населених місць Київської губернії" (1900), том про Кіровоградську область "Історії міст і сіл Української РСР" (1972), а також рукописні матеріали про історію Олександрівщини, зібрані ентузіастами-краєзнавцями в 60—70-х роках XX століття і збережені у фондах Державного музею історії Олександрівського району. Окремі статті з історії сіл місцевих краєзнавців запозичено з матеріалів районної газети "Вперед", вони оброблені, доповнені і мають посилання на автора.

Сподіваємося, що книга, яку Ви тримаєте в руках, спонукає когось до нових краєзнавчих досліджень, а комусь відкриє щось нове про рідну землю, змусить замислитися над тим, як зробити Олександрівщину ще чарівнішою, а життя людей щасливішим і заможнішим.

Книга перед Вами, шановні читачі, і Вам судити, наскільки вдалою вона вийшла.

З щирою повагою
Борис Кузик та Василь Білошакпа

Карта-схема смт Олександрівки

смт Олександрівка

с. Китайгород

с. Северинівка

смт Єлизаветградка

с. Плішки

с. Бірки

с. Бовтишка

с. Букварка

с. Роздолля

с. Тарасівка

с. Веселе

с. Гайове

с. Польове

с. Вищі Верещаки

с. Бурякове

с. Любомирка

с. Настине

с. Голикове

с. Кримки

с. Івангород

с. Стримівка

с. Красносілка

с. Бандурове

с. Красносілля

с. Гутницька

с. Михайлівка

с. Григорівка

с. Несваткове

с. Підлісне

с. Родниківка

с. Липівка

с. Могилів Курінь

с. Ясинуватка

с. Розумівка

с. Миколаївка

с. Соснівка

с. Нижчі Верещаки

с. Ставидла

с. Хайнівка

с. Стара Осота

с. Нова Осота

с. Поселянівка

с. Іванівка

с. Триліси

с. Антонівка

с. Цвітне

с. Ружичеве

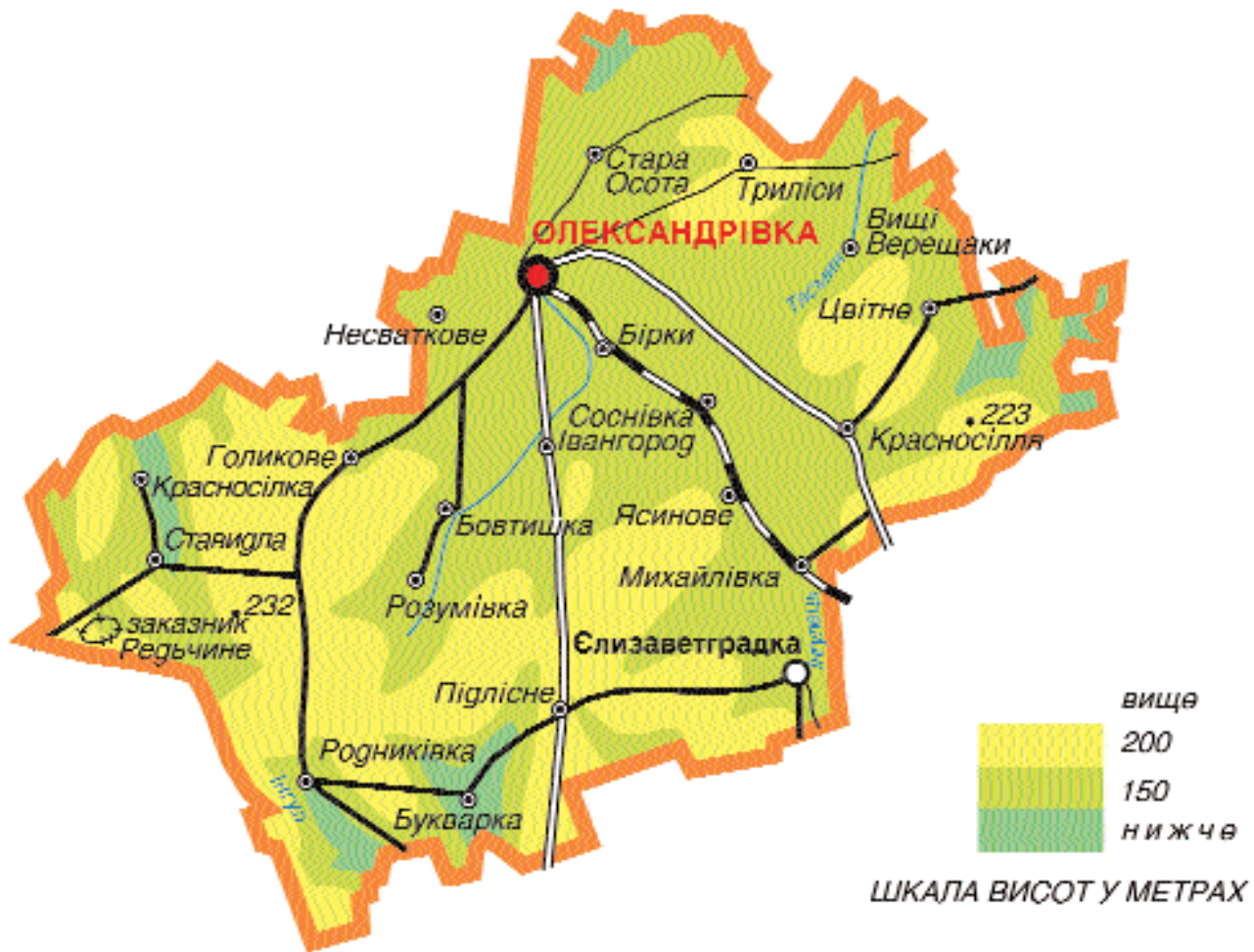

с. Ясинове

с. Біляївка, с. Омельгород

Олександрівський район
Кіровоградської області

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РАЙОНУ

Олександрівський район створено в 1923 році. Розташований він на межі Лісостепу і Степу, у помірному поясі центральної частини України, на північному заході Кіровоградської області. Географічні координати райцентру смт Олександрівки — 49° північної широти і 32°15' східної довготи.

На півночі район межує з Чигиринським, на північному заході — з Кам'янським районами Черкаської області, на сході і південному сході — зі Знам'янським, на півдні — з Кіровоградським, на заході — з Новомиргородським районами Кіровоградської області.

Відстань від Олександрівки до Кіровограда становить 54 км.

Район простягається з північного сходу на південний захід на 95 км, з півночі на південь — на 50 км. Площа району становить 11 160 кв. км, що в чотири рази перевищує площу Мальти, в шість разів — площу Ліхтенштейну і вдвічі — площу Андорри.

Площа району займає 0,2% площі України і 4,9% площі Кіровоградської області.

Вигідність положення району зумовлюється рівнинним рельєфом, наявністю річок, помірним кліматом, родючими ґрунтами, сусідством з високорозвиненими в промисловому відношенні районами, а також наявністю транзитної залізниці й загальнодержавних автомагістралей.

Агрокліматичні умови сприятливі для розвитку сільського господарства, запаси глини дають можливість розвивати виробництво цегли та будівництво.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ УСТРІЙ

Територію району поділено на 2 селищні та 20 сільських рад, яким підпорядковано селища міського типу Олександрівку і Єлизаветградку та 50 сіл.

Єлизаветградківська селищна рада

смт Єлизаветградка, с. Плішки

Олександрівська селищна рада
смт Олександрівка, с. Китайгород,
с. Северинівка

Бірківська сільська рада
с. Бірки

Бовтиська сільська рада
с. Бовтишка

Букварська сільська рада
с. Букварка, с. Роздолля,
с. Тарасівка

Веселівська сільська рада
с. Веселе, с. Гайове, с. Польове

Вищеверещаківська сільська рада
с. Вищі Верещаки, с. Бурякове,
с. Любомирка, с. Настине

Голиківська сільська рада
с. Голикове, с. Кримки

Івангородська сільська рада
с. Івангород, с. Стримівка

Красносілківська сільська рада
с. Красносілка, с. Бандурове

Красносільська сільська рада
с. Красносілля, с. Гутницька

Михайлівська сільська рада
с. Михайлівка, с. Григорівка

Несватківська сільська рада
с. Несваткове

Підлісненська сільська рада
с. Підлісне

Родниківська сільська рада
с. Родниківка, с. Липівка,
с. Мар'янівка, с. Могилів Курінь,
с. Ясинуватка

Розумівська сільська рада
с. Розумівка, с. Миколаївка

Соснівська сільська рада

с. Соснівка, с. Нижчі Верещаки

Ставидлянська сільська радас. Ставидла, с. Світова Зірка,
с. Хайнівка**Староосотська сільська рада**с. Стара Осота, с. Нова Осота,
с. Поселянівка, с. Іванівка

Кількість населення району змінювалася (в тис. чол.): 1959 — 65,8; 1970 — 59,7; 1975 — 55,4; 1979 — 49,8; 1980 — 49,0; 1985 — 45,5.

Щороку населення району зменшується. Природне скорочення в 1994 р. — 542 чол., в 1998 — 543 чол., в 1999 — 575 чол. Це результат зменшення народжуваності й високої смертності. Якщо в 1994 р. народилося 543 чол., то в

с. Розумівка

Трилеська сільська рада

с. Трилеси, с. Антонівка

Цвітненська сільська рада

с. Цвітне, с. Ружичеве

Ясинівська сільська радас. Ясинове, с. Біляївка,
с. Омельгород**НАСЕЛЕННЯ**

Населення району становить 37,2 тис. чол., у тому числі міське — 13,4, сільське — 23,8 тис. чол. (2000 р.).

1998-му — 286 чол. (у міських поселеннях — 96, у сільських — 190 чол.). Відповідно в 1994 р. померло 975 чол. (у міських поселеннях — 274, в сільських — 701 чол.), у 1998 померло 829 чол. (у міських поселеннях — 242, в сільських — 587 чол.).

На демографічні процеси негативно впливає зменшення кількості шлюбів — з 337 в 1994 до 218 в 1998, а також зростання кількості розлучень — з 116 в 1994 до 123 у 1998. На 1000 жителів у 1998 зареєстровано 5,7 шлюбу і 3,2 розлучення.

Відбувається процес міграції населення з сіл до райцентру, з малих сіл у великі. З району населення мігрує у великі міста Кіровоградської та Черкаської областей, є незначна міграція за кордон.

Чоловіків у районі менше, ніж жінок.

Середній вік населення — 42,4 року, в тому числі у чоловіків — 37,8, у жінок — 45,9 року (2000 р.).

Характерними рисами говору є тверда вимова приголосних *д, т, з, с, н, л, ц* перед *і*, що походить з *о*.

Євреї почали селитися в краї, ймовірно, у XVIII ст. Польський уряд регулярно проводив переписи євреїв у 1765—1791 рр. Ці матеріали вміщено в книзі "Архив Юго-Западной России" (ч. 5, т. II, вип. 2, К., 1890). В 1765 р. євреї були в Янівці (нині Іванівка),

*Сім'я жителів Олександрівки Носенкових.
Фото 1928 р.*

Працездатного населення в районі — 17 108 чол., з них у міських поселеннях — 6350 чол., у сільській місцевості — 10 758 чол. (2000 р.).

Національний склад майже однорідний: українці (94%), росіяни (3%), білоруси (0,4%), молдовани (0,1%), євреї (0,05%). У класовій структурі населення переважають селяни.

Українці в Олександрівському районі говорять на центральному (середньо-наддніпрянському) діалекті української мови. На базі цього діалекту сформувалася сучасна українська літературна мова.

Осоті, Борках (Бірках), Гуті. Через десять років євреї мешкали у Соснівці, Янівці, Осоті, Бовтишці, Красносілці, Кримках, Гуті. Через три роки вони жили в Китайгороді, Цвітному, Олександрівці, Бірках, Стримівці, Івангороді, Шпаковій (Хайнівці), а в 1781-му — у Вищих Верещаках, Нижчих Верещаках, Трилісах, Любомирці, Єразмівці (Розумівці).

Після другого і третього поділів Польщі уряд царської Росії у 1796 р. запровадив дискримінаційну "смугу осілості". Євреям дозволялося жити

тільки у губерніях Правобережної України. Це призвело до того, що більшість євреїв оселилися у містечках і невеликих містах, зокрема в Олександрівці. У 1847 р. тут уже мешкало 356 євреїв.

Після жовтневої революції 1917 р. і громадянської війни єврейське населення краю дістало можливості для розвитку національної культури й освіти. В Олександрівці було відкрито чотирирічну єврейську школу, де в 1928—29 навчальному році налічувалося 68 учнів, з них 37 дітей селян, 14 — робітників.

1929 р. в Олександрівці створено єврейський колгосп.

Німецько-фашистські загарбники у серпні 1941 р. захопили край. Особливо

чимало жителів району, ризикуючи власним життям, переховували євреїв.

Масові знищення євреїв у роки другої світової війни, еміграція до Ізраїлю та США, зміна національності призвели до значного зменшення кількості євреїв у краї.

Олександрівці єврейської національності разом з українцями, росіянами та представниками інших національностей живуть дружною сім'єю.

У районі діють 19 релігійних громад, 13 з яких належать до Української православної церкви, 1 належить до Української православної церкви Київського патріархату. Загальна кількість парафіян УПЦ — близько 900 чол., а в дні великих релігійних свят людей до церкви приходить значно більше.

У районі діють три громади євангельських християн-баптистів (у Бірках, Олександрівці, Михайлівці) і одна громада адвентистів сьомого дня в Олександрівці.

У дореволюційний час розкольники були у Федварі (Підлісному), в Олександрівській, Триліській, Цвітнянській волостях.

На початку ХХ ст. в Ставидлянській волості жили лютерани.

У період, коли північна частина краю належала Польщі, з'явилися послідовники католицизму. Кам'яний костюль у середині ХІХ ст. був в Олександрівці, дерев'яний — в Антонівці.

Єврейське населення краю дотримувалося іудаїзму. На початку ХХ ст. діяли дві синагоги в містечку Олександрівці, молитовні будинки в містечку Ставидлах, у селах Цвітному і Федварі (Підлісному). Кількість іудеїв в Олександрівці в 60-х роках ХІХ ст. становила 39%, у 1897 — 74%.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ І ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ РАЙОНУ

На території Олександрівщини діють районні організації близько 20 політичних партій: Комуністичної партії України, Соціалістичної партії України, Народного Руху України, Українського народного руху, Української республіканської партії, Ліберальної партії України, Соціал-демократичної партії України (об'єднаної), Соціал-демократичного союзу, Народного-демократичної партії,

Церква у с. Кримках

по-звірячому знущалися вони з єврейського населення.

Наприкінці 1941 р. тут було створено гетто для євреїв. Розстріли євреїв стали планомірними. Взимку 1942 р. поліцаї вивезли з Кам'янського гетто в урочище Загайка, біля нинішнього села Гайового, близько 200 євреїв. Туди ж доставили євреїв з Олександрівки. Близько 400 осіб розстріляли, вкинули до ями і закопали. У 1969 р. останки розстріляних було перенесено на кладовище в Олександрівці.

"Громади", "Батьківщини", Демократичної партії України, Української селянської демократичної партії, Демократичного союзу, Селянської партії України, Народного Руху України за єдність, Партії Регіонів та інші.

Політичні партії об'єднують понад 700 жителів району. Найбільші за кількістю членів районні організації КПУ, СПУ, СДПУ(о), ДПУ.

Про політичні симпатії жителів району свідчать результати голосування в багатомандатному виборчому окрузі (за партійними списками) під час виборів народних депутатів України в 1998 р. Найбільше голосів набрали: блок СПУ і СелПУ — 8121, КПУ — 5641, НРУ —

мисливців та рибалок, автомобілюбителів, книголюбів, Педагогічного товариства України, товариства "Просвіта".

Профспілки представлено райкома ми профспілки працівників державних установ, культури, агропромислового комплексу, освіти і наукових установ, профкома підприємств, організацій та установ. Діє координаційна рада профспілок району.

ПРИРОДНІ УМОВИ

Поверхня району являє собою горбисту лесову рівнину, порізану долинами річок, ярами та балками, і є складовою частиною Придніпровської височини Східноєвропейської рівнини.

*Приїзд першого
Президента України
Леоніда Кравчука
на Олександрівщину.
1998 р.*

1583, "Громада" — 1190, НДП — 962, блок партій "Трудова Україна" — 846, ПЗУ — 707, ПСПУ — 546, АПУ — 515. Депутатами районної ради в 1998 р. обрано: 43 позапартійних, 11 членів КПУ, 3 члени НРУ, по 2 члени СДПУ(о), СПУ, НДП.

Громадські організації представлені районними ланками організації ветеранів Великої Вітчизняної війни, праці і Збройних Сил, Товариства сприяння обороні України, Товариства Червоного Хреста України, Українського товариства

Середня висота над рівнем моря — від 120 до 150 м, на вододільних плато — понад 200 м. Найвища точка — 232 м — знаходиться між селами Кримки, Ясинуватка і Ставидла. У надрах району залягають горючі сланці (найбільше в Україні Бовтиське родовище з запасами 3,0—3,7 млрд. т), буре вугілля, торф, граніт, пісковик, пісок, глина для виробництва цегли, розсипні титанові руди. Розробляються лише родовища піску, глини, граніту.

Клімат помірно континентальний

Карта рослинності
Олександрівського
району

зі спекотним тривалим літом і короткою малосніжною зимою. Середньомісячна температура повітря в смт Олександрівці становить: у січні $-3,6^{\circ}\text{C}$, в липні $+20,2^{\circ}\text{C}$. Середньорічна кількість опадів у смт Олександрівці 516,6 мм. Переважають північні і північно-західні вітри.

Гідрографію району представлено річками Тясмин, Інгул, Інгулець, Бовтишка, Осотянка, ставками і підземними водами (запас 2 млн. куб. м). Водою залито 1541 тис. га землі.

Грунтовий покрив території району складний. Грунтотвірними породами є лес, який залягає на глибині 20—25 см, а також суглинки, глини, піски, делювіальні відклади. Переважають опідзолені чорноземи, чорноземи з плямами світло-сірих і темно-сірих опідзолених ґрунтів, типові середньо- і малогу́мусні. Виявлено 147 ґрунтових відмін. Грунтовий покрив району сприяє розвитку сільськогосподарського виробництва.

Територією району проходить межа Лісостепу і Степу, що зумовлює рослинний і тваринний світ. Лісами, серед них Нерубайський, Чутянський та ін., зайнято 18 052 га. У лісах переважають дуб, граб, клен, липа, ясен, сосна звичайна і кримська, ялина, ліщина, калина, глід, ожина. Степову рослинність на схилах річкових долин, ярів і балок представлено багаторічними травами, в першу чергу злаками: тонконогом лучним та вузьколистим, пирієм повзучим, стокосом тощо. Лучна і болотна рослинність збереглася в заплавах річок. До рідкісних зникаючих рослин належать астрагал шерстистоквітковий (занесений до Європейського червоного списку), ковила волосиста, лілія лісова, підсніжник звичайний, сон великий, барвінок малий, валеріана лікарська, звіробій звичайний, конвалія звичайна, ромашка та багато ін. Тваринний світ представлено кабанями, козулями, лосями, лисицями, єнотовидними собаками, зайцями, різноманітними птахами та ін. представниками фауни, характерними для лісостепової і степової зон.

У ХХ столітті на території району значно скоротилася кількість оленів, борсуків, ондатр, річкових видр, лісових куниць, білок звичайних, козуль. За істо-

ричний період зникли тури, куріпки білі, орли степові та багато ін. тварин. До рідкісних і зникаючих належать шуліка рудий, скопа, канюк степовий, пугач, орел могильник, орел карлик, борсук, широковух звичайний, полоз лісовий, шовкопряд кульбабовий.

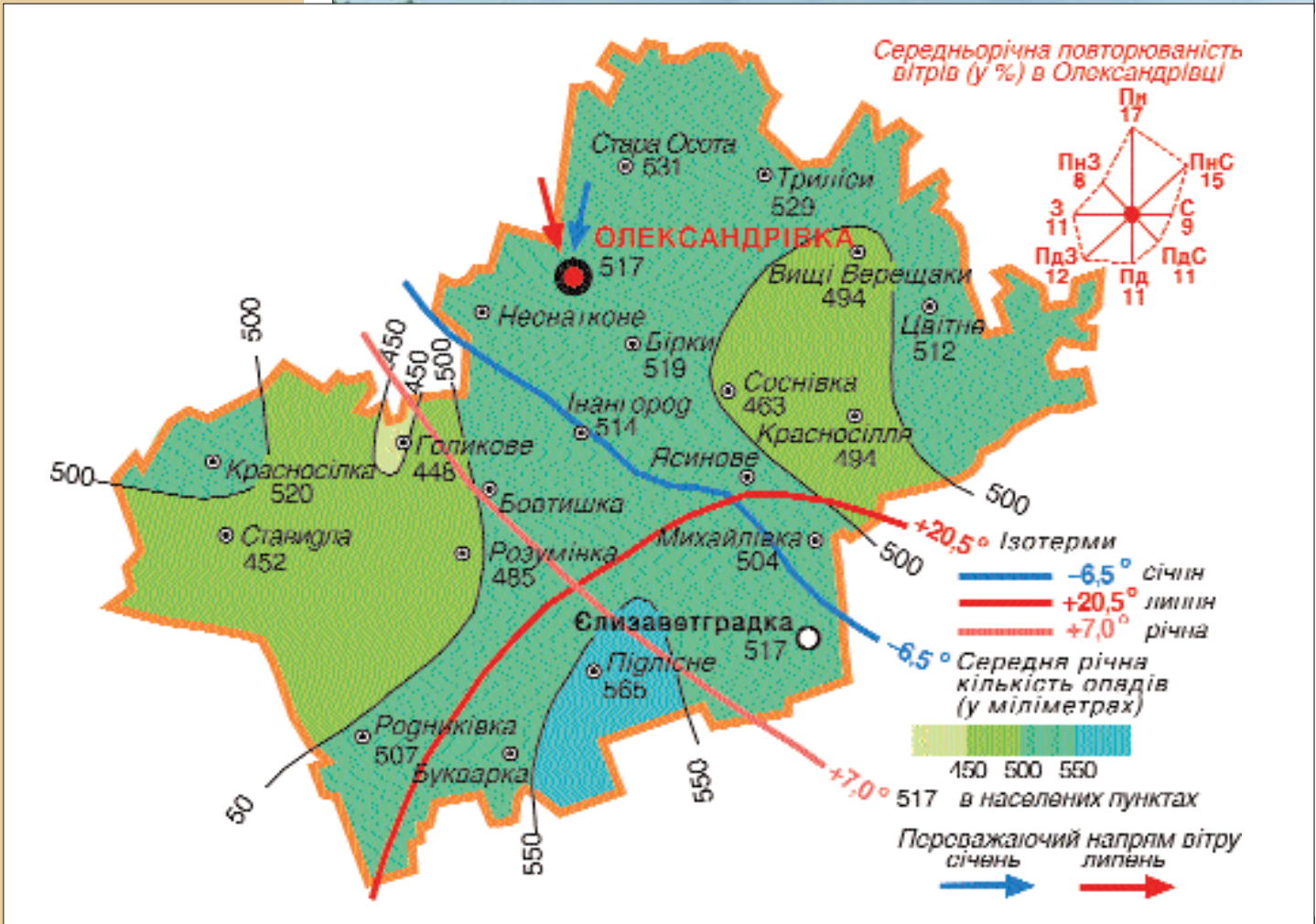
Для охорони рідкісних і зникаючих представників флори і фауни в районі створено 11 заповідних об'єктів загальною площею 439,54 га, серед них заповідне

урочище, два заказники загальнодержавного значення, три заказники місцевого значення, п'ять пам'яток природи місцевого значення.

КЛІМАТ

Клімат району помірно континентальний з чітким чергуванням пір року. Формується під впливом континентальних повітряних мас та трансформованих тропічних і арктичних мас повітря.

Кліматична карта Олександрівського району

Основна частина атмосферних опадів пов'язана з океанічними повітряними масами, повітрям помірних і тропічних широт.

Сумарна сонячна радіація становить 107—108 ккал/кв. см. Більшу частину сонячної радіації земна поверхня Олександрівщини одержує у травні — вересні.

Середня річна температура повітря становить +7°C. Найвища середньомісяч-

вище 0°C — 250 днів, вище 5°C — 210 днів, вище 10°C — 165 днів, вище 15°C — 120 днів. Температура повітря нуль градусів і нижче спостерігається протягом 120—125 днів.

Середньорічна відносна вологість повітря становить 61%. Відносна вологість повітря для найспекотнішого місяця — 62%, для найпрохолоднішого — 84%.

Річна кількість опадів дорівнює

на температура повітря спостерігається в липні і становить в Олександрівці +20,5°C. Найнижча середньомісячна температура повітря спостерігається в січні і становить в Олександрівці -6,6°C. Абсолютна максимальна температура повітря в Олександрівці +36,5°C, абсолютна мінімальна температура -30°C. Тривалість безморозного періоду в Олександрівському районі складає 160 днів, з температурою повітря

460—469 мм, за період з температурою повітря вище +10°C — 260 мм. Середньорічна кількість опадів у населених пунктах району:

Бірки — 519 мм
 Вищі Верещаки — 494 мм
 Голикове — 448 мм
 Єлизаветградка — 517 мм
 Івангород — 514 мм
 Красносілка — 520 мм
 Красносілля — 494 мм

Красвид с. Букварки

Михайлівка — 504 мм
 Несваткове — 506 мм
 Олександрівка — 517 мм
 Підлісне — 565 мм
 Родниківка — 507 мм
 Розумівка — 485 мм
 Соснівка — 463 мм
 Ставидла — 452 мм
 Стара Осота — 531 мм
 Триліси — 529 мм
 Цвітне — 512 мм

В Олександрівці найбільша кількість опадів спостерігається у літній період: у червні — 63 мм, у липні — 66 мм, у серпні — 47 мм. Найменша місячна кількість опадів, за багаторічними спостереженнями, в березні — 20 мм. Абсолютний максимум місячної кількості опадів зафіксовано в червні 1980 р. — 183 мм, абсолютний мінімум — у лютому 1972 р. — 1 мм. Середньорічна кількість днів з грозою — 30, з туманами — 68.

В Олександрівському районі переважають північні і північно-західні вітри, що негативно впливає на зимостійкість озимих культур. Південні і південно-східні вітри в літній період часто приносять суховії, що теж знижує урожай. Середньорічна швидкість вітру — 3,4 м/сек.

Літо помірно тепле, іноді спекотне, посушливе, зрідка дощове, з суховіями. Зима помірно холодна, з частими відлигами, тонким сніговим покривом та дощами. Весна затяжна, прохолодна, закінчується цвітінням білої акації. Осінь — чудова пора з теплими, ясними днями і "бабиним літом".

Бувають суховії, бурі, град. Сильні засухи з суховіями трапляються один раз на 5—10 років і тривають протягом 1,5—2 місяців. Особливо сильні зафіксовано в 1906, 1920, 1931, 1946 і 1959 роках. Бурі з швидкістю вітру до 30—35 м/сек. спостерігалися в 1983, 1993 роках. У середньому на рік буває два дні з градом. Градини великих розмірів на Олександрівщині рідкісне явище. Приміром, 2 вересня 1993 р. в с. Підлісному град вкрив землю шаром до 5 см і лежав два дні. Окремі градини були розміром з горіх або куряче яйце. У ніч з 27 на 28 червня 1996 р. жителі с. Михайлівки спостерігали градини розміром з сірникову коробку.

Згідно зі схемою кліматичного районування Олександрівщина розташована в Атлантико-континентальній області, рівнинній підобласті.

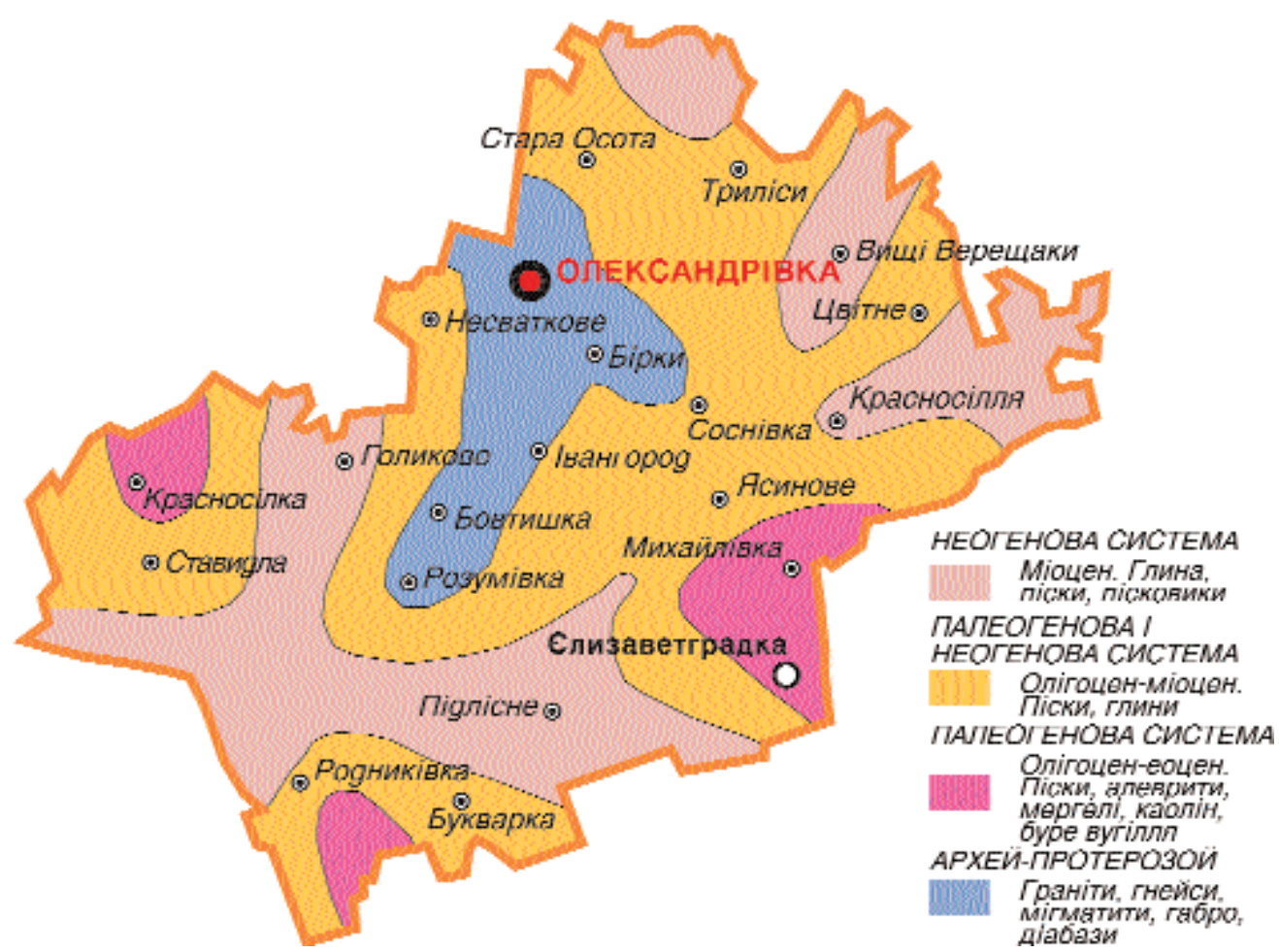
КОРИСНІ КОПАЛИНИ

У Бовтиській западині розташоване найбільше в Україні Бовтиське родовище горючих сланців. Приконтурними населеними пунктами родовища є Косарі, Юрчиха, Стара Осота, Китайгород, Бірки, Івангород, Бовтишка, Несваткове. Бовтиські горючі сланці складаються на 70—90% з мінеральних речовин (кальциту, доломіту, гідрослюди, кварцу тощо), частково з органічних речовин (решток водоростей, риб, ящірок, молюсків). Теплотворність сланців становить 2200—2850 ккал/кг при зольності 62—65% і виході смол 12—18%. За якістю бовтиські сланці кращі за американські й бразильські. На площі приблизно 200 кв. км тут знаходяться 3,0—3,7 млрд. т сировини. Розміщені бовтиські сланці п'ятьма горизонтальними шарами, основний з яких — четвертий — залягає в середньому на глибині 200—250 м (у Бовтищі — на глибині 70 м, в Олександрівці — на глибині 300 м). Середня потужність горизонтів — 10—15 м.

З 1 т бовтиських сланців можна виготовити 80—100 л нафтопродуктів. Бовтиські сланці придатні для використання у хімічній промисловості: з них одержують бензол для виробництва пластмас, нафталіну, парафінів.

На Олександрівщині виявлено поклади бурого вугілля (Тясминське, Сентівське, або Родниківське, Ставидлянське родовища Дніпровського буровугільного басейну). Запаси бурого вугілля Ставидлянського родовища складають близько 17,7 млн. т. У складі енергетичного вугілля виділяються 7,6 млн. т з вмістом бітуму, придатного для виробництва гірського воску. Середня глибина залягання вугільного пласта — 67,2 м, середня потужність — 5,6 м (максимальна — 10 м). Ставидлянське буре вугілля придатне для пиловидного спалювання в топках ТЕЦ, як сировина для виробництва будівельних матеріалів.

У долинах річки Тясмин і його приток зустрічається торф. Невелике родовище торфу є в долині річки Бовтишки (Бовти-

Геологічна карта
 Олександрівського району

Карта ґрунтів
Олександрівського
району

ша) біля с. Івангорода. У західній частині району знайдено ільменіт, придатний для одержання металічного титану і титанового білила. Є також родовища піску в Новій Осоті, Бірках, Соснівці, Стримівці, Цвітному, Омельгороді, Голиковому, родовища глини для виробництва цегли в Олександрівці, Новій Осоті, Єлизаветградці, Несватковому, родовища білої глини у Ставидлах, пісковіку у Букварці, граніту у Поселянівці, Красносілці, Миколаївці та Розумівці.

3 ІСТОРИЧНИХ ВИТОКІВ

Перша людина на території нинішнього Олександрівського району з'явилася в добу пізнього палеоліту (10—12 тисяч років тому), коли відступило найбільше в Європі Дніпровське зледеніння. В добу неоліту, міді та бронзи тут жили племена ямної, катакомбної та інших культур. Їх змінили племена чорноліської культури (X—VIII ст. до н. е), поселення яких відкрито біля сіл Нова Осота і Китайгород. У добу раннього заліза починаючи з VII ст. до н. е. територію заселяли скіфи-орачі (поселення між Олександрівкою і Бірками, Олександрівка, Біляївка, Родниківка, Нова Осота, Бовтишка, Любомирка, Несваткове, Китайгород, Іванівка, Тарасівка, Ясинуватка, Голикове, Івангород), які вели торгівлю з античними державами. Починаючи з III—II ст. до н. е. частина сарматських племен витіснила скіфів у басейні річки Тясмин. Сліди сарматів знайдено біля Цвітного, Нової Осоти, Старої Осоти, Ружичевого. Черняхівську культуру (II—VI ст.) представлено поселеннями в районі Івангорода, Михайлівки, Родниківки, Кримок, Бірок. Поселення пеньківської культури (VI—VII ст.) виявлено в Біляївці.

З утворенням давньоруської держави територія району опинилася на її південних кордонах. Перші літописні згадки про край належать до 1190 р. і пов'язані з перебуванням на Тясмині руських князів Святослава і Рюрика та з набігом половців на град Боровий, який, на думку деяких дослідників, був на території с. Бірок.

Монголо-татарські орди, як вогняний смерч, пронеслися краєм, зруйнувавши все, зокрема град Боровий (Бірський).

У XIV ст. землі на річці Тясмин

захопили литовські феодали, а після Люблінської унії ці землі перейшли до польських магнатів Любомирських і Яблоновських. Північна частина району ввійшла до складу Київського воєводства.

Територією району пролягав Чорний шлях, яким татари чинили набіги на Київщину. У лісах Нерубай, Чута в XVI—XVII ст. татарські орди зосереджували сили для нападів, відпочивали після походів. Чутянський ліс у 1596 р. дав притулок козацькому ватажкові Северину Наливайку, який рятувався тут з військом від польської армії, очолюваної коронним гетьманом Жолкевським. Наприкінці XVI ст. на території району виник ряд козацьких зимівників.

Гетьман Богдан Хмельницький, згідно з привілеєм польського короля Яна Казимира (1649), підтвердженням російським царем Олексієм Михайловичем (1654), володів лісами Бовтишем, Нерубаєм та с. Бірками. Б. Хмельницький

зупинявся у Бірках у 1653 р. У таборі він збирав полки для походу. Сюди до гетьмана приїздили послі російського царя, кримського хана, турецького султана. В Бірках Б. Хмельницький писав листи до польських вельмож. Село згадується у багатьох документах російських послів, рішеннях Земського собору.

Через територію району в 1677—1678 рр. турки здійснювали походи на Чигирин. У XVIII ст. селяни зазнавали на польських землях значного гніту. Гро-

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького. XVIII ст.

с. Бірки. Театралізоване свято козацької слави "Козацькому роду немає переводу"

мада с. Соснівки в 1789 р. скаржилася в Київ, що селянам забороняли рубати ліс, використовувати поля і луки під селом, відбирали їхню худобу.

З середини 30-х років XVIII ст. Чутянський, Бовтиський і Нерубайський ліси стали центрами зосередження загонів гайдамаків. На початку 1737 р. об'єднані загони гайдамаків налічували до тисячі чоловік, "снували по селах і лісах понад річкою Тясмином". У 1750 р. запеклий бій між польськими військами та гайдамаками відбувся біля Чутянського лісу. В цьому ж лісі на хуторі Литвинівці, біля сучасного Ружичевого, стояли гайдамацькі загони Василя Мележка і Марка Мамає. Під час Коліївщини в загоні Семена Неживого було чимало жителів с. Цвітного. Гайдамаки діяли в Бірках, Бовтишці, Ставидлах, Осоті.

У середині XVIII ст. південна частина району увійшла до лінії військових поселень Нової Сербії. Окремі роти полків І. Хорвата розмістили в Сентовому

Після ліквідації Бузького козацького війська козаків красносільських станиць було переведено на становище військових поселенців, з яких у Сентовому (нині Родниківка), Вуковарі (нині Букварка), Федварі (нині Підлісне) створено поселення Української уланської дивізії. Тут у 1817 р. сталося заворушення козаків з центром у Михайлівці (Єлизаветградці), де квартирував 4-й уланський полк. Каральні війська за наказом царської адміністрації придушили повстання. У 1848—1849 рр. у Красносіллі та Єлизаветградці проходив військову службу російський поет Афанасій Фет.

Північна частина краю наприкінці XVIII ст. увійшла до складу Росії і стала власністю російського князя Григорія Потьомкіна та його родичів.

У Вітчизняній війні 1812 р. жителі краю виявили зразки мужності і звитяги. В Розумівці поховано героя війни, генерала М. М. Раєвського, у Трилісах —

Голова Кіровоградської облдержадміністрації Василь Моцний (ліворуч) та голова Олександрівської райдержадміністрації Олександр Ковтун (праворуч) на театралізованому святі козацької слави "Козацькому роду немає переводу" в с. Бірках

(нині Родниківка), Федварі (нині Підлісне), Вуковарі (нині Букварка).

У 1787 р. у красносільські маєтки було переселено кілька тисяч бузьких козаків, яких згодом перевели на становище державних селян. Вони заснували станиці в Красносіллі, Михайлівці, Гутницькій, Нерубайці. Більшість населених пунктів району виникла у XVII—XVIII ст.

полковника Івана Безрадецького. Частиною Нижчих Верещаків володів учасник цієї війни генерал-майор Віктор Скаржинський.

Історія краю пов'язана з декабристським рухом. У Бовтишці, Розумівці, Трилісах, Іванівці, Олександрівці жили або бували С. Г. Волконський, В. Л. Давидов, О. В. та Й. О. Поджіо, В. М. Лихарев,

М. Ф. Орлов, А. В. Єнтальцев. Услід за чоловіками-декабристами до Сибіру з Бовтишки вирушила М. М. Волконська, а з Олександрівки — О. В. Єнтальцева.

Селяни Старої Осоти повставали проти панського гніту в 1833 р., а жителі Олександрівки й сусідніх з нею сіл брали участь у Київській козащині (1855).

Реформа 1861 р. не виправдала сподівань селян. Вони одержали земельні наділи набагато менші від тих, якими користувалися раніше. Невдоволення селян спричинило заворушення у Китайгороді і Северинівці.

У кінці 40-х — на початку 50-х років XIX ст. почала зароджуватися промисловість, зокрема цукроварні в Старій Осоті, Бірках, Стримівці, Нижчих Верещаках, Олександрівці. Цукроварня в Старій Осоті належала спочатку київському губернатору І. І. Фундуклю, потім цукрозаводчикам Терещенкам, а цукрозавод в Олександрівці в 60-х роках XIX ст. орендував торговий дім Яхненків і Симиренка.

1876 р. відкрився залізничний рух на ділянці Знамянка — Фастів, що проходила через станції Цибулеве і Фундукліївка.

У 1894 р. ліберальний народник, артільний батько М. В. Левитський організував у Сентовому (нині Родниківка) першу в Росії землеробську артіль, згодом ще кілька артілей у цьому ж селі та в Єлизаветградці.

Під час революції 1905—1907 рр. страйки робітників, селянські виступи вибухнули в містечках Олександрівці, Ставидлах, у селах Красносілці, Розумівці, Бовтишці, Івангороді, Старій Осоті та інших.

Радянську владу в районі встановлено на початку 1918 р., але вже в березні 1918 р. територію окупували австро-німецькі війська, боротьбу з якими вели червоні партизанські загони на чолі з Т. О. Колісником, П. І. Олизьком та І. К. Тихоненком.

У 1919 р. частину району захопили війська М. О. Григор'єва та Н. І. Махна. В липні 1919-го у с. Сентовому (нині Родниківка) за наказом Н. І. Махна було вбито М. О. Григор'єва.

З серпня 1919-го по січень 1920-го територія району частково потрапила під

контроль денікінців, які вчинили в Олександрівці єврейський погром.

У 1918—1922 рр. села району перебували під значним впливом Холодноярської повстанської організації, ліквідованої червоними військами, зокрема Першою кінною армією. Тут діяли отамани Пилип Хмара, Іван Гонта (Лютій-Лютенко), Мефодій Голик-Залізник, Яків Щериця, Василь Кваша, Ларіон Завгородній (Завгородній), брати Чучупаки, Чорний Ворон та інші, які тримали зв'язок з урядом Української Народної Республіки. Події, що відбувалися в краї у цей період, описав учасник повстання український письменник Ю. Горліс-Горський у книзі "Холодний Яр".

Після встановлення радянської влади в районі у 1920 р. виникли комітети незаможних селян, розподілялися землі між малоземельними селянами, відкривалися школи, лікарні, велася боротьба з неписьменністю та атеїстична пропаганда, створювалися товариства спільного обробітку землі, споживчі товариства. Відновлення радянської влади зустріло опір частини заможних селян. У 1920 р. в Івангороді під керівництвом члена Центральної Ради О. С. Діброви відбувся окружний з'їзд селян, делегати якого закликали боротися за самостійну Україну.

З початком колективізації сільсько-го господарства в 1929—1930 рр. у селах створювалися колгоспи, відкривалися машинно-тракторні станції. Колективізація відбувалася у гострій боротьбі. Станом на грудень 1930 р. в Олександрівському районі розкуркулено 199 господарств, у Єлизаветградці — 24. Під час голоду 1932—1933 рр. у селах району, за неповними даними, померло близько 6 тисяч чоловік, траплялися випадки людодійства.

5 серпня 1941 р. територію району окупували німецько-фашистські загарбники. Вони встановили жорстокий режим терору. Тільки в Олександрівці в 1942 р. було розстріляно 967 євреїв. За період окупації на території району розстріляно понад 1000 безневинних людей, 3665 осіб насильно вивезено на каторжні роботи до Німеччини. Жителі району вели безперервну боротьбу з окупантами у восьми партизанських

Перший тракторист колгоспу "Шляхом Леніна" Тимофій Марієнко

загонах. Підпільні групи діяли в Бовтишці, Олександрівці, Красносіллі, Кримках та інших селах. У лютому 1943 р. через район проліг рейд кавалерійського партизанського з'єднання під командуванням М. І. Наумова. В листопаді 1943 р. за зв'язки з партизанами окупанти розстріляли 43 жителів с. Кримок, а в грудні в с. Соснівці закатували 38 мешканців, спалили 180 будинків. Наприкінці того ж року фашисти спалили с. Могилів Курінь.

У листопаді 1943 — січні 1944-го район визволено від німецько-фашистських окупантів. У січні — лютому 1944 р. в с. Бовтишці перебував штаб 2-го Українського фронту (командуючий І. С. Конєв, начальник штабу М. В. Захаров), який здійснював підготовку до Корсунь-Шевченківської битви.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювали 12 867 жителів району, понад 7 тисяч загинули.

Ветерани Великої Вітчизняної війни. Фото кін. XX ст.

У післявоєнний період народне господарство району було відбудовано, в усіх населених пунктах побудовано школи, клуби, магазини, поштові відділення, житлові будинки тощо. У 1946 р. на місці зруйнованого цукрозаводу почалося будівництво нового, оснащеного устаткуванням з Чехословаччини.

У 1957 р. Олександрівка і Єлизаветградка стали селищами міського типу.

За 1960—1980 роки в Олександрівці споруджено залізничний вокзал, автовокзал, приміщення районного вузла зв'язку, універмагу, лікарні, кінотеатру, райбібліотеки, два будинки культури, школу, стадіон, штучне водоймище на річці Тясмин, хлібозавод, банно-пральний комбінат, з'явилося чимало підприємств виробничої сфери, сільськогосподарських споруд, об'єктів соціальної сфери в селах району.

У 1959 р. ліквідовано Єлизаветградківський район, більша частина сільських і селищних рад якого ввійшла до Олександрівського району.

У 70-х роках через територію району прокладено газопровід "Союз", одну з ділянок якого споруджувала молодь з Німецької Демократичної Республіки. Одночасно поблизу Олександрівки відкрито газокompресорну станцію і ремонтну базу.

У ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції брали участь близько 400 жителів району. В 1991 р. в новозбудований житловий масив у с. Несватковому переселилися більш як 500 жителів з ураженого радіоактивним брудом с. Виступовичів Овруцького району Житомирської області.

Наприкінці 80-х — на початку 90-х років у районі погіршилася економічна ситуація. Було закрито Цибулівський консервно-сушильний завод, швейний і галантерейний цехи фабрики "Україна", пивзавод, банно-пральний комбінат в Олександрівці, гончарний цех у Цвітному, майже всі магазини, всі комплексні приймальні пункти райпобуткомбінату в селах.

ТРАНСПОРТ

Транспорт на Олександрівщині представлено залізничним, автомобільним і трубопровідним видами.

Залізницю відкрито в 1876 р. Тоді вона називалася Фастівською і з'єднувала Знам'янку з Фастовом. Довжина залізниці в межах Олександрівського району становить близько 30 км. Територією району проходить залізниця Київ — Донецьк, де розташовані дві станції: Фундукліївка і Цибулеве. Колись була і третя станція — Соснівка. Залізничні станції підпорядковано Шевченківському відділку Одеської залізниці. Зі станції Фундукліївка без пересадки можна дістатися до Києва, Дніпропетровська, Луганська, Трускавця, Ясинуватої, Маріуполя, Львова, Кривого Рогу, Сімферополя, Феодосії, Бердянська, Євпаторії, Керчі, Житомира, Херсона, Ковеля, Москви, Санкт-Петербурга, Мінська.

Довжина автомобільних шляхів району — 320 км, у тому числі з твердим покриттям — 289 км. Територією району проходять відрізки доріг державного значення — магістральної автомобільної дороги Київ — Луганськ — Ізварино (на Волгоград через Кам'янку, Дніпропетровськ, Донецьк) та регіональної автомобільної дороги Олександрівка — Кіровоград — Миколаїв.

В Олександрівці діє автостанція, з якої можна дістатися не тільки до сіл району, а й до Києва, Кіровограда, Черкас, Кривого Рогу, Олександрії, Чигирини, Кам'янки та інших міст. Територією району прокладено ділянку

Станція Фундукліївка

магістрального газопроводу "Союз", по якому подається природний газ з Росії до країн Європи.

НАРОДНІ ПРОМИСЛИ І РЕМЕСЛА

Народні промисли і ремесла Олександрівщини існують з давніх-давен. Одним з найдавніших є керамічне виробництво. Глиняний посуд, очевидно, тут виробляли ще зі скіфських часів, про що свідчать знахідки уламків.

На Олександрівщині виготовлялася не тільки побутова (посуд, керамічні вироби малих форм — іграшки, світильники, люльки), а й архітектурно-декоративна кераміка (кахлі).

Одним із центрів гончарства було с. Цвітне. Вироби цвітненських майстрів відомі з XIX ст. На початку XX ст. Цвітне було одним з найбільших осередків виробництва полив'яного нерозмальованого посуду на Наддніпрянщині. Перед першою світовою війною тут налічувалося 242 гончарних двори, діяли два гончарних заводи. У Цвітному гончарною справою займалося 80% чоловічого населення. А виготовляли тут посуд із світлої пластичної глини.

Вироби з Цвітного були добре відомі не лише в краї, а й у Миколаєві, Херсоні, Одесі, Молдові, на Полтавщині. Спеціалізувалися цвітненські майстри на виготовленні полив'яного столового посуду — чайників, глечиків, барилець, мисок, полумисків, кухлів. Робили також свічки, сільнички, фігурний посуд, іграшки, скульптурки. Вироби обливали зеленою і жовтою, рідше коричневою поливами. Неполив'яний посуд Цвітного представлено макітрами, горщиками, глечиками, риночками, формами для випікання тіста.

У 30-х роках XX ст. у місцевому колгоспі організували гончарну бригаду, з якої в 1933 р. утворили артіль. У цей час цвітненські гончарі їздили опановувати підполив'яний розпис до Опішні на Полтавщині. Кращими малювальниками довоєнного часу були Мар'яна Свороба і Михайло Погрібний, повоєнного — Ксенія Бурмій, Олександра Комар, Валентина Білоус. Серед знаних цвітненських майстрів народної керамічної скульптури — Марко і Василь Кучеренки, Агей Койда, Аврам Кабак, Каленик Головка.

Вироби цвітненських гончарів початку XX ст. зберігаються в Музеї українського народного декоративного

мистецтва у Києві. Цвітненську кераміку представлено в музеях Кіровограда. Велику колекцію зібрано в Державному музеї історії Олександрівського району. У Цвітному в гончарській родині народилася відома майстриня декоративного розпису, заслужена художниця України Тамара Гордова.

На жаль, гончарне виробництво у Цвітному наприкінці 90-х років XX ст. припинилося.

У XVI—XVII ст. у с. Соснівці існував поташний промисел. У курганах-могилах біля села виготовлялися селітра і порох. У XVIII ст. в с. Гутницькій розвивалася гутна справа. У XIX — на початку XX ст. у багатьох селах Олександрівщини були свої ковалі, кушніри, римарі, шевці, кравці, теслярі, столярі й інші майстри. На початку XX ст. існувало Київське кустарне товариство, яке влаштовувало у Києві виставки ужиткового мистецтва і кустарних виробів. У каталозі виставки 1909 р. зазначено, що зусиллями Ю. Л. Давидова майстри з с. Бондарівки (Бандурового) виставляли дерев'яні вироби й ляльки. Це виробництво мало філіали в Бірках, Бовтищі, Красносілці і навіть Чигирині. Загальнопоширеним промислом на Олександрівщині було ткацтво. Ткали тонке і грубе полотно, скатерті, доріжки, рушники, рядна. Кожна жінка вміла вишивати. У XIX ст. вишивали переважно хрестиком червоними і чорними нитками, а в XX ст. почали використовувати нитки інших кольорів. Вишивали рушники, наволочки, скатерті, сорочки тощо. У вишивках переважали рослинний, геометричний орнаменти і зображення птахів. Ткацькі вироби і вишивані речі зберігаються у фондах Державного музею історії Олександрівського району, народного музею історії с. Розумівки, у шкільних музеях Олександрівщини.

ОСВІТА

Перші школи в краї з'явилися у другій половині XIX ст. На 15 січня 1860 р. грамоти у Верещаках (Вищих і Нижчих) навчалися 60 дітей, у Старій Осоті — 30, у Красносілці — 22, в Ставидлах — 19, в Івангороді — 6, у Новій Осоті — 8, у Бірках — 36.

27 жовтня 1860 р. в селянській хаті в Олександрівці відкрилася церковно-парафіяльна школа, в якій навчалися 19 дітей. У 1874 р. у Ставидлах і в 1879 р. в Бовтищі було відкрито перші сільські однокласні училища, які утримувалися державою і громадою. В 1900 р. у тій частині району, яка входила до складу Чигиринського повіту, крім двох училищ, налічувалося 15 церковнопарафіяльних шкіл в Олександрівці, Бірках Перших, Голиковому, Розумівці, Кримках, Хайнівці, Вищих Верещаках (дві), Китайгороді, Любомирці, Новій Осоті, Старій Осоті, Трилісах, Соснівці, Цвітному та шість шкіл грамоти у Несватковому, Стримівці, Антонівці, Северинівці, Нижчих Верещаках (Дев'ятці), Омельгороді.

З початку ХХ ст. розвивалася земська освіта. В Єлизаветградці, Красносіллі відкрилися по дві земські школи, по одній — у Сентовому (Родниківці) і Федварі (Підлісному), Цвітному, Красносілці. В 1912 р. почалося будівництво земських однокласних і двокласних шкіл в Івангороді, Вищих Верещаках, Соснівці, Старій Осоті та в інших селах. З 1912-го по 1917 рік відкрилося дев'ять земських шкіл. У 1912 р. в Олександрівці вирішено відкрити чотирикласне міське училище, в 1915-му — вище початкове училище, в 1919-му — гімназію.

У 20-х роках ХХ ст. всі школи радянська влада перетворила на єдині трудові чотири- та семирічні. У 1928 р. в Олександрівці вже існували чотирирічна, семирічна трудова, єврейська та професійна школи.

Почалася боротьба з неписьменністю. В 1928 р. в Олександрівському районі було 6,5 тисячі неписьменних віком від 16 до 38 років і 2,6 тисячі віком від 12 до 15 років. Тому наступного року було створено товариство "Геть неписьменність!". Президія райвиконкому прийняла рішення ліквідувати неписьменність протягом року. Побудували нові школи, серед яких у 1936-му — Олександрівську середню на 400 учнів.

До 1941 р. в Олександрівському районі вже діяли 8 середніх, 20 семирічних і 2 початкові школи, де навчалися 7722 учні і працювали 356 вчителів, в Олександрівці відкрився сільськогосподарський технікум.

Німецько-фашистські загарбники завдали закладам освіти значних збитків. Вони спалили 7 шкільних приміщень, знищили меблі, підручники, наочні посібники.

Заняття у школах відновилися в 1944 р., коли край було визволено від окупантів.

Протягом 50—80-х років у багатьох селах і селищах району збудовано нові шкільні приміщення. У 1956 р. в нове приміщення на 350 місць перейшла Олександрівська середня школа № 2. У 1957 р. в районі було 34 школи, серед них 10 середніх, 19 семирічних, 4 початкові та школа робітничої молоді. 6145 учнів навчали 439 учителів, серед яких 186 мали вищу освіту.

У 1967 р. було вже 46 шкіл, у тому числі 16 середніх, 24 восьмирічні, 4 початкові, заочна і школа робітничої

молоді з загальною кількістю 9080 учнів.

Подією в житті району стало відкриття у 1974 р. нового приміщення Олександрівської середньої школи № 1.

За останнє десятиліття з економічних і демографічних причин зменшилася кількість шкіл та учнів. Невиплати заробітної платні у середині 90-х років ХХ ст. призвели до страйків педагогів.

*Загальноосвітня
школа № 3
сmt Олександрівки —
одна з найкращих
у районі*

Нині ситуація в системі освіти починає стабілізуватися. У 2001 та 2002 роках збільшено кошти на освітянську галузь.

Олександрівщина завжди славилася вчителями, серед яких заслужені вчителі України Т. О. Піонтківська, М. Є. Шаланський, М. Ф. Ярмоленко, заслужений працівник освіти України М. В. Орлик.

Переможцями районного конкурсу "Вчитель року" за останні роки стали І. Д. Петренко (1998), Л. Ф. Нечипоренко, І. М. Варламова, Н. М. Удовиченко (1999), Т. І. Шевченко, Н. І. Воропай, О. М. Шишка (2000). Кращі освітяни району одержали звання лауреата премії Б. М. Кузика. Це Т. І. Шевченко, Н. І. Воропай, О. М. Шишка. Дипломами "Кращому вчителю" у 2000 р. Б. М. Кузик нагородив Ю. В. Буряка, Т. І. Безсмолу, Н. Л. Глушину, Н. І. Стаценко, Т. В. Ковтун, Н. І. Бойко, Н. А. Вікторенко, Л. С. Хижняк, М. В. Терещенко, М. В. Фоція.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Олександрівщина спеціалізується на вирощуванні зернобобових і технічних культур, виробництві молока і м'яса. Тут працюють 15 сільськогосподарських товариств з обмеженою відповідальністю, п'ять приватних орендних підприємств, одне колективне сільськогосподарське підприємство, одне відкрите акціонерне товариство, сільськогосподарський виробничий кооператив, два дослідних та 44 фермерських господарств.

ПРОМИСЛОВЕ ВИРОБНИЦТВО

Переважають підприємства з переробки сільськогосподарської сировини (ВАТ "2-й ім. Петровського цукровий завод", заводи продтоварів, комбікормовий, молокоцех, харчокомбінат райспоживтовариства в Олександрівці). Працюють також районна друкарня, інкубаторно-птахівнича станція, ремонтно-транспортне підприємство, сільгоспхімія, лінійне виробниче управління магістральних газопроводів, рембаза, держлісгосп, геологорозвідувальна партія, товариство "Побутовець", Фундукліївське і Цибулівське хлібоприймальні

підприємства, Цибулівський деревообробний комбінат.

У 90-х роках минулого століття в районі почалося безробіття. В Олександрівці було відкрито районний центр зайнятості. У 1992 р. до центру звернулося 245 чол., у 1996 р. зареєстровано понад 900 безробітних.

ЗАКЛАДИ КУЛЬТУРИ

На Олександрівщині діють 18 будинків культури і 13 клубів. Серед кращих — клуб ВАТ "2-го ім. Петровського цукрового заводу". В районі працюють 27 бібліотек, книжковий фонд яких складає 359 190 примірників. Найбільші бібліотеки — районна для дорослих і районна для дітей в Олександрівці та Єлизаветградківська міська.

Перші книжкові зібрання з'явилися у родинях поміщиків та при церквах. Публічні бібліотеки з'явилися лише в ХХ ст., їх діяльність була пов'язана з діяльністю земств. У 1907 р. земські хати-читальні існували в Єлизаветградці (Михайлівці), Красносіллі, Федварі (Підлісному).

Олександрівська районна бібліотека, заснована в липні 1935 р., налічувала 3000 примірників, через два роки її фонди зросли до 15 тисяч примірників.

*сmt Олександрівка.
Головний корпус ВАТ
"2-й ім. Петровського
цукровий завод"*

Під час німецько-фашистської окупації районну бібліотеку було пограбовано, знищено майже весь її фонд. Жителі Олександрівського району М. Г. Рубанівська, І. Я. Брайко, Я. К. Ткаченко, Ф. С. Черногор повернули до бібліотеки книжки, які вони переховували в роки війни, багато книжок передали бібліотеці олександрівці з власних зібрань.

Для забезпечення потреб сільського населення в повоєнні роки діяли 36 пересувних бібліотек, трансформованих згодом у сільські.

У 1977 р. в районі створено централізовану бібліотечну систему. У 90-ті роки відбулася руйнація

Солістка народного художнього фольклорного колективу "Джерельце" Олександрівського районного будинку дитячої творчості

Народний художній фольклорний колектив "Джерельце"

бібліотечної мережі. Припинили існування одна бібліотека в Михайлівці, одна в Красносіллі, одна в Бірках. Ряд бібліотек об'єднано з клубами в один заклад.

АПТЕКИ

У районі діють центральна районна аптека № 13 (в Олександрівці) з трьома аптечними кіосками, аптеки в смт Єлизаветградці, селах Красносіллі, Цвітному, Трилісах, Родниківці, Ставидлах. Майже у всіх фельдшерсько-акушерських пунктах є аптечні кіоски. Жителів райцентру обслуговують також приватна аптека

Танцювальний колектив "Калинонька" Олександрівського районного будинку дитячої творчості

фірми "Галеніка" та кіоски кам'янської аптеки.

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ

В Олександрівському районі є пам'ятка загальнодержавного значення — Хрестовоздвиженська церква, сімейна усипальниця Раєвських. Тут поховано героя Вітчизняної війни 1812 р. М. М. Раєвського.

*сmt Олександрівка.
Колишній будинок Левка
Мацівича, нині — аптека*

До переліку пам'яток архітектури місцевого значення Кіровоградської області в Олександрівському районі включено дерев'яну церкву Різдва Богородиці (XIX ст., Іванівка), Свято-Миколаївську церкву (XIX ст., Бірки), муровану Свято-Параскевську церкву (поч. XX ст., Кримки), муровану Свято-Успенську церкву (XIX ст., Бандурове), будинок контори ВАТ "2-й ім. Петровського цукровий завод" (1949, сmt Олександрівка),

*Свято-Миколаївська
церква у с. Бірках*

*Пам'ятний знак на честь
гетьмана
Б. Хмельницького
у с. Бірках*

будинку колишньої церковнопарафіяльної школи (XIX ст., сmt Єлизаветградка).

ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ

На території Олександрівщини є 98 археологічних пам'яток, серед яких 2 поселення, 96 курганів та курганних груп різних періодів, в основному скіфських, що знаходяться біля Олександрівки, Єлизаветградки, сіл Бандурове, Бірки, Вищі Верещаки, Нова Осота, Поселянівка, Іванівка, Китайгород, Красносілка, Кримки, Любомирка, Михайлівка, Розумівка, Соснівка, Ставидла, Стара Осота, Триліси, Цвітне.

ПАМ'ЯТНИКИ

На території району встановлено два пам'ятники Т. Г. Шевченку, В. І. Леніну, Г. І. Петровському, Ф. Е. Дзержинському, Героям Радянського Союзу Ф. К. Павловському, Д. Т. Гуляєву, два пам'ятники на братських могилах партизанів, загиблих у 1943 р., пам'ятники на могилах радянських воїнів, полеглих у роки Великої Вітчизняної війни, пам'ятний знак на честь Героїв Радянського Союзу — земляків (Олександрівка), пам'ятний знак на честь визволення с. Плішок від німецько-фашистських загарбників у 1943 р., пам'ятний знак на честь гетьмана Б. Хмельницького (Бірки), пам'ятний знак жертвам голоду 1933 р. (Бірки).

НИМИ ПИШАЄТЬСЯ ОЛЕКСАНДРІВЩИНА

Найбільшим надбанням Олександрівщини є люди. Тут народилися

академіки А. Т. Авдієвський (Академія мистецтв України), В. Я. Витріщак (Академія медичних наук України),

А. І. Задонцев (Всесоюзна академія сільськогосподарських наук), Б. М. Кузик (Академія військових наук Російської Федерації), Ю. Ф. Цюкало (Академія інженерних наук України), Герої Радянського Союзу В. Д. Корнер, Д. Т. Гуляєв, С. О. Німенко, С. Г. Цупренко, А. А. Антонов, Ф. К. Павловський, Н. Т. Євтушенко, загинув і похований П. А. Остапенко, мешкав і похований І. Х. Календюк.

Ярмоленко, Людмила Охріменко, Василь Кучеренко, Вадим Малиновський, Володимир В'юник, Ольга Фесуненко та інші.

СПОРТ

Відомостей про спортивні досягнення олександрівців до Великої Вітчизняної війни немає. А після війни видом спорту номер один в Олександрівці став футбол.

Колектив редакції районної газети "Вперед"

Звитяжною працею славили край уродженці Олександрівщини двічі Герої Соціалістичної Праці Л. Й. Шліфер, Герої Соціалістичної Праці Г. П. Юрченко, І. А. Клименко, В. І. Баранников, В. М. Гуртовий, В. І. Борозняк, М. Г. Лагно та І. Є. Адонін, який жив в Олександрівському районі.

У районі живуть журналісти Микола Ярошенко, Дмитро Ковтун, Михайло Дмитращенко, Ніна Доля, Галина Шевченко, Ніна Дмитращенко, Анатолій Бабич, Ольга Горло, Василь Білошапка, Михайло Брайко, Михайло Широкун, Микола Ранський. За межами району працюють вихідці з Олександрівщини заслужені журналісти України Броніслав Куманський, Василь Бирзул, журналісти Анатолій Куманський, Анатолій Белік, Ігор Бак, Олександр Ракін, Людмила

Далекого 1948 р. футбольна команда з берегів Тясмину посіла друге місце в першості області з футболу. Найбільших успіхів олександрівський "Колгоспник" досяг у 50—60-ті роки. Команда неодноразово ставала чемпіоном області, вигравала футбольний кубок Кіровоградщини і була навіть чемпіоном України.

У 1958 р. Олександрівка приймала фінал першості центральної ради ДСТ "Колгоспник" з футболу. Олександрівська команда перемогла, ставши чемпіоном України серед сільських колективів фізкультури. Наступного року вона знову виборола почесне чемпіонське звання, у 1960 р. стала срібним призером цієї першості, в 1963 і 1964-му — бронзовим.

Поколінню олександрівських футболістів 80-х років доводилося грати

На відкритті
обласної спартакиади
в Олександрівці. 2001 р.

з самим київським "Динамо". Й. Сабо, Є. Рудаков, В. Банников, М. Богданов, В. Матвієнко, О. Дамін, В. Мунтян, В. Серебрянников, А. Шепель, А. Біба, В. Хмельницький, Н. Слободян, В. Єрохін, В. Назаров та інші ветерани київського "Динамо" двічі екзамували у товариських зустрічах олександрівський

"Тясмин". Після цих зустрічей деяким олександрівським футболістам пропонували спробувати сили в дублі київського "Динамо". За "Динамо" вихованці олександрівського футболу не грали, а от за інші команди їм доводилося виступати. Василь Правило грав за "Кубань" (Краснодар, Росія), Юрій Рябко — за "Дніпро" (Черкаси), "Регонду" (Біла Церква), клуби Молдови. І нині олександрівське "Джерело" (до 2001 р. — "Тясмин") — міцний горішок для команд, що виступають на першості області з футболу.

Зміну ветеранам готує дитячо-юнацька спортивна школа, де виховують юних футболістів, волейболістів, дзюдоїстів, легкоатлетів. Є чим пишатися тренерам ДЮСШ. Микола Іванов та Володимир Черкас, наприклад, підготували плеяду висококласних спортсменів.

Володимир Білокінь — майстер спорту міжнародного класу, чемпіон Радянського Союзу серед юніорів, другий призер чемпіонату Європи, учасник чемпіонату світу, Ігор доброї волі, неодноразовий чемпіон України, рекордсмен серед юніорів у бігу на 110 метрів з бар'єрами. У бігу на 400 метрів неодноразово ставав чемпіоном України майстер спорту Володимир Рибалка. Йому належить титул чемпіона міста Києва. На Всесвітній універсіаді в Пекіні (2001) разом з товаришами здобув срібну медаль в естафеті 4 × 400 метрів.

Ще школяркою Наталка Сирота (тепер Абраменко) показала найкращий результат у країні серед дівчат свого віку. Вона стала призеркою спартакиади в Україні, першості України серед дорослих, чемпіонкою міста Києва. Майстер спорту Наталка Абраменко — одна з кращих легкоатлеток України на дистанціях 400 і 800 метрів.

На дистанції 5000 метрів призером спартакиади школярів України, чемпіоном України серед сільських спортсменів був Анатолій Кульшай.

Володимир Василенко, Юрій Мартиненко, Валерій Дудник — призери першості республіканської ради ДСТ "Колос" у стрибках у висоту. В цьому виді змагань переможцем сільських спортивних ігор України стала Валентина Геращенко. Надія Диковська (Шемена) — призер

Поєдинок з мотоболу між командою "Тясмин" (Олександрівка) та командою м. Шахтарська Донецької обл. 80-ті рр. XX ст.

першості України серед сільських спортсменів.

Має здобутки олександрівський волейбол. Чоловіча команда райради ДСТ "Колос" — чемпіон України серед сільських спортсменів (1978), волейболістки досягли такого ж успіху в 1987 р.

Юнаки й дівчата Олександрівської середньої школи № 1 (тренер Іван Березенко) гідно представляли Кіровоградщину на першості України серед школярів. Кілька вихованців олександрівського волейболу стали професіоналами. Майстер спорту Надія Лисенко виступала за донецький "Шахтар", професійні волейбольні команди Чехословаччини, Румунії. У 1993 р. вона стала чемпіонкою Чехії. Ігор Тищенко грав за команду майстрів "Азот" (Черкаси). Нині за професійні клуби виступають Олександр Новгородченко і Олександр Горобець. Перший грає у Дніпропетровську, другий — у Чернігові.

В Олександрівці — одна з найсильніших на Кіровоградщині волейбольна команда, яка двічі виступала у фіналі Всеукраїнських сільських спортивних ігор і в 2001 р. виборала третє місце.

Капітан команди — голова Олександрівської райдержадміністрації Олександр Ковтун.

Набирає сили олександрівське дзюдо. Вихованці тренера Олександра Шалька Олександр Мряченко, Валентина Баклан, Олександра Пересунько — кандидати в майстри спорту.

На першості області з мотокросу в с. Новій Осоті. 80-ті рр. XX ст.

Пишаються в Олександрівці досягненнями Надії Мулявки, яка є неодноразовою чемпіонкою України серед сільських спортсменів, призеркою першості та Кубка України з дзюдо, чемпіонкою України серед студентів. Вона успішно виступала на міжнародних змаганнях

Посвідчення учасника
Всесвітньої універсиади
Володимира Рибалки.
2001 р.

у Великобританії, Угорщині, Молдові, Італії, в 2001 р. нагороджена бронзовою медаллю чемпіонату світу з самбо серед юніорів.

Призерами першості України, що її проводила центральна рада ДСТ "Колос", ставали Ованес Торосян, Лідія Рак, Надія Третяк. Олександр Мряченко — третій призер першості України серед школярів.

Титул майстра спорту з класичної боротьби носить Володимир Трохименко. Гирьовик, майстер спорту Олег Борисенко — третій призер першості України серед сільських спортсменів. Дала Олександрівка навіть майстра спорту з підводного плавання. Олександр Годованик

у 60-х роках здобув титул чемпіонів Радянського Союзу та України. Яхтсмен, майстер спорту Микола Тимко неодноразово перемагав у престижних парусних регатах на Дніпрі.

Чемпіонами України серед сільських школярів у 1964 р. стали тенісисти Анатолій Корольов, Валентин Нефьодов, Ольга Пономаренко. Анатолій Корольов ще й гарний більярдист. У 1995 р. він виборов друге місце на Всеукраїнських спортивних іграх на честь 50-річчя Перемоги.

Гучно заявили про себе на престижних турнірах у Києві вихованці дитячого шахового клубу "Олімп", яким керує Анатолій Махно — шахіст з величезним досвідом. У його активі — участь в особистій першості України за листуванням, у півфіналі першості Всесвітньої заочної шахової федерації, виступи в очних шахах на першість та Кубок України, перемога над майбутнім чемпіоном України гросмейстером Михайлом Голубевим, нічия з міжнародним майстром Віталієм Козяком.

Під керівництвом Володимира Максимовича Шемени луганська "Іскра" стала чемпіоном СРСР з волейболу.

У 70—80-х роках селище мало чудову мотобольну команду. Олександрівська "Зірка" в той час грала у другій лізі першості України, першій лізі першості СРСР, неодноразово ставала призером.

У 2001 р. Олександрівка стала місцем проведення фіналу обласної спартакіади серед сільських фізкультурно-спортивних клубів і галузей АПК Кіровоградської області. Збірна Олександрівського району посіла на цих змаганнях перше командне місце.

З вдячністю згадують спортсмени Миколу Іванова, Володимира Черкаса, Олександра Шалька, Петра Сухоноса, Івана Березенка, Федора Ткаченка, Віктора Махна, Миколу Шишку, Володимира Шемени, Бориса Безсмолого, Григорія Гончаренка, Анатолія Кришнього, Юрія Рябка та інших.

Від А до Я

А

АБРАМЕНКО (СИРОТА) Наталя Едуардівна (16.02.1969, смт Олександрівка) — легкоатлетка, майстер спорту. Закін. Кіровоградський пед. ін-т. Бронзо-

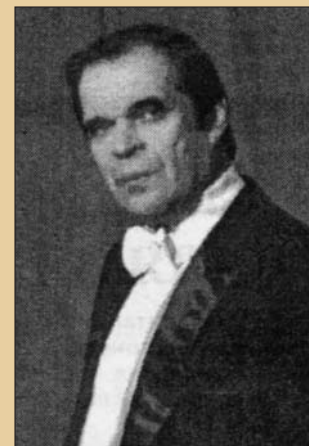
вий призер першості України, чемпіонка Києва з бігу на 800 м. Живе в Кіровограді. Перший тренер — М. П. Іванов.

АВДІЄВСЬКИЙ Анатолій Тимофійович (16.08.1933, с. Федвар, тепер Підлісне) — укр. хоровий диригент, нар. арт. СРСР (1983), дійсний член Акад. мистецтв України (1996). У 1958 закін. Одеську консерваторію. Художній керівник і головний диригент Поліського ансамблю пісні і танцю "Льонок" (1958—63), Черкаського укр. нар. хору (1963—66), Нац. засл. укр. нар. хору ім. Г. Верьовки (з 1966). Викладач київських вузів: 1971—76 — консерваторії, 1977—80 — ін-ту культури, з 1980 — педінституту; професор (1986). З 1991 — голова Всеукр. муз. спілки, з 1995 — президент Нац. муз. комітету України, Міжнар. муз. ради ЮНЕСКО. Автор "Привітальної хороводної", "Не громи в степах гудуть", "Над широким Дніпром", обробок укр. ("Колискової", "Павочка ходить", "Діброво зелена") і рос. нар. пісень, пісень народів світу. Лауреат Держ. премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1968), Держ. премії СРСР (1978).

АДОНІН Іван Єгорович (19.02.1915, с. Скорodne Губінського р-ну Белгородської обл., Російська Федерація — 30.05.1997, Кіровоград) — організатор с/г виробництва, Герой Соц. Праці (1971). У 1937 закін. Моск. політехнікум

зв'язку. Працював за спеціальністю. Учасник ВВВ. Воював на 1, 2 і 3-му Укр. фронтах. Капітан, помічник коменданта, комендант визволеного болгарського міста Пловдива. У 1947—55 — заст. заввідділом Кіровоградського обкому Компартії України. У 1955—79 очолював колгосп "Росія" Олександрівського р-ну. За досягнення у зміцненні економіки, виконанні планів продажу державі с/г продукції кероване ним госп-во нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. З 1979 на пенсії. Нагороджений трьома орденами Леніна, двома орденами Вітчизняної війни 2-го ступ., орденом Червоної Зірки, медалями.

АНТОНІВКА — село, підпорядковане Триліській сільраді, розташоване за 3,5 км від Триліс і за 15 км від райцентру. Населення — 52 жит. (01.01.2000). Слободу Антонівку заснував польський поміщик Антон Врублевський. Від його імені й одержало назву село. Для православних в Антонівці існувала Троїцька церква. У 1-й пол. XIX ст. А. Врублевський збудував у селі дерев'яний костюл Пресвятої Богородиці. Власники Антонівки зобов'язалися, як пише Л. Похилевич, доставляти ксьондзам 94 крб. 52,5 коп. арнаути, 36 корців натурою різного хліба, сіно, свинину, масло, сир тощо. Згодом на місці дерев'яного з'явився цегляний костюл. На поч. XX ст. він мав 370 парафіян і належав до Звенигородського

А. Т. Авдієвський

І. Є. Адонін

деканату Луцько-Житомирської римсько-католич. єпархії. Парафією керував канди-

с. Антонівка

дат богослов'я, декан М. Хмілевський, адміністратор Мошнянського костюлу Різдва Пресвятої Богородиці. Костюл мав філію в Медведівці. На великі свята сюди приїздили віруючі з усього Чиги-

с. Антонівка. Могила на польському кладовищі

с. Антонівка. Один з могутніх осокорів біля входу на польське кладовище

ринського повіту. Костюл розібрали в 2-й пол. XX ст. Зруйнували католицьке кладовище. У 1863 селяни викупили у поміщика свої наділи, виручені кошти було передано до костюлу. У 1889 населення Антонівки становило 210 жит. У 1900 у селі було 39 дворів з 392 жит., в т. ч. 193 чол. і 199 жінок. Населення займалося хліборобством і заробітчанством. Антонівка мала 459 дес. землі, в т. ч. 353 поміщицької і 106 — селянської. У селі діяла школа, працювало два вітряки, один з яких простояв до 80-х років

XX ст. Власником села на той час був цукрозаводчик М. А. Терещенко. У 1920 на базі поміщицької економії створено Антонівське відділення радгоспу. Під час колективізації в Антонівці виникла сільгоспартіль ім. 1 Травня, яка згодом влилася в триліський колгосп. У 1932—33 від голоду в селі померло 4 чол. У роки сталінських репресій несправедливо засуджено жителя села С. П. Задорожного. Нині землі села входять до складу приватного сільгосппідприємства "Нива" (с. Триліси). У селі діє фермерське госп-во "Геннадій".

АНТОНІВ ХУТІР — хутір, що існував у XIX ст., частина маєтку Раєвських.

АНТОНОВ Антон Антонович (1919, с. Родниківка — 13.04.1944, с. Ташлик, Молдова) — Герой Рад. Союзу (посмерт-

но). З дитячих літ жив у Кіровограді. Тут навчався, працював токарем у механічному цеху заводу с/г машинобудування "Червона Зірка". Під час ВВВ був гвардійським рядовим, кулеметником стрілецького батальйону 290-го гвардійського стрілецького полку 95-ї гвардійської стрілецької Полтавської Червонопрапорної дивізії 5-ї гвардійської армії. Визволяв Кіровоградщину, Миколаївщину, Одещину, Молдову. Загинув у бою, відбивши кілька ворожих контратак на правому березі Дніпра.

БАБЕНКО Олександр Калістратович (25.05.1881, с. Ясинуватка — 30.09.1959, Київ) — укр. фізик-методист, професор, художник. Початкову освіту здобув у Ясинуватці та Чигирині. Закін. Златопільську гімназію, фіз.-мат. факультет Київського ун-ту (1907). Навчався в Київському худож. уч-щі (до 1905). Викладав фізику в Вінниці та Вінницькій обл. З 1930 працював у вузах Києва. З 1932 — зав. кафедрою Київського пед. ін-ту. Наукові праці: "Електромагнітна індукція", "Звук", "Коливання й хвилі", співавтор "Нарисів з методики викладання фізики в середній школі". Друкував малюнки у виданнях поч. ХХ ст. — "Киевское слово", "Киевская заря", "Киевский вестник", "Киевская речь", "Киевская мысль", "Киевская искра", в журналах "Шершень", "Заклепка".

БАЗИКОВЕ — село Вищевежцаківської сільради, жителі якого переселилися в ін. села (1979). У 1889 на хуторі Базиковому мешкало 60 жит. Населений пункт входив до складу Триліської волості Чигиринського повіту. Хутір ще називали Базиківкою, бо більшість жителів носили прізвище Базик. Останнім жителем села був П. В. Базик.

БАЙРАК — економія, що існувала в Олександрівській волості Чигиринського повіту. Населення в 1889 становило 19 жит.

БАЙРАК — хутір, що існував в Олександрівській волості Чигиринського повіту. Населення в 1889 становило 2 жит.

БАЛАНДИНСЬКА БАЛКА — балка на зах. від с. Красносілки, на межі Олександрівського і Кам'янського р-нів.

БАЛКА — хутір, що існував з 1928 по 1935 на півд. зах. від с. Триліс, у напрямку с. Китайгорода.

БАНДУРОВЕ (раніше — Перегонівка) — село, підпорядковане Красносілівській сільраді. Відстань від райцентру — 20 км. Населення — 964 жит.

(01.01.2000). У селі розташований відділок дослідн. госп-ва "Промінь", працюють клуб, бібліотека, відділення зв'язку. Село виникло в 2-й пол. ХVІІІ ст.

Млин біля с. Бандурового

на височині, де беруть початок джерела, які перетворюються у струмок, що стікає в Сухий Ташлик. Тоді ж у селі

зведено першу дерев'яну Богословську церкву. До 1787 село належало кн. Любомирським, з 1787 — кн. Григорію Потьомкіну, який подарував його племінниці К. Давидовій. Генерал-майор Л. Давидов продав село

с. Бандурове.
Колись у цій церкві
був зерносклад.
Фото М. Коломійця.
Кін. ХХ ст.

*с. Бандурове.
Будинок клубу*

*с. Бандурове.
Свято-Успенська церква*

М. Кольнарському. Після смерті Кольнарського половиною села володіла його дружина, другою половиною — його сестра генеральша Беренс. У 1808 в селі налічувалося 44 двори, прожива-

ло 363 жит. У 1850 село викупив С. К. Росцишевський. Після його смерті село перейшло у спадок його синові Адаму Сигізмундовичу. Село орендував Ю. Л. Давидов, який згодом став його власником. У 1882 в с. Тимошівці, що за 6 км від с. Бандурового, народився, жив і працював видатний композитор, класик польської музики, ректор Варшавської консерваторії К. Шимановський. Свою Другу сонату він присвятив Н. Давидовій, дружині Д. Давидова, власника с. Вербівки. Композитор підтримував дружні зв'язки з племінником П. І. Чайковського Ю. Давидовим, який жив у с. Бандуровому. В Бандурове К. Шимановський приїздив, ходив по хатах, збирав пісні, обробляв їх і використовував для своїх творів. На слова Д. Давидова К. Шимановський написав пісні "Схід сонця", "Небо без зірок", "Осіннє сонце". Н. Давидова була щирим другом К. Шимановського. Бандурівську кам'яну церкву спорудив у 2-й пол. XIX ст. Х. Бондарев, купець другої гільдії, перший в окрузі цукрозаводчик, власник хутора Ставидлянська Лука. Будівельник церкви В. М. Коляда розповідав, що Бондарев ставив храм на совість. Його тіло після смерті перенесли до Бандурівської церкви, де і поховали. З іменем Бондарева, на думку місцевих жителів, пов'язано назву села — спочатку Бонда-

реве, згодом назва трансформувалася у Бондуrove, Бандурове. Назву Бондуrove підтверджують карти періоду ВВВ. Можливо, вона походила від слова бондар, оскільки село славилося майстрами-бондарями. При церкві до 1912 існувала двокласна церковнопарафіяльна школа, якою завідував А. М. Колтуновський, а з січня того ж року — трикласна земська школа. У 1900 в с. Бандуровому було 192 двори, проживало 886 чол. Головним заняттям населення було хліборобство. В селі налічувалося 1435 дес. землі, з них 1002 дес. належали поміщикам, 36 дес. — церкві, 397 дес. — селянам. Орендар поміщицької землі Ю. Л. Давидов вів господарство за п'ятипільною системою, селяни — за трипільною. В селі було вісім вітряків, що належали селянам, хлібний магазин, пожежний селянський обоз, дві кузні. Медичну допомогу населенню надавала акушерка Н. О. Делево-Делеско, продавцем працював Ю. Зборчий. Діяли кредитне та споживче товариство. С/г машини належали Г. Л. Давидову. Під час громадянської війни в навколишніх лісах перебували різні повстанські загони. При переході 1-ї Кінної армії з Дону на захід, у район Телепиного, в травні 1920 кавалерія С. М. Будьонного допомогла радянській владі знищити всі загони повстанців, а в жовтні при переході з заходу в Крим виконала ту ж місію. Перший колгосп, заснований у 1930, мав назву "Червона нива", згодом — ім. Чапаєва. Перший голова колгоспу — А. П. Одуд, організатори артіль "Червона нива" — Е. С. Христенко, С. В. Кучер, П. Я. Одуд, Я. Я. Одуд. Механік села — К. Р. Хлівний, машиністи — брати Ф. К. та В. К. Юрченки. Перший комсомолец 20-х років — Г. Т. Гончаренко, згодом доцент Київського політехн. ін-ту. До 1932 колгосп обслуговувала Кам'янська МТС, до 1958 — Красносільська. До травня 1935 село належало до Кам'янського р-ну Київської обл., пізніше — до Олександрівського р-ну Київської обл. З 1939 село у складі Кіровоградської обл. Під час голоду 1932—33 в селі померло 204 чол. У 1941 німецькі війська рвалися до Дніпра. Перша танкова армія фельдмаршала С. Клейста прямувала з Красносільки до Бандурового, яке

5 серпня 1941 було окуповане. Селяни вступали до лав Радянської Армії, допомагали місцевим партизанам. Партизанський загін ім. Ворошилова сформовано 3 серпня 1941 на базі винищувального батальйону, яким командував А. С. Куценко (Дуб), комісаром був Г. С. Беркін. До 15 грудня 1943 загін діяв на території Кам'янського, Олександрівського, Смілянського, Чигиринського та Златопільського районів. До нього входило 12 підпільно-диверсійних груп, які проводили агітроботу, диверсії, саботажі, передавали розвіддані про ворога, вели рейкову війну, знищували ворожу силу і техніку. Загін поповнювався місцевими жителями. У день заснування партизани підірвали Кам'янський нафтосклад, знищили спирт на Косарському спиртозаводі, вели тригодинний бій з ворожими частинами біля с. Мельників Чигиринського

р-ну. 14 жовтня 1941 партизани розгромили ворожий обоз біля с. Грушківки Кам'янського р-ну, 20 червня 1942 напали на ворожу автоколонну, 3 травня 1943 вчинили напад на ворожий ешелон біля

*с. Бандурове.
Могила Х. Бондарева —
купця, цукрозаводчика,
який у XIX ст. спорудив
кам'яну церкву*

с. Райгорода Кам'янського р-ну. Фашисти вирішили покінчити з партизанським загоном, основною базою якого був Кам'янський ліс. 4 квітня 1943 о 2-й год. ліс оточили каральні війська, перекрили дороги, стежки, виходи, виставили кулеметні точки. До лісу підтягнули бронемашини, танки, артилерію, задіяли авіацію. Партизанська розвідка доповіла, що ліс оточено, 14 ворожих літаків методично обстрілюють його і бомблять. Загін мовчав і маневрував з одного квадрата лісу в інший. Після бомбардування розпочався наступ каральних військ. Штаб загону віддав наказ зайняти найвищу височину з боку фронту місцевої поліції, а німецькі війська підпустити на відстань 10—15 м. Партизани відкрили вогонь по ворогу і несподівано для німців пішли в атаку. Фашисти панічно тікали, кидали зброю, одяг, боєприпаси. Отямившись, вони почали організовувати другу облогу, та настав вечір, і фашисти разом з технікою залишили ліс. А партизанський штаб прийняв рішення вийти вночі невеликими групами в населені пункти. Облога Кам'янського лісу тривала три дні і перейшла на малі ліси — Дубраву, Тарапун, Грушківський. Але успіху німці не добилися — ліс був безлюдним. Партизани відновили операції 30 червня 1943, напавши на поліцію в с. Івангороді і звільнивши 57 заарештованих. Медичну допомогу партизанам надавав фельдшер загону В. І. Шаповал. Нині він доктор мед. наук, засл. діяч науки України. У жовтні 1943 фашисти здійснили ще одну спробу знищити партизанський загін. Про це стало відомо К. Сіряк, яка попередила партизанів про небезпеку. 19 листопада партизани визволили села Юрчиху і Голикове. Партизанам вдалося перешкодити гітлерівцям знищити Розумівку, Омельгород, Бовтишку, Ясинуватку, Бандурове, Красносілку, Юрчиху, Хайнівку, Шпакове, Кримки, Тимошівку, Баландине, Вербівку, Лебединку. У грудні 1943 загін увійшов до складу 252-ї Червонопрапорної Харківської стрілецької дивізії, якою командував полковник О. І. Горбачов, штаб очолював полковник Фролов. 7 січня 1944 69-та стрілецька дивізія під командуванням полковника К. К. Джухуа 20-го стрілецького корпусу 4-ї гвардійської армії 2-го Українського

фронту остаточно визволила село від німецьких загарбників. У повоєнні роки над старою дорогою Єлисаветград — Кам'янка споруджено вітряк. У 1970 збудовано фельдшерсько-акушерський пункт. До 1962 існував колгосп ім. Чапаєва, який з 1962 став бригадою красносілівського радгоспу "Шляхом Леніна". Після жовтневої революції до 1930 школа називалася Бандурівська 4-річна трудова школа Кам'янського р-ну Шевченківської округи, пізніше до 1960 — неповна середня школа, з 1960 — восьмирічна школа. Перший випуск був у 1934, всього перед ВВВ було вісім випусків. Першими вчителями школи були А. М. Колтуновський, П. Т. Моцаренко, П. М. Марченко. Більш як 60 випускників школи мають вищу освіту. Нині у селі знову працює тільки початкова школа. У Бандуровому народився Герой Соц. Праці Г. П. Юрченко. А Д. С. Юрченко — випускник військ.-політ. академії, канд. військ. наук, контр-адмірал. У Москві живе канд. тех. наук Є. О. Ядров, у Санкт-Петербурзі — канд. біол. наук А. А. Кулінич, у Києві — канд. тех. наук В. І. Стеблюк, канд. екон. наук М. А. Гедзь та викладач Київської с/г академії А. І. Буртовий. В. Ю. Терещенко викладає в с/г ін-ті в м. Білій Церкві, А. Д. Болюк — канд. тех. наук, ректор Житомирського політехн. ін-ту.

Микола Білан

БАРАБАШ Світлана Григорівна (30.06.1941, смт Олександрівка) — засл. працівник освіти України, професор, літературознавець, критик, поетеса. Закін. філологічний факультет Львівського ун-ту. Працювала журналістом, вчителем, викладала укр. літературу в Донецькому ун-ті та в Кіровоградському пед. ін-ті. Нині зав. кафедрою українознавства Кіровоградського тех. ун-ту. Автор статей з історії укр. літератури, фольклору, питань сучасного літературного процесу та культури. Окремим виданням вийшли праці "Чарівне джерело поезії" (1985), "Серце вільне і пісенне" (1989). Автор збірки поезій "Золоті причали" (1998). Ведуча публіцистичної програми Кіровоградського обл. телебачення "Вітальня Світлани Барабаш".

БАРАННИКОВ Матвій Гнатович (1915, смт Єлизаветградка — ?) — Герой Соц. Праці (1967). Працював механізатором Карагандинської с/г дослідн. станції (Казахстан).

"БАРВІНОК" — нар. самодіяльний фольклорний колектив Розумівського сільського будинку культури. Створено у 1980. Виступав на ВДНГ України, дипломант всеукраїнського радіоконкурсу "Золоті ключі", конкурсу козацької пісні на о. Хортиця (1990).

БЕЗКРОВНИЙ Микола Федорович (1915, смт Олександрівка — ?) — артист балету, театрознавець. Закін. Київське хореогр. уч-ще (1936), працював артистом балету в театрах Києва, Ташкента, Алма-Ати. У роки ВВВ служив на Чорноморському флоті. З 1945 — артист Львівського театру опери та балету. З 1955 — на педагогічно-балетмейстерській роботі. Здійснював постановку вистав і балетно-хореогр. номерів у театрах західних областей України. Викладав театральні дисципліни в культосвіт. уч-щі і Вищому військ.-політ. уч-щі Львова. У 1957 закін. Всесоюзний ін-т театр. мистецтва (Москва). Займався викладацькою діяльністю.

БЕРЕЗОВСЬКИЙ Болеслав Євгенович (1926, смт Олександрівка) — артист театру. Закін. Київський театр. ін-т ім. І. Карпенка-Карого (1951). Працював у театрах Миколаєва, Харкова, Криму.

БЕРЕЗОВСЬКИЙ Тимофій Захарович (1914, с. Цвітне — 1951, с. Цвітне) — кавалер ордена Слави трьох ступ. До ВВВ працював у Донбасі. До лав Червоної Армії призваний у 1941. Був ст. сержантом, пом. ком. взводу 463-го стрілецького Мелітопольсько-Віслинського ордена Червоної Зірки полку 118-ї стрілецької Мелітопольської дивізії. Після війни працював у рідному селі.

БЕРИНДЯ Катерина Іванівна (22.05.1929—26.03.2001, с. Глодоси Кіровоградської обл.) — відмінник нар. освіти. Закін. Кіровоградський пед. ін-т (1955). З 1950 працювала в семирічній школі с. Нової Осоти, потім в Олександрівській середній школі № 1 виклада-

чем укр. мови та літ. у старших класах. Нагороджена нагрудним знаком "Відмінник народної освіти", медаллю "За доблесну працю", численними грамотами освітянських закладів.

БИРЗУЛ Василь Іванович (30.10.1958, с. Тарасівка) — засл. журналіст України. Закін. Київський держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка (1980). Одержав направлення на роботу в редакцію інформації Українського радіо, де працював редактором на програмі "Промінь", 1981 призначений спеціальним кореспонден-

К. І. Бериндя

том "Останніх вістей". Висвітлював найважливіші події життя України, готував актуальні репортажі з проблем економіки, політики, культури, радіофільми про людей праці. Одночасно був ведучим інформаційних програм у прямому ефірі. З перших днів Чорнобильської катастрофи протягом року в складі спеціальної групи виїжджав у чорнобильську зону, на АЕС і в спеціальних репортажах розповідав про хід рятувальних робіт. З 1994 — ведучий інформаційних програм УТН Українського телебачення. Працює також як кореспондент. Вів репортажі з "гарячих" точок — з Косово, Південного Лівану, Сьєрра-Леоне. Нині

В. Р. Бідненко

віце-президент Національної телекомпанії України, ведучий інформ.-аналіт. програми "Панорама". Нагороджений медаллю "За трудову відзнаку".

БИШОВИЙ ЛІС — лісове урочище на півд. схід від с. Ясинового.

БІДНЕНКО Віталій Романович (05.10.1923, с. Розумівка) — засновник нар. самодіяльного хору "Тясмин" Олександрівського районного будинку культури, ініціатор створення і перший директор Олександрівської дитячої муз. школи. Закін. Олександрійське культосвітнє уч-ще (1956), Кіровоградське муз. уч-ще (1966). Учасник ВВВ. Працював зав. клубом 2-го ім. Петровського цукрокомбінату (1947—49), керівником гуртків худож. самодіяльності Олександрівської середньої школи № 1 (1949—51), директором (1951—52) і худож. керівником Олександрівського районного будинку культури (1952—62), директором Олександрівської дитячої муз. школи (1962—83). Автор музики до кількох пісень, ін. муз. творів, автор музики і слів пісні "Олександрівські частівки", опублікованої в кн. "Пісні Кіровоградщини" (1957). Нагороджений орденом Вітчизняної війни 2-го ступ., двома медалями "За відвагу", "За бойові заслуги", Почесною Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР (1960), українським орденом "За мужність" 3-го ступ.

М. І. Білан

БІЛАН Микола Іванович (30.04.1935, с. Красносілка — 16.05.2000, с. Володимирівка Знам'янського р-ну Кіровоградської обл.) — краєзнавець, лікар. Закін. Київський мед. ін-т (1959). Працював гол. лікарем Сабліно-Знам'янського цукрокомбінату. Автор краєзнавчих статей в обласних і районних газетах Кіровоградщини, статті "Пушкін на іменинах Любочинської" у кн. "Весь Кіровоград-97" (1996).

В. В. Білокін

БІЛОКІНЬ Володимир Валерійович (13.02.1969, смт Олександрівка) — легкоатлет, майстер спорту міжнар. класу. Закін. Київський інтернат олімпійського резерву. Срібний призер чемпіонату Європи (1990), учасник чемпіонатів світу серед юнаків і юніорів, Ігор доброї

волі (1992). Чемпіон Рад. Союзу серед юніорів (1986), рекордсмен СРСР серед юніорів, неодноразовий чемпіон України з бігу на 110 і 60 м з бар'єрами. Живе у Харкові. Перший тренер — В. Г. Черкас.

БІЛОШАПКА Василь Вікторович (25.08.1959, м. Макиївка Донецької обл.) — журналіст, краєзнавець, геральдист. Закін. Ворошиловградський держ.

пед. ін-т ім. Т. Г. Шевченка (1982) та Київську ВПШ (1990). Працював учителем Олександрівської середньої школи № 1, кореспондентом-організатором, зав. відділом районного радіомовлення. Нині відповідальний секретар районної газети "Вперед", директор Держ. музею історії Олександрівського р-ну. Журналістську діяльність почав у 1978 кореспондентом багатотиражки "Трибуна студента". Друкувався в газетах "Сільські вісті", "Радянська освіта", "Урядовий кур'єр", "Ворошиловградська правда", "Прапор перемоги", "Молодогвардієць", "Кіровоградська правда", "Молодий комунар", "Народне слово". Передачі звучали по Українському та Кіровоградському обласному радіо. Автор статей, нарисів, розвідок з питань краєзнавства, наукових праць з географії та історії. Співатор гербів і прапорів смт Олександрівки та Олександрівського р-ну (2001). Автор книг "Олександрівка. Погляд крізь віки", "Александрівка. Взгляд через века" (2001, обидві у спів-

авторстві з Б. М. Кузиком), статті "Стояв гетьман під Бірками" у кн. "Весь Кіровоград-97" (1996). Член Нац. спілки журналістів України, Українського геральдично-го товариства.

БІЛОШАПКА Катерина Володимирівна (05.03.1958, с. Голикове) — актриса театру, режисер аматорського театру. Закін. Харківський ін-т мистецтв ім. І. Котляревського (1979). Працювала

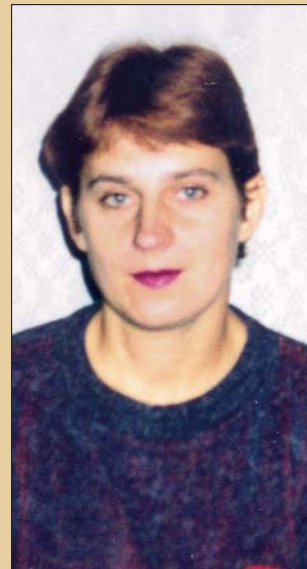

в театрах Дрогобича (Львівська обл.), Кіровограда, Рівного. Нині режисер нар. самодіяльного театру Олександрівського районного будинку культури. Автор сценаріїв театралізованих свят, дитячої муз. п'єси "Пригода в лісі, або Дружба врятує завжди!".

"БІЛЬШОВИЦЬКИЙ ШЛЯХ" — одна з перших у р-ні багатотиражна газета, орган політвідділу Красносілківської МТС ім. П. П. Постишева. Видавалася в 1934, виходила один раз на тиждень тиражем 1100 прим. обсягом 0,5 друк. арк. Редактор газети — І. Є. Гольдман. Друкувалася в друкарні політвідділу Красносілківської МТС.

БІЛЮЧЕНКО Юлія Валеріївна (13.03.1972, Кіровоград) — поетеса. Проживає у с. Несватковому. Її вірші друкувалися в періодичних виданнях, увійшли до колективної збірки та шкільного посібника з укр. літератури "Із цілющих джерел рідного краю" (1999).

БІЛЯЇВКА — село, підпорядковане Ясинівській сільраді. Населення — 25 жит. (01.01.2000). Засноване в 1882 вихідцями з Єлизаветградки. У роки сталінських репресій несправедливо засуджено їздового Н. Скляра. Поблизу Біляївки в 1982 відкрито поселення пенківської культури (VI—VII ст.). У селі є будинок інвалідів. У Біляївці народився Г. Г. Кучерявий. До ВВВ він працював тут лісником. На фронті був ст. лейтенант

Ю. В. Білюченко

с. Біляївка

Г. Г. Кучерявий

*Могила ст. лейтенанта
Г. Г. Кучерявого
біля с. Біляївки*

Біля джерела цілющої води поблизу с. Біляївки

том, 1942 потрапив в оточення, намагався вийти до своїх і загинув неподалік від села. Похований біля села.

Митрополичий протоіерей, настоятель (1947—91) Свято-Миколаївської церкви у с. Бірках Й. Х. Горбатенко

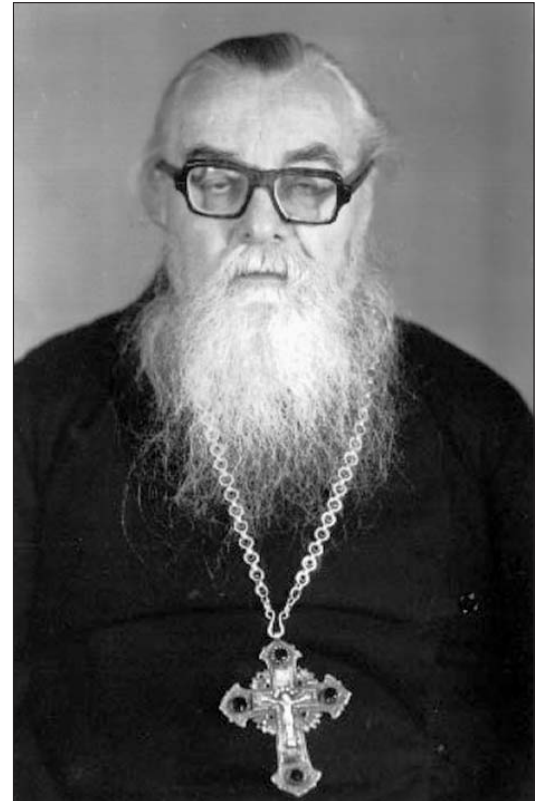
БІРКИ — село, центр сільради. Розташоване на піщаному ґрунті в оточенні соснових борів при злитті річок Верещанки, Бовтишу і Тясмину, за 4 км від райцентру. Населення — 1959 жит.

Свято-Миколаївська церква у с. Бірках

(01.01.2000). Назва села походить від слова бір — сосновий ліс. Бірки засновано в сер. XVII ст. гетьманом Б. Хмель-

ницьким. Право на володіння селом Б. Хмельницькому підтвердив у 1654 російський цар Олексій Михайлович. Б. Хмельницький неодноразово збирав у Бірках козацькі полки для походу на Польщу, написав у селі три листи, при-

ймав тут послів від російського царя, кримського хана, турецького султана. Село згадується у багатьох документах російських послів, у документах Земського собору. У 1667, згідно з Андрусівським договором, Бірки у складі Правобережної України відійшли під владу польських магнатів Любомирських. У XVIII ст. частина села належала до Чигиринського староства, частина — до Смілянщини. Жителі Бірок брали участь у гайдамацьких повстаннях. Тут зупинявся ватажок гайдамаків С. Неживий. У кінці XVIII ст. село стало власністю Г. Потьомкіна, згодом — його племінниці К. Давидової (Самойлової). В XIX ст. Бірки розділили на Перші (Великі) і Другі (Малі) Бірки. Жителі села — учасники Київської козащини (1855). Тут відбулися селянські виступи в 1867, 1900, 1905. На поч. XX ст. в селі діяли дві православні церкви, церковнопарафіяльна школа,

15 вітряків, три кузні, маслоробня, вина лавка, були свої фельдшер та бабаповитуха. У роки громадянської війни село переходило з рук у руки. Через Бірки в 1920 пройшла 1-ша Кінна армія С. Будьонного. Під час колективізації в Бірках виникло кілька колгоспів. Чимало бірчан постраждало в роки сталінських репресій та голоду — 1932—33. На фронтах ВВВ проти фашистів воювали 316 жит. села, 196 з них відзначені орденами і медалями. Бірчани — учасники партизанського руху, а Я. І. Мельник — учасник Руху Опору у Франції. У 1967 Бірки Перші і Бірки Другі знову об'єднано в одне село. Тут народилися укр. письменник А. І. Гай, художник В. Г. Кірман, засл. юрист України С. І. Пересунько, довгий час працювала засл. вчителька України Т. О. Піонтківська. У Бірках є пам'ятники односельцям — воїнам, загиблим під час визволення села, пам'ятні знаки на честь гетьмана Б. Хмельницького та в пам'ять жертв голоду 1932—33. У Бірках знаходиться побудована в 1858 дерев'яна церква

ництво. У селі діють СТОВ "Тясмин", Олександрівська геологорозвідувальна партія Черкаської геологорозвідувальної експедиції, загальноосвітня школа, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, поштове відділення,

Колгоспник О. П. Олійник з с. Бірок. Фото 1946 р.

Святого Миколая — пам'ятка архітектури місцевого значення. Основне заняття жителів села — хліборобство і тварин-

Жителі с. Бірок. Фото 1930-х рр.

Жительки с. Бірок. Фото поч. XX ст.

магазин, фермерські госп-ва. Біля села знайдено знаряддя праці людей доби верхнього палеоліту, виявлено

с. Бірки.
Будинок правління
СТОВ "Тясмин"

с. Бірки. Пам'ятний знак
на честь жертв голоду
1932—33 рр.

с. Бірки. Пам'ятник
на честь загиблих
радянських воїнів-
односельців у Великій
Вітчизняній війні

с. Бірки.
Будинок культури

поселення скіфів та раннях слов'ян, римські та давньогрецькі монети, 14 курганів.

БІРКИ ДРУГІ — село, яке 1967 з'єднане з селом Бірки Перші в єдине село Бірки.

БІРКИ ПЕРШІ — село, яке 1967 з'єднане з селом Бірки Другі в єдине село Бірки.

БІРКІВСЬКЕ РОДОВИЩЕ ПІСКУ — родовище поблизу с. Бірок. Пісок з нього використовується для будівництва, придатний і для виготовлення скла. Розвідані запаси — 7 млн. куб. м на площі 7 га.

БОБЕШКА УРОЧИЩЕ — лісове урочище на захід від с. Букварки.

БОВТИСЬКЕ РОДОВИЩЕ ГОРЮЧИХ СЛАНЦІВ

— родовище, розташоване в Бовтиській западині на площі 200 кв. км. Його приконтурними населеними пунктами є Косарі, Юрчиха, Стара Осота, Китайгород, Бірки, Івангород, Бовтишка, Несваткове. У центрі родовища, діаметр якого в середньому 20 км, лежить смт Олександрівка. Горючі сланці розміщено п'ятьма горизонтальними шарами, основний з яких четвертий. Він залягає на глибині 220—250 м. Середня потужність горизонтів — 10—15 м, тепловорність сланців — 2850 ккал/кг, запаси родовища становлять 3,0—3,7 млрд. т. Бовтиські сланці кращі за американські й бразильські. Бовтиське родовище — єдине у світі родовище з великими запасами сировини на незначній площі. З 1 т сухих бовтиських сланців можна виготовити 80—100 л нафтопродуктів. Сланці придатні для виробництва бензолу для пластмас, нафталіну, парафінів.

БОВТИСЬКИЙ КРАТЕР (западина, астроблема) — вибуховий кратер метеоритного походження, прихований під майже 200-метровим шаром осадових порід. Діаметр воронки — 24—25 км, діаметр дна — 20—22 км. Глибина від поверхні кристалічного фундаменту — понад 1000 м. У центрі кратера — центральна гірка. Утворився у верхній крейді — палеогені. З кратером пов'язано утворення Бовтиського родовища горючих сланців. У 1969 В. Голубєв прийшов до висновку про метеоритне походження кратера. Раніше вважалося, що кратер має вулканічне походження.

БОВТИСЬКИЙ ЯР — яр у с. Бовтишці завдовжки 6,6 км, завширшки 30 м, завглибшки 3 м. Береги болотисті, порослі комишем. Через яр прокладено греблі, через нього протікає річка Бовтиш (Бовтишка), що нині являє собою систему ставків Олександрівського рибгоспу.

БОВТИСЬКО-ТЯСМИНСЬКИЙ ГРЕБЕН — зниження у вигляді вузького прошарку в докембрійському кристалічному фундаменті Українського кристалічного щита. В межах гребену потужність шару третинних і четвертинних відкла-

дів становить понад 500 м. Л. Г. Ткачук відмічає тут відклади юрського та крейдового періодів.

БОВТИШ (Бовтишка) — річка, ліва притока р. Тясмину. Бере початок біля с. Миколаївки. Довжина — 20 км, площа водозбору — 233 кв. км. На річці знаходяться ставки рибгоспу.

БОВТИШКА — село, центр сільради. Населення — 861 жит. (01.01.2000). Розташоване на річці Бовтиш (Бовтишка) за 17 км на південь від райцентру і залізничної станції Фундукліївка. У селі містяться приватне сільгосп підприєм-

с. Бовтишка славиться ставками, багатими рибою

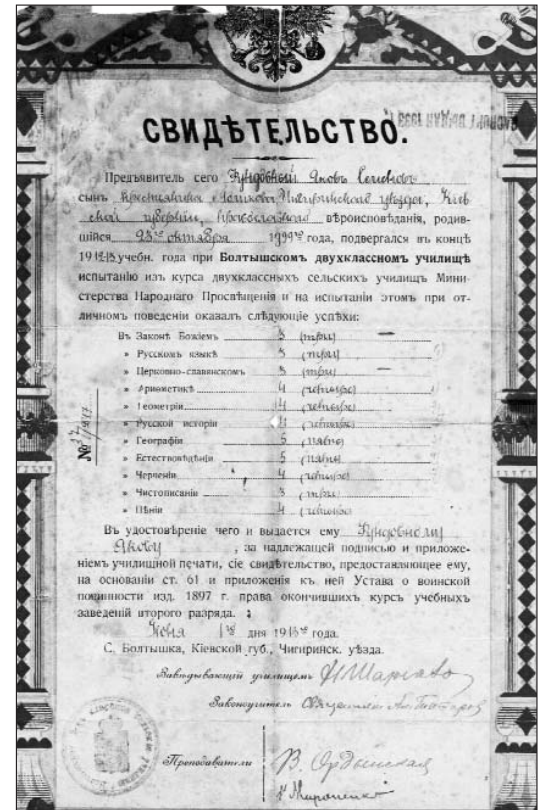

Вид на с. Бовтишку

Жителі с. Бовтишки.
Поч. XX ст.

Свідцтво про закінчення
Бовтиського двокласного
училища. 1913 р.

Річка Бовтиш (Бовтишка)
між селами Бовтишкою
і Розумівкою

ство "Агрогрупа", центральна садиба Олександрівського рибцеху, фермерські госп-ва Лисенка, Даниленка, Задорожного. У селі працюють загальноосвітня школа I—III ступ., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, магазин. У лісі поблизу Бовтишки,

як писав І. Фундуклій, у 40-х роках XIX ст. було видно чотирикутний насип, що називався городком. Біля села й досі знаходять речі давньоскіфського періоду VII—VI ст. до н. е. За народними переказами, у давнину біля лісу повз нинішнє с. Бовтишку проходив чумацький шлях. Біля нього виникло невеличке поселення Чубівка. Оповідають, що першими жителями Чубівки були брати, які сперечалися між собою за право володіти родючими землями. Під час сварки вони хапали один одного за чуби. Тому й назвали село Чубівкою. Одного разу на Чубівку налетіли татари й спалили її. Небагатьом жителям пощастило врятуватися. Пізніше ті, що врятувалися, повернулися в рідні місця і оселилися на лівому березі р. Бовтишу (Бовтишки). Розповідають, що ноги селян при перетинанні річки звисали з воза і вони бовтали ними у воді. Тому й дістала річка назву Бовтиш (Бовтишка). Село виникло у 1764. У XVIII ст. воно належало польському кн. Любомирському. Наприкінці століття Бовтишку виміняв кн. Потьомкін. У 1808 у селі було 100 дворів з 1444 жит. Спадкоємицею маєтку була дочка М. Б. Самойлова, сина сестри кн. По-

*с. Бовтишка.
Командуючий
2-м Українським фронтом
І. С. Конєв. 20 лютого
1944 р.*

*с. Бовтишка.
Командуючий
2-м Українським фронтом
І. С. Конєв та начальник
штабу фронту
М. В. Захаров. 20 лютого
1944 р.*

с. Бовтишка.
Пам'ятник на честь
радянських воїнів-
визволителів
та односельців, які
загинули у Великій
Вітчизняній війні

с. Бовтишка.
Будинок культури

тьомкіна, генеральша К. Давидова. У першому шлюбі К. М. Давидова була дружиною Миколи Раєвського і мала від цього шлюбу сина Миколу — героя Вітчизняної війни 1812. Після смерті чоловіка К. М. одружилася з Л. Д. Давидовим, а село перейшло до її сина Миколи Миколайовича Раєвського. В садибі Раєвських побували О. С. Пушкін (за переказами), декабристи С. Г. Волконський, В. Л. Давидов. Дочка М. М. Раєвського Марія Волконська вирушила за чолові-

ком-декабристом до Сибіру. Православну Покровську церкву побудовано в 1847 на місці тієї, що згоріла в 1845. У 60-х роках XIX ст. в селі було 438 дворів з 2193 жит., ставок, православна церква, винокурний завод. 1879 в селі засновано сільське однокласне народне уч-ще, в якому у 1899 навчалося 120 хлопчиків і 16 дівчаток. У 1889 населення села становило 3313 жит. В 1900 було 715 дворів з 3622 жит., в т. ч. 1801 чол. і 1821 жін. Основними заняттями жителів були хліборобство і заробітчанство. Село мало 8182 дес. землі, в т. ч. 5648 дес. поміщицької, 57 — церковної, 2477 — селянської. Власники села — Г. І. Ностиць і нащадки М. І. Раєвського. У селі була однокласна народна школа, православна церква, два цегельні заводи, водяний млин, 30 вітряків, шість жорен, дві олійниці, дві казенні винні лавки, хлібний магазин. У липні 1905 селяни на чолі з Ф. Терновим, С. Костенком і С. Нечитайлом відмовилися працювати на панській економії, вимагаючи підвищення платні. Страйк тривав понад місяць. Для придушення виступу селян прибув загін озброєних козаків з приставом. Усе населення зігнали до управи. Організаторів заворушення судили і відправили до Сибіру. Решту селян побили різками і примусили працювати на панській

с. Бовтишка.
Загальноосвітня школа
I—III ступ.

землі. Радянську владу встановлено в лютому 1918. У 1923 засновано артіль "Орач". У 1925 населення села становило 4175 жит. У 1925 на зборах членів артілі було вирішено не розподіляти грошовий прибуток між селянами, а залишати артілі на спорудження будівель, придбання тягла і с/г інвентаря. Таке рішення не сподобалося частині селян, і навесні 1926 вони вийшли з артілі і виїхали з Бовтишки. У 1929 організовано колгоспи "Червона Зірка" і "Червоний лан". Механізація с/г в селі почалася у 1930. Для проведення польових робіт прибули шість американських тракторів. Під час голоду 1932—33 в селі померло 85 жит. У 1935 бригадир Л. К. Добросок за вирощування високих врожаїв був нагороджений орденом Леніна. У ВВВ брали участь 423 жит. села, 217 з них загинули, 208 відзначено бойовими нагородами. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації в селі діяла підпільна група, яка входила до складу партизанського загону ім. Ворошилова (командир А. С. Куценко). За організацію підпільної групи фашисти живцем спалили комсомольця А. Бруса. У січні — лютому 1944 у селі містився штаб 2-го Українського фронту (командуючий — Маршал Рад. Союзу І. С. Конєв). У 1947 орденом Трудового Червоного Прапора

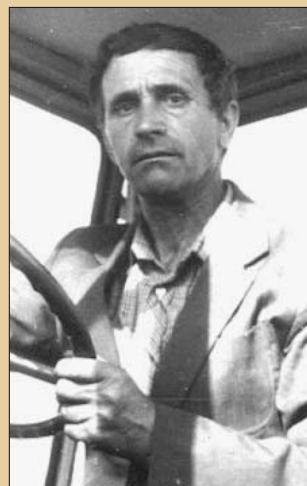

с. Бовтишка.
Будинок сільради

нагороджено ланкову Є. М. Сіренко, а в 1948 звання Героя Соц. Праці удостоєно О. Ф. Задою. Навесні 1951 три бовтиські колгоспи об'єдналися в єдине госп-во "Червона Зірка", 1959 до нього приєдналися колгоспи "Україна" (с. Івангород) і "Червоний Жовтень" (с. Стримівка і Омельгород). Та 1961 госп-во с. Бовтишки вийшло з об'єднання і утворило відділок "Червона Зірка" радгоспу цукрокомбінату. У повосенний час у селі побудовано школу, магазин, відділення

В. А. Бойченко

М. Ф. Бондаренко

В. І. Борозняк

зв'язку, будинок сільради та будинок культури. У Бовтишці народилася поетеса Тамара Созашвілі (Янишевська). У селі є братська могила і пам'ятник радянським воїнам-визволителям.

БОЄВЕЦЬ Петро Іванович (1902, смт Єлизаветградка — 17.11.1942) — організатор підпільно-партизанської боротьби проти гітлерівських окупантів на Кіровоградщині в період ВВВ. Брав участь у громадянській війні. Обирався секретарем райкому комсомолу. Навчався в Кіровоградській партшколі. Працював головою виконкому Красносільської сільради, зав. райфінвідділом, був членом Єлизаветградківського райкому КП(б)У. Залишений для роботи в тилу ворога. Об'єднавши навколо себе активістів, здійснював диверсії на залізниці, знищував зрадників. На поч. 1942 очолив Єлизаветградківський підпільний райком партії. Брав участь в організації партизанського загону в червні 1942 (командир С. І. Довженко), який базувався в Нерубайському лісі. Був комісаром загону. Вистежений гестапівцями і поліцейськими, відстрілювався до останнього. Загинув у підпаленій фашистами хаті. Похований у парку с. Єлизаветградки поруч з могилою молодшого брата Мефодія Боевця, 1904 народження, комсомольця, замученого бандитами в 1923.

БОЙЧЕНКА ХУТІР — населений пункт, що існував в Олександрівській волості Чигиринського повіту. У 1889 його населення становило 2 жит.

БОЙЧЕНКО Василь Андрійович (13.06.1921, с. Івангород) — учитель. Закін. Черкаський учительський ін-т (1951). Учасник ВВВ. З жовтня 1943 по травень 1945 був офіцером зв'язку, пом. нач. відділу штабу 2-го Українського фронту під командуванням І. С. Конєва та Р. Я. Малиновського. Працював у школах Івангорода, Ставидел (директором), Олександрівки. Нагороджений орденами Вітчизняної війни 1—2-го ступ., медалями, в т. ч. "За бойові заслуги".

БОНДАРЕНКО Микола Федосійович (10.04.1940, с. Івангород) — засл. працівник с/г України, передовий механізатор.

БОРОЗНЯК Василь Ілліч (24.08.1919, с. Красносілля) — лікар, Герой Соц. Праці (1978). Учасник ВВВ. Закін. Івано-Франківський мед. ін-т (1956). З 1946 працював на різних посадах у лікарнях і санаторіях Олександрівського і Зна-м'янського р-нів. З 1962 по 1985 — гол. лікар Цвітненської дільничної лікарні. Нині пенсіонер. Нагороджений орде-нами Леніна, двома орденами Вітчиз-няної війни, двома орденами Червоної Зірки та ін.

БОСИЙ Павло Іванович (1900, смт Єлизаветградка — ?, Київ) — чекіст, генерал-майор прикордонних військ. Учасник ВВВ. Служив на Закавказзі. Нагороджений 11 орденами, в т. ч. орде-нами Леніна, Червоного Прапора, Вітчиз-няної війни, Червоної Зірки, "Знак поша-ни". Автор книги "Годы пограничные" (1975, у додатку до журналу "Погранич-ник").

"БРАТЕРСЬКІ ЯРИ" — ботанічний заказник місцевого значення. Розташований біля сіл Вищі Верещаки і Китай-город, на території Вищеверещаківської сільради. Займає площу 27 га. Створений за рішенням Кіровоградської облради у 1995 з метою збереження багатства флори. У пониззях великої балки на схи-лах добре збереглися рідкісні нині в Україні степові угруповання. Ковиліві ценози з ковили волосистої занесено до Зеленої книги України. Ростуть тут ковила волосиста, астрагал шерстисто-квітковий, занесені до Червоної книги України, льон жовтий, льон шорсткий, півники карликові, цибуля жовтіюча, оман мечолистий, горицвіт весняний, головачка уральська, шипшина найколю-чіша, азинеума сіривата, цибуля Пачоського, гвоздика несправжньообородата, порізник проміжний. Масово ростуть багато видів лікарських рослин: материн-ка, звіробій стрункий, шавлія лучна, залізник колючий, парило звичайне.

БУДЗИНСЬКИЙ Б. А. (? — 1930) — двадцятип'ятитисячник, робітник кірово-градського заводу "Червона Зірка", при-був до с. Красносілля для проведення суцільної колективізації згідно з поста-

новою листопадового (1929) Пленуму ЦК ВКП(б). Загинув від рук бандитів.

БУДИНОК ДИТЯЧОЇ ТВОРЧОСТІ РАЙОННИЙ — позашкільний заклад для організації дозвілля школярів. У ньому діють 34 гуртки, студії та колективи худож. самодіяльності. Серед кращих дитячих аматорських колективів — нар. худож. фольклорний колектив "Джерельце" та танцювальний колектив "Калинонька".

БУЗЬКЕ КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО — укр. козацьке військо, виникнення якого пов'язане зі сформованим у 1769 полком укр. козаків, що брав участь у російсько-турецькій війні (1768—69). Після її закінчення козаків полку 1775 поселили на прикордонних землях по Південному Бугу. Центром війська був Вознесенськ. Бузькі козаки брали участь у війнах проти Туреччини (1806—12) і Франції (1812—14). Ліквідація бузьких козаків викликала повстання (1817). У 1787 кілька тисяч бузьких козаків було переселено в красносільські маєтки. Вони заснували 12 станиць, у т. ч. Красносілля, Михайлівку, Гутницьку.

БУЗЬКИХ КОЗАКІВ ПОВСТАННЯ (1817) — виступ Бузького козацького війська проти перетворення його на військових поселенців у с. Михайлівці. 28 липня 1817 повстанці спробували захопити військові прапори і визволити заарештованих товаришів. У вересні повстання було придушено царським урядом. До військового суду притягнуто 93 учасників виступу.

БУКВАРКА — село, центр сільради. Населення — 398 жит. (01.01.2000). Розташоване в балці Крутоярка за 31 км на південь від райцентру і за 25 км від залізничної станції Цибулеве. У селі діє фермерське госп-во Левченка, працюють загальноосвітня школа I—II ступ., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, магазин. Сільраді підпорядковано села Тарасівку та Роздолля. У 1740 миргородському полковнику Капністу й інженеру-підполковнику Дебоксету було доручено скласти карту з "подробностями задніпров-

ських місць". Так з'явилися "Генеральная Ландкарта" і "Описание земель от Киева по реке Днепру до Очакова и по Степи до Азова, с показанием Украинской линии, також Турецкой области и Польского владения". Імператриця

с. Букварка

Єлизавета I, скориставшись тим, що сербів в Австро-Угорщині примушували відрікатися від православ'я і приймати католицьку віру, запропонувала їм оселитися на нових російських землях, зокре-

*Учні 4-го класу
Букварської школи.
Фото 1947 р.*

ма біля Дніпра. У жовтні 1751 до Росії прибув полковник австрійської армії І. С. Хорват. У грудні того ж року його запросили до столиці Російської імперії, щоб визначити місце для поселення

*Лисий хутір
біля с. Букварки*

сербів. Тут стала у пригоді карта, складена Дебоксетом, на якій було позначено кордони сербських поселень, що й засвідчив своїм підписом Хорват. Територія, що її мали заселити серби, дістала назву Нова Сербія, або Новосербія. Імператриця Єлизавета I підтвердила грамотою укладену в сенаті в січні 1752 угоду. Головним містом Новосербії став

Новомиргород. На цих землях з'явилися фортеця святої Єлизавети і поселення. Новосербію розділяли на полки, полки — на роти (поселення, або шанці). Серед місць, виділених для поселення, було урочище Вуковар (за ін. джерелами — Буковар), позначене на карті Дебоксета. У Вуковарі до 1754 розташовувалася 12-та рота Гусарського Хорвата полку,

Краєвид с. Букварки

с. Букварка.
Будинок культури

або протопопії Новомиргородської, що складалася з 20 рот, її штаб-квартира містилася в Новомиргороді. Рота мала військового командира і ротне правління. Село мало дві назви: давню — від урочища і другу — номерну, від номера роти. Отже, шанець Вуковар, або 12-та рота. У 1764 Новосербія ввійшла до складу Новоросійської губернії, яку

в березні 1765 було розділено на три провінції. 12-та рота опинилася в Єлизаветинській провінції. Генерал-майора Хорвата в той час вислали з Новосербії в кайданах за те, що він купив амуніцію для гусарів в Австрії. Такою була офіційна версія. Але справжньою причиною усунення Хорвата від управління Новосербією були його зловживання, на що

с. Букварка.
Загальноосвітня школа

с. Букварка. Пам'ятник на честь загиблих воїнів-односельців

с. Букварка. Пам'ятник на братській могилі радянських воїнів-визволителів

с. Букварка. Пам'ятник на могилі Героя Радянського Союзу П. А. Остапенка

постійно скаржилися поселенці. Сучасники відзначали, що він поводився з сербами як з рабами, його офіцери захоплювали найкращі землі, сіножаті, примушували працювати на себе рядових поселенців, привласнювали виділені для них кошти. Новий начальник генерал-поручик Мельчунов змінив назву полків. Вуковар став частиною Чорного Гусарського полку. Призначаючи духовних осіб у міста і шанці, єпископ Переяславський і Бориспільський Гервасій у 1766 склав статистично-географічний огляд Єлизаветинської провінції.

Став у центрі с. Букварки

Одержав призначення священнослужитель і в 12-ту роту. У селах, заснованих сербами, почали селитися українці. Керувало селами уже земство. Серби з військових поселень брали участь у війнах Росії з сусідами, зокрема з Туреччиною. Після закінчення війни з Польщею в 1774 головнокомандуючим Новоросійської губернії став Потьомкін. У 1775 Єлизаветинська провінція поділялася на чотири полки. Буковар залишився у складі Чорного Гусарського полку. На карті 1796 Вознесенського намісництва, створеного в 1795, Буквар значиться

у Єлизаветградському повіті. У 1817 започатковано військ.-кавалерійські поселення в Новоросійському краї. Начальник Української уланської дивізії, генерал-майор граф де Вітте для військового поселення серед ін. обрав Буквар. Село знову підпорядкували військовим. У 1-й пол. XIX ст. внаслідок ліквідації військових поселень село зникло і в перепису 1859 не значиться. У сер. XIX ст. ці землі знову почали заселятися вихідцями з с. Федвар (нині Підлісне). Остаточо Буквар став самостійним у 1878. За переписом 1886,

Братська могила партизанів В. Пovalія і Д. Стеценка на кладовищі Лисого хутора

с. Букварка

Будинок Букварської
сільради

в селі було 93 двори з населенням 519 чол. У 1896 с. Буквар (Буковар) мало 107 дворів з 596 жит. За 3 км від нього був хутір Старий Буковар, де було 3 двори з населенням 7 чол. Цей хутір лежав там, де зараз розташоване с. Тарасівка, а під час військових поселень квартирувала 12-та рота. За даними Всеросійського с/г перепису 1916, в с. Буквар нарахо-

увалося 146 дворів з населенням 799 чол. Радянську владу тут встановлено в лютому 1918. У 1925 в селі відкрито двокомплектну школу. В 1925 організовано хату-читальню, яку відвідувало 75 чол. У цей час у селі було 5 комсомольців. У звіті Букварської сільради за 1925 зазначається, що в селі 183 двори з населенням 980 чол. і 1661 дес. землі. В школі було два вчителі і 85 учнів. У 1926—27 в селі збудовано чотирирічну трудову школу, на це держава виділила 5000 крб. У 1928 в селі створено два т-ва спільного обробітку землі (ТСОЗи) — "I — Буквар" і "II — Буквар". У 1930 90% індивідуальних госп-в села об'єдналися в два колгоспи — "Червоний хлібороб" і "Червона Зірка". У тому ж році при колгоспі "Червоний хлібороб" створено комуністичний партійний осередок, у школі — піонерську організацію. Під час голоду 1932—33, за списками, складеними через 60 років, на території Букварської сільради померло 182 чол. У 1935 в селі організовано семирічну школу. В роки сталінських репресій несправедливо засуджено жителів села одноосібників С. Риженка та Ф. Сорочана. Німецько-фашистські загарбники окупували село 6 серпня 1941. У 1943 за зв'язки з партизанами окупанти розстріляли Т. І. Довженка,

Краєвид с. Букварки

Ф. З. Лавруся, І. М. Мельниченка, О. З. Бирзула, П. В. Галицького. Населення активно підтримувало дії 958-го гвардійського стрілецького полку 299-ї Харківської гвардійської дивізії 52-ї армії, що визволяв село від ворога. Замполітом одного з батальйонів полку був капітан П. А. Остапенко, 1909 народження, який 27 грудня 1943 відзначився винятковою мужністю та хоробрістю при визволенні Роздолля і загинув. Посмертно йому присвоєно звання Героя Рад. Союзу. Похований у с. Букварці. У вересні 1950 букварська артіль "Червоний хлібороб" і тарасівська артіль "Перемога" об'єдналися в артіль ім. Калініна. У 1955 артіль ім. Калініна було укрупнено за рахунок приєднання роздоллівської артілі "Червона Зірка". У березні 1957 у Букварці почала видаватися багатотиражна газета "Колгоспна правда". Артіль ім. Калініна в 1963 об'єднувала 1136 чол. і мала 5162 га землі. Це високоорганізоване, багатогалузеве госп-во мало 23 трактори, 10 зернозбиральних, 5 силосозбиральних, 4 бурякозбиральних комбайни, 13 автомашин та багато ін. техніки. В артілі утримували 1264 голови великої рогатої худоби, понад 1000 голів свиней, 930 овець, велику кількість птиці. На загальних зборах членів колгоспів ім. Калініна (Букварка) та "Червоний партизан" (Підлісне) у серп-

с. Букварка

ні 1973 було прийнято рішення про об'єднання в колгосп ім. Ульянова з центром у Підлісному. В 1979 колгосп ім. Калініна знову став самостійним, вийшовши зі складу колгоспу ім. Ульянова. За той час, коли Букварка вважалася неперспективною, значно зменшилося її населення. Якщо в 1971 воно становило 498 жит., то в 1980 — 409. У 80-х роках у Букварці

*Тимошевий яр
біля с. Букварки*

значну увагу приділяли будівництву. Зведено ряд господарських споруд, житловий масив. У 2000 під час реформування с/г колективне підприємство ім. Калініна розпайовано, а земельні паї жителі села передали фермеру Левченку.

БУКВАРСЬКА БАЛКА — балка на захід від с. Букварки.

БУРЯКОВЕ — село, підпорядковане Вищeverещаківській сільраді. Населення — 43 жит. (01.01.2000). Розташоване

*Біля Яничанського лісу,
на кордоні з Чигиринським районом,
розташоване с. Бурякове*

за 25 км від райцентру. Виникло у 2-й пол. XIX ст. За народними переказами, назва походить від прізвища першого поселенця Буряка. На 01.01.1900 село входило до складу Суботівської волості Чигиринського повіту і мало чотири двори з населенням 25 жит., у т. ч. 14 чол. і 11 жін. Основним заняттям населення було землеробство. Село володіло 225 дес. землі. У роки радянської влади село входило до складу колгоспу ім. Т. Шевченка (с. Вищі Верещаки). У 1943 населення села становило 43 жит. Наприкінці 60-х років XX ст. в Буряковому була початкова школа, наприкінці 80-х — магазин райспоживтовариства. Нині в селі мешкає вісім працездатних осіб. Декілька хат належать до с. Іванівки Чигиринського р-ну Черкаської обл.

В

ВЕЛИЧКО Віктор Григорович (24.01.1967, смт Олександрівка) — член Співки художників України, художник-формаліст. Закін. Львівську акад. мистецтв. Живе в с. Омельгороді.

"ВЕРБИЧЕНЬКА" — нар. самодіяльний фольклорний колектив Бовтиського сільського будинку культури (з 1991). Створений 1984. Учасник і переможець районних та обласних свят, ярмарків, оглядів художньої самодіяльності, республіканського радіоконкурсу "Золоті ключі".

ВЕРБІВСЬКА Васса Кіндратівна (1887, м. Чигирин — 1973) — педагог, депутат Верховної Ради УРСР третього скликання, засл. вчитель України (1947). З семи років залишилася сиротою, наймитувала. Закін. двокласну школу. В 1902—05 була пом. учителя, склала іспит на звання вчителя. Працювала в школах Знам'янського, Олександрівського р-нів і м. Чигирини. Брала участь у ліквідації неписьменності, завідувала хатами-читальнями. Під час колективізації вела агітаційну роботу в населених пунктах Кіровоградщини. У період ВВВ перебувала в евакуації, продовжувала педагогічну діяльність. У 1944 поверну-

лася на Кіровоградщину. В 1951 обрана депутатом Верховної Ради Української РСР. Нагороджена двома орденами Леніна, медалями.

ВЕСЕЛЕ — село, центр сільради. Населення — 330 жит. (01.01.2000). Розташоване за 8 км від райцентру.

*Крайвид с. Веселого
с. Веселе. Будинок
сільради*

В. Г. Величко

с. Веселе. Магазин

У селі є відділення ВАТ "2-ге ім. Петровського". Сільраді підпорядковані села Гайове та Польове. У 1920 на базі земель поміщика Казаковського створено Іванго-

с. Веселе. Пам'ятник на братській могилі радянських воїнів, які загинули у Великій Вітчизняній війні

с. Веселе. Клуб

с. Веселе. Двоповерхові будинки

родське відділення радгоспу, яке у 1939 об'єднано з цукрозаводом у 2-й ім. Петровського цукрокомбінат. Населення села стрімко зростало, особливо в повоєнні роки, але офіційно статусу та назви воно не мало. Тож у 1992 жителі вирішили назвати село Веселим, а в липні 1994 Президія Верховної Ради України офіційно затвердила цю назву.

ВИСУНСЬКИЙ СТЕП — степова територія на південь від Єлизаветградки та Родниківки. Згадується у праці Д. І. Яворницького "Вольности запорозьких казаків (историко-топографічний очерк)" як володіння запорозьких козаків.

"ВИТОКИ РІЧКИ ТЯСМИН" — гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована поблизу с. Настиного. Площа — 2 га. Створена за рішенням Кіровоградської облради з метою збереження витоків річки Тясмину. Глибока балка, в її верхівці знаходиться система джерел, з яких починається річка Тясмин. Рослинність представлено лучними та болотними угрупованнями. Тут знайдено велику популяцію реліктового виду — хвоща великого. Лісову рослинність представлено несформованими лісовими насадженнями. Фауна бідна, оскільки пам'ятка розташована в межах населеного пункту. Зустрічаються щур сірий, миша хатня, плиска біла, горобець хатній, горобець польовий, шпак, дрізд чорний, малинівка, сорокопуд-жулан, вівсянка звичайна, великий строкатий дятел, іволга.

ВИТРИЩАК Валентин Якович (20.06.1937, с. Красносілка) — доктор мед. наук, професор, академік. Закін. Тернопільський мед. ін-т. Працює зав. кафедрою загальної гігієни і екології Луганського держ. мед. ун-ту.

ВИТРИЩАК Василь Якович (16.06.1921, с. Красносілка — 26.01.2000) — доктор мед. наук (1967), засл. лікар Латвії, військ. лікар. Закін. Київський стоматологічний ін-т (1941). Учасник ВВВ. Автор наукових праць із стоматології, пластичної хірургії.

ВИЦІ ВЕРЕЦАКИ — село, центр сільради, населення — 882 жит. (01.01.2000). Розташоване у верхів'ї річки Гнилого Тясмину (Верещанка), за 18 км на схід від райцентру і за 15 км

щаківське", фермерське госп-во П. Савченка. Назву Верещаки, на думку М. О. Сумцова, виведено від прізвиська першого поселенця у множині. Можливо, назва села походить від назви річки Ве-

від залізничної станції Цибулеве. Є загальноосвітня школа I—III ступ., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, магазини, відділення зв'язку. На землях села розташовано СТОВ ім. Т. Шевченка, ПСП "Вищевере-

рещанки. Виникло село на поч. XVIII ст. Спочатку Виці Верещаки належали до Чигиринського староства (Медведівський ключ), яким володів польський кн. Яблоновський. Залишивши Чигиринське староство, Яблоновський продав части-

Краєвид с. Вищих Верещаків

В. Я. Витріщак

В. Я. Витріщак

Вищеверещаківська сільрада

с. Вищі Верещаки.
Ставок

Учні Вищеверещаківської
школи.
Фото поч. 30-х рр. XX ст.

с. Вищі Верещаки.
Загальноосвітня школа
I—III ступ.

ну села Михайловському. В 1808 у Вищих Верещаках було 89 дворів, 1080 жит. Верещанка поділяла село на дві частини. Та, що лежала по лівий бік річки, в XIX ст. належала Чигиринському округові державного майна, протилежна — католику Я. Белецькому, який викупив її в Михайловського. У 60-х роках XIX ст. в казенному селі було 1260 жит., у поміщицькому — 521 православний і 305 євреїв. У 1889 населення становило 2330 жит. У 1900 на обліку були Вищі Верещаки — власницьке село, яке належало М. Мотилевичу, і Вищі Верещаки — казенне село. У власницькому селі був 161 двір з 646 жит., у т. ч. 324 чол.

і 322 жін. Землі було 1093 дес., в т. ч. 703 поміщицької і 390 — селянської, школа письменності, 5 вітряків, хлібний магазин. У казенному селі в 416 дворах мешкало 2655 жит., у т. ч. 1353 чол. і 1302 жін. Землі було 1882 дес., у т. ч. 38 церковної і 1844 — селянської, церковнопарафіяльна школа, 18 вітряків, казенна винна лавка. Радянську владу встановлено в січні 1918. У 1923 створено кредитне товариство (голова К. В. Лушпай), наступного року — колгосп "Сучасний хлібороб" (голова О. П. Козій), у 1930 перейменований на колгосп ім. Сталіна. В 1925 з ініціативи Т. Ф. Черницького, Н. Т. Здоровцова, С. М. Бугая виник

с. Вищі Верещаки.
Дитсадок

колгосп "Червона праця". У 1925 населення села становило 3793 жит. У 1928 виник колгосп ім. Т. Шевченка (голова Я. А. Бабик). На поч. 1931 в селі завершено колективізацію. Комсомольську організацію створено в 1929. Під час голоду 1932—33 у селі, за неповними даними, померло 58 чол. У роки сталінських репресій було несправедливо засуджено жителів села різноробочого І. Ф. Черницького, хліборобів Д. Г. Буряка, Т. Л. Нечипоренка, священнослужителя С. Г. Іщенка, колгоспника Х. К. Назаренка та ін. Під німецько-фашистською окупацією село перебувало з 5 серпня 1941 по 7 січня 1944. Окупан-

ти розстріляли 13 жит. села, двох кинули в колодезь. На фронтах ВВВ воювали 400 жит. села. Встановлено пам'ятники воїнам-визволителям (1956) і 182 загиблим воїнам-односельцям (1967). У 1969 колгосп ім. Т. Шевченка мав 5546 га сільгоспугідь, з них — 3899 га орної землі. Було 2699 свиней, 1030 голів великої рогатої худоби, з техніки — 36 тракторів, 20 комбайнів, 16 автомашин, а також пилорама, млин, ремонтна майстерня. Населення села становило 1862 жит., у середній і восьмирічній школах працювали 28 учителів, діяли будинок культури на 500 місць, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, три

с. Вищі Верещаки.
Будинок культури

с. Вищі Верещаки.
У цьому будинку
до 1917 р. містилася
церковнопарафіяльна
школа

магазини. У 1969 створено комунгосп, в якому було налагоджено виробництво черепиці, глиняного посуду, виробів з цементу. Орденом Леніна нагородже-

*с. Вищі Верещаки.
Пам'ятники на могилах
воїнів-визволителів та
односельців, які загинули
у Великій Вітчизняній
війні*

М. М. Волконська

С. Г. Волконський

ні жителі села О. В. Бойко, Н. Ф. Бойко, Г. В. Волосян, орденом Жовтневої Революції — І. В. Чапчай, орденом Трудового Червоного Прапора — Н. Д. Мазур, С. Г. Клименко, звання Героя Соц. Праці удостоєний коваль радгоспу "Кустанайський" І. А. Клименко. У селі народився генерал-майор авіації П. В. Єрух.

ВИЩЕВЕРЕЩАКІВСЬКА ЄВРЕЙСЬКА КОЛОНІЯ — населений пункт у Цвітнянській волості Чигиринського повіту, який існував наприкінці XIX — на поч. XX ст. Розташований за 14 км від станції Цибулеве і 20 — від Чигирини. У 1889 населення становило 41 жит. На 01.01.1900 тут було 11 дворів, населення — 132 жит., в т. ч. 63 чол. і 69 жінок. Основне заняття — хліборобство. 26 дес. землі.

ВОЛКОНСЬКА (Раєвська) Марія Миколаївна (1805 — 22.07.1863, с. Вороньки Чернігівської обл.) — кн., дружина декабриста С. Г. Волконського, дочка генерала М. М. Раєвського. У 1827 з с. Бовтишки, де вона жила, поїхала за засудженим на каторгу чоловіком у Забайкалля. Автор "Записок" (видано у 1904).

ВОЛКОНСЬКИЙ Сергій Григорович (19.12.1788, м. Очаків Миколаївської обл. — 10.12.1865, с. Вороньки Чернігівської обл.) — кн., декабрист, генерал-майор, член "Союзу благоденства" і Південного т-ва декабристів. Разом

з В. Л. Давидовим очолював Кам'янську управу. Засуджений на довічну каторгу. У 1835—56 перебував на поселенні в Іркутській губернії. Неодноразово бував у Бовтишці у Раєвських, був одружений з донькою генерала М. М. Раєвського Марією. Автор "Записок" (видано у 1902).

ВОЛОДЬКО Устим Пилипович (01.03.1921, с. Вільховатка Карлівського, нині Чутівського р-ну Полтавської обл.) — почесний житель смт Олександрівки. Закін. Знам'янський с/г технікум (1965). Учасник ВВВ. Визволяв від німецько-фашистських загарбників Олександрів-

ський р-н і смт Олександрівку. З травня 1946 проживає в смт Олександрівці. Працював бухгалтером, юристом райуправління с/г, директором районного будинку культури, інструктором райкому КПУ. Нагороджений орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни 1-го ступ., медалями, українським орденом "За мужність" 3-го ступ.

"ВПЕРЕД" ("Більшовицький шлях" з 1935 по 1952, "Радянський патріот" з 1952 по 1959, "Шлях до комунізму" з 1959 по 1962) — газета Олександрівської райради і Олександрівської райдержадміністрації Кіровоградської обл.

Заснована згідно з рішенням бюро Олександрівського райкому КП(б)У Київської обл. У 1935 — орган райкому КП(б)У та райвиконкому. Виходить укр. мовою двічі на тиждень, обсягом 1 друк. арк., тиражем 2980 прим. (01.03.2002). Висвітлює громадсько-політичне, економічне, культурне життя, екологічні проблеми району, області, держави, питання краєзнавства тощо. У 1939, 1940, 1941 райгазета "Більшовицький шлях" була учасником всесоюзної с/г виставки у Москві. Редактора газети М. М. Склярєнка та його заст. М. Г. Ожерєда, залишених у 1941 для підпільної роботи в районі, розстріляли фашисти. Найбільший тираж (11 219 прим.) газета мала в 1987. В різний час у редакції працювали письменники А. І. Гай, В. Ф. Кобзар.

Г

ГАЗОПРОВІД "СОЮЗ" — магістральний газопровід від Оренбурга (Росія) до західного кордону України. Проходить по території Олександрівського р-ну. Збудований колишніми соціалістичними країнами — членами РЕВ (Болгарією, Угорщиною, НДР, Польщею, Чехословаччиною, Румунією та СРСР) на основі Генеральної угоди, підписаної в 1974. Довжина газопроводу — 2677 км, пропускна спроможність — 28 млрд. куб. м газу на рік.

ГАЙ Анатолій Іванович (15.10.1952, с. Бірки) — письменник, член Нац. спілки письменників України (1986). Закін. факультет журналістики Київського ун-ту (1974). Служив в Афганістані. Працював кореспондентом газет "Радянська Житомирщина" та "Київська правда". Голова Творчого об'єдн. літераторів Київщини КО Нац. спілки письменників України. Проживає в м. Білій Церкві Київської обл. Автор збірок повістей та оповідань "Зажинки" (1979), "Хамаль — місяць весняний" (1984), "Сім струн райдуги" (1985), "Тиша над полігоном" (1986).

ГАЙДАМАЧЧИНА — антифеодальний рух, що розпочався в 30-х роках XVIII ст. Чорний і Чутянський ліси були центрами зосередження і формування

гайдамацьких загонів. На поч. 1737 об'єднані загони гайдамаків, що налічували майже 1 тис. чол., як повідомляла польська адміністрація, "снували по селах і лісах понад річку Тясмином". Особливо посилювався гайдамацький рух під час повстання 1750 на Правобережній Україні. Є документальні підтвердження перебування гайдамаків у 1734—35 у Бірках, у 1735 — у Бовтиському лісі, в 1750—51 — у Чутянському лісі, в 1766 — у Бірках, у 1767 — в Бовтищі, в 1768 — у Ставидлах та Осоті.

ГАЙОВЕ — село, підпорядковане Веселівській сільраді. Населення — 275 жит. (01.01.2000). Розташоване за 12 км від райцентру. У селі діє ВАТ "2-ге ім. Петровського". Виникло на міс-

А. І. Гай

с. Гайове

с. Гайове. Магазин

с. Гайове

ці хутора Загайки як Несватківський відділок радгоспу, створений у 1930, а в 1939 увійшов до складу 2-го ім. Петровського цукрокомбінату. В народі село називали Несватковим, Несватківським радгоспом, але статусу села воно не мало. Назву Гайове село дістало на сходці жителів у 1992, офіційно це підтверджено Постановою Президії Верховної Ради України від 1994.

"ГЕОРГІЇВСЬКИЙ ГАЙ" — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована поблизу с. Нової Осоти. Площа — 5,4 га. Створена за розпорядженням представника Президента України у Кіровоградській обл. у 1992 з метою збереження рідкісного рослинного угруповання. Вік дерев на ділянці сосни кримської становить близько 100 років. Середній діаметр дерев — 28 см, середня висота — 23 м.

"ГЕТЬ НЕПИСЬМЕННІСТЬ", товариство "Геть неписьменність" ім. В. І. Леніна — всеукр. добровільне т-во (1923—36). Сприяло органам народної освіти в боротьбі з неписьменністю. У р-ні діяв осередок т-ва.

ГІЛЬДЕНШТЕДТ Антон Іоанн (1745—1781) — рос. дослідник та мандрівник, академік Санкт-Петербурзької акад. наук. Навчався медицини в Берліні

(Німеччина). В 1768 його запрошено до Росії, прийнято в академію ад'юнктом і направлено для наукових досліджень у південно-східну Росію (1768—75). Після повернення обрано членом академії, призначено професором природничої історії. Свої праці видати не встиг. При житті друкувався у російських наукових журналах та "Історичних календарях" (1776—79). Після смерті праці академіка видано в Росії та Німеччині. В його працях подано географічні, ботанічні та етнографічні матеріали з Олександрівського та Єлизаветградського повітів Херсонської губернії. Акцентував увагу на тому, що по річках Цибулькику, Тясмину, Інгульцю поширені будівельні ліси.

ГЛИБОКА — балка на схід від с. Михайлівки.

ГНИЛИЙ ТЯСМИН — річка, права притока Тясмину. На ній розташовані села Вищі та Нижчі Верещаки і Любомирка. У літературі згадується і як Верещанка.

ГОЛИЙ Гнат (? — ?) — один з керівників козацько-селянського повстання на Правобережній Україні в 30-х роках XVIII ст. У Чорному лісі створив гайдамацький загін, який діяв і на нинішній території Олександрівщини. Відзначав-

ся винятковою хоробрістю у боротьбі з польською шляхтою. У 1741 в с. Стешках, тепер Тульчинського р-ну Вінницької обл., стратив зрадника повстанців С. Чалого. Його образ відтворив І. К. Карпенко-Карий в історичній драмі "Сава Чалий".

ГОЛИКОВЕ — село, центр сільради. Розташоване на горбистій місцевості за 14 км на півд. зах. від райцентру і залізничної станції Фундукліївка. У селі розташовані СТОВ "Зоря", загальноосвітня школа I—III ступ., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, магазини, відділення зв'язку. Сільраді підпорядковане і село Кримки. Село виникло в сер. XVIII ст. Поблизу села є залишки фортеці. Старожили стверджують, що фортеця належала туркам. У XVIII ст. у селі побудовано

*с. Голикове.
Загальноосвітня школа
I—III ступ.*

с. Голикове

православну церкву. У 1808 в 59 дворах мешкало 624 жит. У 1821 генеральша К. М. Давидова продала с. Голикове чигиринському повітовому судді Й. Роговському. Після його смерті власника-

*с. Голикове.
Будинок культури*

*с. Голикове.
Відділення зв'язку*

ми села стали дев'ятеро його синів. У 60-х роках XIX ст. в селі мешкало 853 жит., а 1900 в 314 дворах — 1424 жит., у т. ч. 712 чол. і 712 жін. Основними заняттями були хліборобство

*с. Голикове.
Пам'ятник на честь
загиблих воїнів-
односельців у Великій
Вітчизняній війні*

*с. Голикове.
Святкування Дня
Перемоги. 1980-ті рр.*

*с. Голикове.
Став у центрі села*

і заробітчанство. Землі було 1676 дес., у т. ч. 1020 поміщицької, 36 — церковної і 620 — селянської. Голикове належало Л. Й. Роговському. В селі були церковнопарафіяльна школа, сім вітряків, казенна винна лавка, цегельний завод з 15 робітниками. До революції село належало до Олександрівської волості Чигиринського повіту. У 1923 створено артіль "Борець". У 1925 населення села

становило 1904 жит. Під час голоду 1932—33, за неповними даними, в селі померло 103 чол., були випадки людоїдства. У ВВВ брали участь 338 жит. села, 223 з них відзначено бойовими нагородами. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації в 1943 в Комсомольському лісі поблизу села базувався партизанський загін ім. Ворошилова (командир А. С. Куценко). Се-

ред 12 жит. Голикового у загоні воював піонер А. Дубицький, який загинув під с. Підлісним. Того ж року загарбники зібрали жителів села на ставищі і мали намір розстріляти їх за зв'язок з партизанами, але народні месники запобігли трагедії. Високих показників у колгоспно-му виробництві досягло місцеве госп-во в період головування І. Ю. Безлюдька. Невипадково у 1962 його й І. Ю. Кулинича та бригадира О. І. Черв'яка нагороджено орденами Трудового Червоного Прапора. У 1963 в селі побудовано нову середню школу на 160 місць, дитячі ясла на 60 місць, контору колгоспу, типові приміщення тваринницьких ферм. 68 сімей колгоспників переселилися в нові будинки. У 1968 колгосп "Зоря комунізму" мав 4050 га земельних угідь, з них 3724 га орних земель. У госп-ві було 37 тракторів, 16 автомашин, 27 комбайнів різного призначення. У 1969 колгосп зібрав 33,8 ц озимої пшениці з га, кукурудзи — 40 ц, овочів — 174 ц, виробив 55,8 ц м'яса і 330,7 ц молока. Згодом колгосп "Зоря комунізму" приєднали до розумівського колгоспу, а в 80-х роках ХХ ст. Голикове і Кримки знову виокремилися в колгосп, що дістав назву "Зоря комунізму" (з 1992 — "Зоря"). У селі є пам'ятники радянським воїнам-визволителям, 124 загиблим воїнам-землякам. У Голиковому нар. поет П. І. Куценко і засл. артист України, співак С. В. Торбенко.

ГОЛОВАНІВСЬКИЙ Сава Овсійович (29.05.1910, смт Єлизаветградка — 02.05.1989, Київ) — поет, прозаїк, драматург, член Спілки письменників СРСР (з 1934). Навчався в с/г ін-ті в Одесі. Учасник ВВВ. Друкувався з 1922. Перша книжка вийшла в 1927. Написав майже 50 творів, які перекладено російською, німецькою, чеською, польською, румунською та англійською мовами. Нагороджений орденами Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 2-го ступ. та медалями.

ГОРДОВА Тамара Федорівна (30.08.1948, с. Цвітне) — засл. художниця України (1997), член Спілки художників України (1984). Займається декоративним розписом, живописом, графікою. Проживає в Черкасах.

ГОРЛІС-ГОРСЬКИЙ (Городянин-Лісовський) Юрій (14.01.1900, Полтавщина — 27.09.1946 (?), м. Новий Ульм, Німеччина) — письменник-мемуарист, діяч Холодноярської республіки (1919—22), один із засновників Української революційно-демократичної партії (УРДП). Батько — офіцер царської армії, мати — з польської шляхти. Юнаком вступив до армії УНР, був старшиною кіннотників. Відступаючи з армією, проходив через Холодний Яр. Був поранений, залишився у Холодноярській республіці. Брав участь у бойових операціях холодноярців на території нинішнього Олександрівського р-ну. У 1922 повстанці послали його до Львова на зв'язок з генерал-хорунжим Ю. Тютюнником. У 1932 перейшов радянсько-польський кордон. Жив у Рівному, Львові. Друкувався в журналах "Літопис Червоної калини", "Наш клич", "Вісник", "Дажбог" та ін., окремо вийшли книжки "Отаман Хмара" (1934), "Червоний чортополох" (1935), "Спогади" (1935), "Холодний Яр" (1937), "Ave Dictator" (1941). Під час другої світової війни побував в Олександрівці, опинився у таборі для переміщених осіб у Новому Ульмі (Німеччина). Тут разом з І. Багряним, Б. Левицьким, Р. Паладійчуком заснував УРДП. 27 вересня 1946 несподівано зник. Подальша доля невідома.

ГОЩИНСЬКИЙ Северин Юзефович (04.11.1801, Іллінці, тепер смт Вінницької обл. — 25.02.1876, Львів) — польський поет-романтик і публіцист, представник "української школи" в польській літературі. Учасник польського повстання 1830—31, після поразки якого емігрував до Галичини, а згодом — до Франції. Навчався в Уманській гімназії разом з М. Грабовським. З 1826 часто приїздив у маєток Грабовських в Олександрівку, жив тут деякий час. В Олександрівці написав третій розділ віршованої повісті "Канівський замок", присвяченої Коліївщині. Пісні, перекази, легенди, які поет записав в Олександрівці, дали багатий матеріал для "Канівського замку".

ГРАБОВА — балка на південь від с. Китайгорода.

С. О. Голованівський

Т. Ф. Гордова

Ю. Горліс-Горський

ГРАБОВЕ — хутір в урочищі Грабовому між Бірками і Китайгородом, що існував наприкінці XIX — на поч. XX ст. Заснований родиною Линників з с. Бірок. У 1918 після нападу бандитів, які знищили частину родини, Линники повернулися до Бірок.

ГРАБОВСЬКА ЕКОНОМІЯ — поселення в Олександрівській волості Чигиринського повіту. Відстань від Чигирини 34 км. Населення в 1889 становило 11 жит.

ГРАБОВСЬКИЙ Міхал (псевдонім Едвард Тарша) (25.09.1804, с. Золотіїв, тепер у складі м. Рівного — 19.11.1863, Варшава, Польща) — польський письменник, літ. критик і публіцист, представник "української школи" в польській літературі. Навчався в Умані

М. О. Григорів (Григор'єв)

та Одесі, працював у Варшаві. У 1825—50 постійно жив в Олександрівці, у 1850—62 — у Києві. У повістях "Коліїщина і степи" (1838), "Гуляйпільська станиця" (1840—41), "Тайкури" (1845—46), "Пан канівський староста" (1856), "Земетіль у степах" (1862) та ін. згладжував соціальну боротьбу між укр. народом і шляхтою. Автор статей "Українські

мелодії" (1828), "Про українські пісні" (1837), "Про українські народні легенди" (1845), "Україна давня і сучасна" (1850) та ін. Був знайомий з багатьма укр. письменниками, листувався з П. Кулішем, який писав йому в Олександрівку. За деякими відомостями, в 1843 до Грабовського в Олександрівку приїздив Т. Г. Шевченко, двічі (в 1843 і 1844) приїздив П. Куліш.

ГРЕЧКОСІЙ Микола Давидович (1932, с. Стара Осота) — театральний актор. Закін. Київський театр. ін-т (1956). Працював актором у театрах Тернополя, Луцька.

ГРИГОР'ЄВ Микола (Матвій) Олександрович (1878—1919) — один із отаманів періоду громадянської війни, воював проти радянської влади. Із заможних селян. Учасник першої світової війни, штабс-капітан. У 1917—18 служив у військах Центральної Ради, пізніше — у гетьмана Скоропадського. У грудні 1918 приєднався до петлюрівців, після їхньої поразки 2 лютого 1919 перейшов на бік Червоної Армії. Командир 1-ї Задніпровської бригади 6-ї Української стрілецької дивізії. Брав участь у визволенні від інтервентів Миколаєва, Херсона, Одеси. Самочинно відвів дивізію на відпочинок у р-н Єлисаветграда, де 7 травня підняв повстання. Захопив значну територію на півдні України, розстрілював комуністів, влаштовував єврейські погроми, пограбування. У липні з залишками підрозділу приєднався до отамана Н. Махна. 27 липня 1919 за наказом Махна був убитий у с. Сентовому (нині Родниківка).

ГРИГОРІВ (Григор'єв) Микола Олександрович (20.01.1924, с. Ставидла) — укр. рад. прозаїк, член Спілки письменників СРСР (1986). Закін. Кіровоградський пед. ін-т (1955). Працював директором середніх шкіл на Кіровоградщині та Черкащині, інструктором відділу пропаганди і агітації Бердянського райкому Компартії України. З 1968 — учитель літ., історії та суспільствознавства Ірпінської середньої школи. Автор збірок повістей та оповідань "Серпнева тиша" (1973), "Весняний день" (1982).

ГРИГОРІВКА — село, підпорядковане Михайлівській сільраді. Населення

63 жит. (01.01.2000). Відстань від райцентру 27 км. Засноване в 1882 вихідцями з Єлизаветградки. Під час голоду 1932—33 у Григорівці та Кам'яному Яру померло 69 чол.

ГУЛЯЄВ Дмитро Тимофійович (05.11.1915, с. Іванівка — 05.09.1943, м. Старобін, Білорусь) — Герой Рад. Союзу (1944). Закін. Московське

військ.-політ. уч-ще (1936). З липня 1941 — в партизанах, з травня 1942 — командир загону, з червня 1943 — командир бригади, що діяла на території Старобінського р-ну Мінської обл. Загинув у бою.

ГУРТОВИЙ Василь Мусійович (09.01.1927, с. Івангород) — організатор с/г виробництва. Закін. Черкаський шлях.-буд. технікум (1934). Герой Соц. Праці (1979), засл. працівник

с. Григорівка

Д. Т. Гуляєв

с. Григорівка. Магазин

с/г Української РСР. У 1952 екстерном закін. Білоцерківський сільгосптехнікум. Працював у бурякорадгоспах цукрокомбінатів Кіровоградської і Черкаської обл. У 1966 обраний головою колгоспу ім. Леніна Знамянського р-ну. Відстале госп-во вивів у число кращих в області. Обирався депутатом Верховної Ради Української РСР. Нагороджений трьома орденами Леніна, орденом Жовтневої Революції та ін. нагородами.

ДАВИДОВ Василь Львович (1792—05.11.1855, Красноярськ) — декабрист, полковник. З 1820 — член "Союзу благоденства", з 1822 — Південного т-ва декабристів. Разом з С. Г. Волконським очолював Кам'янську управу. В 1826 засуджений на довічну каторгу (замієно 20-річною). На поч. XIX ст. значна частина сіл і великих лісів сучасного Олександрівського р-ну (Бандурове, Бірки, Голикове, Бовтишка, Івангород, Кримки, Ставидла та ін.) належала К. М. Давидовій — матері декабриста. В. Л. Давидов у 20-х роках XIX ст. бував у цих селах і економіях. Найчастіше гостював у свого брата генерала М. М. Раєвського, який після смерті батька змінив його.

ДАВИДОВ Іван Ілліч (07.07.1922, с. Гарі Вачського р-ну Нижегородської обл., Росія) — почесний житель

с/г Олександрівки. Закін. школу міліції в Станіславі (Івано-Франківську) (1951). Учасник ВВВ. Визволяв від німецько-фашистських загарбників Олександрівський р-н і с/г Олександрівку. З січня 1947 проживає в с/г Олександрівці. Працював в органах міліції, товаровзнавцем у райпобуткомбінаті. Нагороджений орденами Вітчизняної війни 1 і 2-го ступ., Червоної Зірки, медалями, в т. ч. двома "За відвагу", "За бойові заслуги", українським орденом Б. Хмельницького.

ДАВИДОВА Ксенія Юріївна (1905, хутір Дубрава (Красносільський) — 12.09.1992, м. Клин Московської обл., Росія) — музикознавець, засл. працівник культури Російської Федерації. Закін. гімназію в Києві, трудову школу, бальну студію Чистякова. Працювала в театрах Києва, Житомира, в музеї П. І. Чайковського в м. Клину Московської обл. (зав. відділом рукописів, заст. директора з наукової частини, 1942—80). Упорядник і редактор книги "Музыкальное наследие П. И. Чайковского". Автор книги "Воспоминание о П. И. Чайковском" (у співавторстві з Г. А. Прибюгиною та Е. С. Бортвиниковою).

ДАЛЬНИК — колишня назва с. Северинівки (XIX ст.).

ДЕБОГОРІЙ-МОКРІЄВИЧ Володимир Карпович (24.05.1848, Чернігів — 02.11.1926, м. Чирпан, Болгарія) — революційний народник. З 1866 навчався в Київському ун-ті. Член гуртка "Київська комуна", групи "південних бунтарів", учасник Чигиринської змови 1877. У 1879 засуджений до 15-річної каторги. По дорозі здійснив втечу, емігрував. Автор спогадів "Від бунтівництва до тероризму" (1930). Влітку 1876 побував в Олександрівці і описав у своїх мемуарах життя селян Олександрівки і Бірок. Дружина родом з Олександрівки.

ДЕВ'ЯТКА — частина с. Нижчих Верещаків на лівому березі Гнилого Тясмину, колись окреме село. У XIX ст. населена казенними селянами. Земля належала до Чигиринського округу держ. майна. Наприкінці XIX — на поч.

В. Л. Давидов

XX ст. — окреме село. На 01.01.1900 тут було 140 дворів, 772 жит., у т. ч. 391 чол., 381 жін. Відстань до Олександрівки 12 км. Основні заняття населення — хліборобство і заробітчанство. Були школа письменності, сім вітряків.

ДЕМЧЕНКО Галина Олександрівна (28.12.1922, с. Олександрівка — 10.06.1986, Київ) — укр. поетеса, член Спілки письменників СРСР (1956). Перед ВВВ закін. середню школу, а в 1949 — Київське уч-ще прикладних мистецтв. Працювала художником декоративного ткацтва, в редакції журналу "Маляtko". Перші вірші надруковано в 1953. Друкувала дитячі поезії в журналах "Барвінок" і "Дошкільне виховання". Перша книга вийшла в 1955. Автор книг "Маляtkам" (1955), "Дідусеві казки" (1957), "Загадки та вигадки" (1959), "Оповідання золотавки", "Квіти-квітоньки" (1960), "Що росте на полі" (1963), "Грачиний суд", повісті "Варвара" (1965), "Скаче зайчик" (1970). У 1969 написала лібретто до опери для дітей "У зеленому саду" (музика А. Філіпенка).

ДЕРЕВ'ЯНА АРХІТЕКТУРА

В РАЙОНІ. На Олександрівщині здавна використовували дерево для будівництва. До нашого часу збереглися дерев'яні церкви у селах Бірки та Іванівка — пам'ятки архітектури місцевого значення.

ДЕРЖАВНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ — один з найбільших музеїв Кіровоградщини, де зберігається понад 6 тис. музейних експонатів, серед яких чимало унікальних. Історико-краєзнавчий музей має відділ природи. Відкритий у 1987, державним став у 1991.

"ДЖЕРЕЛЬЦЕ" — нар. худож. фольклорний колектив Олександрівського районного будинку дитячої творчості. Створений у 1985. Учасник і дипломант 2-го міжнар. фестивалю фольклору в Києві (1990), 1-го міжнар. свята укр. фольклору в Луцьку (1991), 1 і 2-го міжнар. конкурсів-фестивалів "Наша земля — Україна" в Артеку (1997, 2001). Гастролював у Польщі (1992).

ДЗЮБА Іван Савелійович (23.11.1925, смт Олександрівка) — артист хору ім. Г. Верьовки (Київ). У 1944—49 — у лавах Радянської Армії. Після війни працював шофером. Учасник обл. і республ. оглядів худож. самодіяльності. У 1954 відібраний для роботи в Українському держ. нар. хорі.

ДИКИЙ Василь Олексійович (1914, с. Гутницька — 08.05.1943, Кіровоград) — учасник партизанської боротьби проти фашистських окупантів у роки ВВВ. Працював у рідному селі, обирався секретарем комсомольської організації. У 1939 закін. Кіровоградський учительський ін-т. Працював тут же, був секретарем комітету комсомолу ін-ту. Заочно навчався в Одеському ун-ті. З 1940 — секретар Кіровоградського міськкому комсомолу. В роки ВВВ був залишений для роботи в тилу ворога. Збирав розвід. дані на території Єлизаветградківського р-ну, розповсюджував листівки серед населення, був зв'язковим партизанського загону ім. Ворошилова (командир І. Д. Діброва), що діяв у Чорному лісі.

Г. О. Демченко

В березні 1943 потрапив до гестапо. Розстріляний у тюрмі в Кіровограді.

Ф. Г. Добровольський

ДІБРОВА Олексій Степанович (? — ?) — член Української партії соціалістів-революціонерів. У 1918 був обраний на з'їзд Центральної Ради. В 1920 був організатором і керівником окружного з'їзду заможних селян в с. Івангороді, де вирішувалося питання про боротьбу проти відновлення радянської влади в Україні — "за самостійну Україну". Репресований.

ДОБРОВОЛЬСЬКА Галина Свиридівна (04.11.1909, смт Олександрівка — 11.02.2000, смт Олександрівка) — засл. ветлікар України (1967). Закін. Київський ветеринарний ін-т (1930). З 1939 по 1974 працювала в Олександрівській ветеринарно-бактеріологічній лабораторії. Учасниця ВВВ. Нагороджена орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни, медалями.

І. К. Сидоренко

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ Федір Григорович (20.04.1921, с. Бірки — 16.11.1993) — ветеран війни і праці. Закін. у 1943 Київське арт. уч-ще. Учасник ВВВ. Нагороджений орденом Вітчизняної війни 1-го ступ., Червоної Зірки, медалями "За бойові заслуги", "За взяття Кенігсберга", "За взяття Берліна" та ін. Після демобілізації (1948) працював учителем військ. підготовки в школах Кіровоградщини, у 1963—78 — в Олександрівській середній школі № 1. Нагороджений медаллю "За доблесну працю".

ДОВГОЖИТЕЛІ РАЙОНУ — їх на 01.01.2001 було 191 особа (42 чол. і 149 жін.) віком від 90 до 99 років. Ще троє (1 чол. і 2 жін.) мали вік більш як 100 років. Найстаріший житель Олександрівщини — І. К. Сидоренко, 1892 року народження, — пережив усі лихоліття ХХ ст., втратив під час війни двох з п'яти дітей. До 70 років працював у колгоспі. У 94-річному віці збудував кухню, у 97-річному — сарай. До 100 років виготовляв діжки.

Л. Г. Доценко

ДОВЖЕНКО Семен Іванович (26.04.1899, с. Федвар, тепер Підлісне —

15.05.1973) — організатор і керівник партизанського загону ім. Ворошилова, який вів боротьбу з німецькими окупантами на території Великовиківського, Єлизаветградківського, Кіровоградського і Олександрівського р-нів і базувався в Нерубайському лісі. У 1912 закін. земську школу. З жовтня 1917 працював секретарем Федварського волосного і земельного комітетів. У 1919 воював з денікінцями в складі партизанського загону, створеного старшим братом Панасом. До 1922 служив у Червоній Армії. Делегат VIII Єлизаветградського з'їзду рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (1922). Працював заст. нач. міліції, в органах юстиції Єлизаветградківського, Великовиківського, Новоукраїнського р-нів Кіровоградщини та м. Кобеляків на Полтавщині.

ДОВЖИК — лісове урочище на південь від с. Підлісного.

ДОВЖИК — лісове урочище на півд. схід від с. Івангорода.

ДОЦЕНКО ЛІДІЯ ГРИГОРІВНА (17.01.1944, с. Вищі Верещаки) — укр. поетеса, член Нац. спілки письменників України (з 1997). Закін. Харківське мед. уч-ще (1965). Працювала фельдшером,

медсестрою в Золочівській райлікарні Харківської обл. (1965—95). Друкувалася в обл. і республ. виданнях, колективно-му збірнику "Отчий дім" (1988). Автор поетичних збірок "Потреба польоту" (1995), "Як завжди, як ніколи..." (1998).

ДРУКАРНІ НА ОЛЕКСАНДРІВЩИ-НІ. Першу поліграфічну продукцію почали виготовляти в 30-х роках ХХ ст. у пересувних друкарнях. В Олександрівці та Єлизаветградці районні друкарні відкрито в 1935 у зв'язку з початком видання районних газет. Після ліквідації Єлизаветградківського р-ну в 1959 обладнання місцевої друкарні перевезли до Олександрівки.

"ДУБИ-ВЕЛЕТНІ" — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення, розташована в Червононержав'янському лісництві на площі 0,4 га. Створена за рішенням Кіровоградського облвиконкому у 1971. Має на меті збереження ділянки, на якій ростуть 54 дуби-велетні 140—170-річного віку, середньою висотою до 30 м і діаметром до 112 см.

ДУБРАВА (Красносільський хутір) — хутір у Ставидлянській волості Чигиринського повіту, який існував у кінці ХІХ — на поч. ХХ ст. і належав М. М. Белокопиту. Відстань від Ставидел 8 км. На 01.01.1900 тут був один двір з населенням 24 жит., з них 13 чол. і 11 жінок. Головні заняття жителів — хліборобство і заробітчанство в Херсонській губернії. Хутір мав 704 дес. землі. В селі були цегельний завод і кузня. З 1902 по 1912 хутором володів Ю. Л. Давидов. У Дубраві народилася музикознавець, засл. працівник культури Російської Федерації К. Ю. Давидова.

ДУМЧИН Ілля Ісакович (17.10.1922, м. Могильов, Білорусь) — організатор промисловості, громад. діяч. Закін. Київський технологічний ін-т харчової промисловості. Учасник ВВВ. До 1952 служив у лавах Збройних Сил СРСР. Працював на 2-му ім. Петровського цукрокомбінаті (1952—72), пройшов шлях від робітника до заст. головного інженера, був інженером Кіровоградського цукробурякотресту (1974—75), дирек-

тором Олександрівського комбикормового заводу (1975—96). Голова райради ветеранів ВВВ, праці і Збройних Сил (з 1992). Нагороджений орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни 2-го ступ., медалями, в т. ч. "За бойові заслуги", українським орденом Б. Хмельницького 3-го ступ.

ЄВТУШЕНКО Доментій Гурійович (19.08.1893, с. Стара Осота — 17.03.1983, Київ) — педагог, професор, засл. діяч мистецтв УРСР (1943). Наймитовав на цукроварні поміщика Терещенка в своєму селі. Навчався в Голоківській учительській школі, де керував хором, виступав як соліст. Пізніше викладав співи в Чигиринській гімназії. Влітку 1919 його запросили в муз.-драм. групу К. Дубініна на посаду актора і хормейстера. Гастролював по Україні. У серпні 1920 на запрошення Г. П. Юри став актором і хормейстером Держ. драм. театру ім. І. Я. Франка. Навчався в Держ. муз.-драм. ін-ті ім. М. В. Лисенка (1923—27). Був серед перших солістів організованого в 1925 Київського радіоцентру. Одночасно керував його вокальним ансамблем. У 1931 затверджений зав. кафедрою сольного співу Інституту ім. М. В. Лисенка. З 1939 — професор Київської держ. консерваторії. У роки ВВВ викладав в Уральській консерваторії (до 1942), після війни — у Києві. Серед його учнів — П. Кармалюк, Е. Томм, Н. Гончаренко, М. Шевченко, В. Любимова. Нагороджений двома орденами Трудового Червоного Прапора, медалями, Почесною Грамотою Президії Верховної Ради СРСР. Має друковані праці, серед яких "Про деякі питання вокальної техніки" (1941).

ЄВТУШЕНКО Никифор Тимофійович (07.02.1917, с. Стара Осота) — Герой Рад. Союзу (1944). Закін. у 1937 Канівський с/г технікум і за комсомольською путівкою вступив до Мелітопольського військ.-штурманського авіаційного уч-ща. Служив у Забайкаллі. З перших днів ВВВ — на Західному, Брянському

І. І. Думчин

і 2-му Прибалтійському фронтах. Закінчив війну капітаном, штурманом 367-го бомбардувального Червонопрапорного авіаційного полку. Після війни був слухачем курсів штурманського факультету Військової акад., працівником органів МВС СРСР. З 1965 — заст. нач. малярного цеху деревообробного комбінату 3-го тресту Головпромбудматеріалів Москви. Підполковник у відставці.

ЄГОРОВА Людмила Петрівна (29.09.1925) — відмінник нар. освіти України. Закін. Київський учительський ін-т (1947), заочно історичний факультет Одеського пед. ін-ту ім. Ушинського (1949). У роки ВВВ була зв'язковою партизанського загону ім. Ворошилова, санінструктором у діючій армії, розвідницею 53-ї стрілецької бригади 2-го Українського фронту. У складі розвідувального батальйону брала участь у Корсунь-Шевченківській операції. Нагороджена орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни 1-го ступ., медаллю "За відвагу". 43 роки працювала у школі. Нагороджена медаллю "За доблесну працю", численними грамотами міністерств освіти УРСР та СРСР.

ЄГОРОВ Костянтин Іванович (13.11.1945, с. Чкалове на Дніпропетровщині) — відмінник нар. освіти

Російської Федерації. Після закінчення школи трудової молоді працював учителем історії в с. Розумівці. Заочно закін. історичний факультет Одеського держ. ун-ту ім. Мечникова. Працював у восьмирічній школі с. Нижчих Верещаків, в Олександрівській середній школі № 1. 10 років працював на Чукотці вчителем історії й директором школи. В 1992 повернувся в Україну. Викладав історію України в школі № 4, був директором шкіл № 2, № 3, № 4.

ЄЛИЗАВЕТГРАДКА (до 1830 — Михайлівка) — селище міського типу, центр селищної ради. Розташоване в півд.-схід. частині р-ну у верхів'ї річки Інгулець та її приток Чабанки і Сурчака за 40 км на північ від обл. центру, за 35 км на півд. схід від райцентру і за 6 км від залізничної станції Цибулеве. Селищній раді підпорядковано с. Плішки. Єлизаветградка має автобусний зв'язок з Кіровоградом та Олександрівкою. Населення становить 1962 жит. (01.01.2000), переважають українці. У 30—40-х роках XVIII ст. козаки та селяни-втікачі на місці нинішньої Єлизаветградки заснували с. Михайлівку. Жителі села в 50—60-х роках XVIII ст. були учасниками гайдамацьких повстань. У 1769 село зруйнували татари, багато його жителів потрапили у неволю. Після вигнання кримських татар село

Л. П. Єгорова

сmt Єлизаветградка

знову заселялося, і в 1787 жителів Михайлівки приписали до Бузького козацького полку. В 1797 козаків переведено на становище державних селян, у 1803 поселення Михайлівка знову ввійшло до Бузького війська. В той час у ньому було 93 двори. У 1830 Михайлівку перейменували на Єлизаветградку за назвою розташованого тут полку. Після ліквідації військ. поселень жителі села стали держ. селянами. У пореформений період в Єлизаветградці розвиваються кустарна промисловість і торгівля, діють 77 вітряків, 3 олійні, 3 кузні, 8 дрібних землеробських підприємств, 31 кустарне підприємство виробляло полотно, шкіру, килими тощо. За переписом 1886, в селі проживало більш як 100 столярів і бондарів, 422 кравці й ковалі, 8 гончарів, 96 чоботарів, шорників, ткачів, прядильниць, понад 400 панчішників, працювали 35 крамниць. Тричі на рік проводилися ярмарки. У 1894—97 ліберальний народник М. В. Левитський організував у селі землеробські артілі. На поч. XX ст. населення волосного села Єлизаветградки складало понад 9300 чол. У селі діяли дві православні церкви, синагога, дві земські та церковнопарафіяльна школи, земська лікарня, побудована в 1896. У 1905 в Єлизаветградці виникла соціал-демократична група, членів якої в 1906 було заарештовано. Того ж року відбули-

Подружжя Богачевих з с. Єлизаветградки. Фото поч. XX ст.

ся два виступи селян, які вимагали справедливого перерозподілу общинних і конфіскації поміщицьких земель. У травні 1917 в Єлизаветградці обрано раду робітничих і селянських депутатів на чолі з криворізьким робітником Т. О. Колісником, яка вимагала передати приватні землі у розпорядження земельного комітету. Проведенню цього заходу перешкодив громад. комітет —

Єлизаветградківська школа № 2. 1957 р. Фото О. Селіванова

Одна з вулиць смт Єлизаветградки

Блакитні ялини біля дільничної лікарні в смт Єлизаветградці

місцевий орган Тимчасового уряду. В листопаді 1917 в селі створено підпільний волосний революційний комітет, а в січні 1918 встановлено радянську владу, створено загін Червоної гвардії, що налічував понад 100 чол. Загін дав бій австро-німецьким загарбникам, які в березні 1918 окупували село. Для боротьби з окупантами в селі організовано партизанський загін. У грудні 1918 — січні 1919 село перебувало під контролем Директорії, поки після запеклих боїв місцевого партизанського загону влада не перейшла до ревкому, а згодом — до волвиконкому. У травні 1919 село захопили григор'євці, у вересні — денікінці, а в грудні частини Червоної Армії з допомогою партизанів визволили село від білогвардійців. Було відновлено радянську владу, яка почала розподіляти між бідняками землю та реманент, проводити продрозверстку. Прозрозверстка викликала опір селян. М. Ф. Голик-Залізник організував у Єлизаветградці з місцевих селян повстанський загін чисельністю майже 3 тис. осіб, який підпорядковувався Холодноярській повстанській республіці і виступав за відновлення влади Української Народної Республіки. З загоном М. Ф. Голика-Залізняка взаємодіяли й ін. загоми Холодного Яру. Повстання набрало великого розмаху, до селян Єлизаветградки навіть звертався Єлизаветградський повітовий селянський з'їзд рад з закликком припинити "погибельне для революції повстання". У травні 1920

через село на польський фронт пройшла 1-ша Кінна армія, яка провела бій з загonom повстанців. У 1923 у колишньому поміщицькому маєтку створено перше колективне госп-во, в 1925 — машинно-тракторне т-во. 7 березня 1923 Єлизаветградка стала райцентром. Почалося соціалістичне перетворення села, ліквідація неписьменності, розбудова закладів освіти та охорони здоров'я. У 1928 у селі виникло т-во спільного обробітку землі "Незаможник". У травні 1930 ТСОЗи об'єдналися в с/г артіль "Комінтерн". До кінця 1935 було організовано колгоспи ім. Постишева, XVII партз'їзду, "Радгосподар". Під час голоду 1932—33, за приблизними підрахунками,

(командир І. С. Щученко). Згодом виник Єлизаветградківський підпільний райком КП(б)У, який протягом квітня — травня 1942 організував партизанський загін ім. Ворошилова (командир С. І. Довженко). Багатьох підпільників, партизанів, заложників з мирного населення окупанти розстріляли. Гітлерівці пограбували радянські установи, колгоспи, знищили 140 житлових будинків, школи, лікарню, аптеку, будинок культури, бібліотеки. 8 грудня 1943 частини і з'єднання 75-го стрілецького корпусу 53-ї армії 2-го Українського фронту при підтримці партизанів визволили Єлизаветградку від окупантів. У боях за село загинули понад 400 воїнів і партизанів. На кінець

в Єлизаветградці померло 266 чол. Під час сталінських репресій було несправедливо засуджено колгоспників А. Н. Збараха, П. К. Семеняку, Й. М. Шпильку. 1936 в селі почала діяти лікарня на 50 ліжок, силами громадськості збудовано нове приміщення середньої школи. У 1937 село електрифіковано, у клубі демонстрували кінофільми, запрацював радіовузол. На початку ВВВ з наближенням фронту в селі створено винищувальний батальйон, партійне і комсомольське підпілля. 5 серпня 1941 село окупували німецько-фашистські загарбники, які грабували колгоспне майно і вивозили його до Німеччини. У серпні — листопаді боротьбу з загарбниками вів партизанський загін

Між с. Михайлівкою і смт Єлизаветградкою протікає р. Інгулець

Єлизаветградківський міський будинок культури

сmt Єлизаветградка.
Будинок селищної ради

Українські письменники
в сmt Єлизаветградці.
Фото 1960-х рр.

сmt Єлизаветградка.
Пам'ятник на честь
радянських воїнів,
які загинули у Великій
Вітчизняній війні

1950 селяни Єлизаветградки освоїли довоєнні посівні площі, відремонтували 6 тваринницьких ферм, звели 4 шкільні приміщення, 3 культосвітні заклади, лікарню, чайну, їдальню, 2 сільмаги, перукарню, ветлікарню. В січні 1951 чотири колгоспи об'єдналися в один — колгосп "Дружба". 26 березня 1957 Єлизаветградка стала селищем міського типу, а 12 листопада 1959, після ліквідації Єлизаветградківського р-ну, ввійшла до складу Олександрівського. У 1957 в селищі створено міжколгоспну буди-

вельну організацію, у 60—70-х роках споруджено більш як 300 будинків міського типу, будинок культури, школу, дитячі ясла, будинок для людей похилого віку, лікарню, амбулаторію, їдальню, молокопункт, млин, побутові майстерні тощо. У 2000 проведено реформування с/г підприємств. На базі колективного с/г підприємства "Дружба" утворено підприємства з обмеженою відповідальністю "Дружба" та "Землевласник". Промисловість представлено цегельним заводом, який у 2000 виробив 650

У цьому будинку до жовтневої революції містилася земська лікарня. Нині тут одне з відділень Єлизаветградківської дільничної лікарні

тис. шт. цегли. Діють загальноосвітня школа I—III ступ., дільнична лікарня, аптека, психоневрологічний інтернат, бібліотека, будинок культури, при якому створено хорвий, драматичний колективи, вокально-інструментальний ансамбль, концертну бригаду. У Єлизаветградці діє Свято-Казанська церква УПЦ. Пам'яткою архітектури місцевого значення є приміщення колишньої церковно-парафіяльної школи (XIX ст.). Пам'ятки археології представлено двома курганами з семи курганів та чотир-

ма окремими курганами. У селищі встановлено пам'ятники В. І. Леніну, пам'ятник на могилі радянських воїнів та пам'ятник землякам, які загинули в роки ВВВ. По дорозі з Єлизаветградки до с. Плішок є пам'ятний знак на честь визволення села від німецько-фашистських загарбників. На будинку, де в грудні 1943 містився штаб 75-го стрілецького корпусу, встановлено меморіальну дошку. В смт Єлизаветградці народилися письменник С. О. Голованівський, професор, доктор мед. наук В. Л. Кон-

*сmt Єлизаветградка.
Пам'ятник радянським воїнам*

*сmt Єлизаветградка.
Пам'ятник на честь воїнів-односельців, які загинули у Великій Вітчизняній війні*

сmt Єлизаветградка.
Аптека

сmt Єлизаветградка.
Загальноосвітня школа
I—III ступ.

дратенко, генерал-лейтенант А. С. Троц, генерал-майори М. М. Скирда, П. Д. Босий, М. І. Шеремет, Герой Соц. Праці М. Г. Баранников, повний кавалер ордену Слави М. Г. Крюков, засл. будівельник України В. І. Стьожка. Етнографічні дослідження проводив учений З. М. Ястребов, жили і проводили наукові дослідження німецький ботанік Е. Ліндемман, лікар, академік Д. С. Самойлович, проходив військ. службу поет А. Фет.

ЄЛИЗАВЕТГРАДКІВСЬКИЙ РАЙОН утворено 7 березня 1923 на території Єлизаветградківського округу Одеської губернії у складі колишніх Єлизаветградківської, Оситнязької і Федварської волостей. 20 жовтня 1926 до його складу ввійшла значна частина сільрад ліквідованого Цибулівського р-ну (крім Плосківської, Богданівської та Заломівської, включених до Знам'янського р-ну). 3 вересня 1930, з ліквідацією округів, під-

порядкований безпосередньо центру (Харкову). В лютому 1931 район приєднано до Знам'янського р-ну, який 9 лютого 1932 ввійшов до складу Одеської обл. На поч. 1935 Єлизаветградківський р-н у складі Одеської обл. відновлено, а 22 вересня 1937 він відійшов до складу Миколаївської, 10 січня 1939 — Кіровоградської обл. Остаточо ліквідований 12 листопада 1959, його територія ввійшла до Олександрівського, Знам'янського та Кіровоградського р-нів. До складу району у 1948, наприклад, входили такі сільради і села: Єлизаветградківська (Єлизаветградка, Плешкове), Нерубайвська (Нерубайка, Ясеновий хутір), Підліснянська (Підлісне), Букварська (Буквар, Роздолля, Лисий хутір, Тарасівка), Зеленогайська (Зелений Гай, Вершино-Северинка, Червона Кам'янка), Мотронівська (Мотронівка, Веселий Клин, Богданівка, Іванівка, Ново-Василівка), Миколаївська (Миколаївка, Ново-Володимирівка), Петрівська (Петрове, Василівка, Улянівка), Пушкінська (Пушкіне, Срібноярка), Оситнязька (Оситняжка, Поклітарівка), Михайлівська (Михайлівка, Григорівка, Кам'яний Яр, Біляївка), Лозоватська (Лозоватка, Підмогильне, Кандаурове), Родниківська (Родниківка, Любомирка, Пенькине), Красносільська (Красносілля), Тясминівська (Тясминівка), Цвітненська (Цвітне, Ружичеве), Гутницька (Гутницьке), Цибулівська (Цибулеве), Чутівська (Чутівка, Чорноліска), Веселокутівська (Веселий Кут).

ЄНТАЛЬЦЕВ Андрій Васильович (1788—27.01.1845) — декабрист, підполковник, член Південного т-ва. Учасник Вітчизняної війни 1812 року. В Олександрівці командував 27-ю кінно-артилерійською ротою. Засуджений до каторги. З 1827 перебував у Нерчинських рудниках, з 1828 — на поселенні в Березові, Ялуторовську.

ЄРАЗМІВКА — колишня назва с. Розумівки, яку надав йому в 1767 уповноважений кн. Любомирського Дембовський на честь свого сина Єразма.

ЄРУХ Петро Васильович (16.01.1902, с. Вищі Верещаки — 1986, Москва) — військ. діяч, генерал-майор. Закін. цер-

ковнопарафіяльну школу у с. Вищих Верещаках, земську школу в с. Красносіллі. У 1922 обраний зав. земельним відділом Триліської волості від Вищeverещаківської сільради. У 1923 обраний секретарем комнезаму. З 1924 по 1957 — у лавах Збройних Сил. Спочатку служив в Одесі в авіаційному загоні. У 1926 відкомандирований у м. Севастополь, де одержав офіцерське звання. З 1929 служив у Миколаєві нач. штабу авіапарку. З 1932 навчався в Академії ім. Жуковського в Москві, але в 1933 у зв'язку зі складною міжнар. ситуацією у складі 55-го авіазагону відбув на Далекий Схід, де прослужив до 1949, займав посади заст. нач. авіачастини з тилу, заст. командира ескадрильї, командира авіатехнічної бази, нач. тилу ВПС Тихоокеанського флоту. Учасник боїв на оз. Хасан (1938) та війни з Японією (1945). З 1950 по 1957 служив на Балтійському флоті. Після звільнення у запас проживав у Москві. Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, двома орденами Червоної Зірки, 12 медалями.

Ж

Г. Я. Жаботинський

ЖАБОТИНСЬКИЙ Григорій Якимович (06.09.1913, с. Несваткове) — відмінник нар. освіти. Закін. Одеський пед. ін-т ім. Ушинського (1953). З 1944 працював учителем шкіл р-ну, завучем і директором. Учасник ВВВ, кавалер багатьох орденів та медалей.

ЖАЛДАК Василь Іванович (14.07.1951, с. Бірки) — селищний голова смт Олександрівки. Закін. Дніпропетровський с/г ін-т (1982). Працював інженером-механіком у колгоспі "Росія", на інженерних посадах, заст. керуючого райсільгосптехнікою ремонтно-транспортного підприємства. Голова виконкому

Олександрівської селищної ради і селищний голова смт Олександрівки з 1987.

ЖАРСЬКИЙ Анатолій Михайлович (17.08.1919, с. Підлісне — 22.04.1969, Москва) — організатор планування розвитку харчових галузей промисловості СРСР, лауреат Держ. премії СРСР (1968), заст. голови Держплану СРСР (1965—69). Нар. в родині лісника. В 1924 разом з батьками переїхав з Підлісного в Оникіївське лісництво Маловисківського р-ну. В 1930—35 навчався у залізничній школі Кіровограда. Три роки жив у Синицькому лісництві Уманського

лісгоспу. Закін. Ленінградський ін-т холодильної промисловості. Учасник ВВВ, війну закінчив політпрацівником у званні майора. Після війни працював директором Ленінградського маслозаводу, в апараті ЦК КПРС, у Держплані РРФСР. З 1963 до виходу на пенсію — заст. голови Держ. комітету з харчової промисловості при Держплані СРСР.

"ЖОВТИЙ ЛЬОН" — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення, розташована поблизу с. Триліс. Площа — 20,3 га. Створена за рішенням Кіровоградської облради у 1995 з метою збереження льону жовтого. Розташована у верхів'ях великої балки. У рослинному покриві переважають бородачеві ценози. У нижній частині схилу є кілька куртин ковили волосистої, занесеної до Червоної книги України. Найбільшу цінність ця ділянка має як місце зростання рідкісної степової рослини льону жовтого, що підлягає охороні. Виявлено малопоширені степові види — льон шорсткий, відкасник Бірберштейна, чисець германський.

ЖОЛОБОК — балка на схід від с. Нижчих Верещаків.

З

ЗАГАЙКА КОРЧМА — поселення, що існувало в Олександрівській волості Чигиринського повіту в XIX — на поч. XX ст. на відстані 41 км від Чигирини. Населення в 1899 становило 5 жит. Загайку заснували чумаки, які їздили повз це місце і загаювалися (зупинялися) біля корчми, тому поселення й дістало таку назву. Нині на території Загайки розташоване с. Гайове.

ЗАДОНЦЕВ Антон Іванович (16.08.1908, с. Ставидла — 05.12.1971) — біолог, член-кореспондент АН УРСР (1951), дійсний член Всесоюзної акад. с/г наук ім. В. І. Леніна (1960), засл. діяч науки УРСР. Закін. Білоцерківський с/г ін-т. У 1932—71 працював у Всесоюзному НДІ кукурудзи у Дніпропетровську,

з 1941 був його директором, викладав у Дніпропетровському с/г ін-ті. Опублікував понад 60 наукових праць. Був головою зональної комісії з розробки системи ведення с/г в Степу УРСР.

ЗАДОЯ (Козир) Олександра Федорівна (25.03.1925, с. Мельники Чигиринського р-ну Черкаської обл.) — Герой Соц. Праці (1949). Закін. семирічну школу в рідному селі. З 1944 працювала на різних роботах у бурякорадгоспі 2-го ім. Петровського цукрокомбінату, очолювала рільничу ланку. Звання Героя Соц. Праці удостоєна за вирощування рекордних у той час урожаїв озимої пшениці і жита. Нині проживає в с. Веселому.

ЗАКРЕВСЬКА Олександра Іванівна (01.05.1925, с. Олександрівка) — відмінник нар. освіти України. Закін. Черкаський пед. ін-т, відділ російської мови і літ. (1948). Працювала в Олександрівській середній школі № 1 учителем російської мови та літ. Протягом багатьох років — громад. методист Міністерства освіти України. Нагороджена медаллю "За доблесну працю", почесними грамотами та грамотами освітянських установ.

"ЗА ПІДВИЩЕННЯ ВРОЖАЙНОСТІ" — багатотиражна газета, орган політвідділу Олександрівської МТС. Видавалася у 1933.

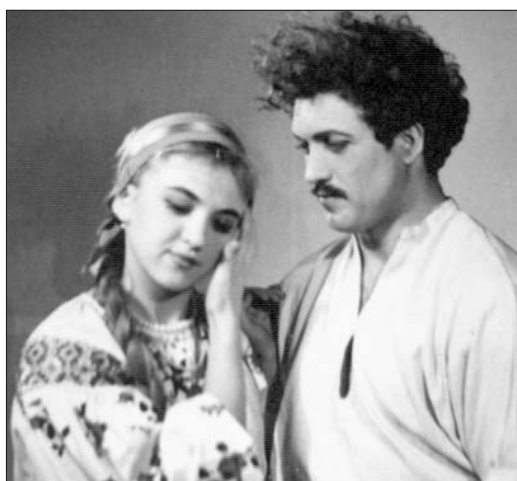
ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ОЛЕКСАНДРІВЩИНІ. Видається районна газета "Вперед", газета Народного Руху України "Мета" (нерегулярно), працюють редакція районного радіомовлення та студія телебачення "Оріон".

ЗАЯРСЬКА ЕКОНОМІЯ — поселення в Олександрівській волості Чигиринського повіту, що існувало в XIX ст. Відстань від Чигирини 38 км. У 1889 населення становило 28 жит.

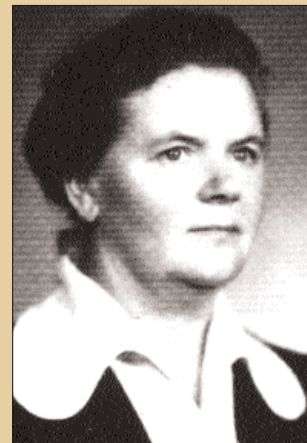
"ЗЕМЛЯЦТВО ОЛЕКСАНДРІВЩИНИ" — громад. організація, що об'єднує вихідців з Олександрівщини (тих, хто народився, навчався, проживав або працював на території Олександрівського р-ну). Має як індивідуальних, так

і колективних членів. Діяльність поширюється на територію Києва та Олександрівського р-ну. Зареєстроване в органах юстиції у 2001. Діяльність організації спрямовано на об'єднання та координацію зусиль громадян, вихідців з Олександрівщини, з метою широкого, ефективнішого використання їхніх можливостей для захисту прав та забезпечення законних професійних, економічних, соціальних, ін. інтересів, на створення умов для спільної реалізації членами своїх прав і свобод, на задоволення законних творчих, національно-культурних, соціальних, економічних, наукових, інформаційно-консультативних інтересів. Головою правління "Земляцтва Олександрівщини" є професор В. А. Стежка.

ЗІНОВАТНИЙ Василь Ісакович (27.11.1938, с. Красносілля) — засл.

О. Ф. Задоя (Козир)

О. І. Закревська

Сцена з спектаклю "Наталка Полтавка" за участю В. Зіноватного та Є. Мельниченко

артист України. Закін. режисерське відділення студії Кіровоградського обл. муз.-драм. театру ім. М. Л. Кропивницького (1958), Дніпропетровське театр. уч-ще (1963). Працював у Дніпропетровському обл. укр. муз.-драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (1965—91). Нині проживає у с. Красносіллі.

ЗЛАТОГОРОВА Броніслава Яківна (20.05.1905, смт Олександрівка —?) — нар. артистка Російської Федерації (1951), співачка. Початкову муз. освіту здобула в Єлисаветграді (Кіровограді). Навчалася в Одеській нар. (1921—22) та Київській консерваторіях у А. Шперлінга та О. Муравйової. Виступала в Харківському оперному театрі 1926—29. Була солісткою Великого театру СРСР (1929—53).

"ЗОРЯ" — газета, орган Єлисаветградківського райкому Компартії України і райвиконкому. Видавалася до 1959.

"ЗУБРИНЕЦЬ" — проєктований ландшафтний заказник місцевого значення. Розташований біля с. Китайгорода у мальовничій балці зі степовою рослинністю. Знайдені тут ковила волосиста та астрагал шерстистоквітковий, ін. рідкісні рослини й тварини занесені до Червоної книги України.

1

ІВАНГОРОД — село, центр сільради. Населення — 1031 жит. (01.01.2000). Розташоване на річці Бовтиші (Бовтиш-

ка) за 7 км на південь від райцентру і залізничної станції Фундукліївка. У селі — центральна садиба СТОВ "Прогрес", загальноосвітня школа I—III ступ., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. Повз село проходить автомагістраль Олександрівка — Кіровоград. У долині Бовтишу є родовище торфу. Сільраді підпорядковано і сс. Стримівку, Омельгород. Біля села виявлено ранньослов'янське поселення черняхівської культури (II—VI ст.). Згідно з легендою, село засновано в 40-х роках XVIII ст. Іваном. Як розповіла колишня жителька села Ф. П. Вихрист, Іван працював на польського пана, хотів

с. Івангород. На горі — будинок культури

Сім'я Бойченків з с. Івангорода. Фото поч. XX ст.

Одна з вулиць
с. Івангорода

с. Івангород.
Загальноосвітня школа
I—III ступ.

бути вільним. Якось прийшов він до пана проситися на волю. Пан відповів, що відпустить Івана, коли той одягне і зносить волову сорочку. Сів Іван та й плаче. Тоді інший поляк порадив йому переспати у воловій сорочці у гною. Так Іван і зробив, а на ранок прийшов до пана. Той засміявся і відпустив його. Іван заснував с. Івангород. У 1865 населення становило 2030 чол., які мешкали в 384 дворах. У 1900 в селі було 675 дворів, 3034 жит., у т. ч. 1547 чол. і 1487 жін. Основні заняття — хліборобство і заробітчанство. Землі — 3621 дес.,

у т. ч. 1700 поміщицької, 35 — церковної і 1886 — селянської. Землевласниками були нащадки генерал-майора М. М. Раєвського. В Івангороді працював фельдшер, було 23 вітряки, казенна винна лавка, 3 олійниці, 3 кузні, запасний хлібний магазин. До жовтня 1917 село входило до складу Олександрівської волості Чигиринського повіту. Радянську владу встановлено в січні 1918. У 1923—24 в Івангороді утворилося 10 ТСОЗів, організаторами яких були П. О. Кірман, О. С. Діброва, Г. З. Бондар, Т. І. Німченко, П. А. Чернявський, Г. А. Капустяний

с. Івангород.
Будинок адміністрації
СТОВ "Прогрес"

с. Івангород.
Фельдшерсько-
акушерський пункт

та ін. У 1926 в селі створено партійну організацію. У січні 1929 організовано колгосп "Прогрес" за ініціативою О. С. Діброви, Т. І. Німченка, Г. З. Бондаря, І. К. Нагірного, Ф. Н. Хмеля, І. З. Діброви. В жовтні 1939 організовано другий колгосп — "Перемога". Колгоспниця О. Т. Демченко, наслідуючи приклад п'ятисотенниць М. Демченко та М. Гнатенко, виростила в 1936 по 550, а в 1937 по 600 ц цукрових буряків з га і була нагороджена орденом Леніна. Під час ВВВ 454 жит. села перебували в Червоній Армії, 252 відзначено бойовими нагородами. Уродженець села контр-адмірал В. Д. Корнер удостоєний звання Героя Рад. Союзу. 12 жит. села боролися

с. Івангород. Ставок

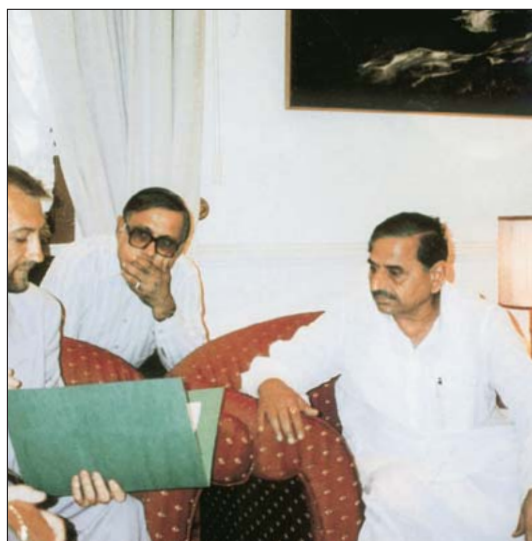

с. Івангород. Пам'ятники радянським воїнам-визволителям та воїнам-односельцям, які загинули у роки Великої Вітчизняної війни

в партизанському загоні ім. Ворошилова. В Івангороді споруджено пам'ятники воїнам-визволителям і 251 загиблому односельцю. У 1951 колгоспи "Прогрес" і "Перемога" об'єдналися в колгосп "Прогрес". Його головою було обрано П. К. Фицайла, який працював до 1968 і багато зробив для зміцнення колгоспу, був нагороджений орденом Леніна та ін. відзнаками. У 1969 колгосп "Прогрес" мав 3608 га угідь, у т. ч. 3080 га орної землі. В госп-ві нараховувалося 1360 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 564 корови, а також 5500 курей. У колгоспі було 26 тракторів, 16 комбайнів, 15 автомашин. У 1969 колгосп виробив на 100 га с/г угідь по 384,5 ц молока та 26 589 шт. яєць на 100 га зернових. В Івангороді

нар. і починав трудову діяльність Герой Соц. Праці В. М. Гуртовий.

ІВАНГОРОДСЬКА ФЕРМА — окреме поселення, що існувало біля с. Івангорода. В 1900 тут налічувалося 3 двори, 27 жит., з них 18 чол. і 9 жінок.

ІВАНІВКА (до червня 1944 — Янівка) — село, підпорядковане Староосотській сільраді. Населення — 353 жит. (01.01.2000). Розташоване на схід від Старої Осоти, за 17 км від райцентру і залізничної станції Фундукліївка. У селі є відділок СТОВ ім. Кірова, відділення зв'язку, клуб, бібліотека, загальноосвітня школа I—II ступ., православна церква, магазин райспоживтовариства. За

с. Івангород. Магазин Івангородська сільрада

*с. Іванівка.
Дерев'яна церква Різдва
Богородиці, споруджена
на кошти І. І. Фундуклія*

с. Іванівка. Магазин

селом, поряд з яругами Макортети, у полі є ще не повністю розораний скіфський курган. До колективізації селяни мали тут земельні наділи. Як розповідають старожили, якимось два брати орали свою землю та й виорали барильце з золотом. Знахідку закопали вдома у клуні. Раптом налетів вогненний вихор і спалив клуню, хату, повітку, а дочка одного з братів оніміла. Отак, кажуть, скарб покарав їх. Не випадково цей куток, крім Сторчаків-

ки, односельці називають ще Скарбом. Поблизу села відкрито два давніх поселення. Останнє, з великою кількістю скіфського і слов'янського посуду, відкрив олександрівець І. Д. Петренко в 1995. Вік поселення — понад 2,5 тис. р. Село нарекли Янівкою, на думку вихідця з села журналіста й прозаїка К. І. Повелька, на честь її володаря — польського кн., коронного канцлера Яна Станіслава Яблоновського (1669—1731). Існування села в XVIII ст. підтверджено історичними джерелами. В польських переписах євреїв у Київському воєводстві (Медведівський ключ Чигиринського староства) Янівка згадується в 1765, 1775, 1778, 1784, 1787. Ймовірно, що Янівкою володів також польський кн. Франциск Ксаверій Любомирський. Про це свідчить "Дарчий запис від князя Франциска Ксаверія Любомирського селянам села Янівки Степану і Якову Брайкам на став, сіножать і садок", датований 18 липня 1772. Любомирські з 1730 по 1782 володіли Смілянським і Кам'янським ключами (групою сіл). Згідно з відомостями Л. Похилевича, кн. Яблоновський продав Янівку Рибицькому, від якого вона перейшла до Загурського, а від того половина — Цехоцькому, друга половина — В. Поджію. Цехоцький продав свою

с. Іванівка. Клуб

частину села київському цивільному губернатору, сенатору, таємному раднику І. І. Фундуклію (1804—1880), який спорудив у 1855 у селі дерев'яну Богородичну церкву, що існує й досі. У 20-х роках ХХ ст. в селі жили сини В. Поджіо декабристи — брати Олександр і Йосип. Тут їх і заарештовано разом з декабристом В. Лихаревим. Частину села, що належала В. Поджіо, пізніше розподілили між його внуками. Відставному майору Андрію Плеському і його синам Олександрю та Володимиру належало 870 дес. землі, на якій мешкало 167 реєстрових душ, майорші Наталії Серви-рог — 300 дес. з 67 реєстровими душами і майорші Марії Бобятинській — 324 дес. при 54 реєстрових душах. У 60-х роках ХІХ ст. населення Янівки становило 1407 жит. У 1900 у 443 дворах мешкало 2463 жит., у т. ч. 1219 чол. і 1244 жін. Жителі села займалися землеробством, заробітчанством, виготовленням глиняного посуду (горщиків, мисок, глечиків та ін.). У селі 1793 дес. землі, в т. ч. поміщицької — 594, церковної — 37, селянської — 1162. Власником села був В. А. Плеський. У селі діяла церковнопарафіяльна школа, було 9 вітряків, 2 запасних хлібних магазини. У 30-х роках в Янівці існувало два колгоспи —

"Червоний хлібороб" та ім. Т. Шевченка. У 1933 від голоду померло 38 жит. У 1943 населення становило 627 жит., тоді як у 1925 — 2656. У роки ВВВ село уславив його уродженець, командир партизанської бригади ім. Олександра Невського Д. Т. Гуляєв. За подвиги на білоруській землі, де він загинув 5 вересня 1943, Д. Т. Гуляєву посмертно присвоєно звання Героя Рад. Союзу. В 1967 в Іванівці біля школи встановлено

с. Іванівка.
Пам'ятник на честь
воїнів-односельців
та могила невідомих
радянських воїнів, які
загинули у Великій
Вітчизняній війні

Члени народної
самодіяльної кіностудії
"Інгулець".
Фото 1980-х рр.

пам'ятник Д. Т. Гуляєву. Є у селі пам'ятник на братській могилі 9 рад. воїнів, полеглих при визволенні села (1957). У 1982 на кошти колгоспу збудовано новий клуб. У селі нар. колишній перший секретар Львівського обкому КПУ В. С. Куцевол та журналіст і прозаїк К. І. Повелько.

ІНГУЛ — річка, ліва притока Південного Бугу. Довжина — 354 км, площа басейну — 9890 кв. км. Бере початок поблизу с. Родниківки. Долина майже на всьому протязі трапецієвидна, ширина до 4 км, глибина до 60 м. У верхів'ї має вузьке звивисте річище, скелясті береги з виходами гранітів та гнейсів. Глибина переважно 0,7—1,2 м. Похил річки — 0,4 м/км. Живлення снігове і дощове. Льодостав з грудня до початку березня.

ІНГУЛЕЦЬ — річка, найбільша права притока Дніпра. Довжина — 549 км, у т. ч. в межах Кіровоградщини — 170 км. Площа басейну — 14 460 кв. км. Бере початок у лісистому яру біля с. Цибулевого Знам'янського р-ну. Верхів'я, в т. ч. на території Олександрівського р-ну, являє собою ряд ставкоподібних та болотяних водойм, які з'єднуються між собою і утворюють річку тільки під час повені або після великих дощів. Глибина до 1,7 м. Похил річки 1,2 м/км. Живлення переважно снігове. Пересічна витрата води близько 9 куб. м/с. У давнину називали Геросом і Малим

Інгулом. В описах Скіфії має назву Пантікоп.

"ІНГУЛЕЦЬ" — нар. самодіяльна кіностудія Єлизаветградківського міськ. будинку культури, створена в 1967. Звання народної присвоєно у 1974. Фільми: "Василева ріка", "Хлопці з нашого села" та ін. Неодноразовий переможець обласних оглядів худож. самодіяльності. У 2001 припинила існування.

ІРКЛІЙ — річка в Олександрівському р-ні Кіровоградської обл. та Чигиринському р-ні Черкаської обл., права притока Тясмину (басейн Дніпра). Довжина 26 км, площа басейну 226 кв. км. Бере початок поблизу с. Цвітного, тече через с. Ружичеве. Долина завширшки 2 км. Річище звивисте, пересічна ширина 5 м. Похил річки 2,6 м/км. Живлення снігове і дощове. Замерзає в грудні, скресає в березні. Льодостав нестійкий. Стік зарегульований ставками. Використовують переважно для водопостачання. Під назвою Ірклієць вперше згадується в 1658. У річку впадають балки Гутницька і Стройницька.

ІРКЛІЙ — хутір, що існував біля с. Гутницької в 1-й пол. ХХ ст. Виник у 1922—23 у результаті розподілу земель заможних селян, здійсненого Красносільським ревкомом. Заснували хутір вихідці з с. Красносілля. Згодом мешканці хутора знову повернулися у Красносілля.

К

КАЄТАНІВКА — колишня назва с. Старої Осоти, надана їй у сер. XVIII ст. на честь власника Яна Каєтана Яблоновського.

КАЗАНОК — лісове урочище на північ від с. Кримок і півд. зах. від с. Голикового.

КАЛЕНДЮК Іван Хрисанфович (01.01.1922, с. Грищинці Канівського р-ну Черкаської обл. — 26.02.1995, смт Олек-

сандрівка) — учасник ВВВ, Герой Рад. Союзу (1944). Закін. Ленінградський ін-т прикладної зоології і фітопатології (1953) і ВПШ при ЦК Компартії України. З 1947 до 1982 працював агрономом у буряко-радгоспах, був на керівній радянській і господарській роботі в Долинському, Олександрівському та Ульяновському р-нах. Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, 12 медалями.

сандрівка) — учасник ВВВ, Герой Рад. Союзу (1944). Закін. Ленінградський ін-т прикладної зоології і фітопатології (1953) і ВПШ при ЦК Компартії України. З 1947 до 1982 працював агрономом у буряко-радгоспах, був на керівній радянській і господарській роботі в Долинському, Олександрівському та Ульяновському р-нах. Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, 12 медалями.

КАМ'ЯНИЙ ЯР — колишнє село Михайлівської сільради, жителі якого переселилися в ін. села. Про давнє пере-

Кам'яний Яр. Тут колись було село

бування людей у місцевості поблизу Кам'яного Яру свідчить земляний курган. Ця пам'ятка археології розташована на півн. схід від колишнього села і має діаметр 40 м. У 1925 групі селян з Михайлівки, які мали тяглову худобу та с/г реманент, було запропоновано переселитися на вільні землі в Кам'яному Яру. Так виникло село Кам'яний Яр. Хати переселенці побудували по обидва боки яру, на дні якого протікав струмок. Дно струмка було кам'яне. В яру колись стояв колодязь, теж з кам'яним дном. Звідси й пішла назва — Кам'яний Яр. З трьох боків поблизу Кам'яного Яру — лісові урочища Нерубайка, Плоский ліс, Паршива. Спочатку селяни Кам'яного

Ставок поблизу колишнього с. Кам'яного Яру

Колишнє с. Кам'яний Яр. Пам'ятник на братській могилі радянських воїнів-визволителів

конину і вмирали від "сибірки". За підрахунками, зробленими на початку 90-х, у Кам'яному Яру і сусідній Григорівці з голоду померло 69 жит. Лихоліття ВВВ не обійшли село. З фронту не повернулося чимало жителів. Наприкінці 40-х років колгосп "Червоний степ" приєднався до колгоспу "Перемога" с. Григорівки і проіснував до 1956-го, а потім став складовою частиною михайлівського колгоспу. Період найбільшого розквіту села припав на 50—60-ті роки: тут було понад 60 дво-

рів з населенням близько 250 жит. Потім село почало занепадати. До Кам'яного Яру не було навіть доброї дороги. Село, оголошене неперспективним, наприкінці 70-х залишили майже всі жителі. У 1981 тут мешкало тільки дві сім'ї, на початку 80-х село зникло з карти. В історії Кам'яного Яру був період, коли село перейменовували в Радкравцівку (Радянську Кравцівку). Та люди не сприйняли цієї назви і між собою називали село по-старому.

КАМ'ЯНИЙ ЯР — урочище на схід від с. Григорівки, де існувало колись с. Кам'яний Яр.

КАМ'ЯНСЬКА УПРАВА — філія Південного т-ва декабристів, заснована в 1822 в Кам'янці і Києві. Очолювали її В. Л. Давидов і С. Г. Волконський. Існувала до січня 1826. До Кам'янської управи входили декабристи О. В. Поджіо, Й. В. Поджіо, В. М. Лихарев, А. В. Єнтальцев, чиї імена пов'язані з Олександрівщиною.

КАНІВЕЦЬ Володимир Сидорович (? — ?) — житель с. Бірок, делегат III Всеукраїнського з'їзду Рад (1919), на якому схвалено першу Конституцію УРСР.

КАНІЗЬКЕ ПОВСТАННЯ 1918 —

збройний виступ селян (понад 3 тис. чол.) у Єлисаветградському повіті Херсонської губернії проти німецьких окупантів і гетьманщини. Почалося в травні в с. Каніж і в навколишніх селах. Повстанцями керував більшовицький ревком. Після запеклих боїв з німецькими військами повстанці відступили, прорвавшись на північ у ліси між Федваром (Підлісним) і Красносілкою.

КАПІТАНІВКА — село на півд. схід від с. Миколаївки, що існувало в ХХ ст., тепер частина с. Миколаївки.

КИВГИЛА Микола Григорович (1909, с. Ставидла — ?) — кавалер ордену Слави трьох ступ. До лав Червоної Армії призваний у 1941 р. Олександрівським райвійськкоматом. У роки ВВВ — гвардії ст. сержант, пом. ком. взводу 41-го гвардійського стрілецького полку 14-ї гвардійської стрілецької Вінницької Червонопрапорної ім. Яна Фабріціуса дивізії. Після війни працював у м. Кривому Розі, проживав у с. Мошнах Черкаської обл.

КИЇВСЬКА ГУБЕРНІЯ —

адміністративно-територіальна одиниця на Правобережній Україні, утворена 1797. Адміністративний центр — Київ. На поч. ХХ ст. складалася з 12 повітів. Постановою ВУЦВК у 1925 губернію ліквідовано, а на її території утворено 5 округів. Частина населених пунктів нинішнього Олександрівського р-ну входила до Чигиринського повіту Київської губернії.

КИЇВСЬКА КОЗАЧЧИНА (1855) —

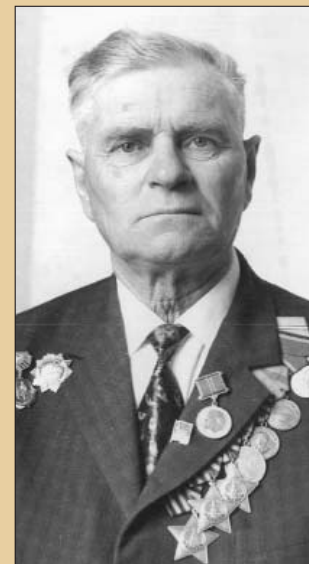
масовий антикріпосницький рух селян Київської губернії, який почався в лютому 1855 у Васильківському повіті і невдовзі поширився на 9 повітів Київщини. Київську козащину придушили царські війська. У повстанні активну участь брали селяни Олександрівки: відмовлялися виконувати панщину, вимагали волі та розподілу поміщицької землі.

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ. Утворена у 1932. Олександрівський р-н був у складі області до 1939.

КИРЕЄВА Євдокія Іванівна

(23.11.1924, с. Глиняне Кіровоградської обл.) — вчителька російської мови і літ. Закін. Кіровоградський учительський ін-т (1945). З 1954 і до виходу на пенсію працювала у 4—8-х класах Олександрівської середньої школи. Нагороджена численними грамотами.

КИТАЙГОРОД — село, підпорядковане Олександрівській селищній раді. Населення — 141 жит. (01.01.2000). Розташоване за 6 км від райцентру і залізничної станції Фундукліївка. У селі — відділок СТОВ "Іскра", два фермерських госп-ва, клуб, бібліотека, відділення зв'язку, фельдшерсько-акушерський пункт. У народі вважають, що назва Китайгород походить від слів "катай на гору". Коли комусь із жителів потрібно було звернутися до начальства за пора-

М. Г. Кивгила

Є. І. Кирєєва

Краєвид с. Китайгорода

дою чи зі скаргою, тій людині казали: "Катай на гору". Уявлення про село ХІХ ст. дає його опис у "Сказанні про населені місцевості Київської губернії" Л. Похилевича, опублікованому в 1864. Жителів обох статей разом з Дальником або Северинівкою (назва північної частини села) було 684. Селом володіли Яблоновський, Лапинський, з 1805 титулярний радник Плеський, пізніше Вольський, Незвоевський, Рожнятовський, Залевський, Плеський, його зять

Жителі с. Китайгорода.
Фото 1907 р.

с. Китайгород. Клуб

с. Китайгород. Пам'ятний знак на честь радянських воїнів-визволителів та воїнів-односельців, які загинули у роки Великої Вітчизняної війни

Трипольський, який у 1855 продав Китайгород С. Метелицькому, а північну частину села — Дальник — тріліському поміщику В. Безрадецькому. Близько 1750 у Китайгороді було збудовано церкву, яка проіснувала 100 років. У 1850 поміщиця Камілія Шимановська без єдиного цвяха спорудила дерев'яну Богословську церкву, з якої в 1935 зняли купол, і вона стала клубом. Цегляну огорожу розібрали, з тієї цегли збудували пологовий будинок. З 1941 по 1960 церква в Китайгороді знову діяла, потім стала хімскладом

3.

Список и донесеніе Корпуса Жандармскіх Войсковых
Грибовскаго, Шлефу Жандармскіх, Г. Тимпант-Анто-
манну Князю Долгорукову 1-му отъ 21 Янв.
1861 года за № 117

Володимир Митарь, отставной Поручикъ, Дера-
жневскій мѣст., въ в. Осиповскій Помѣщикъ Котомин-
скаго, въ Кирининскомъ уездѣ, купавъ крестьян-
наихъ Воскресенскіхъ утвержденнаго помѣщика
и велитавъ мнѣ что, „мѣстныя дѣла отра-
батываютъ несподудитъ“. Осиповскіе крестья-
ны и покуда того, вѣршиа дурно исполнѣ-
ни Владимірскіе повѣстности, а поимъ мѣ-
стнаго помѣщика, мѣстныя, советныя отка-
зались отъ исполненія повѣстности а формъ
мѣстныя, Деражневъ, подвергнувъ аресту,
и крестьянныя, купавъ было мѣстныя ма-
нашествомъ вѣстности, отбѣсавъ Владимірскіе
повѣстности, но они остались непопущенны
и при своемъ зупимствѣ, что мѣстныя дѣла
отбѣсавъ несподудитъ, мѣстныя же отъ
завѣстности Осиповскіе крестьяны,
подаю дурной примѣръ вѣстности
семействъ въ мѣстныя Китайгородъ, Помѣ-
щика Метеличкаго и другія, мѣстныя,
равношртно отказались отъ всякихъ по-
вѣстности.

Донесення полковника
корпусу жандармів
Грибовського
про селянський бунт
у с. Китайгороді. 1861 р.
ЦДІА м. Києва

і складом тракторної бригади. У 1976 залишки церкви повністю зруйнували. На поч. ХХ ст. частиною села володів цукрозаводчик Терещенко. Жив у селі пан Франко, який мав за економа Лівіцького. У пана був маєток з будинком для челяді, конюшня, волоня, корівник, вівчарник, вальцьований млин, крупорушка, олійниця, зернова комора "Чорний магазин", ще одна комора —

"Червоний магазин", де селяни зберігали зерно. (Назви комор походили від кольору їх стін). Після революції обидві комори розібрали і збудували з них хутір для селян з 14 хат. У селі було 5 вітряків. Селяни кожного вечора одержували у пана зароблене за день зерно і жили заможні. Тому й за революцію не боролись активно. У 1924 в Китайгороді створено комуну ім. Мануїльського (голова

Красвид с. Китайгорода

В. Г. Кірман

Ілько Капелюшний), у 1928 утворився колгосп "Незаможник". У 1925 населення села становило 784 жит. Під час голоду в 1933 обліку померлих ніхто окремо не вів, але старожили запевняють, що їх було близько 150 чол. Головою колгоспу на той час був І. Г. Білий, головою сільради — Л. В. Гайчук. Люди помирили з голоду, а з райцентру прислали уповноваженого по заготівлі хліба. У 30-х роках було репресовано Пилипа Снісаря та Михайла Ткаленка. На фронтах ВВВ загинуло 66 жит. села. За визволення села від німецько-фашистських загарбників загинуло 13 рад. воїнів, усі родом з Чигиринського р-ну. Після Перемоги в рідне село повернулися орденоносцями П. М. Король, З. Й. Матвієнко, Д. К. Посайда, К. Л. Ткаченко, О. П. Шецько. У 1948 колгосп "Незаможник" було перейменовано у колгосп ім. Леніна. У 1950 до колгоспу ім. Леніна приєднали колгосп "Нове життя" (с. Северинівка) з центром у Китайгороді. Останнім головою колгоспу був М. К. Федоренко. До 1958 в Китайгороді була своя сільрада. Тракторна бригада мала 8 тракторів, 2 зернозбиральних комбайни, бурякозбиральну, силосозбиральну та ін. техніку, і працювало тут понад 30 механізаторів. У колгоспі було 970 га землі. Працювало 347 колгоспників. Село мало восьмирічну школу, дитячі ясла, медпункт. У тому ж 1958 с. Китайгород приєднали до колгоспу "Іскра" селища Олександрівки.

Михайло Гулий

КІРМАН Віктор Григорович (24.02.1963, с. Бірки) — член Спілки художників Росії (2001), вчений, художник-реставратор. Закін. Ростовський держ. пед. ун-т (1991). Працює ст. викладачем худож.-графічного факультету цього ун-ту (з 1991). Автор близько 20 наукових праць. Учасник майже 20 худож. виставок в Україні та у Росії. Деякі роботи зберігаються в музеях і приватних колекціях України, Росії, Чехії, Словаччини. Реставрував речі для Нац. музею історії України, Ростовських обл. музею краєзнавства і навчального музею пед. ін-ту, Держ. музею історії Олександрівського р-ну та ін.

КІРОВОГРАД-25 — військ. містечко на території Олександрівського р-ну площею понад 2 тис. га. Населення 3 тис. жит. Збудоване в 60-х роках ХХ ст. Тут розміщувався особливо режимний об'єкт ракетно-ядерних сил СРСР, який займався експлуатацією ядерного озброєння: на території частин зберігалися ядерні складові до ракет стратегічного призначення. Частина підпорядковувалася Москві (до 1993), навіть школа, де навчалися діти військовослужбовців, вважалася Московською школою № 161. У зв'язку з проголошенням України без'ядерною державою військову частину залучили до виконання тристоронньої угоди між США, Росією та Україною. Було вивезено ядерну зброю. Останній ядерний заряд з території частини вивезено 30 травня 1996.

З об'єкта зняли режим секретного і почали перепрофільовувати. Нині частина підпорядкована Києву, їжу й одяг одержує в Черкасах, бензин — в Одесі, а школа — Кіровоградська № 36. У містечку проживає колишній командир частини генерал-майор запасу В. Мохін. *(Костенко С. "Кіровоград-25" знімає завісу секретності // Кіровоградська правда, 1998, 5 грудня).*

КІРСАНОВ Іван Іванович (? — ?) — Герой Рад. Союзу (1946). У роки ВВВ був ком. ескадрильї 20-го гвардійського полку авіації далекої дії. 13 жовтня 1943 після виконання завдання у Львові літак командира ескадрильї біля Олександрівки було атаковано фашистським нічним винищувачем. Пілоти покинули літак, що загорівся, і опустилися на окуповану територію. Місцеві жителі допомогли екіпажу встановити місцеперебування, і він почав пробиратися до лінії фронту. Літак І. І. Кірсанова збивали за всю війну один раз — над Олександрівкою.

КЛАДНИЦЬКИЙ Іван Іванович (? , смт Єлизаветградка—?) — генерал-майор міліції.

КЛЕВА Віра Іванівна (23.10.1919, с. Красносілля) — відмінник нар. освіти України. Закін. Кіровоградський пед. технікум (1937) та природничий факультет Кіровоградського вчительського ін-ту (1939). У 1945—48 навчалася в Кіровоградському пед. ін-ті, одержала призначення в Красносільську середню школу, згодом — в Олександрівську середню школу № 1. Як класний керівник домоглася високих показників у вихованні учнів. У 1953 з 36 учнів випускного класу 11 — медалісти. Випустила 5 класів. Нагороджена медалями, численними почесними грамотами. Працювала у школі Олександрівки 30 років.

КЛИМЕНКО Іван Авер'янович (1906, с. Вищі Верещачки — 1968) — Герой Соц. Праці (1957). У 1930—34 служив у Рад. Армії. Потім працював у кузні. Учасник ВВВ. На фронті дістав поранення і потрапив у тил. Працював трактористом, а потім механіком МТС Карбалікського р-ну Кустанайської обл. (1943—60). Під

час освоєння цілинних і перелогових земель очолював молодіжну тракторну бригаду, механізатори якої розорали 3 тис. га землі. Наступного року на цій площі одержано високий урожай озимої пшениці. З 1960 по 1966 трудився ковалем радгоспу "Кустанайський".

КЛИМЕНКО Яків Дмитрович (17.06.1912, смт Олександрівка — 08.03.1984) — укр. прозаїк, член Спілки письменників СРСР (1964), засл. працівник культури УРСР. Закін. Київський ун-т (1964). Працював у редакції газети "Радянська Україна". Нагороджений медалями. Автор повісті "Ваша перепустка" (1931), книжок-нарисів "Баранівка" (1944), "Земля чудес" (1960), "Суцвіття весни" (1962), "Роди нам, прекрасне" (1964), "Григорій Верьовка" (1972).

КЛЮЄНКО Василь Миколайович (17.01.1936, с. Родниківка — 28.03.1997, Одеса) — поет. Закін. Одеський політехн. ін-т. Працював технологом, економістом, заст. нач. цеху, заст. нач. виробничого відділу, нач. відділу праці і зарплати, заст. головного інженера, секретарем парткому, генеральним директором Одеського заводу с/г машинобудування ім. Жовтневої революції, заст. директора Одеського виробничого об'єднання "Сатурн". Автор книг "Розові вуали" (1996), "Зеркала" (1997).

КЛЮЄНКО Дмитро Миколайович (03.03.1930, с. Родниківка) — укр. письменник, учений-історик, член Нац. спілки письменників України, канд. істор. наук. Закін. Одеський ун-т (1960), ВПШ при ЦК КПУ (1965). Працював у колгоспі, школі в Родниківці, в Єлизаветградківському райкомах комсомолу та КПУ, в Олександрівському райкомі КПУ, Кіровоградському обкомі КПУ. Був проректором Кіровоградського пед. ін-ту, викладачем Черкаського і Одеського обл. ін-тів удосконалення вчителів. Лауреат Кіровоградської обл. комсомольської літ. премії ім. Ю. Яновського. Автор худож. та наук. книг: "Гартовані партією" (1973), "Ступені мужності" (у співавторстві з В. Чабаненком, 1975), "Хлопці з нашого села" (1979), "В боях за визволення України" (1984), "Лісовичка" (1985), "Пе-

В. І. Клева

Я. Д. Клименко

Д. М. Ключенко

редчуття грози" (1992), "Слава солдатська" (1994), "Повісті" (1998), "Невигадані історії" (у співавторстві з Л. Фурсенком, 1998). Нариси опубліковано у збірниках "Прославлені у віках", "Діти-герої" та ін.

КНЯЖА — назва с. Красносілля до 1861.

КОБЗАР Василь Гаврилович (02.04.1948, смт Олександрівка) — поет. Закін. факультет журналістики Київського ун-ту. Нині — на видавничій роботі в Києві. Автор збірок "Ожинова криниця" (1992), "Черемховий дощ" (1992).

КОБЗАР Володимир Федорович (27.04.1947, с. Восток Макаровського р-ну Башкирської АРСР, нині Башкортостан, Російська Федерація) — член Нац. спілки письменників України. Закін. Київський держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка (1974). У 50-х роках ХХ ст. разом з родиною переїхав в Україну: спочатку в с. Матвіївку Чигиринського р-ну Черкаської обл., потім у смт Олександрівку, де закінчив вечірню школу робітничої молоді. В Олександрівці працював на цукрозаводі, в пожежній команді, у редакції районної газети "Вперед". У 1974—81 працював редактором, виконуючим обов'язки зав. редакцією худож. літ. у видавництві "Таврія" в Сімферополі. З 1981 по 1995 працював у засобах масової інформації, токарем на заводі "Гідросила", завлітом в обл. муз.-драм. театрі ім. М. Л. Кропивницького, відповідальним секретарем Кіровоградської організації Спілки письменників України. У 1995—97 — провідний спеціаліст, керівник інформаційної служби, заст. директора Кіровоградського регіонального центру сертифікатних аукціонів. З 1997 — помічник президента Нац. ун-ту "Києво-Могилянська академія". Голова правління кредитної спілки "Поміч" НАУКМА (на громадських засадах). У 1998 пройшов стажування в кредитних спілках Канади. У 1997—99 навчався у Міжнар. школі бізнесу при НАУКМА. У 90-х роках ХХ ст. тимчасово відійшов від літ. діяльності і активно працював у Народному Русі України, був редактором незареєстрованої газети

"Думка". Автор книг "Провулок гвардійський" (1981), "Сіль Чумацького шляху" (1989), "Буваличі" (1993), "Словник фондового ринку" (1997), "Словник фондового ринку" (1999, у співавторстві), багатьох публікацій у кіровоградських газетах.

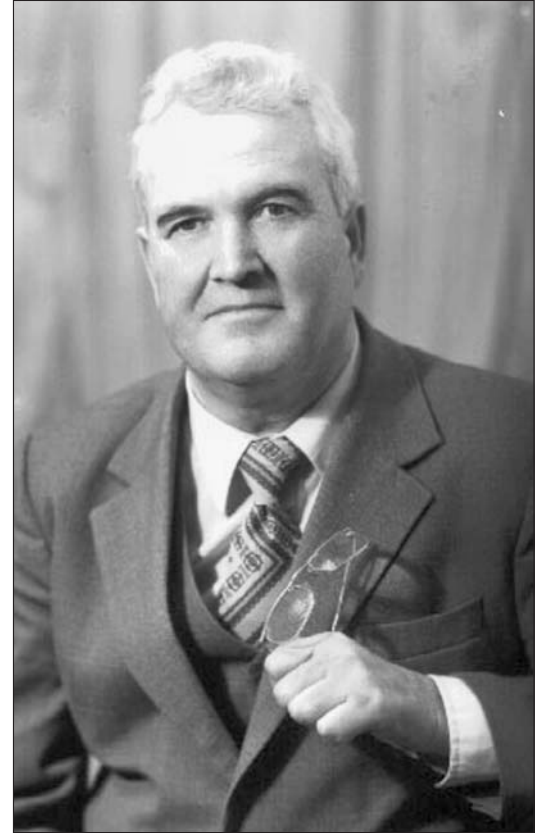
КОВАЛЕНКО Юрій Кирилович (06.01.1926, с. Красносілка) — засл. працівник с/г України. Закін. Українську

В. Ф. Кобзар

В. С. Ковтун

с/г акад. (1962). Учасник ВВВ. Працював головою Красносілківського сільського споживчого т-ва (1944—46), головою Красносілківської сільради (1946—48), головою колгоспу "Червоний промінь" (1948—52, 1956—58), інструктором Олександрівського РК КПУ (1952—56), головою колгоспу "Шляхом Леніна" (1958—73), нач. управління с/г (1973—76) в Олександрівському р-ні, директором елітнонасінницького радгоспу "Червоний землероб" у Бобринецькому р-ні. Нагороджений двома орденами Леніна, орденом Вітчизняної війни 1-го ступ., орденом "Знак Пошани", багатьма медалями.

КОВТУН Володимир Семенович (11.04.1953, с. Нова Осота) — конструктор ракетно-космічної техніки, канд. техн. наук. Закін. Московське вище технічне уч-ще ім. Баумана. Працює нач. відділення російської ракетно-космічної корпорації "Енергія" ім. С. П. Корольова.

КОВТУН Олександр Семенович (30.04.1956, с. Нова Осота) — голова Олександрівської райдержадміністрації (з 1998). Закін. Кіровоградський ін-т с/г машинобудування (1985). Працював експедитором (1975), інженером (1978—82), ст. інженером (1982—85), заст. керуючого (1985—86) райоб'єднання "Сільгосптехніка", начальником (1986—96), головою правління ВАТ "Олександрівський райагропостач" (1996—98). Першим з мирян Олександрівщини за сприяння у будівництві церкви в Олександрівці нагороджений орденом Різдва Христового УПЦ (2000).

КОЙДА Агей Маркович (29.12.1898, с. Цвітне — 1991, с. Цвітне) — майстер худож. кераміки. Працював у промисловій гончарній артілі ім. Леніна в Цвітному. В 1937—39 навчався у школі майстрів худож. кераміки в с. Опішні Полтавської обл. Серед творів декоративні тарілки ("Тарілка декоративна", 1957), куманці, вази ("Ваза ювілейна", "Ваза для квітів"), статуетки ("Бандурист", "Біля криниці", "Свинарка"), скульптурна композиція "Дядько і хлопці біля барила" (1960). Частина творів зберігається в кіровоградських музеях.

КОЛІЇВЩИНА — народно-визвольне і антифеодальне повстання 1768 р. на Правобережній Україні проти польсько-шляхетського гніту. Було найвищим етапом гайдамацького руху. Очолив повстання М. Залізник. Під час повстання діяв і загін С. Неживого, як дехто стверджує, уродженця с. Цвітного. Царські війська по-зрадницькому схопили ватажків Коліївщини, а їхні загони роззброїли. Після придушення Коліївщини польська влада жорстоко розправилася з повстанцями (Кодянська розправа). Т. Г. Шевченко присвятив Коліївщині поему "Гайдамаки". Повстання охопило й територію Олександрівсь-

кого р-ну, зокрема с. Стару Осоту. Загін осотян був досить численним. Гайдамаки проходили Старою Осотою і закопали тут свій скарб. Пізніше зброю було знайдено і передано в Ермітаж (Санкт-Петербург, Росія).

КОЛОНА — колишнє село Цвітненської сільради, жителі якого переселилися в ін. села. Засноване як Цвітнянська єврейська колонія.

КОНДРАТЕНКО Віктор Іванович (1923, смт Єлизаветградка) — вчений-медик. Завідуючий кафедрою нейрохірургії Донецького мед. ін-ту. Має 60 друкованих праць.

КОНОНЕНКО Степан Іванович (07.05.1920, с. Голикове) — організатор дитячої техн. творчості. Закін. Олександрівську школу роб.-сел. молоді. Учасник ВВВ. Працював директором Олександрівської дитячої техн. та с/г станції (1938—40), наладчиком верстатів, електриком, художником на цукрозаводі, палітурником у районній друкарні (1947—60), керівником техн. гуртків Олександрівського районного будинку піонерів та школярів (1960—76), директором Олександрівської станції юних техніків (1976—80). Під керівництвом С. І. Кононенка юні техніки смт Олександрівки неодноразово виборювали перші та призові місця на всесоюзних, республіканських та обласних змаганнях з ракетомодельного спорту. Нагороджений орденом Вітчизняної війни 2-го ступ., багатьма медалями, в т. ч. "За бойові заслуги", українською "Захиснику Вітчизни".

КОПАНКИ — хутір, що існував у ХХ ст. на півн. зах. від с. Поселянівки. У 1943 населення становило 2 жит.

КОРНЕР Віктор Дмитрович (20.01.1912, с. Івангород) — Герой Рад. Союзу (1945), контр-адмірал. Після закінчення семирічки у с. Златополі вступив 1928 до Олександрівського с/г технікуму і в 1931 одержав диплом агронома. У жовтні того ж року добровільно пішов в армію. У 1936 був уже ст. пом. ком. канонерського човна "Пролетарий", з 1937 — ком. канонерки "Красное зна-

О. С. Ковтун

А. М. Койда

С. І. Кононенко

В. Д. Корнер

мя", з 1939 — ст. пом. ком. і ком. монітора "Сунь Ятсен". Відзначився в серпні 1945 при форсуванні Амуру і наступі на Сансін, Харбін та Баоцін. За блискуче виконання операції на рейді Фуцзинь, що забезпечило висадку десанту, нагороджений орденом Червоного Прапора. Після війни (1949) закінчив Військ.-морську академію ім. К. Є. Ворошилова в Ленінграді, служив на Тихоокеанському флоті, в Севастополі, з 1952 був на викладацькій роботі. У 1973 у званні контр-адмірала пішов у відставку.

КОРНЄВ Олександр Порфирівич (1903, ст. Цибулеве — 1985, Київ) — канд. біол. наук, професор (з 1962). У 1926 закін. Вищий ін-т нар. освіти. З 1926 працював у Київському ун-ті асистентом, доцентом, деканом біол. факультету, зав. кафедрою зоології хребетних (з 1959). Читав курси "Зоологія хребетних" та "Теріологія". Працював у галузі вивчення ссавців України, проводив екологічні дослідження промислових звірів, займався питаннями організації мисливського госп-ва. Був членом проблемної ради з зоології АН УРСР, членом наук.-техн. ради Головного управління мисливства, проректором нар. ун-ту "Природа", членом ради та пленуму Українського т-ва охорони природи. Нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора та 5 медалями. Автор понад 80 друкованих праць.

М. М. Кочерга

КОЧЕРГА Марія Матвіївна (18.02.1892, с. Нижчі Верещаки — 27.12.1977, с. Бірки) — "Праведник світу" (2000, посмертно). Нар. у незаможній сім'ї. З дитинства працювала на поміщика, з 1924 і до пенсії — в колгоспах Олександрівського р-ну. У 1942—44 разом з дочкою О. М. Перебийніс перехувала від окупантів і врятувала від смерті єврейського хлопчика М. Д. Ниживенка. Ізраїльтяни присвоїли їй почесне звання "Праведник світу". Її ім'я викарбувано на Стіні Пошани в Яд Вашем (Ізраїль).

КОШАРКА — одна з назв с. Северинівки в ХІХ ст.

КРАВЧЕНКО Олександр Костянтино-

вич (11.04.1958, смт Олександрівка) — ветеран військ. служби. Закін. Сімферопольське вище військ.-політ. будівельне уч-ще. Проходив службу на офіцерських посадах у залізничних військах на будівництві східної ділянки Байкало-Амурської магістралі. Там захопився худож. фотографією. Зібрав архів літопису будівництва БАМу. У 1992 переведений до Збройних Сил України. Військову службу проходив в Олександрівському райвійськкоматі, зокрема заст. військ. комісара. Нині в запасі. Нагороджений медаллю "За будівництво Байкало-Амурської магістралі".

КРАСНИЙ КУТ — колишнє село Михайлівської сільради, жителі якого переселилися в ін. села.

КРАСНОПІЛЛЯ (Краснопіль, Скаржинівка) — назва частини с. Нижчих Верещаків, одержана в ХІХ ст.

КРАСНОСІЛКА — село, центр сільради. Населення — 964 жит. (01.01.2000). Розташоване на р. Сухому Ташлику за 32 км від райцентру та за 35 км від залізничної станції Фундукліївка. У селі — дослідне госп-во "Промінь", загальноосвітня школа І—ІІІ ступ., фельдшерсько-акушерський пункт, будинок культури, поштове відділення, магазини, церква УПЦ Київського патріархату. Сільраді підпорядковане і с. Бандурове. Біля села знайдено знаряддя праці давньої людини. За народними переказами, за 3 км від села в урочищі Чернеча знаходився католицький монастир, зруйнований або турецько-татарськими завойовниками, або Б. Хмельницьким. Легенди стверджують також, що у ХVІІ ст. в районі села існувало козацьке військове укріплення Замчище, знищене турками і татарами. Натомість виникло поселення Ташлицька слобода. Перша письмова згадка про село належить до 1761. Іменувалося воно Красноселиця. Володіли ним польські магнати Любомирські. Село входило до Смілянського ключа Київського воєводства. Поруч з українцями тут жили і євреї. Церкву Різдва Богородиці збудовано в 1770 на

О. К. Кравченко

с. Красносілка

*с. Красносілка.
Загальноосвітня школа
I—III ступ.*

*с. Красносілка. Церква.
Фото 1960-х рр.*

Сім'я з с. Красносілки.
Фото 1930-х рр.

с. Красносілка.
Стара хата

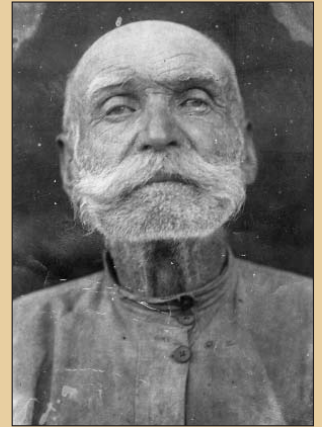
с. Красносілка.
Вітряк. 40-ві рр. XX ст.

місці ще старовиннішої. До Коліївщини (1768) в селі через кожних два тижні проводились ярмарки. На них збиралися гайдамаки, тому ярмарки було забороно. На поч. XIX ст. Красносілку у К. Давидової купив І. Красовський. У 60-х роках XIX ст. частиною села з 498 жит. чол. статі і 2815 дес. землі володіла вдова П. І. Красовського, другою з 548 жит. чол. статі і 3029 дес. землі — дочка Івана Красовського Варвара,

в заміжжі за генералом, бароном Дрізенном. Село, побудоване за планом, мало широкі рівні вулиці. До гарних споруд Л. Похилевич відносить поміщицькі будинки і кам'яний запасний магазин, де зберігалося близько 5000 четвертин хліба. А жило в селі 2296 жит. Церковнопарафіяльну школу відкрито в 1860. У XIX ст. в селі відбулося кілька селянських виступів (1864, 1883, 1884) проти поміщицької сваволі. У 1900 в 723 дворах жило 3846 жит., у т. ч. 1942 чол. і 1904 жінок. Основними заняттями населення були хліборобство і заробітчання. Село мало 5041 дес. землі, в т. ч. поміщицької — 2631, церковної — 40 і селянської — 2370. Власниками села були О. О. Гревс та Є. О. Сербінова. У селі було 9 кузень, 30 вітряків, казенна винна лавка, запасний хлібний магазин. У 1905 в селі відбулися економічні виступи селян. У 1906 почало працювати земське двокласне уч-ще. У 1907 виникло т-во споживачів, яке торгувало промисловими товарами і об'єднувало заможних селян. У лютому 1918 в селі

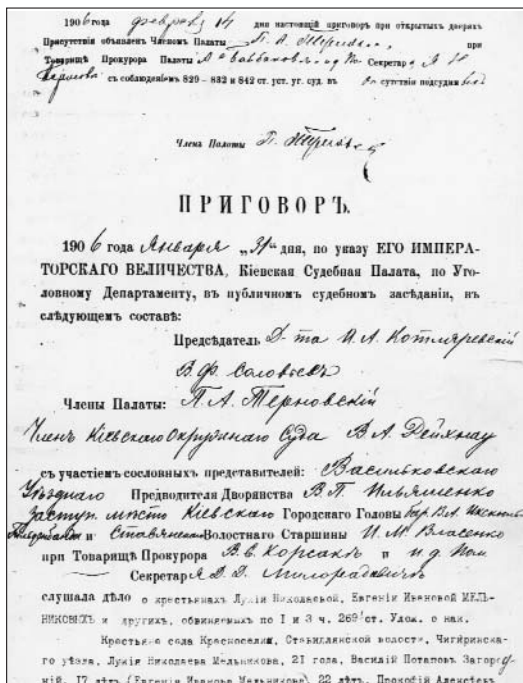
створено ревком, який розпочав облік поміщицької землі та майна. У березні Красносілку окупували кайзерівські війська, яких восени вигнали частини Червоної Армії. У березні 1919 відновлено радянську владу, і сільрада почала роз-

Житель с. Красносілки
Г. Г. Кравченко —
учасник першої світової
війни

Жителі с. Красносілки
Гнат і Уляна Кравченки.
Фото 20-х рр. XX ст.

Житель с. Красносілки
Іван Манзюк.
Фото поч. XX ст.

2490 і 1762 жит. У 1923 село ввійшло до Кам'янського р-ну Черкаської округи. У 1924 організовано виробничу артіль інвалідів — кустарів маслоробного промислу "Праця інваліда", відкрито клуб. На поч. лютого 1926 створено кредитне, бурякове і сільське споживчі т-ва. У березні 1929 організовано першу сільгосп-артіль "Червоний промінь", а в січні 1930 — колгосп "Спільне життя". Під час голоду 1932—33 у Красносілці померло

Вирок Київської судової палати про покарання учасників бунту селян у с. Красносілці. 1906 р.

с. Красносілка розташоване на р. Сухому Ташлику

поділ земель. З серпня і до кінця 1919 село перебувало під владою денікінців. У червні 1920 створено комітет незаможних селян. У 20-х роках існували дві Красносілки — Перша і Друга, населення яких у 1925 становило відповідно

Посвідчення про закінчення школи ліквідації неписьменності. 1929 р.

406 чол. У серпні 1941 фашисти захопили село. В лісах поблизу діяли два партизанських загони — під командуванням П. А. Іщенко та А. С. Куценка. Село визволено від фашистів 23 січня 1944. На фронтах ВВВ боролися проти фашистів 636 жит. села, з них 279 загинуло. 393 нагороджено орденами і медалями СРСР. Під час війни з села у фашистську неволю відправлено 110 юнаків та дівчат, окупанти пограбували майно колгоспів і МТС, спалили 130 будинків. У 1945 відновили роботу середня і семирічна школи, бібліотека, сільський та два бригадних клуби. Відкрито фельдшерсько-

Пасовище поблизу с. Красносілки

с. Красносілка. Пам'ятник на могилі радянських воїнів-визволителів

акушерський пункт, пологовий будинок, поштове відділення, радіовузол артілі "Червоний промінь". У лютому 1958 три колгоспи села об'єдналися в один під назвою "Шляхом Леніна". Колгосп у 80-х роках перетворено в радгосп, а згодом у дослідне госп-во. У селі нар. доктор мед. наук, засл. лікар Латвії В. Я. Витріщак, доктор мед. наук, професор В. Я. Витріщак, засл. агроном України Ю. К. Коваленко. Певний час тут жив видатний біолог, лауреат Нобелівської премії І. І. Мечников, проживає Герой Соц. Праці Г. П. Юрченко.

*с. Красносілка.
Пам'ятник на могилі
радянських воїнів-
визволителів*

*с. Красносілка.
Пам'ятник на честь
воїнів-односельців,
які загинули у Великій
Вітчизняній війні*

*с. Красносілка.
Будинок культури*

КРАСНОСІЛЛЯ (до 1861 — Княжа) — село, центр сільради. Населення — 1608 жит. (01.01.2000). Розташоване за 18 км на півд. зах. від райцентру і за 7 км від залізничної станції Цибулеве. Через село проходить автомагістраль Київ — Луганськ — Изварино. У селі працює приватне сільгосп підприємство "Красносільське", є загальноосвітня школа I—III ступ., будинок культури, дільнична лікарня, відділення зв'язку, магазини. Сільраді підпорядковане і с. Гутницька. Красносілля засноване в сер. XVIII ст. Першими поселенцями, за переказами, були втікачі з укр. земель, загарбаних польськими феодалами. Поблизу села довго зберігався глибокий

губернії півдня Росії, число жителів Красносілля майже не зростає. В 1886 їх 3932 жит. До революції значна частина селян була малоземельною або безземельною. Довгий час у селі існувала тільки церковнопарафіяльна школа. У 1910 тут збудували приміщення для двокласної та двох початкових шкіл, де навчалось близько 150 дітей. Село було центром волості Олександрівського повіту Херсонської губернії. Радянську владу тут встановлено в січні 1918. Влітку 1918, під час австро-німецької окупації, в селі створено партизанський загін, до якого входило понад 100 чол. Ним командував П. І. Олизько. Партизани розгромили німецький гарнізон на станції Фундукліївка, в цьому бою загинув П. І. Олизько. На поч. 1919 в Красносіллі відновлено радянську владу. У 1922 виникла перша місцева комсомольська організація, яку очолив Г. Омельченко. Комсомольці проводили роботу з ліквідації неписьменності. У лютому 1925 в Красносіллі було створено комуністичний осередок. У грудні 1922 в селі організовано першу с/г комуну ім. Леніна, яка спочатку об'єднувала 11 госп-в. Активістами комуні були Т. Кигим, К. Бондаренко, М. Кужим та ін. Через 5 років комуні припинила існування. У червні 1924 в Красносіллі організуються сільгоспартілі ім. Крупської та ім. Чубаря. Пізніше було створено кілька ТСОЗів. Згодом усі артіль і ТСОЗи об'єднали в 4 колгоспи: ім. Крупської, "Хлібороб", "Змичка", "Політвідділ". У 1932 колективізацію в селі було завершено. Під час голоду 1932—33 у Красносіллі та Гутницькій померло 286 чол., у роки сталінських репресій несправедливо засуджено пічника Г. Ф. Юрковського, колгоспників Г. Ф. Скічка, У. І. Кузіну, М. С. Павлову, Ю. Ф. Реп'яшника та ін. Село окуповано німецько-фашистськими загарбниками 5 серпня 1941. У жовтні фашисти розстріляли комуністів О. Бевза, Н. Проходу, В. Андреева, Г. Назаренка, М. Кононенка та багатьох ін. активістів (16 чол.). У селі діяла підпільна антифашистська група. Понад 80 чол. воювали у складі партизанського загону ім. Ворошилова (командир І. Д. Діброва). 8 листопада 1943 партизани вигнали з села німецьку комендатуру та її при-

с. Красносілля

*с. Красносілля.
Меморіальна дошка
на будинку культури*

рів, що був східною межею Речі Посполитої. Тривалий час село називалося Княжа. Ця назва пов'язана з тим, що поселення нібито було засноване на княжій землі. У XVIII ст. селяни займалися землеробством і доставляли лісоматеріали для будівництва фортеці Святої Єлисавети. У 1787 у красносільській маєтці було переселено бузьких козаків, які серед інших 12 станиць заснували одну і в с. Красносіллі. У 1859 село мало 548 дворів з 3631 жит. Після скасування кріпацтва 1861 велика кількість селян, шукаючи заробітків, потяглася в промислові центри і малозаселені

с. Красносілля.
Будинок культури

с. Красносілля.
Пам'ятник на честь
воїнів-односельців, які
загинули у Великій
Вітчизняній війні

служників і до 9 листопада, коли у село ввійшли рад. війська, утримували Красносілля. 508 жит. села воювали на фронтах ВВВ, 217 з них нагороджено орденами і медалями. Житель села Д. Є. Крижанівський повторив подвиг О. Матросова (1944). Високо було оцінено бойові заслуги уродженця села льотчика-штурмовика С. О. Німенка. Під час радянсько-фінської війни його нагороджено орденом Червоної Зірки. У 1944 С. О. Німенко удостоєний звання Героя Рад. Союзу. 29 січня 1944 на аеродромі в Красносіллі розмістився полк тричі Героя Рад. Союзу, маршала авіа-

ції І. М. Кожедуба. У червні 1950 колгоспи Красносільської сільради об'єдналися в сільгоспартіль "Зоря комунізму". В січні 1956 до неї приєдналася артіль ім. 12-річчя Жовтня, у лютому 1958 — гутницький колгосп "Серпень". У 1960 колгосп дістав назву "Росія". У лютому 1974 за успіхи в розвитку с/г виробництва, виконання п'ятирічного плану продажу державі продуктів хліборобства, тваринництва і птахівництва колгосп "Росія" нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора, а голову правління І. Є. Адоніна удостоєно звання Героя Соц. Праці. У Красносіллі встановлено

пам'ятники В. І. Леніну (1967), воїнам-визволителям (1956) і 280 загиблим односельцям (1967), меморіальну дошку на честь партизанського загону П. І. Олизька.

КРАСОВСЬКА Віра Семенівна (14.04.1913, с. Федвар, нині Підлісне — 02.01.1997, Кіровоград) — депутат Верховної Ради Української РСР (з 1938, з 1947). З 1928 по 1940 працювала токарем на заводі "Червона Зірка" (Кіровоград). У роки ВВВ працювала на оборонному заводі в м. Куйбишеві. З січня 1944 по 1970 — на партійній роботі в Кіровограді. Вісім разів обиралася депутатом Кіровоградської міськради. Нагороджена орденами і медалями СРСР.

КРАСОТКА — могила, курган на схід від с. Івангорода.

КРИВОХАТЬКОВЕ — лісове урочище на півд. схід від с. Підлісного.

КРИЖАНІВСЬКИЙ Дмитро Євдокимович (1918, с. Красносілля — 1944, с. Шерасни, Молдова) — учасник ВВВ, який повторив подвиг О. Матросова. У 30-х роках переїхав на Донбас. Працював на шахті, потім в органах міліції. У роки війни — командир відділення розвідників 295-ї стрілецької дивізії. Щоб урятувати розвідників, які після успішного виконання завдання поверталися назад і натрапили на ворожий кулемет, накрив його собою.

КРИМКИ — село, підпорядковане Голицівській сільраді. Населення — 364 жит. (01.01.2000). Розташоване за 7 км від центру сільради, за 22 км від райцентру. В селі є СТОВ "Кримківське", діють загальноосвітня школа I—II ступ., фельдшерсько-акушерський пункт, клуб, бібліотека, відділення зв'язку, православна церква. Перші археологічні дослідження земель біля села провів у сер. XIX ст. київський губернатор і дослідник старовини І. Фундуклій. Біля Кримок знайдено могили круглої форми з круглими верхами, а також дві групи могил різної величини, при розкопках яких знайдено багато перепаленої глини

і кісток. Той же І. Фундуклій виявив, що біля Кримок, над крутим, обривистим яром знаходиться півкругле підвищене місце, що називалось городком. Це відріг природного яру, а не витвір людських рук. Поблизу городка в той час часто викопували вугілля, перепалені кості, розбитий посуд, знайшли кілька залізних стріл. З іншого боку городка знайдено вугілля, черепи, шліфований корал і римську монету Фавстіни, дружини імператора Марка Аврелія. І. Фундуклій висловив думку, що за 1600 років до його дослідження тут існувало поселення. У наш час у Кримках знайдено скарби римських монет II ст. до н. е., виявлено ранньослов'янське поховання черняхівської культури (II—VI ст.). Свою назву с. Кримки, як пише Л. Похилевич, одержало від того, що, за народним переказом, на тому місці колись жили кримські татари. При написанні "Історії міст і сіл..." у 1963 в селі записано легенду про це. Після набігів на Україну кримські татари і турки полюбили відпочивати на лісових галявинах над ярами. Одна з таких лісових галявин знаходилася в районі нинішнього с. Кримок і звалася Кримською. Недалеко від Кримської галявини росли велетенські дерева з дуплами, в яких народні месники влаштували пости. Завданням постів було розвідати, які сили має орда, і подати сигнал, коли ординці полягають спати. Ще до приходу орди полковник Карпо Брила розста-

Вид с. Кримок

Похвальний відгук
селянинові с. Кримок
Г. Третьяку за участь
у сільськогосподарській
виставці в містечку
Кам'янці

вив поблизу Кримської галявини свої сили: в Березовій балці — групу козаків на чолі з Ісаєм Прочуханом, у Казанку — війська на чолі з Великим Солов'єм, у Тимошевому лісі — загін на чолі з Тимошем Туром. Сам Брила керував загонами, які прикривали шлях відходу орди

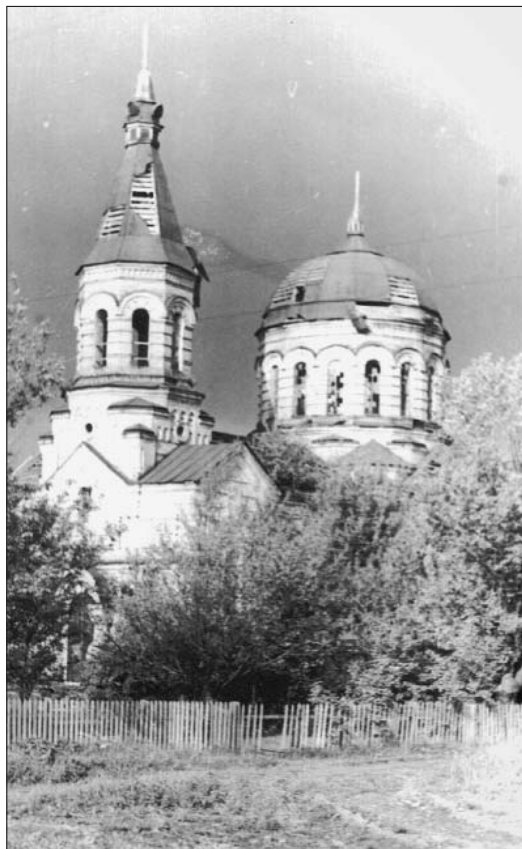
на південь. Коли турки і татари полягали спати, козаки із засідок подали сигнал: "Крим-ки! Крим-ки!" Народні месники оточили сонну орду, без жодного звуку зайняли сторожові пости противника і за командою Брили "Смерть бусурманам!" почали нищити ворогів.

с. Кримки. Клуб

Такою була Свято-Параскевська церква у с. Кримках у 1960-х рр.

с. Кримки. Свято-Параскевська церква. 2001 р.

Ще до сходу сонця битва скінчилася. Пізніше на місці великої лісової галявини, що звалася Кримською, виникло поселення під назвою Кримки. Кримки належали кн. Любомирським, генеральші К. Давидовій, колишньому повітовому судді А. Пеньковському, його синові Антону Антоновичу. У 1820 мати Антона

Пеньковського відновила у Кримках церкву. У 1860-х роках у селі проживало 603 особи, діяла винокурня. У 1900 у селі налічувалося 211 дворів, де мешкало 1134 жит., у т. ч. 458 чол. і 676 жін. Основними заняттями були хліборобство і заробітчанство. За Кримками числилось 1466 дес. землі, в т. ч. поміщиць-

с. Кримки. Загальноосвітня школа I—II ступ.

с. Кримки. Фото 1963 р.

кої — 978, церковної — 40 і селянської — 448 дес. Власницею села була М. П. Чорнолуцька. В Кримках діяли церковно-парафіяльна школа, цегельний завод, кузня, 6 вітряків, був запасний хлібний магазин. У 1905 селяни відмовилися працювати на панській економії. Організаторами протесту були місцеві жителі П. Пересунько та А. Варивода. Керуючий економією О. Бем викликав козаків, приїхав пристав з Кам'янки. Зібрали жителів села, і пристав запропонував селянам вийти на роботу, а панові — підвищити оплату праці. Того ж року тричі підпалювали панський ліс. Одним з учасників підпалів був Мина Кирилук. На поч. 1918 організовано Вільне козацтво, де отаманом був Кузьма Сугак. На з'їзд представників Вільного козацтва в Чигирин їздив житель села К. М. Пересунько. У Кримках створено комітет для розподілу землі, куди ввійшли К. Пересунько, С. Чернишенко, Ю. Журавель, А. Третяк. Комітет поділив землю — по 1 дес. на душу населення. У 1923 створено перший ТСОЗ на колишній панській землі, що об'єднав 12 сімей. Ініціаторами його заснування були Митрофан і Макар Кравченки, С. Кравченко, Д. Шпичак, Я. Степаненко. У 1929 виник колгосп ім. Якіра (голова Д. І. Пересунько). У ньому було 4 бригади і 16 ланок. У 30-ті роки кримківська п'ятисотенниця Х. Л. Кондратенко з ланкою виростила

по 400 ц цукрових буряків з 1 га, побувала у Москві на нараді передовиків с/г. За прикладом Паші Ангеліної працювала трактористкою Т. О. Кравченко. У Кримках проводилася робота з ліквідації неписьменності. Тут активність виявили К. М. Пересунько і Д. Х. Пересунько. У роки сталінських репресій серед ін. несправедливо засуджено хлібороба П. С. Антонюка. У серпні 1941 село окупували фашисти. У березні 1942 через село пройшло партизанське з'єднання під командуванням М. І. Наумова. Партизани роздали людям хліб з колгоспної комори. У вересні 1942 фашисти зігнали всіх чоловіків (понад 950) до лісу Кисьове. За зв'язок з партизанами тут же розстріляли 48 осіб. Село пограбували, спалили понад 20 хат колгоспників, убили ні в чому не винних людей. Понад 40 чол. погнали окупанти на роботи у Німеччину. В 1944 село визволено від окупантів. За період з 1946 по 1962 в Кримках побудовано 9 нових господарських приміщень для комплексної бригади, млин, електростанцію, радіовузол, школу, клуб на 250 місць, фельдшерсько-акушерський пункт, 48 житлових будинків. У 90-х роках ХХ ст. у Кримках створили КСП "Кримківське", яке в 2000 стало СТОВ. У селі нар. Герой Рад. Союзу С. Г. Цупренко. У Кримках є пам'ятники воїнам-визволителям, жертвам фашизму, загиблим воїнам-односельцям.

*с. Кримки.
Пам'ятник на могилі
радянських воїнів,
які загинули під час
визволення села*

*с. Кримки. Могила
жителів села,
розстріляних німецько-
фашистськими
окупантами в 1943 р.*

*Пам'ятний знак
на місці розстрілу
жителів с. Кримок
у 1943 р.*

КРИМСЬКА Ірина Анатоліївна (20.10.1981, Кіровоград) — поетеса, лауреат трьох літ. конкурсів, у т. ч. Міжнар. конкурсу "Гранслов" (1998). З 1985 мешкала в с. Трилісах, де закінчила школу. Студентка Кіровоградського пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Вірші друкувалися в колективних поетичних альманахах "Написане не зникає" та "Брунька розкрилась учора". Автор поетичних збірок "Пелюстковий сніг" (1997), "Межа" (1999), "Непідкуплені дзвони" (2001).

КРИМСЬКИЙ Андрій Іванович (13.12.1905, с. Триліси — після 1937, Забайкалля) — поет, прозаїк. Закін. Одеський ун-т (1937). Літ. дебют — на сторінках газети "Радянська думка" в 1925. Друку-

вав поезії й оповідання в журналах "Всесвіт", "Глобус", "Нова громада". Роман "Рекорд", рекомендований до друку, було вилучено у 1937 при арешті. Репресований. Помер у таборах Забайкалля.

КРИМСЬКИЙ Анатолій Анатолійович (07.08.1938, с. Триліси) — укр. поет, член Нац. спілки письменників України,

лікар. Закін. Харківський мед. ін-т. Працював лікарем швидкої допомоги у Харкові та Кіровограді. Нині гол. лікар дільничної амбулаторії в с. Трилісах. Автор поетичних збірок "Перша краплина" (1976), "Погляд крізь відстань" (1993), "Вічний водограй" (1993), збірки

поезії, прози і драматургії "Недогризки душ" (2000), книги літ. пародій "Поет на груші" (разом з С. Колесниковим, 1995). 15 віршів, покладених на музику композиторами К. Шутенком і П. Лойтрою, стали піснями.

КРИМЧАНСЬКЕ МИСЛИВСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО — мисливське гос-во Кіровоградської облради фізкультурно-спортивного т-ва "Динамо". Розташоване в півд.-зах. частині р-ну. Площа 15 тис. га, в т. ч. ліси байрачного типу — 3,2, ставки — 0,17 тис. га. Центральна база розташована біля с. Розумівки. В угіддях на 1980 було: лосів — 18, кабанів — 67, козуль — 196, зайців — 1142, куріпок сірих — 1500, перепелів — 3000, водоплавної дичини — 3000 шт.

КРУГЛИК — лісове урочище на півд. від с. Цвітного.

КРУГЛИЦЬКИЙ ЛУКА (? — ?) — вчитель з с. Красносілля Єлизаветградківського (нині Олександрівського) р-ну.

І. А. Кримська

За приналежність до так званої "гетьманської варти" і створення її загону в селі потрапив на Соловки.

КРЮКОВ Микола Захарович (1923, смт Єлизаветградка) — кавалер орденів Слави трьох ступ. (1944, 1945, 1945). До лав Червоної Армії призваний у 1941 Єлизаветградківським райвійськкоматом. У роки ВВВ сержант, ком. відділення взводу пішої розвідки 510-го стрілецького полку 154-ї стрілецької дивізії. Проживає в м. Мелітополі Запорізької обл.

КУЗИК Борис Миколайович (19.10.1958, смт Олександрівка) — генеральний директор промислового холдингу "Нові програми і концепції". Закін. з золотою медаллю Олександрівську середню школу № 1, з відзнакою Ярославське вище військ. фінансове уч-ще і Фінансову академію при Уряді Російської Федерації (з золотою медаллю). Служив у Збройних Силах на посадах

керівника фінансово-економічної служби дивізійної та армійської ланки і в Центральному апараті Міністерства оборони Російської Федерації. Здійснював фінансове планування, фінансування підприємств і організацій оборонного

комплексу Росії, організував розробку і впровадження механізму ціноутворення на високотехнологічну продукцію. Брав безпосередню участь у розробці програми озброєнь, що поставляються Міністерству оборони РФ, а також програми конверсії і реструктуризації підприємств ВПК. У 1993—94 працював у Міністерстві зовнішніх економічних зв'язків РФ першим заст. нач. Головного управління військ.-техн. співробітництва Росії із зарубіжними країнами. У 1994 запрошений на роботу в Адміністрацію Президента Російської Федерації і призначений пом. Президента Росії з питань промислової політики і військ.-техн. співробітництва з зарубіжними країнами (ВТС). Здобув значний досвід роботи у вищій ланці політичного і господарського керівництва країни. Показав себе здатним організовувати і досягати розв'язання масштабних державних проблем. Організував розробку програми формування системи ВТС Росії в умовах ринкової економіки. Особисто координував створення нової системи ВТС і відпрацювання політичних та фінансових механізмів її функціонування. В результаті значно активізувався експорт російського озброєння і військ. техніки, що дало можливість практично вдвічі (з 1,7 млрд. дол. США в 1994 до 3,5 млрд. дол. в 1996) збільшити обсяги поставок зброї в зарубіжні країни і вийти на нові ринки збуту. Росія посіла друге місце в світі з експорту своїх озброєнь, а доходи від нього стали практично основним джерелом фінансування оборонного комплексу країни. Вибудував ефективні ділові відносини з представниками вищих політичних, військ. і ділових кіл Росії, користується у них повагою і авторитетом. Широко відомий у політичних, ділових і військ. колах Китаю, Індії, США, Німеччини, Сирії, Єгипту, ПАР, країн Перської затоки, Південно-Східної Азії і Латинської Америки. Встановив особисті довірчі відносини з вищим керівництвом цих країн. З 1998 керує діяльністю промислового холдингу, що володіє контрольними пакетами акцій багатьох підприємств і займається управлінням активами групи підприємств суднобудівної та авіаційної галузей промисловості, а також

підприємств — виробників озброєння і військ. техніки для сухопутних військ. Фактично у сфері діяльності компанії задіяно понад 70 оборонних підприємств країни. Підтримує тісні контакти з керівниками регіонів Росії, СНД та багатьма представниками оборонного комплексу — генеральними конструкторами, директорами найбільших підприємств, користується у них повагою і авторитетом. Доктор екон. наук, професор, засл. діяч науки Росії. Має друковані праці в галузі економіки, фінансів, військ.-техн. співробітництва Росії з зарубіжними країнами. Автор 8 книг. Військ. звання — генерал-майор. Одружений. Має двох синів.

КУЛІШ Пантелеймон Олександрович (08.08.1819, смт Вороніж Сумської обл. — 14.02.1897, хут. Мотронівка Чернігівської обл.) — письменник, історик, фольклорист, етнограф, перекладач, громад. діяч, видавець. Видав збірки

"Досвітки" (1862), "Хуторна поезія" (1882), "Дзвін" (1893) та ін., роман "Чорна рада", повість "Михайло Чарнишенко, або Малоросія вісімдесят років назад" (1843). Автор літературно-наукового двотомника "Записки о Южной Руси" (1856—57), ви-

давець альманаху "Хата" тощо. Збираючи матеріали для своїх "Записок", відвідав польського письменника М. Грабовського в Олександрівці, про що писав у своїх спогадах. В Олександрівці бував кілька разів. Написав тут вірші.

КУЛЬТУРА РАЙОНУ. На Олександрівщині працюють 18 будинків культури, 27 бібліотек, дитяча муз. школа, Держ. музей історії Олександрівського р-ну, музеї історії цукрозаводу, нар. музей історії с. Розумівки, музей історії смт Єлизаветградки та с. Підлісного.

КУМАНСЬКИЙ Анатолій Петрович (08.10.1931, с. Зрайки Володарського р-ну Київської обл.) — журналіст, прозаїк. Закін. факультет журналістики Кіровоградського пед. ін-ту. З 1933 проживав в Олександрівці. Працював (з 1962) зав. відділом районної газети, кореспондентом-організатором районного радіомовлення, власкором газети

"Кіровоградська правда" по Олександрівському та Знаменському р-нах. 1969 виїхав у Кіровоград, де працював в обл. газетах. Друкувався в журналах "Україна", "Перець", газетах "Правда", "Известия", багатьох загальноукраїнських та

кіровоградських обл. газетах. Автор детективних повістей "Восьма луза", "Кулон з діамантом", "Двобій", "Павуки", оповідань "Семенова любов", "Кістка", "Золоте весілля", ін. творів, опублікованих у періодичних виданнях. Підготував до друку книгу сатири і гумору "Гоп, мої гречаники". Лауреат премії (1-ше місце) кіровоградських обл. організації Національної спілки журналістів України та обл. управління МВС (1993). Занесений до списку шести кращих журналістів Кіровоградщини (1992). Член Національної спілки журналістів України та бюро Кіровоградського обл. літ. об'єднання "Степ".

КУМАНСЬКИЙ Броніслав Петрович (03.04.1937, смт Олександрівка) — засл.

журналіст України (з 1988). Закін. факультет теорії і історії мистецтва Ленінградського ордена Трудового Червоного Прапора ін-ту живопису, скульптури і архітектури ім. І. Рєпіна (нині Санкт-Петербурзька академія мистецтв) (1972). Співробітничати з пресою розпочав під час служби в армії. На журналістській роботі з 1968. Працював у газетах "Кіровоградська правда", "Народне слово"

(був заст. редактора). Друкувався в газетах "Советская культура", "Культура і життя", "Радянська Україна", "Правда України", "Демократична Україна", "Урядовий кур'єр", журналах "Україна", "Перець", "Соціалістична культура", "Українська культура". Удостоєний Почесного диплома Спілки журналістів України (1987), звання лауреата року журналу "Соціалістична культура" (1988), обл. премій ім. Ю. Яновського (1986) та ім. В. Винниченка (1994). Член Національної спілки журналістів України.

КУПЧИНСЬКА Наталія Карпетівна (03.05.1955, с. Китайгород) — поетеса, бібліотекар. Закін. Харківський ін-т культури (1998). Працює в Олександрівській райбібліотеці для дорослих. Друкувала-

ся в періодиці. Авторка поетичних збірок "Осінній зорепад" (1993), "Весь світ в тобі люблю" (1998).

КУЦЕВОЛ В. С. (? , с. Триліси) — колишній перший секретар Львівського обкому КПУ, кандидат у члени ЦК КПРС.

КУЦЕНКО Василь Якимович (15.01.1921, с. Панчеве Новомиргоро-

родського р-ну Кіровоградської обл.) — почесний житель смт Олександрівки. Закін. школу ФЗН в м. Маріуполі. Учасник ВВВ. Визволяв Олександрівський р-н і смт Олександрівку від німецько-фашистських загарбників. З 1934 проживає в Олександрівці. Працював слюсарем-мотористом в автотранспортному підприємстві, райсільгосптехніці. Нагороджений орденом Вітчизняної війни 2-го ступ., багатьма медалями.

КУЦЕНКО Петро Іларіонович (13.07.1948, с. Голикове) — укр. поет, член Національної спілки письменників України (1984). Закін. факультет журналістики Київського ун-ту (1997). Працює літредактором чернігівської обл. газети "Деснянська правда". Автор книжок "Продовження розмови" (1983), "Манливе світло днів непроминутих" (1986), "Забрало вічності" (1993) та збірки віршів для дітей "Пісня безсонного джмеля" (1992).

Л

ЛАГНО Марія Григорівна (07.01.1926, с. Нова Осота) — Герой Соц. Праці (1971). Закін. семирічну школу, працювала в рідному селі, протягом 31 року очолювала буряківничу ланку, добивалася високих урожаїв цукрових буряків. Проживає в с. Новій Осоті.

ЛАГНО Федір Федорович (24.02.1956, с. Нова Осота) — художник, член Національної спілки художників України. Закін. Харківський художньо-промисловий ін-т. Автор багатьох картин. Лауреат бісенале "Львів'91 — Відродження", учасник виставок в Італії, Канаді, США, Австрії, Великобританії, Югославії.

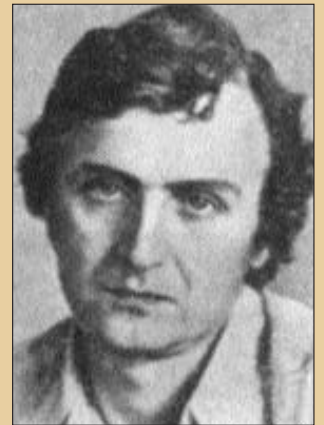
ЛЕВИТСЬКИЙ Микола Васильович (25.03.1859, с. Хмільне Черкаської обл. — 01.12.1936) — укр. громад. діяч, ліберальний народник, поет. Нар. в родині священика, якого в 1863 перевели в с. Федвар (нині Підлісне). Школу закін. у м. Білі на Холмщині. У 1879 вступив на мед. факультет Московського ун-ту. За участь у виступах студентів-

народників його було заарештовано, через місяць звільнено з в'язниці з вовчим білетом і вислано в адміністративному порядку на село до батька. Восени 1880 вступив до Харківського ун-ту на юридичний факультет. Взимку навчався, влітку працював на полі вдома, щоб заробити на навчання. У 1883 помер батько. Довелося працювати влітку на орендованій землі, а взимку навчатися. Після закінчення ун-ту (1885) повернувся у Федвар, де короткий час працював у земській управі, потім переїхав до Єлисаветграда і займався адвокатською практикою. У 1894 в с. Федварі організував першу в Росії землеробську артіль-кооператив, а згодом ще ряд артілей, у т. ч. в Єлисаветградці. У 1896 їздив на Міжнар. кооперативний конгрес у Париж, виступив з доповіддю, встановив зв'язки з кооператорами Німеччини, Австро-Угорщини, Італії, Великобританії, Норвегії, США. Його називали "артільним батьком". Його погляди критикував В. І. Ленін. Брав участь у діяльності Центральної Ради (1917—18). У роки радянської влади займався педагогічною діяльністю, працював у кооперативних установах України. Автор поетичних книг "Сусіди України" (1901), "Тера України" (1917), "Єднання братніх народів, або Князь Володимир", "Братські турботи", "Український марш" (1918) та ін.

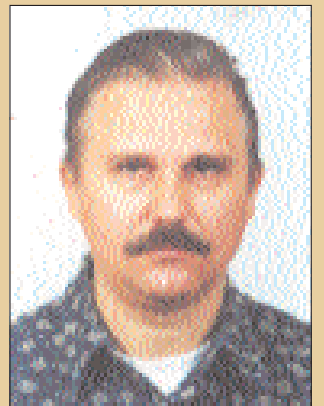
ЛИПІВКА (колишня назва Любомирка) — село, підпорядковане Родниківській сільраді. Населення — 40 жит.

В. Я. Куценко

П. І. Куценко

Ф. Ф. Лагно

с. Липівка

Краєвид с. Липівки

(01.01.2000). Відстань від райцентру 33 км. На поч. XX ст. село належало Р. Ф. Бржезицькій і мало в 1907 50 селян чол. статі. Під час голоду 1932—33 у селі померло 58 чол. Назву Липівка село дістало в 50-х роках XX ст. У селі нар. Г. О. Поляновський, музикознавець, професор.

ЛИСИЙ ХУТІР — хутір, який приєднано до с. Роздолля Букварської сільради. Заснований на поч. XX ст. вихідцями з с. Федвара (Підлісне). Пізніше ввійшов до складу Букварської сільради. У роки колективізації с/г тут виникла артіль "Нова зірка", яка в 1950 об'єдналася з тарасівською артілью "Червона Зірка". В 1955 "Червона Зірка" ввійшла до складу колгоспу ім. Калініна (с. Букварка). У 60-х роках XX ст. в Лисому Хуторі існувала початкова школа, але згодом село оголосили неперспективним, і воно зникло з географічної карти.

ЛИТВІНІВКА — хутір на р. Ірклії (Ірклієць), що існував на поч. XX ст.

ЛІНДЕМАН Е. — німецький ботанік. У 90-х роках XVIII ст. досліджував територію краю. Звернув увагу на природні ділянки, розташовані між Єлисаветградом, Новомиргородом, Крюковим і Куцівкою. Колекція, зібрана

дослідником, зберігалася в подальшому у природно-істор. музеї Херсонського губерньського земства.

ЛІСОГІРСЬКИЙ ХУТІР — населений пункт, у XIX ст. частина маєтку Раєвських.

ЛЮБОМИРКА — колишня назва с. Липівки.

ЛЮБОМИРКА — село, підпорядковане Вищеверещаківській сільраді. Населення — 446 жит. (01.01.2000).

с. Любомирка

Краєвид с. Любомирки

с. Любомирка.
Загальноосвітня школа
I—II ступ.

Розташована за 19 км від райцентру. У селі діє СТОВ ім. Б. Хмельницького, є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. Поблизу Любомирки існували земляні насипи часів Чигиринського походу (1677—1678) і багато могил. Любомирку засновано або перейменовано під час володіння Смілянщиною польського кн. Любомирського. Наприкінці XVIII ст. селом володів Ф. Михайловський,

у нього купив Любомирку Г. Врублевський. У 1808 населення села становило 561 жит., було 46 дворів. Помираючи, Г. Врублевський розділив Любомирку на дві частини: одну — синаві Анатолію, другу — дочці Францишці, яка була заміжня за В. Тишковським. На поч. 60-х років XIX ст. селом володіли їхні діти К. Тишковський, майорша Є. Лотоцька (крім своєї частини, вона в 1857 купила частини В. Врублевського

с. Любомирка. Ставок

та Дзеконської), О. Врублевський, Й. Врублевський. На поч. 80-х років XIX ст. у селі існувала винокурня. У 1900 в селі налічувалося 178 дворів з 872 жит. Основними заняттями населення були хліборобство і заробітчанство. За селом числилось 1546 дес. землі, в т. ч. поміщицької — 998, церковної — 35, селянської — 513 дес. Власниками села були К. Тишковський, А. Цингот, С. і Г. Врублевські. В Любомирці діяли церковнопарафіяльна школа, 6 вітряків, хлібний магазин. У період колективізації в селі виник колгосп "Червоний хлібороб", який згодом було приєднано до вищеверещаківського колгоспу. Під час голоду 1932—33 у селі померло 92 жит. У 1943 населення села становило 344 жит. У Любомирці відкрито поселення епохи бронзи та скіфське поселення.

М

МАЙДАНИ — група курганів (могил) на північ від с. Красносілля заввишки 122—214 м.

МАЛА ЧУТКА — річка завдовжки близько 6 км, права притока Тясмину.

МАМАЄВЕ — лісове урочище на півд. від с. Вищих Верещаків.

МАР'ЯНІВКА (колишня назва Улянівка) — село, підпорядковане Родниківській сільраді. Населення — 4 жит. (01.01.2000). На поч. XX ст. селом володіла М. Е. Величківська. У 1982 населен-

ня села становило 82 жит. на 47 дворів. Мар'янівка мала вівцеферму. На 1988 населення зменшилося до 14 жит., кількість дворів — до 10. У 1990 в селі не було жодного жителя, але Мар'янівку не зняли з обліку, і тепер там живе сім'я фермера.

МАР'ЯНІВСЬКИЙ ХУТІР — населений пункт, що існував на поч. XX ст. поблизу с. Мар'янівки. Належав землевласникові Мар'яновичу, потім перейшов у державну власність.

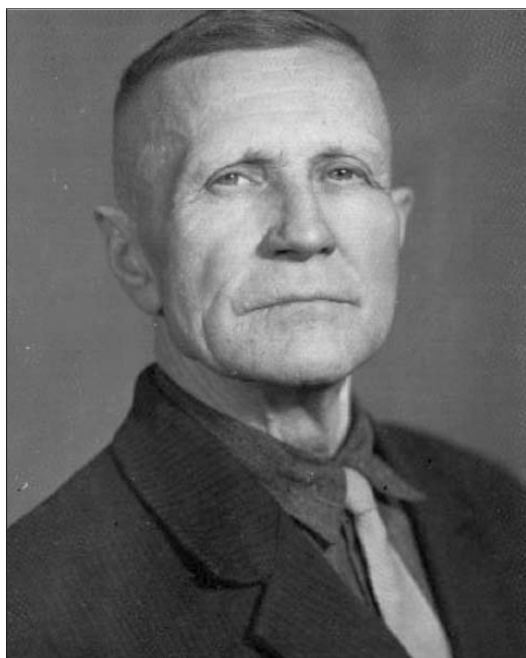
МАТВЄЄВ Федір Павлович (1873, с. Стара Осота — 06.07.1959, Київ) — доктор мед. наук, професор, гінеколог. Закін. мед. факультет Київського ун-ту (1898). Працював ординатором мед. факультету Київського ун-ту, завідував акушерсько-гінекологічним відділенням Київського військ. окружного госпіталю (з 1904), заснував Київський ін-т удосконалення лікарів (1919), де трудився 25 років. Після ВВВ працював у Київському рентгенодіагностичному ін-ті. Організатор першого в Україні т-ва по боротьбі із злоякісними пухлинами, першої безкоштовної лікарні в Києві (1908). Автор понад 50 наукових праць, присвячених оперативній гінекології та питанням боротьби із злоякісними пухлинами.

МАЦІЄВИЧ Лев (Левко) Маркович (13.01.1877, смт Олександрівка — 07.10.1910, м. Санкт-Петербург) — вітчизняний корабельний інженер і льотчик. Закін. Харківський технол. ін-т (1901) і Миколаївську морську академію (1906). Брав участь у будівництві (в Севасто-

полі) броненосця "Іоанн Златоуст". Займався питаннями теорії і практики авіації. Створив у 1909 проект гідролітака. Загинув під час польоту (перша жертва російської авіації). Заснував (разом з ін.) Революційну українську партію (РУП).

МЕЛЬНИК Яків Іванович (? , с. Бірки — ?) — учасник Руху Опору

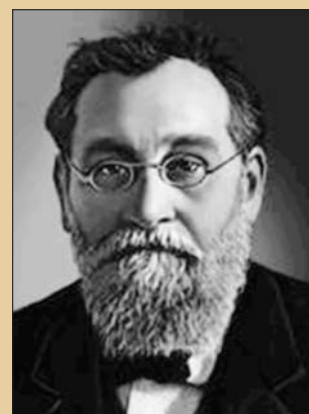
Франції. Під час другої світової війни був партизаном у Кестінгському і Пуштодорфському лісах. Воював у Криму. 8 травня 1942 поблизу Керчі контужений потрапив у полон. Вивезений на захід Німеччини. Втік до Лотарингії, де партизанів. Після війни працював шофером у рідному селі.

МЕЛЬНИЧЕНКО Олександр (Олександр) Олександрович (04.03.1929, смт Олександрівка — 1999, Ту Гарборс, Міннесота, США) — політ. і громад. діяч, філантроп. У 1942 його сім'я залишила Україну, з 1949 жив у США. Закін. Міннеаполіський Бізнес Коледж (1953). Служив у 82-й парашутній дивізії американської армії у Форт Кемпбел, Кентуккі (1950—52). Працював у Пейко Корпорації (1953—86). Активіст Республіканської партії. Видавав і редагував військ.-політ. журнал Легіону ім. Симона Петлюри "Штурм" (укр. мовою), був головою парафіяльного уряду церкви св. Юрія в Міннеаполісі, Міннесота. Займався філантропічною діяльністю (здобув кошти на онкологічну клініку в Києві, на видання праць письменників в Україні, спонсорував конкурси праць на політичні теми).

МЕЧНИКОВ Ілля Ілліч (03.05.1845—02.07.1916) — рос. біолог, один з основоположників порівняльної патології, еволюційної ембріології, мікробіології та імунології, почесний член Петербурзької АН (з 1902; член-кореспондент з 1883). У 1870—82 — професор Новоросійського ун-ту в Одесі. Разом з М. Ф. Гамалією у 1886 організував в Одесі першу в Росії бактеріологічну станцію для щеплень проти сказу. З 1887 працював у Пастерівському ін-ті в Парижі. Разом з А. О. Ковалевським встановив загальні закономірності розвитку безхребетних і хребетних тварин, заклавши тим самим основи еволюційної ембріології. Створив теорію походження багатоклітинних організмів, відкрив явище фагоцитозу (1882). Автор фагоцитарної теорії імунітету. Підсумки двадцятирічної роботи в цій галузі виклав у праці "Невосприимчивость в инфекционных болезнях" (1901). Багато займався проблемою старості й смерті.

Л. М. Мацієвич — студент Харківського технологічного інституту. 1900 р.

І. І. Мечников

Лауреат Нобелівської премії (1908). У 1882—87 проживав з дружиною в с. Красносілці, був опікуном маєтку тестя, займався наукою.

МИКОЛАЇВКА — село, підпорядковане Розумівській сільраді. Населення — 66 жит. (01.01.2000). Розташоване

за 24 км від райцентру на р. Бовтиш (Бовтишка). На землях села розміщено фермерське госп-во "Нектар і Прополіс" С. М. Рябошапки. Нині в Миколаївці 24 працездатні особи, 9 з них зайняті у с/г виробництві. Раніше у селі були школа, клуб, магазин, існував колгосп "Червоний прапор".

с. Миколаївка

*с. Миколаївка
розташоване
на р. Бовтиші (Бовтищці)*

Ставок поблизу
с. Миколаївки

"МИКОЛАЇВСЬКИЙ" — ландшафтний заказник загальнодержавного значення. Розташований біля с. Миколаївки. Площа — 133 га. Створений Указом Президента України у 1994 з метою збереження типових грабово-дубових та грабово-липово-дубових лісів, усього комплексу рослинного і тваринного світу. Тут виявлено лілію лісову, коручку темночервону, сон чорніючий, занесені до Червоної книги України, рідкісні рослини шоломницю високу, кадило сарматське та ін. Фауна має типовий лісостеповий характер (свиня дика, козуля європейська, лисиця звичайна, куниця лісова, їжак звичайний, зяблик, соловейко західний, вівчарик-ковалик, синиці велика і голуба, горлиця звичайна, костогриз, дрозди чорний і співочий, славка чорноголова, мухоловка сіра та ін.). Над

лісом та степовими ділянками постійно з'являються канюки та осоїди. Гніздиться рідкісний птах — голуб-синяк.

МИХАЙЛІВКА — село, центр сільради. Населення — 2305 жит. (01.01.2000). Розташоване за 30 км на

с. Михайлівка.
Будинок культури

*с. Михайлівка.
Пам'ятник на могилі
воїнів-визволителів*

*с. Михайлівка.
Пам'ятний знак на честь
залізничників та місцевих
жителів на станції
Цибулеве. 2000 р.*

півд. схід від райцентру на р. Інгульці. У селі — залізнична станція Цибулеве, хлібоприймальне підприємство, дерево-обробний комбінат, СТОВ "Михайлівське", діють загальноосвітня школа I—III ступ., будинок культури, бібліотека, магазини, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. Засноване село у 40-х роках XVIII ст. Першими поселенцями були кріпаки-втікачі. Назва села походить від імені засновника — Михайла Дима. У 1754 село спалили татари, а населення забрали в неволю. Згодом цю місцевість заселили втікачі з ін. сіл та військ. поселенці. За рахунок земства в 1899 в селі відкрили школу ім. О. С. Пушкіна та бібліотеку при ній. Село мало шинок. Радянську владу встановлено у лютому 1918. У 1921 створено с/г артіль ім. І. Франка, що об'єднала 16 сімей. Головою артілі було обрано Ф. І. Тарасенка. Наступного року організовано артілі "Труд", ім. Шевченка, "Хлібороб", відкрито прокатний пункт сільгоспмашин, хату-читальню. У 1923 на загальних зборах жителів села організовано артіль "Комунар", вирішено відкрити клуб. У 1926 в селі мешкало 4416 жит., в т. ч. 2111 чол. та 2305 жін.,

налічувався 971 двір. Загальна площа землі становила 4354 дес. В 1930 початкову школу, відкриту в 20-х роках, перетворили на семирічну, а в 1940 — на середню. Під час голоду 1932—33 в селі померло 57 чол. У роки сталінських репресій серед ін. несправедливо засуджено плановика Єлизаветградківської райспоживспілки К. Г. Добровольського та пом. нач. станції Цибулеве В. Ф. Ковальчука. У довоєнний час збудовано клуб на 350 місць, пошту з телефонною станцією, МТС, лісотарний (1935) та шкіряний заводи. Фашисти окупували село 5 серпня 1941. Загарбники зруйнували всі культосвітні установи, пограбували й знищили колгоспне госп-во, понад 350 юнаків та дівчат силоміць вивезли до Німеччини. Фашисти жорстоко розправлялися з активістами. 6 чол. було піддано варварським катуванням і розстріляно. Багато михайлівців пішли в партизани, серед них — О. І. Шуть, Г. М. Голик, В. П. Шуть, В. І. Кириченко, В. І. Сміян та ін. У грудні 1943 Радянська Армія визволила село від німецько-фашистських окупантів. 492 жит. села брали участь у ВВВ, 187 нагороджено орденами і медалями. У 1955 збудовано консервно-сушильний завод, де працювало 150 чол. У 1956 колгоспи, що існували на території Михайлівки, Біляївки, Кам'яного Яру, Григорівки, об'єднано в колгосп ім. Куйбишева. Площа землі після об'єднання становила 4721,3 га, в т. ч. орної — 3934,6 га, сіножатей і пасовищ — 433,1 га, садів — 168,1 га, лісів — 185,5 га. У 1963 колгосп ім. Куйбишева мав 33 трактори, 8 комбайнів, 14 автомашин. На 1 січня 1963 в Михайлівці було 1527 дворів з 4217 жит., з них — 1808 чол. та 2409 жін., колгоспників — 1976, робітників — 1985, інтелігенції — 42, службовців — 214. У середній школі навчалося 582 учні, працювало 32 вчителі, з них — 12 з вищою освітою. Діяли перукарня, майстерня побутового обслуговування, дитсадок. У 1980-х роках збудовано нову школу. У кін. 1990-х років припинив існування Цибулівський плодоовочевий консервно-сушильний завод, продукція якого колись ішла на експорт. На станції Цибулеве нар. професор О. П. Корнеєв.

МОГИЛІВ — колишня назва с. Родниківівки.

МОГИЛІВ КУРІНЬ — село, підпорядковане Родниківській сільраді. Населення — 46 жит. (01.01.2000). Розташоване за 29 км від райцентру. У XVIII ст. село входило до складу Смі-

с. Могилів Курінь

лянського ключа Київського повіту Київського воеводства. У 1889 на хуторі Могилів Курінь мешкало 16 чол., а в 1900 — 40 чол. Основним заняттям населення було землеробство. Село мало 320 дес. землі, в т. ч. поміщицької — 319 і селянської — 1 дес. Власницею села була М. П. Чорнолуська. Під час голоду 1932—33 у селі померло 17 чол. У роки колективізації створено колгосп "Добробут". У 1940 в Могиле-

Краєвид с. Могилевого Куреня

вому Курені було дві вулиці з провулками, що налічували 96 дворів. У 1943 німецько-фашистські загарбники спалили село. Від окупантів його було визволено в січні 1944. У 50-х роках місцевий колгосп приєднано до колгоспу ім. Калініна (с. Ясинуватка), який згодом став складовою частиною спочатку ставидлянського, а потім родниківського колгоспів. Нині всі жителі села непрацевдатні.

МОГИЛЬОВА ХУТІР — поселення в Триліській волості Чигиринського повіту. Відстань від Чигирини 22,4 км. У 1889 тут мешкав 1 чол.

МОРОЗИНА БАЛКА — балка на півд. зах. від с. Вищих Верещаків.

МОСКАЛЕНКО Данило Тимофійович (1898, с. Бірки — 1941) — організатор колгоспного руху. До ВВВ був головою колгоспу в Бірках. Учасник першої ВДНГ в Москві (1929). У складі підпільної групи Краснодарського обкому партії боровся з німецько-фашистськими окупантами на Північному Кавказі. В 1941 розстріляний за доносом зрадника. Нагороджений медаллю.

МОШНЯГУН Марія Іванівна (? — 1942) — зв'язкова Єлизаветградківського підпільного райкому партії, керівник підпільної комсомольської організації в с. Підлісному. До ВВВ працювала вчителькою у Федварській (Підлісненській) школі. Закатована фашистами у лютому 1942.

МУЛЯВКА Надія Вікторівна (24.07.1982, смт Олександрівка) — дзюдоїстка, самбістка, майстер спорту. Член молодіжної збірної України з самбо. Багаторазова бронзова призерка першості України, чемпіонка України серед студентів (2001), п'ятиразова чемпіонка ЦР ФСТ "Колос", переможець міжнар. турніру класу "Б" в Італії (2001) з дзюдо. Бронзовий призер чемпіонату світу серед юніорів (2001), чемпіонка України (2001) і Всеукраїнської універсиади (2001) з самбо. Навчається в Одеській нац. юридичній акад. Перший тренер — О. М. Шалько.

Н

НАРОДНИЙ САМОДІЯЛЬНИЙ ТЕАТР Олександрівського районного будинку культури створено у 1949. Звання "народний" присвоєно 1989. Спектаклі: "Наталка Полтавка" І. Котляревського, "Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемівського, "Шельменкоденщик" Г. Квітки-Основ'яненка, "Назар Стодоля" Т. Шевченка, "Безталанна" І. Карпенка-Карого, "Віддали батька в прийми" В. Канівця, "Комуна в степах" М. Куліша та ін. Переможець і дипломант багатьох обл. свят театр. мистецтва "Вересневі самоцвіти", "Театральна весна", учасник Всеукраїнського фестивалю аматорських театрів (1992).

НАСТИНЕ — село, підпорядковане Вищеверещаківській сільраді. Населення — 13 жит. (01.01.2000). Розташоване за 22 км від райцентру. Біля села в балці з Білої криниці (зараз зруйнована) бере початок р. Тясмин. Тут створено заказник місцевого значення. За розповідями старожилів, на місці хутора колись шумів густий, дрімучий ліс. Тут розмістили табір гайдамаки. Звідси вони робили набіги. У гайдамаків була кухарка Настя, яку вони дуже любили. Навіть дуб, під яким вона готувала страви, назвали її ім'ям — Настин. Гайдамаків вистежили.

На хуторі Настиному залишилося декілька будівель

Польські війська оточили табір, штурмом захопили його і знищили. Рятуючи скарб, гайдамаки втопили його в болоті глибокої балки у великій кованій скрині разом з возом і волами, що стояли наготові вдень і вночі. Після ВВВ два жителі хутора нібито натрапили на скриню і намагалися витягнути її з допомогою трактора. Та рвалися ланцюги, а скриня так і лишилася лежати на дні глибокої балки. На місці гайдамацького табору виник Настин хутір, який з роками став називатися хутір Настине, село Настине. Тут було знайдено кам'яну домовину з бронзовим браслетом на зап'ясті ске-

лета. Фрагмент браслета зберігався у жителя Кіровограда, краєзнавця А. Юрченка.

НЕЖИВИЙ Семен — один з ватажків селянського повстання Гайдамаччина, або Коліївщина (1768). Повстанський загін на чолі з Неживим діяв проти польської шляхти в районі Чигирин, Сміли, Черкас, Крилова і Медведівки, а також на нинішній території Олександрівського р-ну, зокрема у Верещаках та Цвітному. Вислано на каторгу до Сибіру.

Лісове урочище поблизу с. Настино

На цьому місці, поблизу с. Настино, бере початок р. Тясмин

НЕРУБАЙ (Нерубайка) — лісове урочище, найбільший на Олександрівщині ліс Червононерубайвського лісництва. У XVI—XVII ст. біля лісу часто зупинялися татари, у XVIII ст. — діяли гайдамаки. У XIX — на поч. XX ст. ліс належав генерал-майору М. І. Раєвському (Нерубайвська дача) і займав 1600 дес. Переважав дуб. У XX ст. з лісом пов'язано діяльність холодноярських партизанів (1918—22) та боротьбу партизанського загону ім. Ворошилова (командир С. І. Довженко) проти німецько-фашистських загарбників.

НЕРУБАЙКА — колишнє село, приєднане до с. Омельгорода Ясинівської сільради. Відстань від райцентру — 13 км. Імператриця Катерина II, за пере-

с. Нерубайка. Пам'ятник
воїнам-визволителям

казами старожилів Т. Бойка, М. Ніколенка та ін. (1963), віддала наказ на місці, де знаходиться Нерубайка, збудувати казарми, конюшні та великий міст. Для будівництва знадобилося багато лісоматеріалів, тому жителям було заборонено рубати ліс навколо села. Звідси й пішла назва Нерубайка (1773). У дореволюційний час жителі села були казенними селянами, займалися хліборобством. У 1815 в цій місцевості розташовувалися хут. Періна, Лозоватка, Сердечне. У 1845 в селі налічувалося 16 чол. і 21 жін., які проживали в 11 дворах. У революційних виступах 1905—07 брали участь селяни Я. Бойко, Я. Біло-

криницький, Василенко. Радянську владу встановлено в 1918. У 1927 на землях, прилеглих до Нерубайки, виник хут. Ясеновий. ТСОЗ "Агроном" засновано 1929. 5 серпня 1941 фашисти окупували село. Вони руйнували с/г і культурні об'єкти, грабували населення, відбираючи худобу й одяг, відправляли молодь на роботу до Німеччини. Позвірячому закатували комуніста Д. Зіноватного. Жителі села вступали до партизанського загону ім. Ворошилова (командир С. І. Довженко), допомагали партизанам. Нерубайку визволено від німецько-фашистських загарбників 14 січня 1944. У післявоєнний час відбудовано зруйноване госп-во. У 1950 в результаті укрупнення місцевий колгосп "Агроном" разом з колгоспами ім. Сталіна і "Червоний Жовтень" увійшов до складу колгоспу ім. Щорса (с. Ясинове). На 1 січня 1963 населення села становило 354 жит., у т. ч. 160 чол. і 194 жін. В Нерубайці працювали дитячі ясла, восьмирічна школа, фельдшерсько-акушерський пункт, клуб з кіноустановкою, шкільна бібліотека (2,5 тис. книг). Село радіофіковано, електрифіковано (1962).

НЕРУБАЙКА — річка, ліва притока р. Інгульця.

НЕРУБАЙКА ЛІСНИЦТВО — поселення, що існувало в Олександрівській волості Чигиринського повіту. Відстань від Чигирини 57,6 км. У 1889 тут мешкало 37 жит.

НЕСВАТКОВЕ — село, центр сільради, розташоване за 9 км від райцентру. Населення — 878 жит. (01.01.2000). У селі — підрозділ СТОВ "Іскра", клуб, бібліотека, магазини, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, загальноосвітня школа I—III ступ. У давні часи, розповідають старожили, повз місце, де згодом виникло село, проходив чумацький шлях. Біля джерела зі смачною водою зупинялися відпочивати чумаки. Один з них відкрив у цій місцині корчму. Була у нього дочка, але віспа побила її обличчя, тож залишилася вона незасватаною. Збираючись до корчми, чумаки казали: "Поїдемо до

Красвид с. Несваткового

Несватаної". Звідси й пішла назва села. У 60-х роках XIX ст. село належало Я. Намову і Є. Біляєвій. Тут налічувалося 442 жит., було 859 дес. родючої землі. Згодом село купила пані Красинська, яка побудувала маєток і привезла кріпаків з Жаботина. У 1900 у Несватковому в 112 дворах жило 554 жит., в т. ч. 279 чол. і 275 жінок. Основними заняттями населення було хліборобство і заробітчання. Село мало 989 дес. землі, в т. ч. поміщицької — 600 і селянської — 389. Власницею села була Ю. Я. Красинська, орендував землю М. В. Давидов. У селі діяла школа писемності. Було 4 вітряки. У дореволюційний час село належало до Олександрівської волості Чигиринського повіту. Навесні 1924 10 сімей об'єдналися в колективне госп-во "Труд", головою якого обрали Я. О. Жаботинського. Згодом виникли артіль "Надія", "Думка". У 1929 три артілі об'єдналися в одну — "Новий світ". П. Оношенко організував у Несватковому комітет незалежних селян. У 1925 населення села становило 799 жит. Після суцільної колективізації укрупнена артіль змінила назву на ім. Будьонного. Восени 1934 колгосп відзначив своє 10-річчя. На той час урожайність озимої пшениці становила 150 пудів з 1 га, а на дослідних ділянках — понад 200 пудів з 1 га. Проявили себе умільцями у землеробстві Ф. Оношенко, К. Демченко, Є. Завгородній, М. Демченко, Д. Завгородній та ін.

У буряківництві прославилися Г. Вітренко, Х. Жаботинська, Х. Вітренко. Ланки вирощували по 250—300 ц цукрових буряків з 1 га. У свинарстві високих результатів досяг П. Оношенко. Колгосп вважався передовим, тому на святкуванні його 10-річчя побував Голова Раднаркому УРСР П. П. Любченко. За високі показники в роботі колгосп було премійовано вантажною машиною. У 1941, після окупації села німецько-фашистськими загарбниками, для підпільної роботи за завданням райкому КП(б)У залишився голова колгоспу, учасник першої світової і громадянської воєн Я. О. Жаботинський. Він

У колгоспі "Новий світ"
с. Несваткового.
Фото 1934 р.

Новобудови
с. Несваткового

Будинок Несватківської
сільради

Несватківська
загальноосвітня школа
I—III ступ.

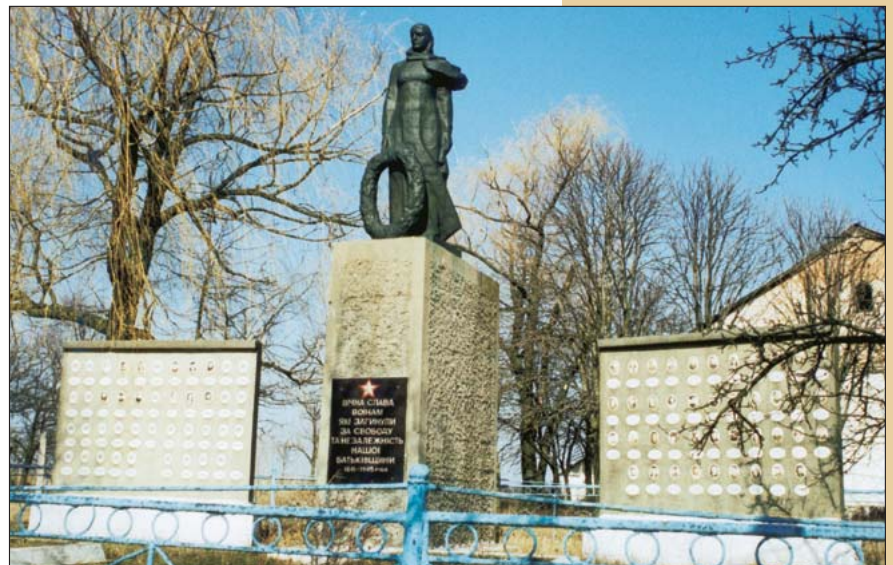

вів агітацію серед селян, підтримував щоденний зв'язок з партизанським загonom. Зрадник видав Я. О. Жаботинського та ін. підпільників. Разом з головою фашисти стратили С. Кравченка, В. Оношенка, братів Склярєнків. У вересні 1950 несватківський колгосп приєднано до олександрівського. Після аварії на Чорнобильській АЕС у с. Несватковому було розпочато будівництво житла для переселенців із зони радіоактивного забруднення. Перші будівлі у 1991 звела бригада будівельників 2-го ім. Петровського цукрокомбінату. До добротних будинків переїхали колишні мешканці сіл Виступовичі і Борутине Овруцького р-ну Житомирської обл. — сім'ї А. О. Товкача, П. А. Коржа,

с. Несваткове.
Шкільний музей

с. Несваткове. Пам'ятник
на могилі воїнів-
визволителів

с. Несваткове.
Пам'ятник односельцям,
які загинули на фронтах
Великої Вітчизняної війни

Ставок у с. Несватковому

М. Р. Воробйова, А. О. Храпійчука та ін. Згодом для будівництва в Несватковому створено пересувну механізовану колону № 5, яка займалася спорудженням житлових будинків, медпункту, магазину, школи. У 1996 у селі встановлено обладнання автоматичної телефонної станції. Біля села виявлено скіфське поселення, в селі — поселення черняхівської культури. У селі нар. поет Н. В. Цимбал, який друкував вірші в олександрівській і кам'янській районних газетах, видав дві книжки. Живе у Несватковому і поета Ю. В. Білюченко.

НИЖЧІ ВЕРЕЩАКИ — село, підпорядковане Соснівській сільраді. Населення — 251 жит. (01.01.2000). Розташоване за 12 км від райцентру, на берегах р. Верещанки (Гнилий Тясмин). Місцевість являє собою розчленовану балками хвилясту рівнину. Ширина річкової долини близько 1 км. У селі — відділок фірми "Промагро", клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський

пункт, відділення зв'язку, магазин. У XVIII ст. село входило до Медведівського ключа Чигиринського староства Київського воєводства. Згідно з переказами, в селі за часів польського володіння містилася прикордонна митна застава. Останнім польським власником села був кн. А. Яблоновський, який наприкінці XVIII ст. продав його генералу П. Скаржинському. Після смерті П. Скаржинського село дісталось його синові генерал-майору В. П. Скаржинському, а з 1834 — зятю його сестри Л. Катеніної полковнику О. М. Казаринову. У 1848 в селі збудовано невеликий цукрозавод. У XIX ст. частина села, що знаходилася на правому березі Гнилого Тясмину, називалася ще Краснопіллям і Скаржинівкою (від прізвища власників Скаржинських). Тут налічувалося 2138 дес. землі, з них 279 дес. у 1863 викупили селяни. У 1808 населення Скаржинівки становило 582 жит. при 70 дворах. Жителі були кріпаками. В 1861, за переказами, у Нижчих Верещаках жив

Красвид
с. Нижчих Верещаків

священик М. Підгурський. Як єдина письменна людина, він три роки тримав у таємниці зміст маніфесту про скасування кріпацтва. Селяни дізналися про це і забунтували. У сер. XIX ст. земля на лівому березі Гнилого Тясмину належала до Чигиринського округу державного майна. Вгору по річці, ближче до Вищих Верещаків, знаходилася ще одна частина села — Тарнавка. За переказами, в Тарнавці першим поселенцем був Тарнавський (Тернавський), а першими жителями — переселенці з Польщі. Казенних селян у 60-х роках XIX ст. нараховувалося 495. У 1889 населення Нижчих Верещаків (Краснопілля) становило 585 жит. Наприкінці XIX — на поч. XX ст. Нижчі Верещаки (Скаржинівка, Краснопілля) і Тарнавка — окремі села. Земля в основному належала селянам, а в Скаржинівці — ще І. О. Казаринову та церкві. В той час у Скаржинівці були церковнопарафіяльна школа, православна церква, 4 вітряки, у Тарнавці — 3 вітряки. За переказами, до Жовтневої революції в Нижчих Верещаках працювали спиртозавод, цегельня і водяний млин, які належали поміщикам. Діяли 4 приватні торгові лавки, 2 шинки та 1 винна лавка (монополька). Радянську владу в селі встановлено на поч. 1918. Ініціатором створення сільради були Т. П. Зеленський (голова) та В. С. Мовчан (секретар). Населення вороже зустріло появу денікінців у 1919. Радянська влада остаточно утвердилася в селі в 1920 після розгрому загонів Хмари, Залізняка, Коцура і Чучупаки. Під час непу заможні селяни збудували в селі 2 млини й олійниці з механічними двигунами, які було усуспільнено після колективізації. Неписьменність у селі ліквідували в 1927—28. У 20-х роках XX ст. на землях, відібраних у поміщика, виник радгосп (завідуючий О. А. Ковда). На землях, що раніше належали церкві (біля Чагара), в 1924 виник ТСОЗ ім. Леніна з 8 бідняцьких госп-в (голова М. Д. Кочерга). У 1925 населення села становило 1644 жит. У 1929—30 створено сільгоспартілі в Скаржинівці — ім. Леніна, у Тарнавці — "Рання зірка". Під час голоду 1932—33 у селі померло 212 чол. Село окуповано німецько-фашистськими загарбниками в серпні 1941. Під час окупації гітле-

Жителі
с. Нижчих Верещаків.
Фото 1915 р.

Жителі
с. Нижчих Верещаків.
Фото поч. 1920-х рр.

Школа у с. Нижчих
Верещаках. Фото 1962 р.

рівці зруйнували мости, висадили в повітря млини, спалили будинки активістів М. І. Єрка та Т. П. Зеленського. Понад 10 жит. села вивезли у Німеччину. Місцеве населення допомагало партизанам продуктами харчування. Нижчі Верещаки визволено від фашистів на поч. січня 1944. У повоєнний час колгоспи "Нове життя" і "Рання зірка" об'єдналися (1950), у 1951 до них долучився і колгосп "Червоний сіяч". Укрупнений колгосп дістав назву ім. Жданова. А в 1958 колгосп ім. Жданова об'єднано з колгоспом "Аврора" (с. Соснівка). На 1 січня 1963 у 435 дворах мешкало 1339 жит., у т. ч.

с. Нижчі Верещаки.
Дитячі ясла. Фото 1962 р.

Один з будинків
у с. Нижчих Верещаках

570 чол. і 769 жінок. На поч. 60-х років у селі збудовано 16 тваринницьких приміщень, дитячі ясла, клуб, зерносховище, млин, кузню, столярну майстерню, гараж, пилораму, електростанцію, шкільну майстерню. У селі є пам'ятники загиблим воїнам-визволителям та воїнам-землякам.

НИКОЛЕНКО Микола Степанович (09.05.1920, с. Нерубайка) — скульптор, художник. Закін. Красносільську середню школу, Севастопольське уч-ще зенітної артилерії (1941). Учасник ВВВ. Після війни навчався у Вищій офіцерській школі при артилерійській академії ім. Ф. Е. Дзержинського, служив у повітряно-десантних військах (до 1953). Працював учнем у Художньому фонді РРФСР. Самостійно опанував професії скульптора, художника. Автор кількох сотень творчих робіт, серед яких пам'ят-

ники В. І. Леніну в Красносілці, Т. Г. Шевченку в Олександрівці. Оформлював музеї, будинки культури, підприємства. Нагороджений 3 орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни 2-го ступ., Богдана Хмельницького 3-го ступ., багатьма медалями.

НІМЕНКО Степан Олексійович (19.12.1911, с. Красносілля) — Герой Рад. Союзу (1945). З 15 років жив у Москві, працював учнем пекаря. У 1930 став курсантом об'єднаної військ. школи ім. ЦВК, а в 1935 закін. Борисоглібську військ. школу льотчиків. ВВВ зустрів на Ленінградському фронті ком. ланки. Воював на Брянському і 2-му Прибалтійському фронтах як ком. ескадрильї, заст. ком. авіаполку з льотної підготовки, ком. авіаполку. Протягом року його полк здійснив 1500 бойових вильотів. Нагороджений двома орденами Леніна,

М. С. Ніколенко

*с. Нижчі Верещаци.
Фельдшерсько-
акушерський пункт*

*с. Нижчі Верещаци.
Пам'ятники на братській
могілі радянських воїнів-
визволителів та воїнів-
односельців, які загинули
у Великій Вітчизняній
війні*

С. О. Німенко

двома орденами Червоного Прапора, Олександра Невського, Вітчизняної війни 1-го ступ., двома орденами Червоної Зірки, десятьма медалями. Після війни служив у Закавказькому військ. окрузі, у 1948—56 — нач. Красноярського і Тамбовського аероклубів.

НОВА ОСИТНЯЖКА (Новооситняжка) — колишнє село на території Ставидлянської сільради, жителі якого переселилися в ін. села. У 20-х роках ХХ ст. село заснували вихідці з с. Оситняжки Новомиргородського р-ну, хати яких згоріли. У селі нар. двічі Герой Соц. Праці Л. Й. Шліфер.

НОВА ОСОТА — село, підпорядковане Староосотській сільраді. Населення — 1415 жит. (01.01.2000). Межує

Назва села походить від назви р. Осотянки, що довго "сотається" (тягнеться) між селами. Нову Осоту заснували вихідці із Старої Осоти. У XVIII ст. Стара Осота називалася просто Осотою, а Нова Осота — хутором Осотянським. Під такою назвою хутір згадується в польських джерелах за 1787. Хутір Осотянський належав до Медведівського ключа сіл (волості) польського кн. Франциска Любомирського. В 2-й пол. XVIII ст., коли кількість населення зросла, там збудовано Хрестовоздвиженську церкву. У сер. ХІХ ст. Нова Осота опинилась у руках І. І. Фундуклія. В той час село мало 138 дворів з 1151 жит. На 1889 населення села зросло до 1575 чол. По землях І. І. Фундуклія 1876 проклали залізницю, а станцію назвали Фундукліївкою. Після І. І. Фундуклія Нова Осота

с. Нова Осота

з райцентром, розташоване на р. Осотянці. У селі діють відділок СТОВ ім. Кірова, Олександрівський держлісгосп, загальноосвітня школа І—ІІ ступ., клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, магазини.

стала власністю цукрозаводчика М. А. Терещенка. На 1900 у селі мешкало 1974 жит., у т. ч. 946 чол. і 1028 жін. Основними заняттями були землеробство і заробітчання. Село мало 2453 дес. землі, в т. ч. поміщицької — 812, цер-

ковної — 36, селянської — 1605 дес. У селі діяли церковнопарафіяльна школа, 17 вітряків і сільський банк. У ХХ ст. Нова Осота стала великим селом, що простягалось аж до Тясмину. За радянської влади відбулася націоналізація земель М. А. Терещенка. На них 1920 створено Новоосотське відділення радгоспу. У 1930 у селі створено колгоспи "Нове життя" та ім. Петровського. Під час голоду 1932—33 у селі померло, за неповними відомостями, 116 жит. У роки сталінських репресій серед несправедливо засуджених жителів села була домогосподарка К. А. Подик. У післявоєнний період у селі відбудовано й оновлено виробничу базу колгоспу, з'явилися нові споруди соціальної сфери. В 1957 розчинили двері нові клуб і бібліотека, в 1958 — фельдшерсько-

акушерський пункт, в 1963 — школа, в 1972 — відділення зв'язку. У Новій Осоті є пам'ятники загиблим воїнам-односельцям і воїнам-визволителям. Біля села відкрито поселення, що існувало на межі епох пізньої бронзи та раннього заліза, поселення скіфів і сарматів. У селі нар. і проживає Герой Соц. Праці М. Г. Лагно, нар. засл. працівник с/г України Я. Д. Прасол і художник Ф. Ф. Лагно.

*с. Нова Осота.
Загальноосвітня школа
I—II ступ.*

*Сім'я Крамарчуків
з с. Нової Осоти.
Кін. ХІХ ст.*

*с. Нова Осота.
Старий корпус школи*

с. Нова Осота.
Магазин

с. Нова Осота.
Пам'ятник на честь
воїнів-односельців, які
загинули у Великій
Вітчизняній війні

Ставок у с. Новій Осоті

НОВА СЕРБІЯ — адміністративно-територіальна одиниця на Правобережній Україні, створена 1752 для оборони від нападів турків і татар. Нова Сербія була розташована між Дніпром і Синюхою. Тут були 2 полки з сербів, волохів, болгар, греків і полк українських козаків. Штаб-квартира містилася в Новомиргороді. Окремі роти полків І. Хорвата розміщувалися в Сентовому (нині Родниківка), Федварі (нині Підлісне), Вуковарі (нині Букварка).

НОВГОРОДЧЕНКО Олександр Вікторович (05.04.1975, смт Олександрівка) — волейболіст, майстер спорту. Грав за професійні клуби Чернігова, Красноперекопська (Крим). Нині живе в Дніпропетровську і виступає за місцевий професійний клуб. Перший тренер — І. Ю. Березенко.

НОВОВОЛОДИМИРІВКА — село, що існувало у ХХ ст. Входило до складу Миколаївської сільради, землі належали до миколаївського колгоспу ім. 12-річчя Жовтня.

НОВОПЕТРІВСЬКИЙ — хутір, існував біля с. Китайгорода у 1-й пол. ХХ ст.

НОВОУЛЯНІВКА — село, приєднане до смт Олександрівки.

ОЛЕКСАНДРІВКА — селище міського типу, райцентр Олександрівського р-ну Кіровоградської обл. Територія — 6,025 кв. км, населення — 11,9 тис. жит. Поряд з українцями мешкають росіяни, білоруси, євреї, вірмени, цигани та ін. Розташована в північній частині області на р. Тясміні за 54 км від обл. центру. Залізнична станція Фундукліївка. Селищній раді, територія якої становить 8,656 кв. км, підпорядковані села Китайгород і Северинівка. У селищі є автостанція, що має автобусний зв'язок з Києвом, Кіровоградом, Черкасами, Кривим Рогом, Жовтими Водами, Миколаєвом. Олександрівка виникла в 1-й пол. XVII ст. У грамоті, виданій 1785 польським королем

Станіславом Августом власникові Олександрівки Феліціану Пілявському, вперше згадується як містечко. У 1787 Олександрівка перейшла у власність російського кн. Г. Потьомкіна, який подарував її своєму родичеві полковнику Т. Бжозовському. Останній продав містечко разом з кріпаками кільком поміщикам. У 1855 селяни Олександрівки, що входила тоді до Чигиринського повіту Київської губернії, взяли активну участь у повстанні "Київська козаччина". У 1860 в Олександрівці відкрито церковнопарафіяльну школу. Після реформи 1861 найродючіші землі залишилися за поміщиками. У 1839 в містечку побудовано цукро-завод, а в сер. XIX ст. — тютюнову

смт Олександрівка.
Вулиця Леніна

фабрику, пивоварний і 2 цегельних заводи. У 50-х роках XIX ст. Торговий дім Яхненків-Симиренка взяв цукро-завод в оренду і реконструював його. Представники Торгового дому почали закуповувати цукрові буряки не тільки в поміщицьких, а й у селянських господарств Олександрівки. Економічному розвитку містечка сприяло відкриття у 1876 залізничного руху через станцію Фундукліївка, названу на честь київського губернатора І. І. Фундуклія. На поч. ХХ ст. в Олександрівці, яка в 1866 стала волосним центром, працювали заводи шипучих вод, пивоварний, цегельний, цукровий; діяло 8 вітряків, 5 кінних млинів, готель, 6 заїздів, 2 казенні винні лавки. Через погані умови праці, низьку

Красвид
сmt Олександрівки

Карта-схема
сmt Олександрівки

*сmt Олександрівка.
Свято-Успенська церква*

*Новобудови
сmt Олександрівки*

заробітну плату, тривалий робочий день на цукрозаводі часто страйкували робітники (1874, 1902, 1905). У 2-й пол. XIX ст. в Олександрівці стрімко зростала кількість єврейського населення. За переписом 1897, з 4366 жит. містечка 74% становили євреї. Після повалення царизму в 1917 в Олександрівці на цукрозаводі утворилися профспілкова організація та фабзавком, які очолили боротьбу робітників за контроль над виробництвом. Селяни почали захоплю-

вати поміщицьку землю, розподіляти поміщицьке майно. У січні 1918 в містечку встановлено радянську владу, але в період громадянської війни влада кілька разів переходила з рук в руки і остаточно утвердилася в січні 1920. У 1921 Олександрівка одержала статус села, а з 1923 стала райцентром Черкаської округи. Після ліквідації округ увійшла до складу Кам'янського р-ну Київської обл., у 1935 стала райцентром Київської, а з 1939 — Кіровоградсь-

кої обл. У період німецько-фашистської окупації (5 серпня 1941 — 8 січня 1944) близько тисячі цивільних жителів, серед яких значну кількість склали євреї, було розстріляно. 956 олександрівців воювали на фронтах ВВВ, 179 з них полягли у боях. Серед олександрівців було чимало партизанів і підпільників. Відступаючи, окупанти повністю зруйнували цукрозавод, залізничну станцію, нафтобазу, лікарню, аптеку, 3 школи, багато житлових будинків, спалили маслозавод та млин. У повоснні роки зруйноване війною нар. госп-во було відбудовано, споруджено автовокзал, кінотеатр, 2 будинки культури, бібліо-

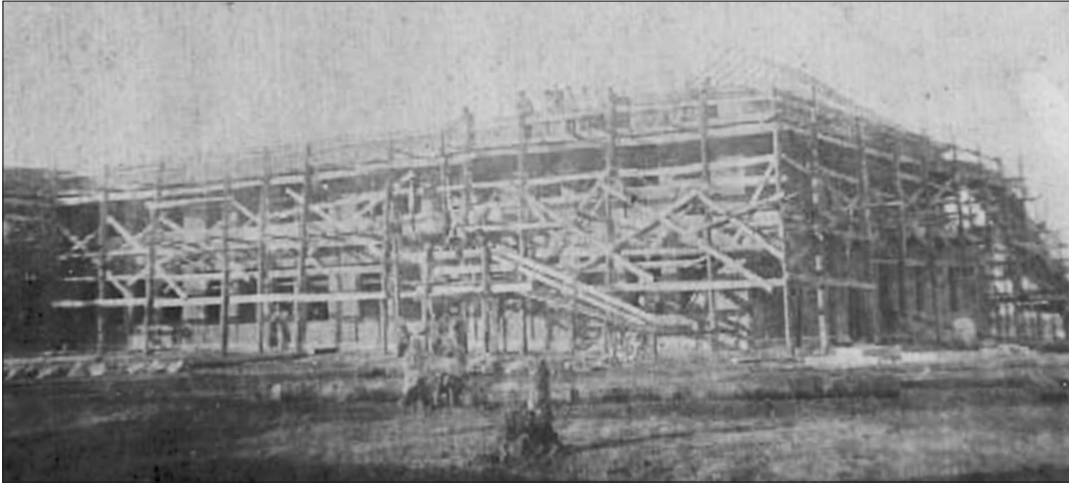
зовано майже всі промислові підприємства. У 2000 на базі колективного сільгоспдприємства "Іскра" створено підприємство з обмеженою відповідальністю "Іскра". В Олександрівці сформувався прошарок дрібних підприємців, які в основному займаються торгівлею. Олександрівка знаходиться в лісостеповій зоні. Клімат помірно континентальний. Середньомісячна температура січня — 6,6 град., липня — плюс 20,2 град. Середньорічна кількість опадів — 527 мм. Переважають північні й півн.-зах. вітри. Ґрунти лучні, лучно-чорноземні, чорноземні звичайні, дерново оглеєні на давньому алювії. Черно-

*Колектив
Олександрівського
цукрозаводу.
Фото 1924 р.*

теку, аптеку, універмаг, побутокмбінат, банно-пральний комбінат, чимало житлових та ін. об'єктів. У 1957 Олександрівка стала селищем міського типу. Роки так званої перебудови породили негативні явища. Наприкінці 80-х — на поч. 90-х років у селищі закрито швейний і галантерейний цехи фабрики "Україна", кінотеатр, банно-пральний комбінат, частина підприємств працює періодично, зростає кількість безробітних. Привати-

земи розорані. На північ від селища росте сосновий ліс, в якому є ботанічна пам'ятка місцевого значення — Георгіївський гай (5,4 га). Нерозорані ділянки ґрунту на південь вкриті степовою рослинністю та лісосмугами, а в долині р. Тясмину — лучно-болотною рослинністю. Корисні копалини представлено горючими сланцями і бурим вугіллям, що не розробляються. Серед промислових підприємств — ВАТ "2-й ім. Пет-

Будівництво
Олександрівської школи
№ 1 (нині № 3).
Фото В. Хоменка. 1936 р.

На відбудові
цукрового заводу.
Другий ліворуч (зверху) —
бригадир М. П. Кузик

*Будівництво
шляхопроводу
через залізницю
в смт Олександрівці.
Фото кін. 1960-х рр.*

ровського цукровий завод" (у 2001 переробив 142 тис. т цукрових буряків і виготовив 18,065 т цукру-піску), комбікормовий завод, завод продтоварів (безалкогольні напої, оцет, олія), харчокмбінат райспоживтовариства (хлібобулочні, макаронні вироби, ковбаси, копченості), Фундукліївське хлібоприймальне підприємство, друкарня, автотранспортне підприємство, 2 шляховобудівельні організації, газокомпресорна станція, ремонтна база, 3 будівельні

організації та ін. Працюють інкубаторно-птахівнича станція та СТОВ "Іскра" (виращування зернових і технічних культур, виробництво м'яса й молока, ковбас). Діють 3 загальноосвітні школи, де навчається 1708 учнів, філія проф.техн. уч-ща, станція юних техніків, районний Будинок дитячої творчості. У селищі функціонує центральна райлікарня з поліклінікою, 3 аптеки та 5 філіалів. В Олександрівці працюють районний (на 500 місць) та міський

*Пляж на р. Тясміні.
Фото 1960-х рр.*

*Свято пісні і танцю
в с-ті Олександрівці
в 1952 р.*

будинки культури, клуб цукрозаводу, районні бібліотеки для дітей та дорослих, бібліотека цукрозаводу, дитяча музична школа, центр "Родинний дім". У районному Будинку культури високу виконавську майстерність демонструють нар. самодіяльні колективи — хор "Тясмин", агітаційно-художня бригада "Голос часу", театр, дискотека "Райдуга". Звання "народний" має фольклорний ансамбль "Джерельце" районного Будинку дитячої творчості. В Олександрів-

ці видається районна газета "Вперед", газета районної організації Народного Руху України "Мета", працюють редакція районного радіомовлення, студія телебачення "Оріон". У селищі є стадіон, на якому проводить ігри на першість області футбольна команда "Джерело". Спортивну зміну готують дитячо-юнацька спортивна школа, шаховий клуб "Олімп". Серед вихованців дитячо-юнацької спортивної школи — чемпіони України з легкої атлетики В. Білокінь

*Свято урожаю в колгоспі
"Іскра" в 1975 р.*

смт Олександрівка.
Пам'ятник
Т. Г. Шевченку

та В. Рибалка. В Олександрівці працює один з найбільших у Кіровоградській обл. Держ. музей історії Олександрівського р-ну, де зберігається понад 6 тис. музейних експонатів. Є музей історії цукрозаводу та музей етнографії й побуту Олександрівської загальноосвітньої школи № 1. У селищі є відділення Ощадного банку України, банку "Аваль", Промінвестбанку. Біля р. Тясмину та в Георгіївському гаю створено зони відпочинку. В Олександрівці діють Свято-Успенська церква УПЦ, громади адвентистів сьомого дня, євангелістських християн-баптистів. Пам'яткою архітектури місцевого значення є контора цукрозаводу (XX ст.). На околицях Олександрівки розташовано 5 курганів, переважно скіфського походження, які є пам'ятками археології місцевого значення. Виявлено передньоскіфські (XI—X ст. до н. е.), скіфські (VI—IV ст. до н. е.), ранньослов'янські поселення, могиль-

смт Олександрівка.
Пам'ятник воїнам-
олександрівцям, які
загинули у Великій
Вітчизняній війні

смт Олександрівка.
Пам'ятник на братській
могілі радянських воїнів-
визволителів

*Адміністративний
будинок
в смт Олександрівці*

*Олександрівський
райвійськкомат*

Олександрівська районна бібліотека

сmt Олександрівка. Магазин "Джерело" та готель

сmt Олександрівка. Ресторан "Тясмин". Фото 1960-х рр.

сmt Олександрівка. Магазин приватного підприємця І. М. Кобилінського

ник черняхівської культури (II—VII ст.). У селищі встановлено два пам'ятники Т. Г. Шевченку, В. І. Леніну, Г. І. Петровському, трудової слави, землякам, загиблим у ВВВ, на могилі рад. воїнів, загиблих у роки ВВВ, пам'ятний знак на честь Героїв Рад. Союзу — уродженців району, меморіальні дошки на честь одного з перших вітчизняних льотчиків, корабельного інженера, одного з перших укр. соціал-демократів Л. М. Мацієвича, Єлизаветградського підпільного райкому КП(б)У (1941—43), визволення Олександрівки від німецько-фашистських загарбників (1944). В Олександрівці

Олександрівська нафтобаза

*Будинок правління
Олександрівського
СТОВ "Іскра"*

нар. один з перших вітчизняних льотчиків, корабельний інженер Л. М. Мацієвич, письменники Г. О. Демченко, В. Г. Кобзар, Я. Д. Клименко, художник В. Г. Величко, нар. арт. Російської Федерації Б. Я. Златогорова, засл. журналіст України Б. П. Куманський, доктор екон. наук, академік Академії військ. наук Російської Федерації, професор, генерал-майор Б. М. Кузик, доктор фіз.-мат. наук А. М. Федорченко, професор С. Г. Барабаш, засл. ветеринарний лікар України Г. С. Добровольська. В Олександрівці провів дитячі роки (до 1815), довгий час жив і творив (1825—50)

*Олександрівське
райуправління
з експлуатації газового
господарства*

смт Олександрівка.
Районний будинок
культури

польський письменник М. А. Грабовський, в гості до якого приїздили українські письменники П. О. Куліш, Т. Г. Шевченко, польський письменник С. Ю. Гоцинський. З селищем пов'язані життя і діяльність укр. письменника В. Ф. Кобзаря, художника Ф. Ф. Лагна, академіка Академії інженерних наук України, засл. працівника промисловості України Ю. Ф. Цюкала, засл. працівника культури України В. М. Савустьяненка, засл. працівника освіти України М. В. Орлика, засл. вчителів України Т. О. Піонтківської, М. Є. Шаланського, М. Ф. Ярмоленко, засл. агронома Украї-

ни Ю. К. Коваленка, засл. ветеринарного лікаря України О. Г. Гнибіденка, Героя Рад. Союзу І. Х. Календюка, засл. будівельника України В. І. Стьожки.

ОЛЕКСАНДРІВСЬКА ВОЛОСТЬ — адміністративна одиниця Чигиринського повіту Київської губернії. Центр — містечко Олександрівка. У 1900 включала містечко Олександрівка, 9 сіл (Бандурове, Другі Бірки, Голикове, Івангород, Несваткове, Перші Бірки, Стримівка, Тадеушівка, Тимошівка), де проживали 16 113 осіб, у т. ч. 8122 чол. і 7991 жін. У волості було 6 церковнопарафіяльних

Олександрівська
пожежна частина

шкіл і 2 школи письменності. Волость мала 15 768 дес. землі.

ОЛИЗЬКО Пилип (?—?)— ком. партизанського загону в с. Красносіллі в період австро-німецької окупації (1918). Загинув під час бою з німецьким гарнізоном на станції Фундукліївка.

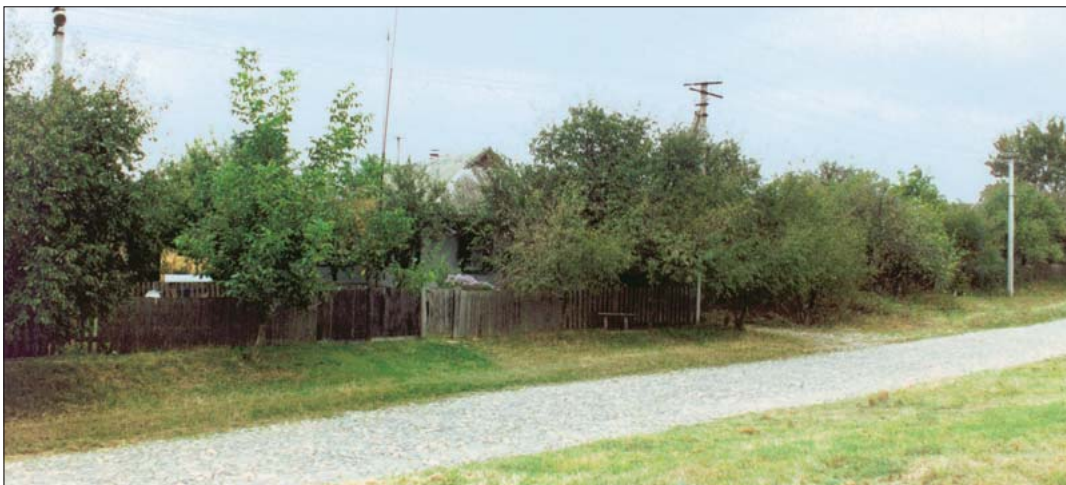
ОМЕЛЬГОРОД — село, підпорядковане Ясинівській сільраді. Населення — 107 жит. (01.01.2000). У селі є клуб, відділення зв'язку. У сер. ХІХ ст. Омельгород також називали Рубаний Міст і Нерубайка. В 60-х роках село належало В. Безрадецькому, мешкало тут 507 жит. У 1900 в 135 дворах мешкало 768 жит., у т. ч. 387 чол. і 381 жін. Основними заняттями населення були хліборобство і заробітчанство. Село мало 1036 дес. землі, в т. ч. поміщицької — 142, селянської — 894 дес., школу письменності, 5 вітряків. Власником села був

Поблизу с. Омельгорода

Красвид с. Омельгорода

Одна з вулиць с. Омельгорода

с. Омельгород. Клуб

с. Омельгород

Р. Ю. Дереченко. У період колективізації організовано колгосп "Червоний Жовтень". Під час голоду 1932—33 померло 135 жит. У селі встановлено пам'ятник односельцям, загиблим у ВВВ.

ОРЛИК Михайло Васильович (05.01.1940, с. Косарі Кам'янського р-ну Черкаської обл.) — засл. працівник освіти України. Закін. Черкаський пед. ін-т за спеціальністю вчитель хімії та біології. Працював причіплювачем Кам'янської МТС (1957—58), трактористом колгоспу "Зоря" Кам'янського р-ну (1959—62), вчителем у школах Родниківки, Івангорода, Красносілля (1962—79), зав. Олександрівського відділу

освіти (1979—95, 1998—2000), зав. наук.-дослід. лабораторії інноваційних процесів у закладах освіти нового типу, головним інспектором управління освіти Кіровоградської облдержадміністрації (1995—98). Проживає в смт Олександрівці.

ОРЛОВ Михайло Федорович (05.04.1788, Москва — 31.03.1842, Москва) — генерал-майор російської армії, учасник Вітчизняної війни 1812, друг О. С. Пушкіна, автор фінансово-екон. трактатів, один з видатних діячів декабристського руху. Його діяльність як декабриста пов'язана з Кам'янкою,

особисте життя — з сім'єю генерала М. М. Раєвського. Багаторічну й щирю бойову дружбу двох видатних генералів було закріплено одруженням М. Ф. Орлова в 1821 з дочкою М. М. Раєвського Катериною. Він неодноразово гостював у маєтку Раєвських в с. Бовтишці, листувався з О. Раєвським. Першим написав некролог на смерть М. М. Раєвського, склав епітафію на його могилу в с. Розумівці.

ОСОТЯНКА — річка, права притока р. Тясмину. Довжина 21 км. Площа водозабору — 136 кв. км. Згадується в літературі і як Осота (1764). На річці розташовані села Нова Осота, Стара Осота, Поселянівка.

ОСТАПЕНКО Павло Антонович (1909, с. Біличі Київської обл. — 01.1944, с. Роздолля) — Герой Рад. Союзу (1945, посмертно). Замполіт. Удостоєний

високого звання за мужність і хоробрість під час визволення с. Роздолля від німецько-фашистських загарбників. Похований у с. Букварці.

М. Ф. Орлов

ОХРИМЕЦЬ Інна Миколаївна (18.08.1970, смт Олександрівка) — актриса. Закін. Київський ін-т культури. Грала у театрах Кривого Рогу і Маріуполя. Переможець Всеукраїнського конкурсу читців ім. Лесі Українки (1999).

ОХРИМЕЦЬ Тамара Омелянівна (04.12.1942, с. Варфоломєєвка Саратовської обл.) — відмінник нар. освіти України. Закін. фіз.-мат. факультет Кіровоградського пед. ін-ту (1967). Одержала призначення в Олександрівську середню школу № 1 викладачем математики 5—10-х класів. У 1969 як класний керівник випустила свій перший клас. Працювала в школі 30 років. Нагороджена медаллю "За трудову відзнаку", почесним знаком "Відмінник народної освіти", багатьма грамотами.

ПАВЛИКОВЕ — лісове урочище на схід від с. Могилів Курінь.

ПАВЛИЧЕНКО Микола Іванович (1925, с. Підлісне) — сержант, ком. відділення 462-го стрілецького полку 168-ї стрілецької дивізії; нагороджений ор-

деном Слави трьох ступ. (1944, 1945). До лав Червоної Армії призваний Єлизаветградківським райвійськкоматом.

ПАВЛОВСЬКИЙ Іван Данилович (20.05.1883, с. Соснівка — 1937) — церковний діяч Української автокефальної православної церкви, голова Всеукраїнської церковної ради (з 1930), репресований у період сталінського беззаконня. Закін. Київську духовну семінарію (1915). Був священником на Чигиринщині, в м. Зінов'євськ (нині Кіровоград), єпископом Черкасько-Чигиринської, Чернігівської округ, архієпископом Харківським (з 1926), митрополитом Харківським і всієї України (1934—36). Учасник Всеукраїнського церковного собору (1921), на якому створено Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ). Відповідальний редактор журналу УАПЦ "Церква й життя". Заарештований у м. Белгороді і трійкою НКВС "за контрреволюційну діяльність" засуджений до розстрілу.

ПАВЛОВСЬКИЙ Федір Кирилович (02.03.1921, с. Соснівка — 06.10.1943, с-ще Комарин Брагінського р-ну Гомельської обл., Білорусь) — Герой Рад. Союзу (1944). Навчався у Соснівсь-

Т. О. Охримець

кій восьмирічці. В 1940 закін. Черкаський с/г технікум і з дипломом агронома повернувся до рідного колгоспу. Того ж року Олександрівським райвійськкоматом призваний на дійсну військ. службу. У роки ВВВ воював на Брянському і Центральному фронтах.

ПАРАФІЯЛЬНІ ШКОЛИ — початкові школи при церковних парафіях у дореволюційній Російській імперії. З 1884 називаються церковнопарафіяльними. У них навчали письменності дітей селян та ін. нижчих верств населення. У 1900 на території Олександрівщини, що входила до складу Чигиринського повіту Київської губернії, церковнопарафіяльні школи діяли в Олександрівці, Бандуровому, Голиковому, Бірках, Розумівці, Кримках, Хайнівці, Вищих Верещаках, Китайгороді, Любомирці, Новій Осоті, Старій Осоті, Трилісах, Іванівці, Нижчих Верещаках, Соснівці, Цвітному.

ПАРТИЗАНСЬКІ ЗАГОНИ НА ОЛЕКСАНДРІВЩИНІ ПЕРІОДУ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ. У період тимчасової окупації р-ну німецько-фашистськими загарбниками боротьбу з ворогом у 1941—44 вели 12 партизанських загонів: ім. Щорса (командир І. І. Нечаєв), з'єднання партизанських

загонів ім. Ворошилова (командир І. Д. Діброва), партизанські загони ім. Ворошилова (командир А. С. Куценко), ім. Ворошилова (командир С. І. Довженко), "За Отчизну" (командир Коршаков), "За Родину" (командир М. П. Кришталь), ім. Сталіна (командир П. А. Дубовий), загін (командир І. Ф. Присяжнюк), загін (командир П. А. Іщенко), "За Победу" (командир О. М. Гугнін), "Москва" (командир І. М. Боровіков), ім. Сталіна (командир І. С. Щученко). Партизани проводили агітаційну роботу серед місцевого населення, диверсійну роботу, нищили техніку, лінії зв'язку і живу силу окупантів, перешкоджали вивезенню молоді до Німеччини, допомагали частинам Червоної Армії визволяти край від ворога. Завдяки діям партизанів окупантам не вдалося спалити в кінці 1943 Підлісне, Григорівку, Тарасівку, Кам'яний Яр, Розумівку, Омельгород, Бовтишку, Ясинуватку, Бандурове, Красносілку, Хайнівку, Кримки. У березні 1943 через р-н пройшло рейдом партизанське з'єднання М. І. Наумова.

ПАРТИЗАНСЬКІ ЗАГОНИ ПЕРІОДУ АВСТРО-НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1918). Боротьбу з окупантами вели загони, якими командували І. К. Тихоненко, Т. О. Колісник, П. І. Олизько. Вони діяли поблизу залізниці, де роззброювали частини окупантів, знищували їхню живу силу і техніку. Більшість бійців загонів згодом влилися до частин Червоної Армії.

ПАСІЧНА — балка на півд. зах. від смт Єлизаветградки.

ПЕНЬКІВСЬКА КУЛЬТУРА (VI—VII ст.). Є одним з варіантів східнослов'янської культури. Взаємозв'язок між черняхівською і пеньківською культурами на території краю виявила археологічна експедиція, яка на чолі з канд. істор. наук О. М. Приходнюком влітку 1982 проводила розкопки поблизу с. Біляївки. Знахідки експедиції (понад 900) свідчать, що на території району мешкало давньослов'янське плем'я, можливо уличі.

А. С. Куценко — командир партизанського загону ім. Ворошилова

О. М. Перебийніс

ПЕРЕБИЙНІС Олена Михайлівна (с. Нижчі Верещаки, 13.05.1916) — "Праведник світу" (2000). Закін. 5 класів. Працювала в місцевому колгоспі різноробочою. Після закінчення курсів трактористок працювала в колгоспах сіл Вищі Верещаки, Нижчі Верещаки, Другі Бірки. Нині проживає в смт Олександрівці. У 1942—44 разом з матір'ю М. М. Кочергою переховувала єврейського хлопчика М. Д. Ниживенка. Ізраїльтяни присвоїли їй почесне звання "Праведник світу". Її ім'я викарбувано на Стіні Пошани в Яд Вашем (Ізраїль).

В. О. Пересунько

ПЕРЕСУНЬКО Володимир Овксентійович (30.09.1935, с. Кримки) — засл. працівник с/г України (1993). Працював у рідному селі механізатором. Нагороджений орденами "Знак Пошани", Трудового Червоного Прапора, медалями.

ПЕРЕСУНЬКО Сергій Іванович (02.02.1952, с. Бірки) — засл. юрист України, нар. депутат України (з 1998). Закін. Харківський юридичний ін-т. Працював на будівництві БАМу юрисконсультом, нач. юридичного відділу УБ "Бамтунельбуд", нар. суддею Кіровограда, головою Компаніївського районного нарсуду, Братського міськсуду Іркутської обл. Був референтом (1990—94) нар. депутатів України В. Желіби та В. Панченка. Голова партії "Соціал-демократичний союз". Канд. юридичних наук. Автор монографії "Право державної власності в Україні (Історія, сучасність, перспективи)", 1998. Проживає в Києві.

С. І. Пересунько

ПЕТРЕНКО Іван Данилович (01.10.1956, с. Бовтишка) — краєзнавець. Закін. Полтавський пед. ін-т (1978). Працював учителем у Тюмені (Росія), в школах Івангорода, Нової Осоти, Олександрівки. Нині зав. відділом внутрішньої політики Олександрівської райдержадміністрації. Відкрив і дослідив 19 археологічних поселень в Олександрівському р-ні, займався виявленням і нанесенням на карту давніх курганів, брав участь у створенні експозиції

Держ. музею історії Олександрівського р-ну. Автор багатьох краєзнавчих статей у місцевих газетах.

ПІДЛІСНЕ — село, центр сільради. Населення — 1006 жит. (01.01.2000). Розташоване за 21 км від райцентру, за 18 км від залізничної станції Цибулеве. У селі є СТОВ "Підлісне", фермерське госп-во О. О. Барабулі, загальноосвітня школа І—ІІІ ступ., будинок культури, бібліотека, музей історії села, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, Хрестовоздвиженська церква УПЦ. Біля села — контора Червононорубаївського лісництва. Через село проходить регіональна автомобільна дорога Р-16 Олександрівка—Кіровоград—Миколаїв. Неподалік села на поч. ХХ ст. було відоме родовище мідної руди. Село засноване в сер. ХVІІІ ст., коли в урочищі Федвар створили військ. поселення і розквартирували 13-ту роту гусарського Хорвата полку. У 1894 "артільний батько" М. В. Левитський створив у селі першу в Росії землеробську артіль. У 1896 у Федварі вже існувало 10 землеробських артілей. У ХІХ ст. село було волосним центром Олександрійського повіту Херсонської губернії. На поч. ХХ ст. населення села становило понад 6300 чол., були церква, школа, лавки і базари. Радянську владу встановлено в лютому 1918. Селяни-бідняки на чолі з секретарем волосного земвідділу П. І. Довженком розділили

Красвид с. Підлісного

землю заможних селян. Після приходу австро-німецьких військ заможні селяни разом з окупантами вчинили самосуд над селянами — 22 чол. було розстріляно, багатьох побито нагаями та шомполами. Із селян Підлісного та навколишніх сіл було створено партизанський загін на чолі з П. І. Довженком, який вів боротьбу з окупантами до визволення краю Червоною Армією в кінці 1919. У лютому 1920 головою Федварського волосного райкому обрано І. К. Бугайчука, головою військ. відділу — П. І. Дов-

Підлісенська загальноосвітня школа I—III ступ.

с. Підлісне. Магазин

Адміністративний
будинок у с. Підлісному

с. Підлісне.
Будинок культури

*с. Підлісне.
Меморіал на честь
загиблих
воїнів-односельців*

женка. Трудящі Підлісного, вшановуючи пам'ять борців за радянську владу, встановили меморіальну дошку на честь голови волвиконкому комуніста І. Т. Скарбовського, зарубаного в 1921 бандою, комуністів Д. Л. Пашковського та І. Р. Умрихіна, безпартійних П. Г. Терона та І. Д. Іванова, розстріляних денікінцями. У 20-х роках у селі створено 12 артіль: "Послідовник агрономії", трудову землеробську артіль ім. Леніна, "Молодий господар", "Колектив Леніна", "Селянська праця", "Червоний степ", "Незаможник" та ін. У 1933 було створено колгосп "Прогрес", який у 1934 розукрупнено на 4 госп-ва. Під час голоду 1932—33 у Підлісному померло близько 700 жит. Німці окупували село 5 серпня

1941. Значна частина жителів села брала участь у боротьбі проти окупантів у партизанському загоні ім. Ворошилова (командир С. І. Довженко). Восени 1943 гестапівці після жорстоких катувань напівживими закопали піонерів-зв'язкових партизанського загону Ф. Шепеля, Я. Матвієнка, І. Юрченка, І. Коноваленка. Від окупантів село визволила 5 січня 1944 229-та стрілецька дивізія 53-ї армії 2-го Українського фронту. 309 жит. села брали участь у ВВВ, 158 з них удостоєні бойових нагород. У селі встановлено пам'ятники: 151 загиблому воїну-односельцю у роки ВВВ, воїнам-визволителям, юним партизанам Я. Матвієнку, Ф. Шепелю, І. Юрченку, І. Коноваленку, борцям

*с. Підлісне.
Пам'ятник
на братській могилі
воїнів-визволителів*

Ваня Коноваленко

Яша Матвієнко

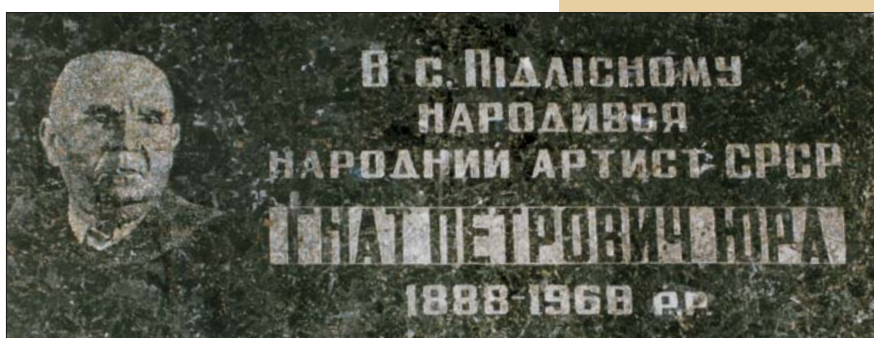

с. Підлісне.
Пам'ятник піонерам-героям, закатованим фашистами

Федя Шепель

Ваня Юрченко

за владу Рад у 1918—20. У Підлісному народився нар. артист СРСР Г. П. Юра, хоровий диригент, нар. артист СРСР, дійсний член Академії мистецтв України А. Т. Авдієвський, нар. артист України Т. П. Юра, О. П. Юра-Юрський, повний кавалер ордена Слави М. І. Павличенко, лауреат Держ. премії СРСР А. М. Жарський. На місці, де стояла хата Юрів, встановлено пам'ятник Г. П. Юрі.

*с. Підлісне.
Меморіальна дошка
на будинку культури*

ПІДПІЛЛЯ У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ. У тилу ворога на території р-ну ще у 1941 було залишено для підпільної роботи кілька груп комуністів і активістів. Єлизаветград-

*с. Підлісне.
Пам'ятник народному
артисту СРСР Г. П. Юрі*

ківський підпільний райком КП(б)У (секретарі П. П. Сидоренко, І. С. Щученко, П. Ф. Баранник, заст. секретаря Е. А. Скабара, член райкому П. І. Боєвець), який керував підпіллям і партизанським рухом, підтримував зв'язки з Кіровоградським підпільним обкомом КП(б)У (секретар М. М. Скирда). Комуністи випускали листівки, закликали місцеве населення не виходити на роботу, переховувати хліб, одяг, худобу, не давати окупантам вивозити народне добро. За участю комуністів було створено підпільні організації в Підлісному, Родниківці, Старій Осоті. Підпільні групи діяли в Олександрівці, Красносіллі, Бовтишці, Кримках. Чимало підпільників загинуло від рук окупантів.

ПІОНТКІВСЬКА Тетяна Остапівна (1914, м. Купель Проскурівського повіту Волинської губ. — 17.09.1975, смт Олександрівка) — засл. учитель України. З 1944 по 1969 працювала в закладах

ПІЩАНИЙ — хутір, що існував поблизу с. Гутницька в 1-й пол. ХХ ст. Виник у 1922—23 в результаті розподілу земель заможних селян, здійсненого Красносільським ревкомом. Заснували хутір вихідці з с. Красносілля. Згодом мешканці хутора знову повернулися в Красносілля.

ПЛАКУЩЕ — населений пункт на півн. зах. від с. Старої Осоти, що існував у ХХ ст. У 1943 населення села становило 25 жит.

ПЛІШКИ — село, підпорядковане Єлизаветградківській селищній раді. Населення — 86 жит. (01.01.2000). Розташоване за 7 км на захід від Єлизаветградки, за 35 км від райцентру. Заснували його селяни-переселенці з Єлизаветградки в 1924. У 1930 виникла сільгоспартіль "Радгосподар", яка в 1951 серед ін. увійшла до складу колгоспу "Дружба". Наприкінці 1943 під час виз-

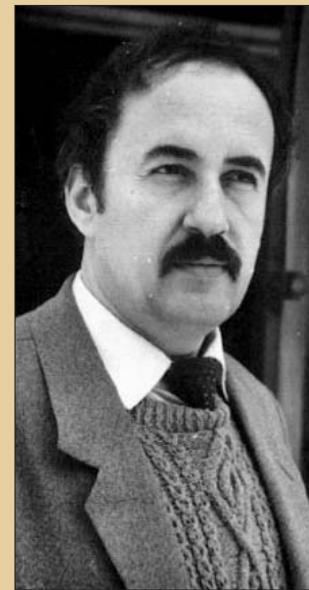
с. Плішки

освіти Олександрівки, Нової Осоти, Красносілки, Старої Осоти, Бірок. Нагороджена медалями СРСР.

волення села від німецько-фашистських загарбників тут точилися тяжкі бої. У 1965 в селі було 113 дворів, де проживало 382 жит. Діяли виробнича бригада Єлизаветградківської сільгоспартілі "Дружба", початкова школа, клуб, медпункт, магазин. Нині в Плішках працездатними є лише 4 жит. У селі встановлено пам'ятники рад. воїнам-

К. І. Повелько

Вид с. Плішок

визволителям і пам'ятний знак на честь визволення села від німецько-фашистських загарбників.

ПОВЕЛЬКО Кузьма Іванович (14.03.1947, с. Іванівка) — журналіст. Закін. Бобринецьке профтехучилище (1965), Другий Харківський індустріально-пед. технікум (1973), Кіровоградський

ін-т с/г машинобудування (1981), Київську вищу партійну школу (1987). Друкується з 1979. З 1982 на журналістській роботі. Нині — редактор міської газети "Вільне слово" (м. Олександрія). Автор книг "Фатальні три дзвінки" (1994), "Талісман" (1996), віршів у колективній книзі "Джерело" (1992). Член Національної спілки журналістів України.

с. Плішки.
Пам'ятник на братській могилі радянських воїнів-визволителів

Пам'ятний знак на честь визволення с. Плішок

ПОДЖІО Йосип (Осип) Вікторович (05.12.1792—21.01.1848, с. Усть-Кудінськ Іркутської обл.) — декабрист, штабс-капітан (з 1818 — у відставці). Учасник Вітчизняної війни 1812. Довгий час проживав у родовому маєтку Янівка (нині Іванівка), де був заарештований у справі декабристів. Відбув 8 років у Шліссельбурзькій фортеці, а потім його відправили на довічне заслання в Сибір.

ПОДЖІО Олександр Вікторович (08.05.1798, м. Миколаїв — 18.06.1873, с. Вороньки Чернігівської обл.) — декабрист, підполковник (з 1825 — у відставці). З 1821 — член Північного т-ва декабристів, з 1823 — Південного т-ва декабристів. Довгий час проживав у родовому

маєтку Янівка (нині Іванівка), де був заарештований у справі декабристів. Після відбуття покарання жив (1839—59) на поселенні у Сибіру. З 1863 деякий час перебував за кордоном, де зблизився з О. І. Герценом.

ПОДОЛ — балка на схід від с. Красносілля.

ПОЛЬОВЕ — село, підпорядковане Веселівській сільраді. Населення — 220 жит. (01.01.2000). Розташоване за 13 км від райцентру і залізничної станції Фундукліївка. У селі — відділок ВАТ "2-ге ім. Петровського". Довгий час існувало як селище на території Бовтиського польового відділку радгоспу

цукрокомбінату і вважалось частиною с. Бовтишки. Назву одержало на сходці жителів у 1992. Офіційно найменування Польове селу присвоєно Постановою Президії Верховної Ради України у 1994. У селі мешкає Герой Соц. Праці О. Ф. Задоя (Козир).

ПОЛЯНОВСЬКИЙ Георгій Олександрович (02.07.1894, с. Липівка — ?) — російський музикознавець, професор, лектор. Довгий час жив у Москві. Автор творів "Записки лектора" (1962), "Сергій Никифорович Василенко" (1964).

ПОПОВА БАЛКА — балка на півд. схід від с. Китайгорода.

ПОСЕЛЯНІВКА — село, підпорядковане Староосотській сільраді. Населення — 503 жит. (01.01.2000). Розташоване за 11 км від райцентру і залізничної станції Фундукліївка. У селі діє відділок СТОВ ім. Кірова, працюють загально-

с. Польове

с. Польове. Магазин

с. Поселянівка

*с. Поселянівка.
Староосотський дитячий
санаторій*

с. Поселянівка. Клуб

*с. Поселянівка.
Пам'ятник на честь
воїнів-односельців*

*На цьому місці, між
с. Старою Осотою
і с. Поселянівкою, колись
був цукрозавод
Терещенків*

освітня школа I ступ., клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, Староосотський дитячий санаторій. До 1926 вважалось частиною с. Старої Осоти. Тут існував колгосп "Перемога", який пізніше злився із староосотським колгоспом. У роки ВВВ в селі діяла підпільна молодіжна група, фашисти розстріляли кілька активістів. У Поселянівці нар. колишній керівник підпільної групи, партизан, учасник ВВВ, педагог, майстер спорту з парусного спорту, автор двох книг М. З. Тимко.

ПОТЬОМКІН Григорій Олександрович (13.09.1739, с. Чижово Смоленської губ. — 05.11.1791) — кн., російський

держ. діяч, генерал-фельдмаршал (з 1784). Наприкінці XVIII ст. володів містечком Олександрівка, селами Бірки, Івангород, Розумівка, Бовтишка, хуторами Нерубаєм, Лісогірським, Антоновим. Ці та ін. села він виміняв у польського кн. Любомирського.

ПОХИЛ Онисій Іванович (? , с. Стара Осота — ?) — вчений-ветеринар, професор.

ПОХИЛЕВИЧ Леонтій Іванович (1816— 1893) — укр. краєзнавець. Працював службовцем у Київській духовній консисторії. Автор праць "Сказання про населені місцевості Київської губернії" (1864), "Повіти Київський і Радомисьльський. Статистичні та історичні замітки" (1887). У праці "Сказання..." описав села нинішнього Олександрівського р-ну, що входили на той час до Чигиринського повіту Київської губернії.

ПОЧАТКОВІ УЧИЛИЩА В ОЛЕКСАНДРІВСЬКОМУ РАЙОНІ — загальноосвітні навчальні заклади в дореволюційній Росії, в яких навчали грамоти. До них належали міністерські, парафіяльні та ін. школи. У 1900 в Олександрівському р-ні, що входив до складу Чигиринського повіту Київської губернії, крім церковнопарафіяльних шкіл, були школи письменності (Несваткове, Омельгород, Стримівка, Антонівка, Вищі Верещаки, Нижчі Верещаки, Северинівка), однокласні школи міністерства нар. освіти (Бовтишка, Ставидла).

ПРАСОЛ Яків Дмитрович (04.11.1940, с. Нова Осота) — засл. працівник с/г України (1991). Довгий час керував радгоспом цукрокомбінату (ВАТ "2-ге ім. Петровського"). Живе у с. Веселому.

ПУСТОВИЙ Василь Федорович (13.01.1924, с. Лісники Яготинського р-ну Київської обл.) — почесний житель смт Олександрівки. Закін. Київський технологічний ін-т (1970). Учасник ВВВ. Брав участь у визволенні Олександрівського р-ну і смт Олександрівки від німецько-фашистських загарбників. З 1946 проживає в Олександрівці. Працював інспектором райвідділу соцзабезпечення, другим секретарем райкому ЛКСМУ, інструктором, помічником секретаря райкому КПУ, замполітом роти у Збройних Силах, слюсарем, майстром, змінним інженером, секретарем парткому 2-го ім. Петровського цукро-

комбінату. Нагороджений орденами Вітчизняної війни 1-го ступ., Червоного Прапора, Слави 3-го ступ., багатьма медалями. Обирався делегатом XXVI з'їзду КПРС (1981).

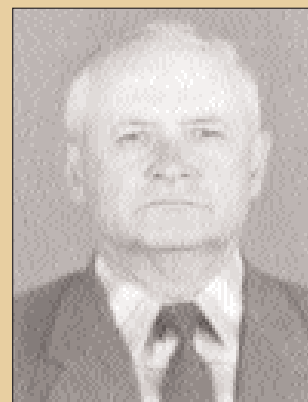
П'ЯТИЙ ОКРУГ — лісове урочище на південь від с. Омельгорода.

РАДЬКІВСЬКА БАЛКА — балка в урочищі Нерубайка.

РАДЯНСЬКА КРАВЦІВКА (Радкравцівка) — населений пункт, що існував поруч з с. Григорівкою в ХХ ст. Входив до складу Михайлівської сільради. З 30-х років до 1947 мав назву Радянська Кравцівка, а до того і після — Кам'яний Яр.

РАЄВСЬКИЙ Микола Миколайович (25.09.1771, Санкт-Петербург — 28.09.1829, с. Бовтишка, поховано в с. Розумівці) — російський військ. діяч, герой Вітчизняної війни 1812, генерал від кавалерії (1813). Відзначився в Бородинській битві 1812 (батарея Раєвського). Після закінчення воєнних дій проти французів командував 4-м армійським корпусом, штаб якого міс-

Я. Д. Прасол

М. М. Раєвський

тився в Києві. Довгий час проживав у с. Бовтишці. Дружина — С. О. Раєвська (Константинова) (1769— 1844) доводилася внучкою видатному російському вченому М. В. Ломоносову. Мав синів Миколу і Олександра, доньок Катерину (Орлову), Олену, Марію (Волконську), Софію, життя яких теж пов'язане з Бовтишкою. Внук М. М. Раєвський (1839— 76), полковник, загинув у битві при Верхньому Андроваці (Сербія), похований у родинній усипальниці Раєвських у Розумівці.

"РАЙДУГА" — нар. самодіяльна дискотека Олександрівського районного будинку культури. Звання народної удостоєна в 1996. Переможець багатьох обл. фестивалів дискотек.

"РЕДЬЧИНЕ" — орнітологічний заказник загальнодержавного значення. Створений постановою Ради Міністрів

Всесвітньої універсиади (2001) та відкритого чемпіонату Ізраїлю "Макабіата" (2001) в естафеті 4 x 400 м. Живе в Києві. Перший тренер — М. П. Іванов.

РІЧНЕ — лісове урочище на півд. зах. від с. Ставидел.

РОДНИКІВКА (до 07.03.1946 — Могильне, Сентове) — село, центр сільради. Населення — 743 жит. (01.01.2000). Розташоване у верхів'ї р. Інгулу за 35 км від залізничної станції Цибулеве. У селі діють СТОВ "Інгул", загальноосвітня школа I—III ступ., будинок культури, бібліотека, дитячий садок, дільнична лікарня, відділення зв'язку, магазин райспоживтовариства. Сільраді підпорядковано села Липівку, Мар'янівку, Могилів Курінь, Ясинуватку. Біля села виявлено залишки двох поселень передскіфського часу, ранньослов'янські поселення та поселення

На території
орнітологічного заказника
"Редьчине"

Родниківська дільнична
лікарня

В. О. Рибалка

УРСР у 1983. Розташований у Кримчанському лісництві. Площа 118 га. Має на меті охорону рідкісних видів птахів — орла-карлика, скопи, канюка степового, шуліки рудого, занесених до Червоної книги України. Лісове урочище являє собою невелику ділянку байрачної кленово-липової і грабової діброви по балці навколо ставу.

РИБАЛКА Володимир Олександрович (27.07.1977, смт Олександрівка) — легкоатлет, майстер спорту. Закін. Київський нац. ун-т фізичної культури (2001). Член збірної України з легкої атлетики. Переможець Кубка Європи з легкої атлетики (2001), срібний призер

черняхівської культури. Село засновано в 1754 як військ. поселення. У шанці Сентовому розташовувалася 11-та рота

Ставок у с. Родниківці

Сад біля с. Родниківки

Краєвид с. Родниківки

Жителі с. Родниківки.
Брати Саржевські.
Поч. XX ст.

Жителі с. Родниківки.
Сім'я В. А. Маріуци.
1900 р.

*с. Родниківка.
Будинок культури*

*Хор-ланка
Родниківського
сільського будинку
культури. 1970-ті рр.*

одного з полків Хорвата. У 60-х роках XIX ст. в селі було 282 двори з 2016 жит. У 1892 тут було відкрито церковно-парафіяльну школу. Радянську владу встановлено в лютому 1918. У період громадянської війни в селі стояли заго-

солнце правды". У 1928 в селі створено ТСОЗ "Незаможник", у 1930 — 5 колгоспів ("Червона Зірка", "Сиваш", ім. Димитрова, ім. Орджонікідзе, "Червоний прогрес"). З 1959 існує єдиний колгосп ім. Свердлова. Під час голоду

*с. Родниківка.
Адміністративний
будинок*

с. Родниківка. Магазин

*с. Родниківка. Пам'ятник
на братській могилі
радянських воїнів-
визволителів*

ни Н. І. Махна. У липні 1919 махновці вбили в селі отамана М. О. Григор'єва. 8 квітня 1920 на вимогу громадян Сентівська волость відійшла від Олександрійського до Єлисаветградського повіту. У 1923 у Сентівській волості організовано комуну "Восходящее

с. Родниківка.
Меморіал на честь
воїнів-односельців,
які загинули у роки
Великої Вітчизняної війни

1932—33 у Родниківці померло 221 чол.
У роки сталінських репресій серед
несправедливо засуджених — колгосп-
ники Г. М. Гуца, О. І. Лупан-Бондаренко,
військовослужбовець П. А. Клименко.
На фронтах ВВВ воювали 419 жит. села,
257 з них відзначено бойовими

В. Г. Лунгул — воїн-
інтернаціоналіст, загинув
в Афганістані

с. Родниківка.
Меморіальна дошка
на будинку школи

Краєвид с. Родниківки

Родниківська
загальноосвітня школа
I—III ступ.

нагородами. Звання Героя Рад. Союзу посмертно присвоєно в 1944 уродженцю села А. А. Антонову. У Родниківці встановлено пам'ятники рад. воїнам-визволителям і 174 полеглим односельцям. У листопаді 1959, коли було ліквідовано Єлизаветградківський р-н, село ввійшло до складу Олександрівського р-ну. У 1968 колгосп ім. Свердлова мав 6005 га с/г угідь, з них 4966 га орної землі, 38 тракторів, 38 комбайнів, 24 автомашини, 59 електромоторів. У Родниківці нар. письменник, історик Д. М. Ключенко і поет В. М. Ключенко.

РОДНИКІВСЬКЕ (СЕНТІВСЬКЕ) РОДОВИЩЕ БУРОГО ВУГІЛЛЯ — родовище поблизу с. Родниківки. Належить до Дніпровського буровугільного басейну. Відкрите в 1947. У 1992 олександрівські геологи виявили, що вугілля лежить пластами по 4 м на глибині близько 70 м. Запаси родовища становлять 100 млн. т. Родовище перспективне для подальшого вивчення.

РОЗДОЛЛЯ — село, підпорядковане Букварській сільраді. Населення — 62 жит. (01.01.2000). Розташоване за

с. Роздолля

35 км від райцентру. Засноване на поч. XX ст. вихідцями з с. Федвара (ни-ні Підлісне). Пізніше село перейшло у підпорядкування Букварської сільради. У роки колективізації в селі створено артіль "Червона Зірка". Під час визволення села від німецько-фашистських загарбників у січні 1944 винятковою мужністю і хоробрістю відзначився П. А. Остапенко. Йому посмертно присвоєно звання Героя Рад. Союзу. Місцеві артілі "Червона Зірка" і "Нова зірка" (Лисий хутір) у 1950 об'єдналися в одну — "Червона Зірка", яка в 1955 ввійшла до складу колгоспу ім. Калініна (с. Букварка). Різко зменшилось населення села у зв'язку з його неперспективністю. У 1966 тут мешкало 418, в 1971 — 280, у 1980 — 149, у 1994 — 77 жит. Нині у Роздоллі працездатними є 3 особи.

РОЗУМІВКА — село, центр сільради. Населення — 864 жит. (01.01.2000). Розташоване на р. Бовтишці за 25 км на півд. зах. від райцентру і залізничної станції Фундукліївка. У селі розташовані с/г приватне підприємство "Розумівське" і т-во "Лан", загальноосвітня школа I— III ступ., православна церква, буди-

Ставок у с. Розумівці

нок культури, бібліотека, нар. музей історії с. Розумівки, дитсадок, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, магазин райспоживтовариства. Сільраді підпорядковане с. Миколаївка. Село виникло в сер. XVIII ст. Назву Єразмівка одержало в 1767. Керуючий маєтками кн. Любомирського Дембовський перейменував його на честь свого сина Єразма. До того село називалося Розумівкою. Воно входило до Смілянського ключа Київського повіту Київського

Жителі с. Розумівки.
Фото 1914 р.

*с. Розумівка.
Хрестовоздвиженська
церква — усипальниця
родини Раєвських*

*Адмінбудинок та будинок
культури у с. Розумівці*

с. Розумівка. Надгробки членів родини Раєвських

с. Розумівка. Надгробки членів родини Бондаревих

с. Розумівка.
Меморіальна дошка
на будівлі Христо-
воздвиженської церкви

воєводства. У 1808 у селі було 495 жит. на 52 двори. У XIX ст. власниками села були російський кн. Потьомкін, потім К. М. Самойлова, а далі — герой Вітчизняної війни 1812 М. М. Раєвський та його нащадки. На місці, де було поховано М. М. Раєвського, закладено Христо-воздвиженську православну церкву.

У церкві-усипальниці поховано й ін. членів родини Раєвських. У 1900 у 360 дворах мешкало 1835 жит., в т. ч. 918 чол. і 917 жінок. Основними заняттями населення були хліборобство і заробітчанство. Село мало 853 дес. землі, в т. ч. церковної — 40, селянської — 813. Село належало Г. І. Ностицю. В ньому були

с. Розумівка. Пам'ятник на честь воїнів-односельців

с. Розумівка. Пам'ятник на братській могилі радянських воїнів-визволителів

церковнопарафіяльна школа, 2 кузні, 2 олійниці, 8 вітряків, хлібний магазин. Радянську владу встановлено в лютому 1918. У 1924 створено ТСОЗ, згодом — колгоспи "Червоний прапор" і "Шлях колективізації". Голод 1932—33 забрав 246 життів мешканців села. Під час ВВВ 378 жит. воювали в партизанських

загонах і на фронтах, 179 з них відзначено бойовими нагородами. В селі є Хрестовоздвиженська церква, що входить до Держ. реєстру нац. культурного надбання (пам'ятки містобудування і архітектури України); встановлено пам'ятники рад. воїнам-визволителям і 149 загиблим односельцям.

В. М. Зеленько — воїн-інтернаціоналіст, загинув в Афганістані

Краєвид с. Розумівки

*Розумівська
загальноосвітня школа
I—III ступ.*

с. Розумівка. Магазин

"РОЗУМІВСЬКА БАЛКА" —

ландшафтний заказник місцевого значення, створений рішенням Кіровоградської облради у 1995. Розташований на березі р. Бешки навпроти с. Розумівки в межах Бовтиської сільради. Площа — 57,4 га. Має на меті збереження типового лісостепового ландшафту Придніпров'я. На схилі південної експозиції виявлено велику степову ділянку, що відзначається багатством та різноманітністю флори: 5 видів дзвоників, буквиця лікарська, материнка, бородач, парило звичайне, шавлія дібровна, підмаренник руський, миколайчики плескати та рівнинні, конюшина альпійська, айстра степова, рутвиця звивиста, юринея верболиста, цибуля Пачоського та ін. У лісі ростуть сосна кримська, біла акація (робінія). Збереглися дубово-грабово-кленові ділянки. Фауну представлено козулями європейськими, зайцями сірими, куницею лісовою, коваликом-вівчариком, зябликом, синицею великою, дроздом чорним, дятлом великим строкатим, жуланом, вівсянкою звичайною, горлицею звичайною, одудом. Періодично з'являється пара канюків степових, занесених до Червоної книги України.

РУБАНИЙ МІСТ — одна з назв с. Омельгорода (кін. XIX — поч. XX ст.).

РУЖИЧЕВЕ (колишня назва Ружицівка) — село, підпорядковане Цвітненській сільраді. Населення — 55 жит. (01.01.2000). Розташоване за 35 км від райцентру на р. Ірклій в оточенні лісів. У селі розміщені землі СТОВ "Олто", фермерських госп-в П. Д. Коваленка і М. М. Дядюри, ставки рибгоспу, фельдшерсько-акушерський пункт. Біля села виявлено поховання сарматів (I—II ст.). На поч. XX ст. село належало Н. і В. Головатинськовим, Тимановському.

С

САВУСТЯНЕНКО Вячеслав Михайлович (30.07.1939, смт Градизьк Полтавської обл.) — засл. працівник культури України. Закін. Олександрійське

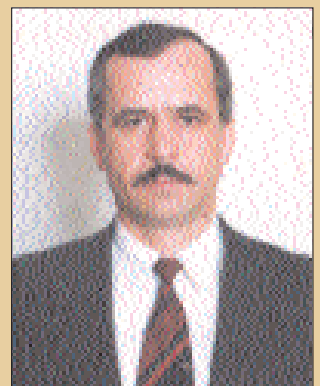
культосвітнє уч-ще (1962). Працював викладачем в Олександрівській дитячій муз. школі, акомпаніатором районного будинку культури, керівником нар. самодіяльного хору "Тясмин" (з 1967 по 2001, з перервою). Автор обробок кількох укр. нар. пісень, що ввійшли до друкованого репертуарного збірника "Співає "Тясмин" (1998).

САВЧЕНКО Володимир Васильович (07.01.1955, с. Вищі Верещаки) — перший голова Олександрівської райради, обраний прямим голосуванням жителів р-ну (1994—98). Закін. Кіровоградський ін-т с/г машинобудування (1981). Працював на керівних посадах у колгоспах ім. Шевченка, "Україна", "Зоря", головою Вищеверещаківської сільради, першим заст. голови райдержадміністрації. Нині — голова правління ВАТ "Цибулівське хлібоприймальне підприємство".

САМОЙЛОВИЧ (справжнє прізвище — Сушковський) Данило Самійлович (22.12.1742, с. Янівка (тепер Іванівка) Чернігівського р-ну Чернігівської обл. — 04.03.1804, м. Миколаїв) — лікар, один з основоположників вітчизняної епідеміології. Закін. школу при Петербурзькому адміралтейському шпиталі (1765). Працював військ. лікарем, у 1780 при Лейденському ун-ті захистив докт. дисертацію з питань хірургічного акушерства. Брав активну участь у боротьбі з епідеміями та спалахами чуми в Москві (1771), Кременчуку і Херсоні (1784), в Єлисаветграді, Одесі й на Кримському півострові (1796—99). Лікарський досвід узагальнив у ґрунтовних працях про чуму (1781, 1803), які докорінно змінили уявлення про цю хворобу. Довів, що зараження чумою відбувається при безпосередньому контактуванні з хворими або зараженими предметами. Розробив і впровадив у життя систему протичумних заходів (ізоляція хворих, дезінфекція); передбачив можливість щеплень проти чуми; намагався відкрити збудника чуми, проводив мікроскопічні дослідження ґною з чумних бубонів. Написав ряд науково-популярних книжок, розробляв питання організації мед. освіти в Росії. Д. С. Самойловича було призначено

В. М. Савустяненко

В. В. Савченко

*с. Світова Зірка.
Тваринницька ферма.
Фото М. Коломійця
1992 р.*

почесним членом Російської мед. колегії, обрано до складу багатьох іноземних академій. У 1799 побував у с. Михайлівці (Єлизаветградка), де обстежував хворих, запідозрених у захворюванні на чуму.

САРМАТИ, савромати — кочові племена, їхня мова близька до мови скіфів. Античні автори згадують про них з кін. VII ст. до н. е. До складу сарматів входили аорси, язиги, роксолани, алани та ін. племена. Жили родоплемінним ладом з пережитками матриархату. Об'єднавшись у міцні племінні союзи, в II ст. до н. е. почали масове пересування в Північне Причорномор'я, де, витіснивши скіфів, посіли панівне становище. У I ст. сармати разом з ін. племенами вели боротьбу проти рабовласницького Риму. В II ст. утворився великий союз племен на чолі з аланами. Пануванню сарматів у причорноморських степах поклали край в III—IV ст. готи та гунни. Частина сарматів асимілювали слов'яни, решту — ін. навколишні народи. Сармати внесли певний вклад у культуру слов'ян та ін. народів. Починаючи з III—II ст. до н. е. частина сарматських племен поступово просунулася до басейну Тясмину і через певний час розчинилася серед місцевого населення. Кургани з сарматськими похованнями I—II ст. виявлено біля Старої Осоти, Цвітного, Нової Осоти, Ружичевого.

СВИНАРКА — балка на півд. схід від с. Вищих Верещаків.

СВІТОВА ЗІРКА — село, підпорядковане Ставидлянській сільраді. Населення — 6 жит. (01.01.2000). Розташоване за 42 км від райцентру. Виникло в 1922. У роки сталінських репресій

*с. Світова Зірка. Магазин.
Фото М. Коломійця
1992 р.*

*с. Северинівка.
Фермерська садиба*

несправедливо засуджено хлібороба В. Л. Дроганця. Землі села входили до ставидлянського колгоспу ім. Горького, а з 1974 — красносільківського колгоспу (згодом радгоспу) "Шляхом Леніна". Нині в селі лише 2 працездатні особи.

СЕВЕРИНІВКА (колишні назви — Дальник, Кошарка) — село, підпорядковане Олександрівській селищній раді. Населення — 55 жит. (01.01.2000). Розташоване за 9 км від райцентру. Землі входять до СТОВ "Іскра". У 60-х роках XIX ст. село було північною частиною Китайгорода і називалося Северинівкою або Дальником, належало

с. Северинівка

поміщику Безрадецькому. У 1889 тут мешкало 246 жит. Основними заняттями населення були хліборобство і заробітчанство. Северинівка мала 469 дес. землі. Власницею села була Е. Я. Безрадецька. У Северинівці діяли

школа письменності, було 4 вітряки. У 1925 населення села становило 304 жит. У роки колективізації створено колгосп "Нове життя", у 1949 перейменованый на колгосп ім. 30-річчя ВЛКСМ.

СЕНЕЦЬКИЙ ЯР — балка на захід від с. Вищих Верещаків.

Сім'я Гетьманців з с. Северинівки. Фото поч. XX ст.

Урочище поблизу с. Северинівки

СЕНТОВЕ — колишня назва с. Родниківки.

СИМВОЛИ РАЙОНУ. 24 квітня 2001 17-та сесія райради 23-го скликання затвердила герб і прапор Олександрівського р-ну, положення про порядок використання, описи та пояснення символіки герба і прапора. Герб і прапор Олександрівського р-ну розробив авторський колектив у складі В. В. Білошапки, В. С. Лисенко та І. В. Лисенко.

Відповідно до положення про порядок використання герба і прапора Олександрівського р-ну зображення герба можуть розміщуватися:

- на будинках райради і райдержадміністрації;
- у залах, де проводяться сесії райради;
- у кабінетах найвищих посадових осіб р-ну (голови райради, голови райдержадміністрації);
- на офіційних виданнях райради і райдержадміністрації;
- на покажчиках меж р-ну при в'їзді до нього.

Допускається використання герба Олександрівського р-ну:

- при оформленні території р-ну на честь свят, при проведенні спортивних, культурних та ін. масових заходів;
- на грамотах, запрошеннях, посвідченнях та ін. офіційних документах, що видаються владою р-ну;
- у краєзнавчих, наукових, науково-популярних виданнях;
- на офіційних паперах і білетах лотереї, що випускаються районною владою;
- в експозиціях музеїв та виставок;
- на сувенірах, пам'ятних медалях, значках, що виготовляються на замовлення райради чи райдержадміністрації.

Прапор Олександрівського р-ну може підніматися або встановлюватися:

- на будинках райради і райдержадміністрації;
- у залах, де проводяться сесії райради;
- у кабінетах найвищих посадових осіб р-ну (голови райради і голови райдержадміністрації).

Допускається використання прапора Олександрівського р-ну:

- при оформленні території р-ну на честь свят, при проведенні спортивних, культурних та ін. масових заходів;
- на грамотах, запрошеннях, посвідченнях та ін. офіційних документах, що видаються владою р-ну;
- у краєзнавчих, наукових, науково-популярних виданнях;
- в експозиціях музеїв та виставок;
- на сувенірах, пам'ятних медалях, що виготовляються на замовлення райради чи райдержадміністрації.

Використання герба та прапора Олександрівського р-ну з комерційною метою (на етикетках, упаковках, сувенірах тощо) допускається з дозволу відділу внутрішньої політики райдержадміністрації за відповідну плату. Кошти від плати за використання герба і прапора Олександрівського р-ну спрямовуються до районного бюджету.

Опис герба Олександрівського р-ну. У верхній частині зубчато розтятого щита на зеленому тлі — срібне погруддя оленя, в нижній — на золотому тлі два синіх серпи з червоними ручками, спрямовані вістрям один до одного. Щит увінчаний короною, на золотому обручі (вінці) якої — зубці, утворені складеним навпіл зеленим листком і червоним кетягом калини. Щит прикрашено вінком з двох колосків жита, двох гілок сосни з трьома галузками, двох головок соняшника з жовтими пелюстками і чорним денцем та трьома зеленими листками, двома гілками дуба з трьома листками, вплетеними у голубу стрічку, складену внизу. На трьох складках стрічки внизу — девіз жовтими літерами: "Гуртом до загального добра".

Пояснення символіки герба Олександрівського р-ну. Щит розтято на дві частини, бо територія р-ну завжди перетиналася кордоном. Тут була межа найбільшого в Європі Дніпровського зледеніння, лежали кордони Київської Русі і Дикого Поля, Польщі і Кримського ханства, Польщі і Росії, межа Чигиринського повіту Київської губернії та Олександрійського повіту Херсонської губернії. Тут проходить межа Лісостепу

й Степу. Та й сформувався р-н з території Олександрівського (північ) та Єлизаветградківського (південь) р-нів. Срібне погруддя оленя відображає назву р-ну, що походить від назви адміністративного центру Олександрівка. Слово Олександрівка, за народним переказом, походить від імені першого поселенця Олександра, яке у перекладі з грецької означає "мужній оборонець, захисник людей". Такою ж мужньою і мирною твариною є олень, силует якого зображено на гербі смт Олександрівки, що робить герб р-ну співзвучним гербові райцентру. Серпи — символи хліборобської праці — було зображено на гербі Олександрійського повіту, куди колись належав південь р-ну. Тим паче, що південь р-ну — в основному родючі степи, освоєні працюючими руками селян. Кетяги і листки калини на короні свідчать про приналежність території до України. Вінок навколо щита включає колоски жита і головки соняшника, бо ці культури вирощують жителі р-ну; гілки сосни і дуба, бо третину території р-ну становлять ліси. Гілки дуба символізують могутність і витривалість жителів р-ну.

Опис прапора Олександрівського р-ну. Прапор являє собою прямокутне полотнище із співвідношенням сторін 2 : 3, розділене по вертикалі на дві рівні частини: зеленого (від древка) та жовтого кольорів. У зеленому полі — біле погруддя оленя. Жовте поле вільне. Прапор двосторонній. Зворотна сторона дзеркальна до лицьової.

Пояснення символіки прапора Олександрівського р-ну. На прапорі відтворено кольори герба Олександрівського р-ну і зображення верхньої частини цього герба. Зелений колір символізує ліси, жовтий — родючі поля р-ну. Погруддя оленя — геральдичного символу Олександрівки і Олександрівського р-ну — відтворює назву р-ну, що походить від назви адміністративного центру Олександрівка. Олені водяться в лісах р-ну. Вони були тотемними тваринами прадавнього населення краю — скіфів.

СІКАНЕНКО Василь Никифорович (11.12.1924, с. Бірки) — засл. мед. пра-

цівник України. Довгий час працював фельдшером у с. Іванівці. Проживає в с. Бірках.

СІЛЬСЬКІ ТА СЕЛИЩНІ РАДИ — вищі органи влади в населених пунктах р-ну. На Олександрівщині 2 селищні та 20 сільських рад.

СІНОКОСИ — балка на північ від с. Красносілля.

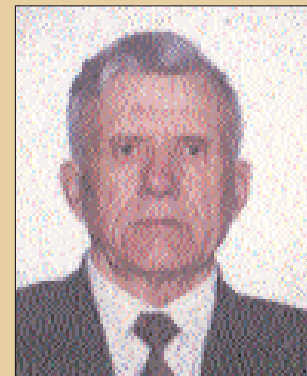
СІНЧЕНКО Марія Полікарпівна (11.04.1928, с. Любомирка) — освітянин-ветеран. Закін. Кіровоградське пед. уч-ще (1951). Працювала у початкових школах на Дрогобиччині. З 1959 і до виходу на пенсію (1983) працювала в Олександрівській середній школі № 1. Нагороджена медаллю "За доблесну працю", багатьма грамотами.

СКАЛЬКОВСЬКИЙ Аполлон Олександрович (13.01.1808, м. Житомир — 09.01.1899) — укр. історик. Закін. юридичний факультет Московського ун-ту (1827). З 1828 — на держ. службі в Одесі. З 1845 — директор Головного статистичного комітету Новоросійського краю. Один із засновників Одеського т-ва історії та старожитностей. У своїх працях ("Хронологічний огляд історії Новоросійського краю: 1730— 1823", "Перше тридцятиріччя історії міста Одеси 1793— 1823", "Історія Нової Січі або останнього коша Запорізького" тощо) зібрав фактичний матеріал з історії Запорізької Січі і Новоросії.

У працях "Нарис статистичного опису Новоросійського краю" та "Хронологічний огляд історії Новоросійського краю..." міститься інформація про заселення сіл Михайлівки, Букварки, Сентового (Родниківка), Федвара (Підлісне) тощо.

СКАРЖИНІВКА (Скаржинка, Краснопілля) — назва села на території нинішнього с. Нижчих Верещаків, тепер частина їх. Назву дістало від прізвища власника Скаржинського.

СКАРЖИНСЬКИЙ Віктор Петрович (1787— 1861) — генерал-майор, один з пропагандистів степового та поле-

В. Н. Сіканенко

захисного лісорозведення в Україні. Учасник Вітчизняної війни 1812. На власні кошти створив ескадрон з 180 селян і вільних людей, приєднався до 3-ї армії. Про "відмінні подвиги" В. П. Скаржинського М. І. Кутузов рапортував імператорові Олександрю І. Поблизу Вознесенська (тепер Миколаївщина) організував експериментальне госп-во з поліпшеними сівозмінами, застосував зрошення лучних угідь, заклав помологічний сад, дендрарій, плодовий сад з виноградником, лісові розсадники, розробив агротехніку вирощування садивного матеріалу, пристосованого до умов степів. Володів частиною с. Нижчих Верещаків (до 1834).

СКАРЖИНСЬКИЙ Петро (? — ?) — генерал, перший отаман бузьких козаків. При ньому в 1787 у красносільські мастки переселено кілька тисяч бузьких козаків, які заснували тут 12 станиць, у т. ч. Красносілля, Михайлівку, Гутницьку та ін. Ймовірно, після приєднання Правобережної України до Росії (1793) купив у А. Яблоновського частину Нижчих Верещаків, розташовану поруч з Красносіллям. Після смерті генерала с. Скаржинка (частина Нижчих Верещаків) перейшла до сина — В. П. Скаржинського.

СКИРДА Михайло Михайлович (07.01.1905, смт Єлизаветградка — 02.02.1979, Київ) — один з керівників підпільного і партизанського руху в Україні під час ВВВ, генерал-майор. Закін. ВПШ при ЦК КП(б)У (1951). З 1932 на партійній роботі в Одеській, Миколаївській, Кіровоградській обл. У серпні 1941 — грудні 1943 — секретар Кіровоградського підпільного обкому КП(б)У, ком. партизанського з'єднання. З 1952 — у МВС УРСР.

СКІФИ, СКІТИ — кочові і частково осілі племена, які населяли півд. частину території України. На околицях Олександрівщини виявлено передскіфські (XI—X ст. до н. е.) і скіфські (VI—IV ст. до н. е.) поселення. Уламки скіфського глиняного посуду VI ст. до н. е. знайдено біля Бірок, речі ранньоскіфського часу VII—VI ст. до н. е. — біля Бовтиш-

ки, залишки двох поселень ранньоскіфського часу — біля Родниківки, речі скіфського періоду IV—III ст. до н. е. — між Старою і Новою Осотою. Кургани скіфських часів знайдено біля Красносілки і Старої Осоти.

СМОЛЯНА МОГИЛА — курган на схід від с. Нижчих Верещаків. Висота 212,6 м.

СОЗАШВІЛІ (Янишевська) Тамара (с. Бовтишка) — письменниця, член асоціації російських письменників "Тбіліський дім" Спілки письменників Грузії. Закін. в Україні ін-т іноземних мов. Переїхала в Грузію, де нар. її батько. Працювала екскурсоводом, викладачем. Пише оповідання і вірші.

СОКОЛЕНКО Любов Іванівна (13.04.1921, с. Рівне Кіровоградської обл.) — відмінник нар. освіти України. Закін. Новомиргородську пед. школу (1940). Майже 30 років працювала

М. М. Скирда

вчителем молодших класів в Олександрівській середній школі № 1. Нагороджена нагрудним знаком "Відмінник народної освіти", п'ятьма медалями, численними грамотами.

СОКОЛЕНКО Олександр Григорович (10.08.1918, с. Рівне — 06.07.1992) — відмінник нар. освіти

України. Закін. Одеський пед. технікум (1936), Дніпропетровську ВПШ (1958). З перших днів ВВВ — на фронті, брав участь в обороні Ленінграда, у штурмі Берліна. З 1945 на педагогічній роботі, зав. початкової школи, директор. Був на партійній роботі. У 1965 — 69 — директор Олександрівської середньої школи № 1, потім десять років зав. РайВНО. Нагороджений орденом Червоної Зірки, медалями "За оборону Ленінграда", "За взяття Берліна", нагрудними знаками "Відмінник народної освіти України" та "Отличник просвещения СССР".

СОКОЛОВ Федір Георгійович (1891, Москва, Росія — 1971, с. Івангород) — військ. діяч, комдив. Почав працювати в 11 років. Служив у царській армії (1912—18). З фронту повернувся до Москви на завод "Ізолятор". Вступив до лав Червоної Армії, брав участь у ліквідації есерівського повстання в Москві та Ярославлі. У роки громадянської війни — ком. 2-го Московського полку (бився з білополяками під Царицином, проти Краснова — на Дону), ком. бригади 18-ї стрілецької дивізії (боровся проти англо-американських військ під

Архангельськом), окремої бригади (воював проти денікінців під Орлом), боровся проти білополяків. Неодноразово

зустрічався з В. І. Леніним, особисто знав І. П. Уборевича, В. К. Блюхера, К. Є. Ворошилова, Й. В. Сталіна. Служив у прикордонних військах на рад.-польському кордоні (до 1927), командував прикордонними військами Західного Сибіру, а згодом Далекого Сходу. Репресований у 1939. Провів 17 років у тюрмах і таборах. Реабілітований у 1956. Звільнений у відставку у званні полковника. Оселився у с. Івангороді (1956). Нагороджений орденом Червоного Прапора.

СОРОКА — річечка, що починається біля с. Китайгорода. Гирло в Черкаській обл. Згадується у Л. Похилевича.

СОСНІВКА — село, центр сільради. Населення — 656 жит. (01.01.2000). Розташоване за 12 км на півд. схід від райцентру і залізничної станції Фундукліївка. Землі в селі належать на правах оренди приватній фірмі "Промагро", фермерському госп-ву Н. А. Чорної. У Соснівці працюють загальноосвітня школа I—III ступ., православна церква, будинок культури, бібліотека, дитячий садок, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. Сільраді

Соснівська
загальноосвітня школа
I—III ступ.

с. Соснівка. Церква

підпорядковано і с. Нижчі Верещаци. Навколо Соснівки в минулому були піщані пагорби, порослі сосновим лісом. Звідси, за переказами, й пішла назва села. Повз населений пункт проходив великий чумацький шлях від Чорного моря і Криму до Києва. Старожили стверджують, що в церкві, яка згоріла в 1934, зберігалися записи про те, що Соснівку засновано в 1672 як хутір. За переказами, першими поселенцями були родини Г. Штефана, Х. Орлика, С. Орлика, С. Рябка, Н. Бурого та ін. Вони викорчувували ліс та чагарники і на тому місці сіяли хліб. Населений пункт у минулому зазнав чимало татарських набігів. На півд. схід від села збереглися залишки земляних укріплень — рів, що відділяв польську Україну від володінь Кримського ханства. Біля Соснівки була могила, названа Візиркою.

За переказом, записаним І. Фундуклієм, її насипав турецький візир. Але І. Фундуклій вважає, що на могилі тільки розбивав намет якийсь візир під час війни з Туреччиною, наприклад під час Чигиринської облоги (1677—78). У XVIII ст. село входило до Медведівського ключа сіл Чигиринського староства. У польських джерелах за 1789 згадується, що в селі була корчма. Того ж року громада Соснівки скаржилася в Київ, що пани забороняли селянам рубати ліс, використовувати поля і луки під селом, косити сіно, відбирали худобу. Дерев'яну Покровську церкву збудовано в 1795. У 1808 населення Соснівки становило 1036 жит. у 126 дворах, у 1860-х — 980, у 1889 — 1480 жит. У 1900 у 330 дворах мешкало 1579 жит., у т. ч. 781 чол. і 798 жінок. Основним заняттям було хліборобство. Село мало 1607 дес. землі, що належала селянам. У Соснівці діяла церковно-парафіяльна школа, було 10 вітряків. У лютому 1918 встановлено радянську владу. У 1928 в селі засновано артіль "Колос", в 1930 — "Перемога". Навесні 1932 обидві артілі об'єдналися в артіль "Аврора", куди входило 289 госп-в. У той час у селі був паровий млин та 2 вітряки, просушка, маслоробня, шестирічна школа та споживча кооперація. Під час голоду 1932—33 в селі померло 113 чол. У роки сталінських репресій серед ін. несправедливо засуджено селян

*с. Соснівка.
Пам'ятник на братській
могілі радянським
воїнам-визволителям
та воїнам-односельцям,
які загинули у селі під
час Великої Вітчизняної
війни*

П. В. Орлика та П. П. Павловського. Село перебувало під окупацією німецько-фашистських загарбників з 5 серпня 1941 по 8 січня 1944. Населення Соснівки підтримувало тісні зв'язки з партизанами, в селі діяла підпільно-диверсійна група на чолі з М. Г. Ожередом (розстріляний фашистами), у складі якої були В. М. Булейко, І. Д. Рябко, А. Г. Орлик, І. Т. Мохна, І. О. Орлик, З. С. Орлик, А. І. Павловський, Г. Т. Орлик, П. Д. Колісник, Я. Г. Лебідь. У грудні 1943 каральний загін німецько-фашистських окупантів розстріляв 38 жит. і спалив 180 будинків. 222 жит. села брали участь у ВВВ, 143 з них відзначено бойовими нагородами. Звання Героя Рад. Союзу удостоївся (посмертно) уродженець села Ф. К. Павловський. Його ім'я присвоєно місцевій школі, на подвір'ї якої встановлено бюст героя. У післявоєнні роки соснівці відбудували село. У 1955 колгосп "Аврора" об'єднали з колгоспом "Нове життя" (с. Нижчі Верещачки) і назвали "Аврора". У 50-х роках спорудили клуб на 350 місць, пошту, восьмирічну школу, фельдшерсько-акушерський пункт, шосейну дорогу до автомагістралі Київ—Донецьк. За переписом 1959, в селі проживало 1279 жит., у т. ч. 510 чол. і 769 жін., а на 1 січня 1963 населення становило 1337 жит., у т. ч. 605 чол. і 732 жін. Кількість дворів становила 430. Більшість

жителів були колгоспниками. У 1968 колгосп "Аврора" мав 1020 га землі. На фермах утримували 888 голів великої рогатої худоби, 635 голів свиней, 3130 курей. Госп-во обслуговували 25 тракторів, 16 різних комбайнів, 13 автомашин, 50 електромоторів. У 1970-х колгосп "Аврора" приєднали до олександрівського колгоспу "Іскра", а в 1980-х у Соснівці утворено окремий колгосп — "Україна". У Соснівці нар. професор, доктор мед. наук О. О. Ступницький, митрополит Київський і всієї України Іван (Павловський). У селі встановлено пам'ятники Ф. К. Павловському, 122 загиблим воїнам-односельцям, рад. воїнам-визволителям.

*с. Соснівка.
Пам'ятник Герою
Радянського Союзу
Ф. К. Павловському*

СОСНІВСЬКА ЄВРЕЙСЬКА КОЛОНІЯ — населений пункт у складі Цвітнянської волості Чигиринського

повіту, що існував у сер. XIX — на поч. XX ст. Відстань від Олександрівки 9,6 км. Заснована в 1851. У 1900 у 28 дворах було 280 жит., у т. ч. 138 чол. і 142 жін. Основні заняття жителів — хліборобство і торгівля. Населений пункт мав 107 дес. землі.

СОСНІВСЬКА ФЕРМА — поселення, що існувало поблизу с. Бірок Перших в Олександрівській волості Чигиринського повіту. В 1900 в одному дворі мешкало 6 чол., у т. ч. 3 чол. і 3 жін.

СРІБНИЙ ЛІС — лісове урочище на півн. схід від Роздолля.

СТАВИДЛА — село, центр сільради. Населення — 454 жит. (01.01.2000). Розташоване за 35 км від райцентру на р. Сухому Ташлику. У селі є дослідне госп-во "Ставидлянське", загальноосвітня школа I— II ступ., будинок культури, бібліотека, дитсадок, дільнична лікарня, відділення зв'язку. Сільраді підпорядковано і села Світова Зірка та Хайнівка. Слово Ставидла означає місце, де колись був став. Очевидно, там знаходився став у вигляді виделки, збудований

на стику двох балок або ярів, що нагадували римську цифру п'ять. У давні часи через Ставидла пролягав чумацький шлях. Дерев'яну православну церкву Іоанна Богослова збудовано в XVIII ст. У XVIII ст. село належало польським кн. Любомирським (Смілянський ключ), а згодом — Г. Потьомкіну. У 1820 село у К. М. Давидової купив І. Красовський, а після нього воно дісталось дочці — генеральші М. І. Гревс. У сер. XIX ст. від великих лісів навколо села залишилися переліски. У 1857 Ставидлам надано статус містечка. У 1889 тут мешкало 1080 жит. У 1890 на кошти місцевого поміщика П. О. Гревса відкрито земську лікарню на 10 ліжок. Першим лікарем був учасник першого з'їзду лікарів Київської губернії А. Г. Райський. У 1900 у 281 дворі Ставидел жило 1500 жит., у т. ч. 773 чол. і 727 жін. Основними заняттями населення були хліборобство і заробітчання. За містечком числилось 2805 дес. землі, в т. ч. поміщицької — 2130, церковної — 39, селянської — 636 дес. У містечку існували єврейський молитовний будинок, однокласна школа міністерства нар. освіти, лікарня з лікарем і фельдшером, цегельний завод,

с. Ставидла

водяний млин, 3 кузні, казенна винна лавка. У 1905—07 в Ставидлах селяни повставали проти поміщиків. Ватажків було вислано на північ Росії. Радянську владу встановлено в лютому 1918. Під час громадянської війни політкомісаром кінного корпусу 10-ї армії, а згодом

уповноваженим Реввійськрази 1-ї Кінної армії був виходець із Ставидел А. С. Кивгила. У 1920 у Ставидлах створено комнезам на чолі з учителем місцевої школи Т. Т. Бабичем. У 1928 організовано колгосп "Ленінський шлях", у 1930 — колгосп "Перемога". Того ж року їх об'єд-

Краєвид с. Ставидел

Лікар з с. Ставидел
Л. Д. Синьогуб.
Фото 1960-х рр.

нано в госп-во "Червоний селянин". Під час голоду 1932—33 у Ставидлах помер 161 жит. У 1934 у селі створено Красносілківську МТС. 5 серпня 1941 війська 1-ї танкової армії фельдмаршала Е. Клейста окупували село, запровадивши свій режим. Наприкінці 1943 німці збудували лінію оборони з окопами, колючим дротом та мінними полями Сміла—Кіровоград, що проходила через село. Увечері 7 січня 1944 5-та гвардійська повітряно-десантна дивізія полковника П. І. Афоніна та 375-та стрілецька дивізія генерала Н. В. Якшина 2-го Українського фронту зав'язали бої за Хайнівку та Ставидла. Проти рад. військ оборонялися частини 6-ї армії вермахту. З нагоди 30-річчя визволення Олександрівщини колишній командуючий 20-м стрілецьким корпусом генерал-лейтенант Герой Рад. Союзу М. І. Бірюков згадував, що найзапеклішим боєм на Кіровоградщині для його корпусу був бій за визволення Ставидел. Проти 5-ї та 375-ї дивізій кинули 48 фашистських танків. На допомогу нашим дивізіям вислали підмогу — роту бійців із протитанковими рушницями, а також

252-гу стрілецьку дивізію полковника І. О. Горбачова з району Красносілки. 9 січня 1944 село було визволено від німецько-фашистських загарбників. Бій за визволення с. Ставидел генерал М. І. Бірюков детально описав у книзі "Трудная наука побеждать". У ВВВ

брали участь 210 жит. села, 127 з них нагороджено орденами і медалями. У 1968 колгосп ім. Горького мав 4299 га землі, в т. ч. орної — 3373 га, 1455 голів великої рогатої худоби, 1140 голів свиней, 2500 курей, 32 трактори, 20 комбайнів, 19 автомашин, 70 електромоторів.

с. Ставидла.
Загальноосвітня школа
I—II ступ.

Ставок у с. Ставидлах

с. Ставидла.
Пам'ятник на честь
воїнів-односельців,
які загинули у Великій
Вітчизняній війні

с. Ставидла.
Пам'ятник на честь
радянських воїнів-
визволителів

с. Ставидла.
Пам'ятник на могилі
радянських воїнів-
визволителів

с. Ставидла

У 1970 в селі збудовано АТС на 50 номерів, будинок культури на кошти місцевого колгоспу. У 1974 колгосп ім. Горького ввійшов до складу красносільківського колгоспу "Шляхом Леніна", який у 1982 став радгоспом, дослідним госп-вом.

У 2001 у Ставидлах створено самостійне дослідне госп-во "Ставидлянське". У селі встановлено пам'ятники 110 загиблим землякам та рад. воїнам-визволителям. У Ставидлах нар. академік АН УРСР, лауреат Держ. премії СРСР А. І. Задонцев, доктор фіз.-мат. наук О. К. Бабенко, письменник М. О. Григорів, повний кавалер ордена Слави М. Г. Кивгила, професор В. А. Стежка.

СТАВИДЛЯНСЬКА ЛУКА — хутір, що існував у Ставидлянській волості Чигиринського повіту. Був розташований за 2 км від Розумівки, по дорозі в с. Кримки. Заснований у 1831 купцем 2-ї гільдії М. Бондаревим, який купив землю у Давидова. В 1844 тут побудовано цукрозавод, пізніше розібраний на будівництво церкви в с. Бандуровому. На поч. 60-х років XIX ст. населення хутора становило 52 чол. з 2924 дес. землі. На 01.01.1900 на хуторі було 6 дворів, насе-

лення 76 жит., з них 37 чол. і 39 жін. Головне заняття населення — хліборобство. Земля належала Бондаревим та 4 т-вам селян. Хутір зник у 1-й пол. XX ст.

СТАВИДЛЯНСЬКА ДІЛЬНИЦЯ ЄЛИЗАВЕТІВСЬКОГО РОДОВИЩА БУРОГО ВУГІЛЛЯ розташована поблизу с. Ставидел. Належить до Дніпровського буровугільного басейну. Відкрита у 80-х роках XX ст. олександрівськими геологами. Запаси вугілля становлять близько 17,7 млн. т, що можуть бути відпрацьовані вуглерозрізом з річною продуктивністю 600 тис. т. У складі енергетичного вугілля виділяються 7,6 млн. т із вмістом бітуму, придатного для виробництва гірського воску. Середня глибина залягання вугільного пласта 67,2 м, потужність 5,6 (максимальна — 10 м). Вугілля придатне для виготовлення брикетів побутового призначення і пиловодяного спалювання в топках ТЕЦ.

СТАРА ОСОТА — село, центр сільради. Населення — 976 жит. (01.01.2000). Розташоване на берегах р. Осотянки за 10 км на північний схід

від райцентру і залізничної станції Фундукліївка. У селі діють СТОВ ім. Кірова, фермерські госп-ва В. І. Салабая і О. І. Салабая, православна церква, загальноосвітня школа I—III ступ., будинок культури, бібліотека, фельдшер-

сько-акушерський пункт, відділення зв'язку. Сільраді підпорядковані й села Нова Осота, Поселянівка, Іванівка. Між селами Стара і Нова Осота розкопано кілька поховань, де знайдено речі скіфського (IV—III ст. до н. е.) і сарматсько-

с. Стара Осота

Жительки с. Старої Осоти. Фото поч. XX ст. З колекції Ю. О. Рябцева

го (I—II ст.) походження. У 1840 під час ремонту греблі в одному з ярів селяни знайшли вимиті водою з глини людський і кінський скелети, багато залишків вбрання та озброєння. Але через необізнаність тих, хто знайшов поховання, майже всі речі було втрачено. Залишилися тільки два золотих гудзики у вигляді урн, два персні і бронзовий ідол Пріапа в кільці, прикрашеному плодами і арабесками сферичної форми. Перші письмові згадки про село датуються поч. XVII ст. У сер. XVIII ст., коли Осотою володів Ян Кастан Яблоновський, село було перейменовано в Кастанівку, але назва не прижилася. За часів Коліївщини, оповідають, гайдамаки йшли в похід на Умань через Осоту, де закопали скарби і частину зброї. 1808 у Старій і Новій Осоті нараховувалося 215 дворів з 1848 жит. У 1833 в Старій Осоті спалахнуло селянське повстання проти панського гніту. Очолили повстанців М. Дубина, І. Сергаченко, Н. Лопата і О. Нечай.

Ставок між с. Старою Осотою і с. Поселянівкою

с. Стара Осота. Сільрада

*с. Стара Осота.
Загальноосвітня школа
I—III ступ.*

У 50-х роках XIX ст. в Старій Осоті київський генерал-губернатор І. Фундуклій, який став власником села, збудував цукровий завод. Першу продукцію — 2812 пудів цукру — завод дав у 1869. У 1860 у Старій Осоті відкрито церковно-парафіяльну школу. У 1860-х роках у Старій і Новій Осоті мешкало 3008 жит. Реформа 1861 великих достатків жителям села не принесла. Землі одержали мало, а платили за неї дорого. Старо-

осотська громада з 267 дворів, в якій нараховувалося 346 ревізьких душ чол. статі, одержала від володінь І. Фундуклія 194 дес. присадибної орної землі і 1089 дес. сінокосів. У 2-й пол. XIX ст. староосотський цукрозавод купив М. А. Терещенко, який володів 99 маєтками, 52 цукрозаводами, 35 винокурними заводами. У 1900 у 505 дворах жило 3066 осіб, у т. ч. 1541 чол. і 1525 жін. Основними заняттями населення були

*с. Стара Осота.
Будинок культури*

*с. Стара Осота.
Церква*

хліборобство і заробітчанство. В селі існувала церковнопарафіяльна школа. На цукрозаводі Терещенка працювало 490 робітників, у т. ч. 430 чол. і 60 жінок. У селі було 18 вітряків, лікарня з лікарем і фельдшером, аптека. У 1905 страйкували робітники цукрозаводу, вимагаючи підвищення зарплати і скорочення робочого дня, а в 1906 стався селянський виступ. Селяни вимагали, щоб їм дозволялося жати за шостий, а не за дванадця-

тий сніп. Радянську владу встановлено в січні 1918. Навесні 1918 почалась австро-німецька окупація. Німці грабували населення, вивозили в Німеччину худобу, хліб, цукор. Жителі Старої Осоти боролися з окупантами у складі партизанського загону І. К. Тихоненка, заст. отамана Коцура (останній у той час був на боці рад. влади). Після відходу окупантів у селі діяв ревком на чолі з Коцуром. У 1925 населення села

*с. Стара Осота.
Дитячий садок*

с. Стара Осота.
Пам'ятник на честь
воїнів-односельців,
які загинули у Великій
Вітчизняній війні,
та могила партизана
В. І. Зубчевського

с. Стара Осота.
Меморіальна дошка
на будинку школи

І. І. Лісняк —
воїн-інтернаціоналіст,
загинув в Афганістані

рощування 500-центнерних урожаїв
цукрових буряків. За сумлінну працю
бригадира С. А. Чернявського у 1935
нагороджено орденом Трудового Черво-
ного Прапора. У довоєнні роки в селі

становило 4004 жит. Восени 1929 у селі
почалася масова колективізація. Навес-
ні 1930 в колгоспи вступило 80% госп-в,
організовано 2 колгоспи — ім. Леніна
та "8 Березня". У 30-х роках з'явились
перші трактори. Ними керували В. Глад-
ка, Л. Шулик, М. Шевченко, І. Безпечний,
І. Черкас. Розгорталася боротьба за ви-

з'явилися школа-семирічка, лікарня, аптека, сільмаг, дитячі ясла. У серпні 1941 село окупували фашисти. Вбивства, пограбування, насильства окупантів стали буденним явищем. Влітку 1942 під керівництвом В. П. Вітра створюється підпільна організація з військовополонених та жителів Старої Осоти, Поселянівки, Іванівки, куди входили Б. Зісман, Ю. Абрикосов, О. Реналін, Л. Чхаїдзе, Г. Ісаков, М. Колчин, К. Шулик, М. Рябовіл, Ф. Коротський та ін. Чимало жителів села боролися з ворогом у партизанських загонах. Багато патріотів загинуло в нерівних боях з окупантами. 8 січня 1944 Стара Осота зустрічала воїнів-визволителів. У числі перших в село ввійшов молодший лейтенант Г. Салабай. У ВВВ брали участь понад 650 жит. села, 350 з них відзначено нагородами. Староосотці взяли участь за відбудову зруйнованого госп-ва, внесли заощадження на будівництво танкової колони "Кіровоградський комсомолец". У 1965 до складу колгоспу ім. Кірова входили села Нова і Стара Осота, Поселянівка. Машинно-тракторний парк колгоспу складався з 35 тракторів, 23 комбайнів, 17 автомашин. За 14 післявоєнних років в артіль збудовано 3 корівники, 2 телятники, 2 свинарники, 2 водонапірні башти. З 1959 по 1965 викопано і зариблено 3 ставки, збудовано 2 греблі, прокладено 6 км шосейних доріг, збудовано 5 водонасосних станцій, автогараж, комору, 3 електростанції, 3 будинки механізаторів, 3 майстерні тракторних станів, 2 будинки тваринника, 3 будинки культури, бібліотеку, 2 медпункти, восьмирічну школу, лазню, 2 токи тощо. У 1965 населення Старої Осоти становило 1620 жит. У селі споруджено пам'ятники 319 загиблим воїнам-односельцям і рад. воїнам-визволителям. У Старій Осоті нар. Герой Рад. Союзу Н. Т. Євтушенко, генерал-майор С. І. Шемена, доктори мед. наук Г. П. Євтушенко, Ф. П. Матвєєв, професори О. І. Похил, Д. Г. Євтушенко.

СТІНКА — балка на півн. схід від смт Олександрівки.

СТЕЖКА Василь Ананійович (18.04.1948, с. Ставидла) — укр. вчений,

доктор біол. наук, професор. Закін. Київський мед. ін-т ім. Богомольця (1972). Працює зав. відділом медико-біологічних досліджень Ін-ту медицини праці АМН України. Академік, дійсний член Нью-Йоркської академії наук, член Міжнар. т-ва патофізіологів, член багатьох європейських наукових робочих груп. Був членом Федерації космонавтики СРСР. Автор 174 наукових праць. Голова правління громад. організації "Земляцтво Олександрівщини" (Київ).

СТЕПАНОВ Станіслав Миколайович (07.11.1949, м. Бобринець) — голова Олександрівської райради (з 1998). Закін. Кіровоградський ін-т с/г машинобудування, Київську ВПШ. Працював на комсомольській і партійній роботі, головою Бобринецького райвиконкому, заст. начальника Кіровоградського облавтодору, директором ТОВ "Дорсервіс" у Кіровограді, головою Олександрівської райдержадміністрації.

"СТЕПОВІ КУРГАНИ" — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована поблизу с. Нової Осоти. Площа — 0,04 га. Створена за рішенням Кіровоградської облради 1996. Пам'ятка має на меті збереження флористичного комплексу цілинного степу і включає 2 давніх кургани, вкритих степовою рослинністю, що збереглася з тих часів, коли тут був степ. На схилах першого кургану переважає ковила волосиста, занесена до Червоної книги України. Основу травостою становлять степові види, серед яких чимало малопоширених та тих, що підлягають охороні на Кіровоградщині (горлицвіт весняний, гвоздики Анджейовського та несправжньо-бородаті, вишня степова, півники карликові). На другому кургані виявлено горлицвіт весняний та півники карликові.

СТРЕМИЩИНЕ (Стремищина) — колишнє село Розумівської сільради, жителі якого переселилися в ін. села. Існувало поблизу с. Миколаївки з 1-ї пол. до сер. ХХ ст.

СТРИМІВКА — село, підпорядковане Івангородській сільраді. Населення — 229 жит. (01.01.2000). Розташоване на р. Сухому Тясміні за 10 км від райцент-

В. А. Стежка

С. М. Степанов

ру. У селі розташовані СКВ "Колос", клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, магазин райспоживтовариства. Існує кілька версій щодо походження назви села. Стримівка, переважно з болотяним ґрунтом, лежить у низовині, ніби

лідникові топоніміки краю вченому І. О. Варченку. Він вважає, що Стримівка, розташована біля р. Сухого Тясмину, дістала назву від російського слова "стремя" ("стрижень русла", "бистрина") або від укр. "стрим", "спин", "утин", від

с. Стримівка

Клуб у с. Стримівці

в котловані. Коли через Стримівку проїжджали чумаки (через село проходив чумацький шлях), то їхні вози під час негоди часто загрузали в багнюці, "стриміли" там деякий час. Оповідають також, що перші жителі будували свої хати на схилах крутої гори, і вони ніби стриміли. Третя версія належить дос-

тихого, "спинного" характеру річки. Земля, де розташована Стримівка, була заселена з давніх часів. Після Дніпровського зледеніння з'явилися перші люди. Свідченням цього є скребло, яке знайшов у 80-х роках ХХ ст. учень Стримівської восьмирічної школи М. Рябко в ямі, вимитій дощем. Скребло виготов-

лено з місцевих порід кременю темно-коричневого кольору, оброблено з двох боків. На думку олександрівського краєзнавця І. Д. Петренка, знахідка належить до доби пізнього палеоліту, що завершився на Україні 10 тис. років тому. Перші відомості про археологічні

Основним заняттям жителів села було хліборобство. Використовувалася трипільна система землеробства. Стримівка мала 451 дес. землі. В селі була школа писемності, працювало 12 вітряків. Н. Хоменко мав млин біля залізниці, Т. Досужий — на місці, де зараз росте

Поблизу с. Стримівки проходить залізнична колія

*с. Стримівка.
Фельдшерсько-акушерський пункт*

дослідження села можна знайти в праці І. Фундуклія "Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии". Перша письмова згадка про село належить до 1787. У 1889 у Стримівці мешкало 720 жит. Наприкінці ХІХ ст. від епідемії чуми померла половина жителів села.

сосновий бір, там же знаходився вітряк О. Дробота. Млин Л. Гейка стояв "на піску", Я. Досужого — на місці, де нині ферма, О. Овчаренка — там, де був колгоспний сад, С. Пшеничного — на власній садибі, С. Василенка та Й. Лопати — "на горі", У. Канурного

Ставок поблизу
с. Стримівки

та К. Канурного — біля кладовища, Х. Хорунжого — в степу за селом. О. Овчаренко, крім млина, мав ще й невелику цегельню. Радянську владу в селі встановлено в 1918. У період громадянської війни з австро-німецькими окупантами та білогвардійцями боролися Г. Краєвський, М. Краєвський, Т. Шостак (ком. партизанської групи), які приєдналися до загону червоних партизанів на станції Цибулеве. Перший ТСОЗ у селі організовано восени 1922. Його головою був А. Дробот, секретарем — Н. Краєвський. Колгосп у Стримівці створено в 1929. Він дістав назву "Нове життя". Колективізацію в селі завершено в 1930. У 1933 голодували майже всі жителі села, проте померло лише шестеро. Голова сільради і голова колгоспу того року випросили в райцентрі Кам'янці проса, і воно добре вродило. Сталінські репресії не обминули Стримівки. Серед репресованих — Я. Терновий, К. Овчаренко, Ф. Осадчий, Г. Краєвський, М. Краєвський, Ю. Еберт, Г. Крячко. У довоєнні роки в селі ліквідовано неписьменність, відкрито семирічну школу, клуб, бібліотеку. Німці окупували село 6 серпня 1941. Жителі Стримівки зазнали знущань ворога, багатьох відправлено до Німеччини. В партизанських загонах проти окупантів боролися О. Краєвський, В. Хоменко та ін. Село визволено від окупантів 7 січня 1944.

В. І. Стьожка

На фронтах ВВВ воював 101 жит. села, з них 38 загинуло. Орденами і медалями нагороджено І. Гладира, П. Василенка, П. Досужого та ін. На 1 січня 1963 населення Стримівки становило 684 жит., у т. ч. 281 чол. і 403 жін. Кількість дворів — 242. Мала тоді Стримівка восьмирічну школу, фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла, клуб з кіноустановкою, бібліотеку, млин, бригаду електростанцію, лазню, магазин. Після оголошення села неперспективним тут починає зменшуватися населення, занепадає соціальна інфраструктура.

Василь Краєвський

СТУПНИЦЬКИЙ Олександр Онікійович (1925, с. Соснівка) — професор, доктор мед. наук. Закін. Куйбишевський мед. ін-т (1948). Учасник ВВВ. Очолює кафедру кардіології Воронежського мед. ін-ту. Має понад 130 наукових праць у галузі кардіології.

СТЬОЖКА Володимир Іванович (28.05.1953, смт Єлизаветградка) — засл. будівельник України (2001). Закін. Харківський технічний автомобільний ун-т (2000). З 1974 працював майстром, інженером, головним інженером, з 1986 — нач. Олександрівського держ. дорожнього експлуатаційного підприємства.

СУГЛИНКИ — осадовна уламкова гірська порода, яка складається з 25—50% глинистих частинок, решта — піщані частинки. Є сировиною для виробництва цегли. В р-ні суглинки четвертинного періоду добувають у Несватківському (1,5 км на півн. схід від с. Несваткового), Єлизаветградківському (півд.-зах. околиця смт Єлизаветградки), Олександрівському (півд.-зах. околиця смт Олександрівки), Новоосотянському (півн.-зах. околиця с. Нової Осоти) родовищах. Розвідані запаси суглинків у цих родовищах становлять 997,2 тис. куб. м. Щорічно в кар'єрах видобувається 15,2 тис. куб. м (за 1986—93 видобуто 102,8 тис. куб. м) суглинків.

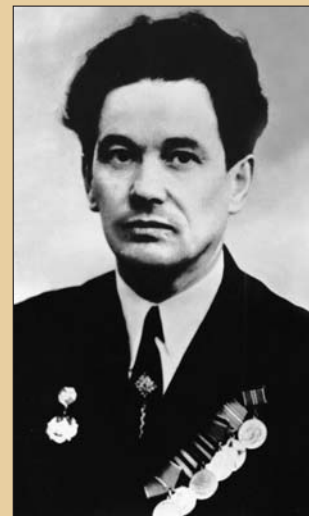
СУХИЙ ТАШЛИК (Ставидлянський Ташлик) — річка, права притока р. Мокрого Ташлику. Довжина 39 км. Площа водозабору 572 куб. м. Бере початок з Родниківської височини. На річці розташовані села Ставидла, Красносілка, Хайнівка.

СУХИНА Іван Карпович (14.09.1924, с. Вищі Верещаки) — ветеран війни і праці. У роки ВВВ — стрілець, радист у складі Західного та 3-го Білоруського фронтів. Нагороджений медалями "За бойові заслуги", "За взяття Кенігсберга". Закін. Кіровоградський пед. ін-т (1955). Майже 40 років працював на педагогічній ниві. Нагороджений медаллю "За доблесну працю", численними грамотами освітянських закладів.

ТАРАСІВКА — село, підпорядковане Букварській сільраді. Населення 20 жит. (01.01.2000). Розташоване за 31 км від райцентру. Землі села в оренді у фермерського госп-ва В. О. Левченка. Поблизу села відкрито скіфське поселення. Село засновано на поч. ХХ ст. на місці старого урочища Вуковар (Буквар), колишнього поселення 12-ї роти, вихідцями із Федвара (нині Підлісне). На поч. 1922 в селі було 95 дворів з населенням 550 жит., які володіли

916 дес. землі. До 1922 Тарасівка входила до складу Федварської сільради. Після клопотання активу села 22 лютого 1922 йому було видано посвідчення про самостійну сільраду та печатку. В роки колективізації в Тарасівці створено артіль "Перемога". У 1955 з двох колгоспів Букварської сільради було створено єдиний колгосп ім. Калініна. Під час сталінських репресій 30—50-х років ХХ ст. було засуджено чоботаря І. Г. Сіліяна та слюсаря В. І. Чорного, реабілітованих в 1990. На поч. 60-х років ХХ ст. в селі працювала школа, яку згодом закрили. Коли в Тарасівці припинив існування колгосп, населення села почало різко зменшуватися (з 253 до 34 осіб). Нині в селі працездатними є 9 осіб. У селі нар. засл. журналіст України В. І. Бирзул.

І. К. Сухина

Краєвид с. Тарасівки

Урочище поблизу с. Тарасівки

Став поблизу с. Тарасівки

В. С. Тарнавич

ТАРНАВИЧ Віталій Сергійович (19.12.1918 — 17.04.1995) — відмінник нар. освіти. Під час ВВВ — учитель фізики в Читинській обл., де закін. пед. ін-т. Повернувся до Олександрівки в 1945 і до 1978 працював в Олександрівській середній школі № 1. Нагороджений медаллю "За трудову доблесть", значком "Відмінник народної освіти".

ТАРНАВКА — частина Нижчих Верещаків, ближче до Вищих Верещаків. У кінці XIX — на поч. XX ст. — окреме село. На 01.01. 1900 тут було 44 двори з населенням 249 жит. (121 чол., 128 жін.), які володіли 382 дес. землі. Основне заняття — хліборобство. В селі було 3 вітряки. На поч. 1993 залишилося 3 двори з 4 жит.

ТЕЛЕБАЧЕННЯ В РАЙОНІ. Перший телевізор встановлено у березні 1953 в Олександрівці у приміщенні райкому партії. Можливість дивитися з програми телебачення жителі району одержали в лютому 1988. Зараз у р-ні приймаються 3 канали Українського телебачення.

В окремих населених пунктах приймають ще деякі канали з Кіровограда і Черкас. На каналі "Інтер" транслуються передачі з Кіровограда. У 1992 в Олександрівці почала працювати студія ефірного телебачення "Оріон" та студія кабельного телебачення "Юпітер". Кабельне телебачення припинило існування, а ефірне періодично працює. У 90-х роках XX ст. в Олександрівці з'явилися перші антени супутникового телебачення.

ТЕРЕЩЕНКО Микола Артемович — укр. поміщик, цукрозаводчик, меценат, колекціонер живопису. "Товариство братів Терещенків" вело велику оптову торгівлю цукром на внутрішньому та світовому ринках. У 1911 вклади братів Миколи і Федора Терещенків у закордонних банках становили близько 13,5 млн. крб. Брати утримували безкоштовні нічліжки для знедолених, фінансували ряд медичних, лікарських та навчальних закладів, музей старожитностей і мистецтва у Києві. Картини з колекції Терещенків стали основою ряду київських музеїв. На Олександрів-

щині М. А. Терещенко володів селами Антонівка, Китайгород, Нова Осота, Стара Осота, був власником цукрозаводу в Старій Осоті, де в 1900 працювало 490 робітників.

ТИМКО Микола Захарович (23.05.1925, с. Поселянівка) — керівник підпільної комсомольсько-молодіжної групи у роки ВВВ, майстер спорту з парусного спорту, автор книг "Партизани

"Холодного Яру" (1995, у співавторстві), "Холоднярці" (1997). Закін. ВПШ (1957), Полтавський пед. ін-т (1964). Працював першим секретарем Олександрівського райкому комсомолу, секретарем Олександрівського райкому КПУ, директором шкіл в Олександрівському р-ні та в Дніпропетровську, викладачем Дніпропетровського ун-ту.

ТИМОШЕВЕ — лісове урочище на півд. схід від с. Кримок, де розміщене Кримчанське лісництво.

ТИРНОВЕ — хутір, що існував у 1-й пол. ХХ ст. біля с. Хайнівки.

ТИЩЕНКО Яків Андрійович (22.10.1901, смт Олександрівка — 04.09.1984, смт Олександрівка) — військ. діяч, червоний козак. Закін. кавалерійські курси командного складу (1921).

Пройшов шлях до нач. хімічної служби 1-ї кавалерійської дивізії Червоного козацтва. Був знайомий з В. Примаковим та Ю. Коцюбинським. Несправедливо репресований у 1937. У 1955 повернувся з місць позбавлення волі в Олександрівку. Автор книг "Рейди 4-го Харківського полку" (1932), "Сучасна хемічна зброя на війні" (1934).

ТКАЧЕНКО Григорій Іванович (? , с. Триліси) — засл. лікар України, вчений, кандидат мед. наук. Працює в Харківському НДІ.

ТКАЧЕНКО Федір Гаврилович (08.03.1937, с. Красносілля) — освітянин-ветеран. Закін. Кіровоградський пед. ін-т, факультет фізичного виховання (1959). Працював учителем фізкультури та анатомії і фізіології людини на Тернопільщині, а згодом в Олександрівській середній школі № 1. За більш як 40 років діяльності виховав багато відомих спортсменів.

ТОРБЕНКО Семен Віталійович (28.04.1950, с. Голикове) — співак, засл. артист України. Закін. Кіровоградський пед. ін-т ім. О. С. Пушкіна. Працював учителем у школах Кіровоградської обл., в органах держ. безпеки. Проживає в Києві, працює в комерційному банку. Участь у художній самодіяльності (навіть гастролював у Португалії) привела на професійну сцену після здобуття відповідної освіти. Пісні у виконанні С. В. Торбенка часто звучать по Українському радію.

ТОРГОВИЙ ДІМ ЯХНЕНКА І СИМИРЕНКІВ. Створений на поч. 20-х років ХІХ ст. У 60-х роках ХІХ ст. орендував цукровий завод в Олександрівці, реконструював його. В 1866 цукрозавод мав 110 робітників, працював 135 днів, використовував парові машини, виготовив 9 тис. пудів цукру-піску, який відправили на Городищенський рафінадний завод. Торговий дім сприяв виникненню нової галузі рослинництва — буряківництва. Цукровий буряк став провідною культурою не тільки в поміщицьких, а й у селянських госп-вах Олександрівки.

Я. А. Тищенко

ТРЕГУБ Іван Іванович (09.04.1914, смт Олександрівка — 04.05.1978, смт Олександрівка) — організатор с/г виробництва. Учасник ВВВ. Трудову

центру і залізничної станції Фундукліївка. Землі села орендує с/г приватне підприємство "Нива". У Трилісах працюють загальноосвітня школа I—III ступ., буди-

с. Триліси. Пам'ятник І. С. Безрадецькому

діяльність розпочав у 1929, зокрема працював головою олександрівського колгоспу "Іскра" (1946—76). Нагороджений двома орденами Леніна, орденом Жовтневої Революції, Трудового Червоного Прапора. Автор книги "Колгосп "Іскра" Кіровоградської області" (1973) — першої книги про Олександрівку.

нок культури, бібліотека, лікарська амбулаторія, відділення зв'язку. Сільраді підпорядковане с. Антонівка. Поблизу Триліс виявлено 5 давніх курганів. За народними переказами, на місці Триліс існувало с. Босівка, яке пограбували й спалили дотла татари. Люди, які залишилися живими, почали будуватись у яру, оточеному з трьох боків лісовими урочищами Михайловим, Заруднім та Синичиним; звідси й назва Триліси. Засновано село на поч.

ТРИЛІСИ — село, центр сільради. Населення 388 жит. (01.01.2000). Розташоване за 12 км на півд. схід від рай-

Один з лісів, на честь якого названо с. Триліси

XVIII ст. У 1-й пол. XVIII ст. Триліси належали до Чигиринського староства. В кін. XVIII ст. село стало разом з Медведівським ключем власністю князя

села (1808 — 533, 1860-ті — 780, 1889 — 1044 жит.). У 1880-х роках у Трилісах відкрито церковнопарафіяльну школу, що в 1911 стала земською. У Трилісах

А. Яблоновського. При розпродажу Медведівського ключа Триліси купив поручик С. Богаєвський. Потім власниками села були Цехоцький, М. Рожнятовський, К. Красносільський та його дочка Анна (за чоловіком Мацевич). У 1840 Триліси придбали брати полковник Іван і титулярний радник Василь Безрадецькі. Церкву в Трилісах споруджено в 1779. У 1856 нову церкву збудував поміщик і церковний староста В. Безрадецький. У XIX ст. стрімко зростало населення

у 1900 у 236 дворах мешкало 1184 жит., у т. ч. 606 чол. і 578 жінок. Основними заняттями були хліборобство і заробітчання. Село мало 2066 дес. землі, в т. ч. поміщицької — 1465, церковної — 33, селянської — 568. Власниками села були Е. Я. і О. І. Безрадецькі. В селі були свій фельдшер, аптека, сільський банк, 5 вітряків. Радянську владу встановлено у лютому 1918. В селі було створено волосний ревком, першим головою якого став Зубенко.

с. Триліси

Триліська загальноосвітня школа I—III ступ.

с. Триліси.
Фельдшерсько-
акушерський пункт

с. Триліси.
Пам'ятник на могилі
радянських воїнів-
визволителів

В 1923 створено ТСОЗ, яке очолив І. П. Ткаченко. У 1929 у Трилісах організовано колгосп "Перемога". Потім з'явилися "Червоний шлях праці" і "1 Травня", а після укрупнення (з 1960) — ім. Леніна. У 1925 населення села становило 1352 жит. Під час голоду 1932—33 померло 110 жит. У роки сталінських репресій постраждало чимало жителів

села, серед яких священник М. А. Калищевський, письменник А. І. Кримський. У ВВВ брав участь 181 жит. села, 82 з них загинуло, 102 нагороджено орденами і медалями. У 1968 у триліському колгоспі ім. Леніна було 6182 га землі. На фермах утримувалося 1600 голів великої рогатої худоби, 785 голів свиней, 1470 голів овець, 2820 шт. курей. Згодом колгосп увійшов до складу вищеверецького колгоспу ім. Шевченка, але у 80-х роках ХХ ст. знову відродився колгосп "Перемога". У Трилісах споруджено пам'ятники рад. воїнам-визволителям і загиблим жителям села. У селі нар. письменники А. І. Кримський, А. А. Кримський, професори, доктори мед. наук, засл. діяч науки України В. І. Шаповал та М. К. Фуркало, засл. лікар України Г. І. Ткаченко, проживала поетеса І. А. Кримська.

ТРОЦ Анатолій Степанович (01.03.1948, смт Єлизаветградка) — генерал-лейтенант. Закін. Ленінградське ВЗКУ (1970), Військ. академію ім. М. В. Фрунзе (1980). Служив у Московському військ. окрузі (1970—72), у групі рад. військ у Німеччині (1972—77), у Далекосхідному військ. окрузі (1980—

*Міністр оборони України
О. І. Кузьмук вручає
відзнаку А. С. Троцю.
1999 р.*

*А. С. Троц з міністром
оборони Австрійської
Республіки*

89), у Західній групі військ (1989—93). З 1993 — нач. Одеського ін-ту сухопутних військ. Нагороджений орденом "Знак Пошани".

ТУРИЗМ У РАЙОНІ. На Олександрівщині існують сприятливі умови для розвитку туризму. Тут чудова природа, є пам'ятки архітектури. Туристи можуть

відвідувати села Підлісне (є музей, пам'ятник Г. П. Юрі, що народився тут), Розумівку (музей, церква-усипальниця Раєвських), Кримки (церква), Бірки (церква, ін. пам'ятки), Цвітне (осередок гончарства), Іванівку (церква), Бандурове (церква), Олександрівку (багато пам'ятників і пам'ятних місць, музей). Олександрівку і Розумівку включено

до перспективних міжнар. туристичних маршрутів. Кіровоградське туристичне бюро "Азимут" включило Олександрівку до одного зі своїх маршрутів. Є на Олександрівщині умови для розвитку зеленого (селянського) туризму.

ТЯСМИН — річка у Кіровоградській і Черкаській обл., права притока Дніпра (впадає у Кременчуцьке водосховище). Довжина 161 км, площа басейну 4540 кв. м. Стік зарегульовано водосховищем і ставками, споруджено шлюзи-регулятори. Використання комплексне. На Тясміні розташовані міста Кам'янка, Сміла, Чигирин, смт Олександрівка. Вздовж річки на протязі 80 км створено водоохоронні смуги. Бере початок з джерела Біла Криниця біля с. Настиного. Глибина у верхів'ї 0,2—0,8 м, швидкість течії 0,1—0,4 м/сек.

"ТЯСМИН" — нар. самодіяльний хор Олександрівського районного будинку культури. Створений В. Р. Бідненком у 1951 як гурток хорового співу. Лауреат багатьох всесоюзних, всеукраїнських, обл. оглядів, конкурсів, фестивалів худож. самодіяльності. Виступав у Києві, гастролював на Хмельниччині, Одещині, Черкащині, Кіровоградщині, Полтавщині, в Росії, Білорусі та Латвії. Виступи хору неодноразово записували для радіо і телебачення, на грамплатівку. Нагороджений Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1973). Хором керували В. Р. Бідненко, О. П. Штука, засл. працівник культури України В. М. Савустьяненко, В. Д. Шевченко. Хор підтримує зв'язки зі змішаним хором "Банготне" з м. Саулкрасти Латвійської Республіки.

ТЯСМИНІВКА — колишнє село, приєднане до с. Красносілля. Колишні назви — Форпост, Рексине. Назву Тясминівка присвоєно Указом Президії Верховної Ради УРСР у 1946. Село було центром сільради, мало свій колгосп ім. 12-річчя Жовтня.

ТЯСМИНСЬКЕ РОДОВИЩЕ БУРОГО ВУГІЛЛЯ — родовище, розташоване північніше залізничної лінії Фундукліївка — Кам'янка. Належить до Дніпровського буровугільного басейну. Відкри-

те олександрівськими геологами в 60-х роках ХХ ст. Буре вугілля залягає на глибині 70 м. Тясминське родовище досліджуватиметься паралельно з вивченням горючих сланців.

Ж

УЛЯНІВКА — колишня назва с. Мар'янівки.

с. Улянівка. Пам'ятник радянським воїнам. Фото 1960-х рр.

Ф

ФАСТІВСЬКА ЗАЛІЗНИЧНА ЛІНІЯ (гілка). Тепер частина Одеської залізниці між Знам'янкою і Фастовом. Рух відкрито в 1876. Довжина 282 км. На 236-му км знаходилася станція Фундукліївка (з неї, а також зі станції Кам'янка в 1876 відправлено 11 539 пудів, прибуло 1678 пудів вантажів), а на 255-му км — станція Цибулеве.

ФЕДВАР — колишня назва с. Підлісного.

ФЕДВАРСЬКИЙ РАЙОН — адміністративний р-н у складі Єлисаветградського повіту Миколаївської губернії, що існував з червня 1921 по вересень 1922. До його складу входили Єлизаветградківська, Оситнязька, Сентівська і Федварська волості.

ФЕДОРЧЕНКО Адольф Михайлович (1929, смт Олександрівка — 14.12.1994, Київ) — доктор фіз.-мат. наук (1970),

професор. Закін. Київський держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Працював зав. кафедрою теоретичної фізики Київського держ. ун-ту. Автор багатьох наукових праць, підручників для вищих навчальних закладів. Наукові праці видавалися за кордоном, зокрема у Великобританії.

ФЕТ Афанасій Афанасійович (Шеншин) (05.12.1820, с. Новосьолки Орловської обл. — 03.12.1892, Москва) — рос. поет, член-кор. Петербурзької АН (з 1886). Закін. Московський ун-т (1844). У 1848—49 перебував на військ. службі в Красносіллі та Єлизаветградці. Автор книги "Ранние годы моей жизни" (1893),

де описує своє перебування в Красносіллі та Єлизаветградці.

ФІЛІПОВА ХУТІР — населений пункт, що існував на поч. ХХ ст. в Красносільській волості Олександрійського повіту.

ФОМЕНКО Людмила Іванівна (10.10.1920) — вчений-хірург, доктор мед. наук (1974), професор. Провела дитинство в с. Красносілці. Закін. Київський мед. ін-т (1942). Учасник ВВВ. Працювала в Київському НДІ ортопедії і травматології, Харківському НДІ експериментальної хірургії, Київському мед. ін-ті (до 1985), наук. консультантом Подільського райвідділу охорони здоров'я Києва (1985—95). Автор 48 наукових праць з питань загальної і часткової хірургії.

ФОНД ВІДРОДЖЕННЯ с. Красносілки — благодійний фонд, що ставить за мету відродження с. Красносілки за рахунок добровільних грошових внесків як окремих громадян, так і підприємців, організацій з різними формами власності, бізнесових структур, представників укр. діаспори. Створено в 2000 за ініціативою уродженця села, засл. агронома України Ю. К. Коваленка.

ФОРПОСТ (Рексине) — колишнє село біля с. Красносілля. Під назвою Тясминівка увійшло до складу Красносілля. В 60-х роках ХІХ ст. населення села становило 425 жит., з них більша частина — польського походження, але всі православні. У 1900 населення зросло до 587 жит., які мешкали в 143 дворах, у т. ч. 296 чол. і 291 жін. Селяни мали 760 дес. землі. В селі діяло 4 вітряки. У 30—50-х роках ХХ ст. Рексине було центром сільради Єлизаветградківського р-ну. Тут існував колгосп ім. 12-річчя Жовтня. Указом Президії Верховної Ради УРСР у 1946 село Рексине перейменовано в Тясминівку, Рексинську сільраду — в Тясминівську.

ФОРПОСТЯНСЬКА ЄВРЕЙСЬКА КОЛОНІЯ — поселення, що існувало в Цвітнянській волості Чигиринського повіту. Населення займалось хліборобст-

А. А. Фет

вом, дрібною торгівлею на ярмарках, кравецтвом. Населення в 1889 — 149, у 1900 — 489 жит. У 1900 їм належало 146 дес. землі. В поселенні були моливотний дім, кузня.

ФУНДУКЛІВКА — залізнична станція Шевченківського відділку Одеської залізниці. Зі станції відправляють зерно, цукор. Відкрита в 1876.

ФУНДУКЛІЙ Іван Іванович (13.11.1804—22.08.1880) — громад. діяч, археолог, статистик. Був Волинським віце-губернатором (1838), Київським губернатором (1839—52), Головою Варшавського департаменту сенату (1852—55), генеральним контролером Царства Польського (з 1855), віце-

головою Держ. ради Царства Польського (з 1865), членом імператорської держ. ради (з 1867). Створив першу в Росії жіночу гімназію в Києві. Автор книжок "Обозрение Киева и Киевской губернии по отношению к древностям" (1847), "Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии" (1848), "Статистическое обозрение расходов на военные потребности России с 1649 по 1825 г." та ін. В книзі "Обозрение могил..." міс-

титься матеріал з археології Олександрівщини. Мав на Олександрівщині маєтки в Новій Осоті, Старій Осоті, Янівці (Іванівці). За кошти І. І. Фундуклія в Янівці збудовано церкву (1855), в Старій Осоті — цукрозавод. Всього мав 20 тис. дес. землі. Іменем Фундуклія в 1876 названо залізничну станцію Одеської залізниці.

ФУРКАЛО Микола Кузьмич (23.03.1923, с. Триліси) — доктор мед. наук (1969), професор, лауреат Держ. премії УРСР (1980), кардіолог. Закін. Івано-Франківський мед. ін-т (1953). Працював у Київському ін-ті удосконалення лікарів (1956—74). Нині директор НДІ ім. акад. М. Д. Стражеска.

X

ХАЙНІВКА (колишнє с. Шпакова) — село, підпорядковане Ставидлянській сільраді. Населення — 61 жит. (01.01.2000). Розташоване на р. Сухому Ташлику за 40 км від райцентру. В селі працює фельдшерсько-акушерський пункт. Землі поблизу села належать дослідному госп-ву "Ставидлянське". Село названо Хайнівкою в XVIII ст. на честь комісара кн. К. Любомирського Хайновського. У той час воно входило до складу

Ставок у с. Хайнівці

с. Хайнівка

Смілянського ключа Київського повіту Київського воєводства. За документами, євреї жили тут у 1778, 1784, 1787. Церкву на новому фундаменті побудовано в 1794. У 1808 у Хайнівці разом з Ясинуваткою було 72 двори з 537 жит. Село було власністю генеральші М. І. Гревс. У 1889 в Хайнівці мешкало 322 жит., у 1900 у 87 дворах — 459 жит., у т. ч. 223 чол. і 236 жінок. Основними заняттями населення були хліборобство і заробітчанство. За селом числилось 312 дес. землі, в т. ч. церковної — 42, селянської — 270. В селі діяли 2 вітряки і хлібний магазин. У 1925 населення села становило 571 жит. У період колективізації створено колгосп «Червоний прапор». Під час голоду 1932—33 померло 43 жит. Зараз у селі 10 працездатних осіб, з яких 3 безробітні, решта — пенсіонери. У селі нар. Л. І. Кропивницький — батько корифея укр. театру, відомого драматурга М. Л. Кропивницького.

ХИТРА МОГИЛА — курган на півд. схід від с. Китайгорода і півн. зах. від с. Нижчих Верещаків висотою 201,6 м.

ХОЛОДНОЯРСЬКА ПОВСТАНСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ (Холодноярська республіка) — організація, що в умовах громадянської війни та інтервенції виступала за незалежну Україну. Виникла у травні 1918. Діяла в 1918—22 на території Холод-

с. Хайнівка.
Пам'ятник на честь
радянських воїнів,
які загинули у роки
Великої Вітчизняної
війни

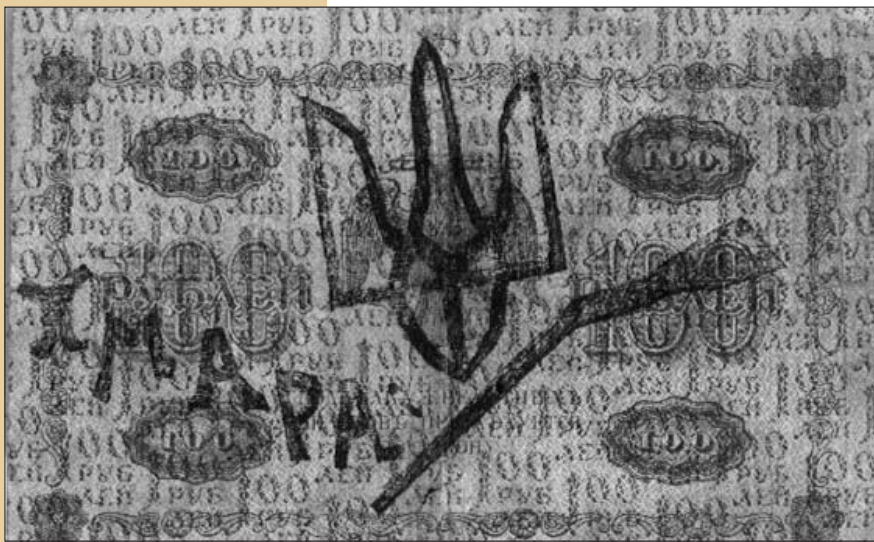
Отаман Пилип Хмара.
Художник Г. Адамович.
З колекції Р. Коваля

Мав печатку з гербом УНР, випускав власні гроші. У різний час у його загоні було від 600 до 20 000 бійців. Події цього періоду на Олександрівщині описали письменники Ю. Горліс-Горський у книзі "Холодний Яр", Р. Коваль у книзі "Отамани Гайдамацького краю" тощо.

ХРАНОВ-КРАСНОСІЛЬСЬКИЙ — хутір Ставидлянської волості Чигиринського повіту, який існував у кін. XIX — на поч. XX ст. В 1900 хутором володів Д. Л. Давидов. На 01.01.1900 тут мешкало 53 жит., в т. ч. 28 чол. і 25 жін. Головним заняттям населення було хліборобство. Хутір мав 480 дес. землі.

ЦВІТНЕ — село, центр сільради. Населення — 1403 жит. (01.01.2000). Розташоване на півд. зах. від Чорного лісу у верхів'ї річки Ірклійця за 30 км від райцентру і 18 км від залізничної станції Цибулеве. Землі села орендує СТОВ "Олто". В селі діють Свято-Покровська православна церква, загальноосвітня школа I—III ступ., будинок культури, бібліотека, дільнична лікарня, відділення зв'язку. Сільраді підпорядковано і с. Ружичеве. Біля Цвітного виявлено поховання сарматів (II—I ст. до н. е.). Свою назву дістало від родючості ґрунтів. За народними переказами, село виникло на поч. XVI ст. Його жителі були реєстровими козаками, брали участь у походах Б. Хмельницького. Офіційно вважається, що село

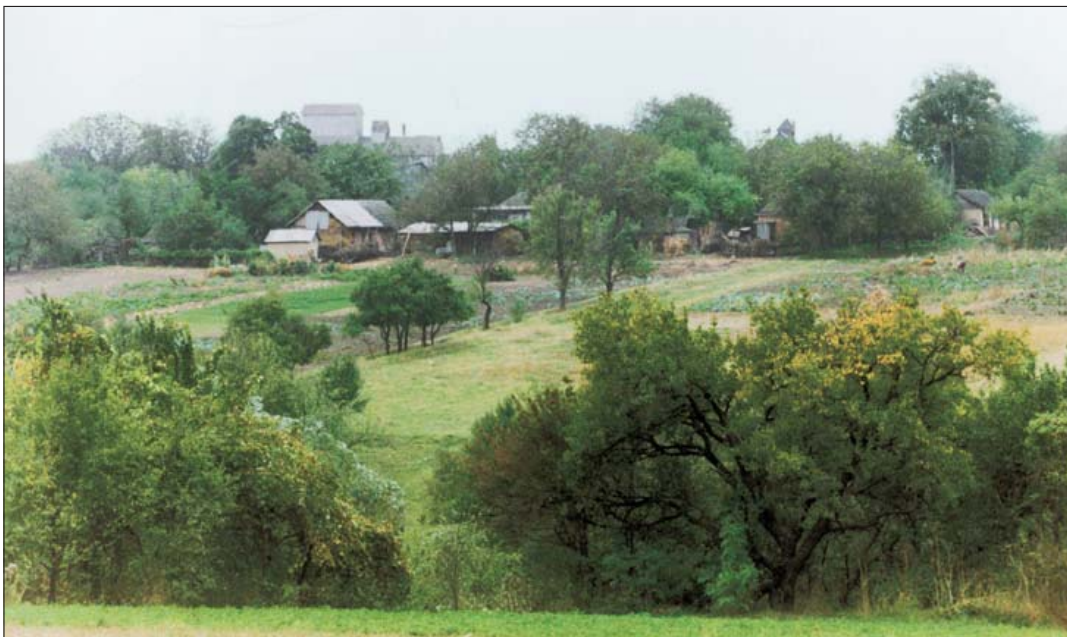

Грошовий знак
холодноярського
отамана Пилипа Хмари

ного Яру та прилеглих р-нів. Налічувала до тисячі повстанців. Штаб знаходився у с. Мельниках Чигиринського р-ну, у Мотронинському монастирі, з поч. 1922 — у партизанському таборі поблизу с. Жаботина Кам'янського р-ну Черкаської обл. Села нинішнього Олександрівського р-ну перебували під значним впливом Холодноярської республіки. Тут діяли отамани Пилип Хмара, Мефодій Голик-Залізняк, Яків Щириця, Василь Кваша, Іван Гонта (Лютій-Лютенко), Ларіон Завгородній, брати Чучупаки, Чорний Ворон (М. Скляр) та ін. Пилип Хмара нар. у с. Цвітному.

Красвид поблизу
с. Цвітного

Краєвид с. Цвітного

с. Цвітне.
Будинок культури

засновано у 30-х роках XVIII ст. козаками Миргородського полку. Церкву збудовано у 1-й пол. XVIII ст. У XVIII ст. село належало Чигиринському староству (Медведівський ключ) Польщі, а в XIX — відомству держ. майна і входило до складу Чигиринського повіту Київської губернії. У 40—50-х роках XVIII ст. Цвітне — один із центрів формування і дій гайдамацьких загонів, у т. ч. під керівництвом С. Неживого. У 1808 у Цвітному разом з Форпостом (Рексиним) нараховувалося 1209 жит. у 106 дворах, а в 60-х роках XIX ст. — 2637 православних і 90 євреїв.

У сер. XIX ст. тут засновано Цвітнянську єврейську колонію. У 1900 у селі було 873 двори, 4643 жит., у т. ч. 2300 чол. і 2343 жін. Основними заняттями були хліборобство і виготовлення глиняного посуду. Село мало 3969 дес. землі, в т. ч. церковної — 43, селянської — 3775, ін. станів — 151 дес. У селі діяли церковнопарафіяльна школа, сільський банк, 28 вітряків і 4 кузні. У 1909 відкрили земську школу. У лютому 1918 у Цвітному встановлено радянську владу. Тут діяв волосний ревкомітет, який склався з більшовицьки настроєних

Сім'я гончарів
Пасічників з с. Цвітного.
Фото поч. XX ст.

с. Цвітне.
Одна з найстаріших хат

Цвітненська
гончарна майстерня.
Фото 1960-х рр.

селян. У цей час Цвітне стало одним із центрів дії Холодноярської повстанської організації (Холодноярської республіки). Одним з її ватажків був уродженець села П. Хмара. Проти радянської влади виступав місцевий священик Ф. Іванча, який висвячував зброю повстанців, благословляв їх на боротьбу з більшовиками. У період непу в селі створено машинно-тракторне т-во та організовано касу взаємодопомоги, комітет незаможних селян на чолі з Ф. Коваленком. У 1924 у селі було створено перший кооператив, головою якого обрали П. Г. Хлівицького. У 1925 населення становило 5610 жит. У 1926 кустарі-гончарі об'єдналися у виробничо-кооперативну артіль "Боротьба" з виробництва гончарного посуду і черепиці з місцевої глини. У 1928 в Цвітному виникли ТСОЗи, а через рік було організовано 5 колгоспів: ім. Сталіна, "Хлібороб", "Комсомолец", ім. Ворошилова та ім. Шевченка. У 1931 в селі завершено суцільну колективізацію. Головами колгоспів стали робітники-двадцятип'ятитисячники Стасенко, Романчук, Виноградов. У 1932 колгоспи "Хлібороб" та ім. Шевченка об'єдналися в колгосп ім. Дзержинського, а "Комсомолец" приєднався до колгоспу ім. Сталіна. Під час голоду 1932—33 у селі померло 255 жит. У роки сталінських репресій несправедливо засуджено гончаря Б. М. Щербину, колгоспників А. М. Сіденка, О. Д. Галасюка, І. Г. Шерстюка, чоботаря К. І. Малину, коваля Ф. В. Махину, лимаря П. С. Ромаценка та ін. У 1935

Цвітненський став

Цвітненська сільрада

*с. Цвітне.
Загальноосвітня школа
I—III ступ.*

На цьому місці
у с. Цвітному колись
стояла хата отамана
Пилипа Хмари

с. Цвітне.
Будинок сестри отамана
Пилипа Хмари

с. Цвітне.
Пам'ятник на могилі
радянського воїна
В. Г. Алексєєнка —
визволителя села

в Цвітному відкрили середню школу (785 учнів), аптеку, сільмаг. Під німецько-фашистською окупацією село перебувало з 5 серпня 1941 до поч. грудня 1943. Фашисти жорстоко розправлялися з активістами Цвітного, відправляючи молодь до Німеччини. На смерть закатовано О. Близну, Ф. Книша, Виноградова та ін. Багато юнаків та дівчат переховувалися в навколишніх лісах, вступали до партизанських загонів. У районі Цвітного діяв загін "За перемогу". Зв'язковим партизанів був 17-річний юнак О. І. Ліхненко, учасниками партизанського руху — Г. Чорнобай, Х. Шерстюк, Г. Кукса, П. Заволока. У ВВВ брали участь 550 жит. села, 214 з них нагороджено орденами і медалями. Уродженець Цвітного

*с. Цвітне.
Пам'ятник воїнам-односельцям,
які загинули під час
Великої Вітчизняної
війни*

Т. З. Березовський — повний кавалер ордена Слави. У 1947 у селі відкрито дитячий будинок. У 1950 артіль ім. Ворошилова та ім. Дзержинського об'єдналися в артіль ім. Дзержинського. В січні 1956 на базі сільгоспартілей ім. Дзержинського та ім. Сталіна утворено колгосп ім. Дзержинського. У 1965 населення Цвітнього становило 3152 жит., з них 1621 колгоспник. Колгосп ім. Дзержинського мав 3492 га землі, 25 тракторів, 30 комбайнів, 13 автомашин, 1338 голів великої рогатої худоби, близько 700 голів свиней, 783 вівці та 1406 шт. птиці. Велось будівництво житла, розширилось приміщення школи, з'явилися нові будівлі на подвір'ї лікарні. В середній школі навчалось понад 500 учнів, у бібліотеці

*с. Цвітне.
Пам'ятник на могилі
радянських воїнів-
визволителів*

*Урочище між
с. Вищими Верещаками
та с. Цвітнім*

Ю. В. Заволока — війн-
інтернаціоналіст,
загинув в Афганістані

с. Цвітне.
Меморіальна дошка
на будинку школи

налічувалося 12 тис. томів книг. У селі споруджено пам'ятники воїнам-визволителям і 326 односельцям, які не повернулися з фронтів ВВВ (відкрито в 1966). Є пам'ятник Ф. Е. Дзержинському (відкрито в 1967). У Цвітному довгий час жив і працював Герой Соц. Праці, лікар В. І. Борозняк, народилася засл. художниця України Т. Ф. Гордова.

ЦВІТНЕНСЬКЕ РОДОВИЩЕ РЯБИХ (КЕРАМІЧНИХ) ГЛИН — родовище поблизу с. Цвітного. Майже вироблене. Глина використовувалася для виготов-

лення керамічного посуду в місцевому керамічному цеху.

ЦВІТНЯНСЬКА ЄВРЕЙСЬКА КОЛОНІЯ — населений пункт у Цвітнянській волості Чигиринського повіту, що існував у сер. XIX — на поч. XX ст. Засновано на казенній землі в 1848. На 01.01.1900 було дворів — 39, населення — 489 жит., у т. ч. 242 чол. і 247 жін. Основні заняття населення — хліборобство, кравецтво, дрібна торгівля. Колоністи мали 146 дес. землі, молитовний дім, кузню.

ЦИБУЛЕВЕ — залізнична станція Шевченківського відділку Одеської залізниці в с. Михайлівці. Діє з 1876,

коли почала функціонувати залізниця Знам'янка — Фастів. Зі станції відправляють зерно, вироби з дерева. У травні 1919 у боях на станції брав участь ком. бронепοїзда А. Г. Железняков, легендарний матрос Железняк.

ЦИБУЛІВСЬКИЙ РАЙОН — адміністративний р-н. Утворений 7 березня 1923 на території Олександрівського округу Катеринославської губернії у складі колишніх Красносільської і Цибулівської волостей. З червня 1925 увійшов до складу Єлисаветградського округу

Станція Цибулеве

Одеської губернії. 20 жовтня 1926 р-н ліквідовано, і Плосківська, Богданівська та Заломівська сільради ввійшли до складу Знамянського, а решта — Єлизаветградківського р-нів.

ЦУПРЕНКО Степан Григорович (1916, с. Кримки) — Герой Рад. Союзу (1946). Навчався в Кіровоградській школі ФЗН, працював на заводі "Червона Зірка". Закін. Харківське військ. танкове уч-ще. У роки ВВВ воював на Північному фронті, захищав Ленінград. Особливо відзначився під час боїв за визволення Угорщини. Після війни жив у Харкові. Працював в обл. управлінні трудових резервів. Здобувши юридичну освіту в дворічній школі та в ін-ті, з 1949 працював в органах прокуратури. З 1963

був прокурором Орджонікідзевського р-ну Харкова.

ЦЮКАЛО Юрій Федорович (08.03.1927, с. Красна Слобідка Обухівського р-ну Київської обл.) — головний інженер ВАТ "2-й ім. Петровського цукровий завод" (смт Олександрівка), канд. техн. наук, дійсний член Академії інженерних наук України, засл. працівник промисловості України (1994). Автор винаходів з удосконалення технології переробки цукрових буряків, 50 наукових праць. Друкувався в журналах "Сахарная

промышленность" ("Сахарная свекла и ее переработка"), "Харчова промисловість". Видав книжки "Обладнання цукрових заводів" та "Механізація трудомістких робіт на цукровому заводі".

У

"ЧАГАР" — ландшафтний заказник місцевого значення. Розташований поблизу с. Нижчих Верещаків. Площа 71,5 га. Створений рішенням Кіровоградської облради в 1993. Мальовничий дубовий лісовий масив, багатий на лікарські рослини. Деревні породи представлено дубом, сосною, липою серцелистою, в'язом, яблунею лісовою, ліщиною, крушиною ламкою. У трав'яному покриві — конвалія, купина пахуча та багатоквіткова, медунка м'яка, буквиця лікарська, копитняк європейський, дзвоники персиколісті, серпій увінчаний, перлівка поникла. Росте малопоширений для регіону вид — осока Мікелі. Наукову цінність становить льон лучний, занесений до Червоної книги України. У фауні переважають птахи зяблик, синиця велика, дрізд чорний, славка чорноголова, вівчарик-ковалик, іволга, синиця голуба, повзик, мухоловка білошийка, великий строкатий дятел, зозуля, сойка, горлиця звичайна, сорокопуд-жулан та ін.

ЧЕГАРИ — лісове урочище на півд. зах. від с. Хайнівки.

"ЧЕРВОНА КАЛИНА" — нар. самодіяльний фольклорний колектив Бірківського сільського будинку культури. Створений 1988. Звання народного удостоєний у 1998.

ЧЕРВОНОНЕРУБАЇВСЬКЕ — приписне мисливське госп-во Кіровоградської облради Українського т-ва мисливців та рибалок, знаходиться в півд. частині р-ну. Площа 23 тис. га, в т. ч. лісів — 4,7, полів — 17,5, балок — 0,15, водойм і боліт — 0,2, лук — 0,4 тис. га. Центральна база розташована за 3 км від с. Підлісного. В угіддях на 01.01.1998

Ю. Ф. Цюкало

було: оленів — 86, козуль — 120, кабанів — 75, лисиць — 180, собак єнотовидних — 20, борсуків — 20, ондатр — 80, видр річкових — 10, куниць лісових — 17, тхорів чорних — 40, зайців сірих — 690, білок звичайних — 40, крижнів — 1070, лисок — 890, фазанів — 90, куріпок сірих — 150, куликів — 1000, голубів — 2800 шт.

ЧЕРНЯХІВСЬКА КУЛЬТУРА

НА ТЕРИТОРІЇ РАЙОНУ. Археологічна культура II—V ст. (за ін. даними, II—VII ст.), поширена головним чином на території України. В 1899 В. В. Хвойко відкрив могильник поблизу с. Черняхова (тепер Кагарлицького р-ну Київської обл.), від назви якого походить назва культури. Пам'ятки черняхівської культури — великі неукріплені поселення та безкурганні могильники. Носії черняхівської культури були осілим землеробським населенням, що займалося також ремеслами (залізообробним, гончарним, ювелірним), вело торгівлю з сусідами, зокрема з населенням сусідніх провінцій Римської імперії. Деякі дослідники вважають, що черняхівська культура належала слов'янським племенам, в т. ч. антам. На території Олександрівського р-ну виявлено ранньослов'янські поселення II—VI ст. (Олександрівка, Івангород, Михайлівка) і могильники (Кримки, Олександрівка, Родниківка) черняхівської культури.

ЧИГИРИНСЬКІ ПОХОДИ 1677—

1678 — походи турецько-татарських завойовників на Чигирин під час російсько-турецької війни 1677—81. Під час першого Чигиринського походу (літо 1677) 120-тисячна ворожа армія під командуванням Ібрагіма-паші обложила Чигирин. У тритижневих боях російсько-українське військо, очолюване воеводою Г. Г. Ромодановським і гетьманом І. Самойловичем, завдало ворогам значних втрат і змусило їх панічно відступати з України. В другому Чигиринському поході (літо 1678) 125-тисячне вороже військо під командуванням візира Кара-Мустафи оточило Чигирин і почало його облогу. Виснажена місячними боями з російсько-українським

військом і нападами з тилу запорізьких козаків, очолюваних І. Сірком, турецько-татарська армія, зруйнувавши Чигирин, відступила з України. Шлях ворожої армії пролягав через Олександрівщину. І. Фундуклій вважав, що на могилі Візирці розбивав намет якийсь візир під час чигиринської облоги.

ЧОРНИЙ ШЛЯХ — стратегічний шлях, яким користувалися татари для розбійницьких нападів на Україну та Польщу в XVI—XVII ст. Починався з Перекопу, перетинав пониззя Дніпра, проходив між верхів'ями Інгульця, Тясмину і Росі в напрямку Умані, Тернополя до Львова. Проходив через нинішній Олександрівський р-н.

ЧОРНІ КЛОБУКИ — кочові племена, які, визнавши владу київських князів, осіли в XII ст. на Тясміні, Синюсі та у Верхньому Побужжі.

ЧУМАЦТВО — торгово-візничий промисел в Україні у XVI—XIX ст. Чумаки в основному торгували сіллю, яку привозили з Чорноморського узбережжя, Криму й Галичини. З України вивозили за кордон через Одесу та ін. чорноморсько-азовські порти хліб та різні с/г продукти. Занепало у 70—80-х роках XIX ст. у зв'язку з розвитком залізничного і річкового парового транспорту. Через Олександрівщину пролягало кілька чумацьких шляхів. Збереглися перекази, що й жителі краю чумакували.

ЧУМАКОВА ГОРА — лісове урочище на півд. схід від с. Несваткового.

ЧУТА (Чутянський ліс) — великий лісовий масив, частково розташований на Олександрівщині. Служив місцем збору кримських татар, давав прихисток гайдамакам у XVIII ст., партизанам у XX ст.

ЧУТНА — річка, що бере початок з криниць поблизу с. Гутницької, тече лісом Чутою і впадає в Інгулець поблизу с. Чорноліски Знам'янського р-ну, майже напроти р. Чорноліски.

Ш

"ШАВЛІЄВА БАЛКА" — заповідне степове урочище місцевого значення. Розташоване біля с. Вищих Верещаків. Площа 4,5 га. Створене за рішенням Кіровоградської облради 1993 з метою збереження типових та рідкісних угруповань і видів флори півдня Лісостепу. Переважають різнотравно-типчакові угруповання (тонконіг вузьколистий, шавлія поникла, шавлія дібровна, залізняка колючий, подорожник степовий, жабриця рівнинна, різак звичайний, миколайчики польові, льон жовтий та ін.). Зустрічаються астрагал шерстистоквітковий, ковила волосиста, ковила Лессінга, занесені до Червоної книги України, малопоширений у регіоні гострокільник волосистий.

ШАЛАНСЬКИЙ Анатолій Миколайович (14.01.1953, м. Монастирська Тернопільської обл.) — нар. депутат України (1994—98). Закін. Українську с/г академію (1978), Харківську юридичну акаде-

мію (2001). Працював у с/г, викладачем Таращанського радгоспу-технікуму Київської обл. З 1978 по 1994 проживав у смт Олександрівці, працював майстром лінійно-експлуатаційної служби лінійного виробничого управління магістральних газопроводів, головним інженером колгоспу "Іскра", головним інженером — інспектором держсільтехнагляду райуправління с/г, головою колгоспу "Іскра" (1986). З Олександрівки був обраний до Верховної Ради України. Нині проживає в Києві, працює заст. нач. головного управління Держ. податкової адміністрації України. Держ. радник податкової служби III рангу.

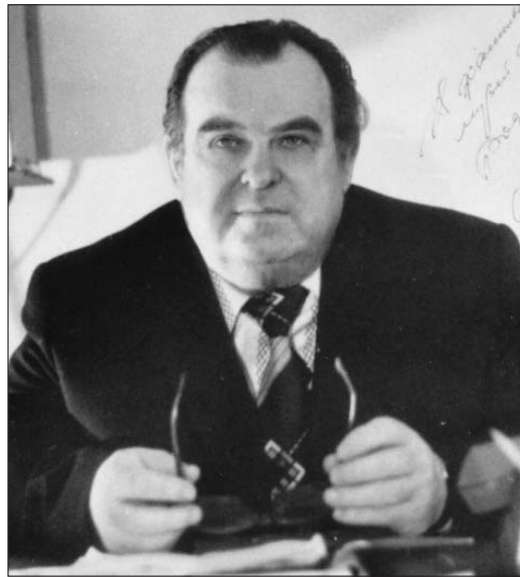
ШАЛАНСЬКИЙ Микола Євстафійович (18.10.1930, с. Григорів Монастирського р-ну Тернопільської обл. — 20.02.1988, смт Олександрівка) — засл. учитель України. Закін. Черкаський пед. ін-т (1962). Працював учителем, інспектором райвідділу нар. освіти, першим секретарем райкому комсомолу в Монастирському р-ні на Тернопільщині (1949—58). Подальша трудова діяльність

*А. М. Шаланський
з дружиною та синами*

пов'язана з Олександрівським р-ном, де працював директором шкіл у селах Гутницька (1949—58), Несваткове (1960—63), інспектором шкіл райвідділу нар. освіти (1963—66), директором, заст. директора, учителем Олександрівської середньої школи № 2 (1966—88).

ШАПОВАЛ Володимир Іванович (20.10.1924, с. Триліси — 24.09.2001, Харків) — уролог, доктор мед. наук, професор, засл. діяч науки України.

Закін. Триліську семирічну школу, Смілянський мед. технікум, Чернівецький мед. ін-т. Учасник ВВВ, партизан Холодного Яру. Очолював Знам'янський міськвідділ охорони здоров'я, кафедру урології Харківського мед. ін-ту, працював генеральним директором клініки "Урологія" (Харків). Автор наукових праць.

ШЕМЕНА Семен Іванович (? , с. Стара Осота) — генерал-майор.

ШЕРЕМЕТ Михайло Іванович (1910, смт Єлизаветградка — ?) — генерал-майор. Учасник ВВВ. Був нач. штабу 52-ї армії, що визволяла Кіровоградщину від німецько-фашистських загарбників.

ШИМАНОВСЬКИЙ Кароль (06.10.1882, с. Тимошівка, тепер Кам'янського р-ну Черкаської обл. — 29.03.1937,

Лозанна, Швейцарія) — польський композитор, піаніст, педагог. Навчався в муз. школі Г. Нейгауза в Єлисаветграді (тепер Кіровоград) та у Варшаві. До 1917 щоліта жив у Тимошівці, взимку 1914—17 — в Києві, 1917—19 — в Єлисаветграді. В Україні написав 2-гу (1910) і 3-тю (1916) симфонії, 1-й скрипковий концерт, цикли "Міфи" (1915) і "Маски" (1916); опери "Харіт" (1913), "Король Рогер" (1924); балети, симфонічну, оркестрову, камерно-інструментальну музику. Жив (1882—1917) у с. Тимошівці, за 6 км від с. Бандурового. Був частим гостем у сім'ях друзів Д. і Ю. Давидових. Часто приїздив збирати народні пісні до сіл Бандурове і Красносілка.

ШИРОКА БАЛКА — лісове урочище на півн. схід від с. Родниківки.

ШЛІФЕР Леонід Йосипович (1927, с. Новооситняжка) — двічі Герой Соц. Праці (1965, 1988), засл. працівник с/г СРСР (1991). Живе і працює

в с. Надлаку Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

ШПАКОВА — колишня назва с. Хайнівки.

ШУТЬІВ ЯР — балка на захід від с. Михайлівки.

Ю

ЮРА Гнат Петрович (08.01.1888, с. Федвар (тепер с. Підлісне) — 18.01.1966, Київ) — укр. актор, режисер, нар. артист СРСР (1940). В 1920 — один із засновників Нового укр. драм. театру ім. І. Франка у Вінниці (з 1923 — в Харкові, з 1926 — у Києві), який очолював до 1961 (з 1954 — разом з М. М. Крушельницьким). З 1946 — професор Київського театр. ін-ту. Ролі: Мартин Боруля, Стюпочка Крамарюк, Терешко Сурма, Бонавентура ("Мартин Боруля", "Житейське море", "Суєта", "Сто тисяч" І. Карпенка-Карого), Мусій Копистка ("97" М. Куліша), Лука ("На дні" М. Горького), Швейк ("Пригоди бравого вояка Швейка" за Я. Гашеком). Серед вистав, здійснених Г. Юрою, — "Іван Гус" (1920) і "Гайдамаки" (1921) за Т. Шевченком (у власних інсценізаціях), "Дон Карлос" Ф. Шіллера (1936), "Украдене щастя" І. Франка (1940), "Безталанна" І. Карпенка-Карого (1937), "Маруся Богуславка" М. Старицького (1941), "Дума про Британку" Ю. Яновського (1957). Знімався у кінофільмах "Прометей" (1936), "Кармелюк" (1939), "Тарас Шевченко" (1951) та ін. Автор праць з питань театр. мистецтва. Держ. премія СРСР (1949, 1951).

ЮРА Терентій Петрович (22.04.1884, с. Федвар (тепер с. Підлісне) — 09.05.1973, Київ) — укр. актор, нар. артист УРСР (1940). Брат Г. Юри та О. Юри-Юрського. У 1921—57 — актор Укр. драм. театру ім. І. Франка. Ролі: Хома ("Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці" М. Старицького), Гнат Гиря ("97" М. Куліша), Сатін ("На дні" М. Горького), Тартюф ("Тартюф" Мольєра); знімався в кіно.

ЮРА-ЮРСЬКИЙ Олександр Петрович (23.06.1895, с. Федвар (тепер с. Підлісне) — 30.12.1968, Київ) — укр. актор, нар. артист УРСР (1947), нар. артист Узбецької РСР (1944). Брат Г. Юри

та Т. Юри. Закін. в 1919 драм. студію "Молодого театру" (Київ). Працював 1920—48 в Укр. драм. театрі ім. І. Франка, 1948—68 — в Київській держ. філармонії. Ролі: Годвінсон ("У пущі" Лесі Українки), Тарас Шевченко ("Доля поета" С. Голованівського), Евстеван ("Фуенте овехуна" Лопе де Веги).

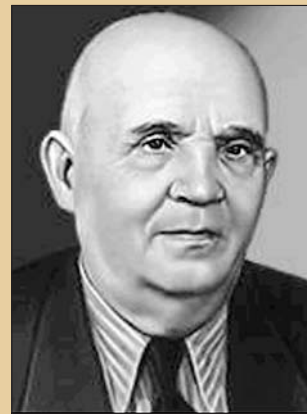
ЮРЧЕНКО Григорій Павлович (15.02.1929, с. Бандурове) — Герой Соц. Праці (1973). Довгий час очолював тракторну бригаду радгоспу "Шляхом Леніна" у с. Красносілці. Проживає у с. Красносілці.

ЮРЧЕНКО Дмитро Семенович (? , с. Бандурове) — контр-адмірал. Закін. військ.-політ. академію. Проживає у Санкт-Петербурзі (Російська Федерація).

Я

"ЯВІР" — нар. самодіяльний фольклорний колектив Кримківського сільського клубу (1993). Створений у 1987. Учасник і переможець багатьох районних, обл. фольклорних свят, оглядів худож. самодіяльності, республіканського радіоконкурсу "Золоті ключі".

ЯМКИ — зникле село Ставидлянської сільради, жителі якого переселилися в ін. населені пункти. За переказами, майже 300 років тому там, де пізніше проходила межа Київщини і Херсонщини і тягнувся історично відомий турецький вал, виникло с. Ямки. Назву запозичено від лісового урочища Ямкового, яке в свою чергу дістало таку назву через нерівну, схожу на ями місцевість. Сюди, на так зване безводдя (бо поряд не було ні річки, ні бодай якогось ін. водоймища), з Чигиринського повіту поміщики висилали селян за непослух. У 60-х роках XIX ст. в селі мешкало 65 жит., у 1889 — 158. На 01.01.1900 в селі було 25 дворів, де проживало 120 жит., у т. ч. 60 чол. і 60 жін. Основними заняттями населення були хліборобство та заробітчання в Херсонській губернії. За селом числились 70 дес. землі. Володів Ямками поміщик П. О. Гревс.

Г. П. Юра

Г. П. Юрченко

*Тут було розташоване
с. Ямки*

*Пам'ятник
на могилі партизанів
поблизу с. Ямок*

Належало село до Ставидлянської волості і лежало в 5 км від волосного центру. У роки колективізації в селі організовано колгосп "Спільна праця", головою якого обрали бідняка С. Бондаря. У 1931 до колгоспу в Ямках приєднали колгоспи сусідніх, значно молодших сіл Світова Зірка та Новооситняжка. Під час ВВВ жителі Ямок допомагали партизанам. У сільському млині мололи борошно для партизанів. Тяжкі, кровопролитні бої точилися в 1944 за визволення села від німецько-фашистських загарбників. Понад 400 рад. воїнів різних національностей полягли на цій землі. Поховали їх у центрі села. Спорудили скромний пам'ятник з цегли. У 1957 останки рад. воїнів було перенесено до братської могили в с. Ставидлах. Після війни в селі налічувалося 75 дворів. Коли село оголосили неперспективним, воно поволі опустіло. Залишилася тільки хата Л. В. Вонної, яка через кілька років останньою переселилася в сусіднє с. Світову Зірку.

Микола Коломієць

ЯМНА КУЛЬТУРА. Наприкінці III тис. до н. е. у степах і півд. лісостеповій частині Східної Європи жили племена ямної культури, назва якої походить від типу поховань у ямах з дерев'яним або кам'яним перекриттям. Померлих клали в скорченому положенні на спину або на бік і посипали червоною фарбою. Основним заняттям цих племен було скотарство (велика і дрібна худоба, коні), меншою мірою — землеробство. Доказом високого рівня розвитку скотарства, використання худоби як тяглової сили є знахідки залишків дерев'яних возів і коліс. Про розвиток металургії міді свідчать знайдені на поселеннях племен ямної культури ступки для подрібнення мідної руди, кам'яні ковадла для ручного обробітку виробів, глиняні сопла, а також вироби з міді — ножі, шила, вискові кільця. В побуті широко використовували камінь, креміль і кістку для виготовлення знарядь праці, зброї, прикрас тощо. Посуд переважно гостро- або круглодонний, прикрашений шнуровим орнаментом. На землях р-ну знайдено цілі екземпляри та уламки кам'яних сокир ямної культури (Бовтишка, Івангород).

ЯНІВКА — колишня назва с. Іванівки.

ЯРМОЛЕНКО Марія Федосіївна (22.04.1937 — 25.06.1985, смт Олександрівка) — засл. вчитель України, відмінник нар. освіти. Закін. Полтавський пед. ін-т, працювала в Любомирській середній школі. З 1970 — вчитель хімії, заст. директора, директор Олександрівської середньої школи № 1.

ЯСИНОВЕ — село, центр сільради. Населення — 284 жит. (01.01.2000). Розташоване за 18 км від райцентру. Поблизу села є зарості ясеня, звідси й назва. Землі знаходяться в оренді СТОВ "Агрофірма "Ясинівська". В селі працюють клуб, бібліотека, дитсадок, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. Сільраді підпорядковані села Біляївка та Омельгород. Неподалік села відкрито стоянку первісної людини. Населений пункт виник у 1927. Хутір Ясинівий заснували вихідці з Красносілля бідняки-хлібороби В. Гладкін, Є. Добро-

Остання жителька с. Ямок Лукія Возна з краєзнавцем М. Коломіємцем. Фото 1980-х рр.

М. Ф. Ярмоленко

с. Ясинове

с. Ясинове.
Будинок культури

вольський, Х. Конопля, І. Гаркавий, Ф. Лобач, Ф. Бевз, М. Середа, Я. Томенко, А. Реп'яшник. Т-во спільного обробітку землі заснував комуніст Є. К. Добровольський у 1929. У довоєнний період у селі створено семирічну школу, школу з ліквідації неписьменності, якою керувала Н. Г. Павловська, збудовано клуб на 300 місць із бібліотекою. Німецько-фашист-

ські загарбники окупували село 5 серпня 1941. Селяни боролися з окупантами, допомагали партизанам, вступали до партизанського загону ім. Ворошилова (командир С. І. Довженко). Зв'язковими загону були О. Бевз, В. Реп'яшник, М. Щербина, Д. Лагно та П. Сидоренко. Двох останніх по-звірячому закатовано. Ясинове було місцем боїв з німецько-

*с. Ясинове.
Пам'ятник на могилі
воїнів-визволителів*

фашистськими окупантами в кін. 1943 — на поч. 1944. Село визволено від фашистів 14 січня 1944. У післявоєнні роки укрупнили колгосп ім. Щорса, відбудували зруйноване госп-во. На 1 січня 1963 у с. Ясиновому було 127 дворів, 413 жит., у т. ч. 181 чол. і 232 жін. У колгоспі на той час налічувалося 10 тракторів і 5 комбайнів. У селі працювали школа, дитячі ясла, клуб, бібліотека. Село радіофікували, електрифікували (1961), проклали водопровід (1963). Наприкінці 50-х років побудували новий житловий масив, куди переселилися мешканці з території майбутнього Кременчуцького водосховища. В 2000 в Ясиновому відкрито відділення зв'язку. В селі встановлено пам'ятник загиблим воїнам-односельцям.

ЯСИНУВАТКА — село, підпорядковане Родниківській сільраді. Населення 142 жит. (01.01.2000). Розташоване за 23 км від райцентру. Землі села входять до складу КСП "Нове життя". У Ясинуватці працюють клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. В селі розміщене поселення виправної колонії. Поблизу села відкрито скіфське поселення. І. Фундуклій повідомляв, що біля Ясинуватки знаходився круглий окоп, що називався замковищем, площею 1/3 дес. У 60-х роках XIX ст. через

село проходила велика Єлисаветградська дорога. В селі налічувалось 248 жит., а належала Ясинуватка майору С. О. Бриліанову, який купив село з третіх рук після К. Давидової. У 1889 в селі мешкало 375 жит. У 1900 у 77 дворах жило 385 осіб, у т. ч. 183 чол. і 202 жін. Основними заняттями були хліборобство і заробітчанство. Село мало 662 дес.

*Одна з вулиць
с. Ясинуватки*

*с. Ясинуватка.
Тут містяться клуб,
поштове відділення
та фельдшерсько-
акушерський пункт*

*с. Ясинуватка.
Пам'ятний обеліск
на могилі радянських
воїнів-визволителів*

*с. Ясинуватка.
Пам'ятник на могилі
радянських воїнів-
визволителів*

Став у с. Ясинуватці

землі, в т. ч. поміщицької — 486 і селянської — 176 дес. У селі діяли школа письменності, хлібний магазин, був вітряк. У період колективізації в селі створено колгоспи "Добробут" і "Нове життя". У 1925 населення села становило 502 жит. Від голоду 1932—33 помер 21 чол. У селі встановлено пам'ятник воїнам-визволителям.

ЯСТРЕБОВ Володимир Миколайович (1855, с. Крива Лука Самарського повіту Самарської губ. — 1899, Херсон) — історик, педагог, археолог, краєзнавець, фольклорист. По закінченні гімназії (у 1872) навчався в Новоросійському ун-ті в Одесі (1872—76) на істор. факультеті. З 1883 працював у Єлисаветградському земському вищому реальному

уч-щі на посаді викладача, заявив про себе як про талановитого науковця. Багато його статей і розвідок друкувалися в "Киевской старине". Найзначніші праці: "Опыт топографического обозрения древностей Херсонской губернии", "Материалы по этнографии Новороссийского края. Єлисаветградский и Александрійский уезды". З ініціативи В. М. Ястребова при Єлисаветградському реальному уч-щі було відкрито музей, від якого веде свій початок нинішній Кіровоградський обл. краєзнавчий музей. Учений досліджував етнографію в селах Сентове (Родниківка), Красносілля, Єлисаветградка. На Кіровоградщині встановлено обл. краєзнавчу премію ім. В. Ястребова. Серед її лауреатів виходець з Олександрівщини А. М. Юрченко.

**ГЕРОЇ
РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ
ОЛЕКСАНДРІВЩИНИ**

А. А. Антонов

Д. Т. Гуляєв
Н. Т. Євтушенко

І. Х. Календюк

*В. Д. Корнер
С. О. Німенко*

П. А. Остапенко

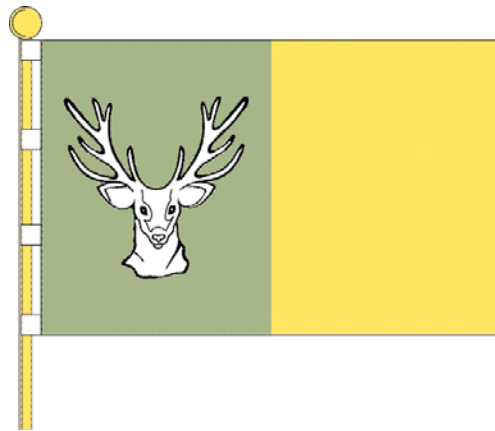

Ф. К. Павловський

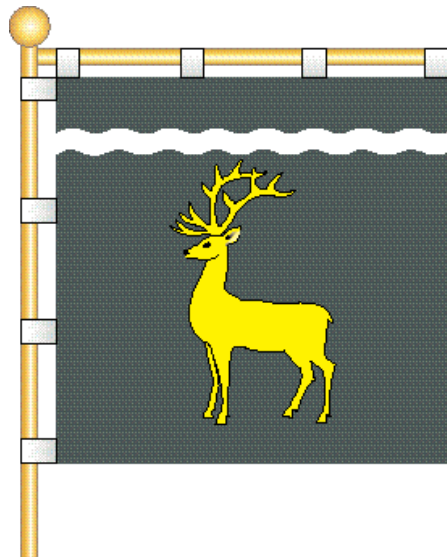
С. Г. Цупренко

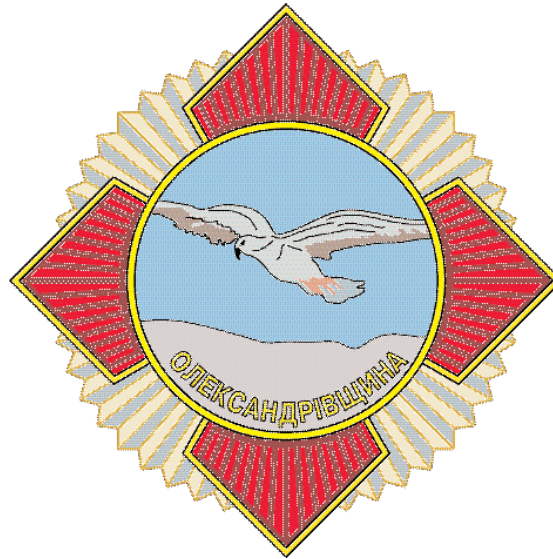
СИМВОЛІКА ОЛЕКСАНДРІВЩИНИ

*Герб та прапор
Олександрівського
району*

*Герб та прапор
снт Олександрівки*

Відзнака громадської організації "Земляцтво Олександрівщини".
Автор — народний художник СРСР І. С. Куш

Гімн громадської організації "Земляцтво Олександрівщини"

*Олександрівко, матінко рідна!
Сивий Тясмине, батечку наш!
Рідна наша, мала батьківщина —
Найдорожче багатство у нас.*

*Олександрівко, наша колиско,
Перший крик, перший крок і урок.
З тебе шлях починався тернистий
До мети, до висот, до зірок!*

*Пам'ятаємо наше коріння,
Батька, матір і всіх вчителів,
Діти й внуки — то наша надія,
Хай побільше в нас буде синів.*

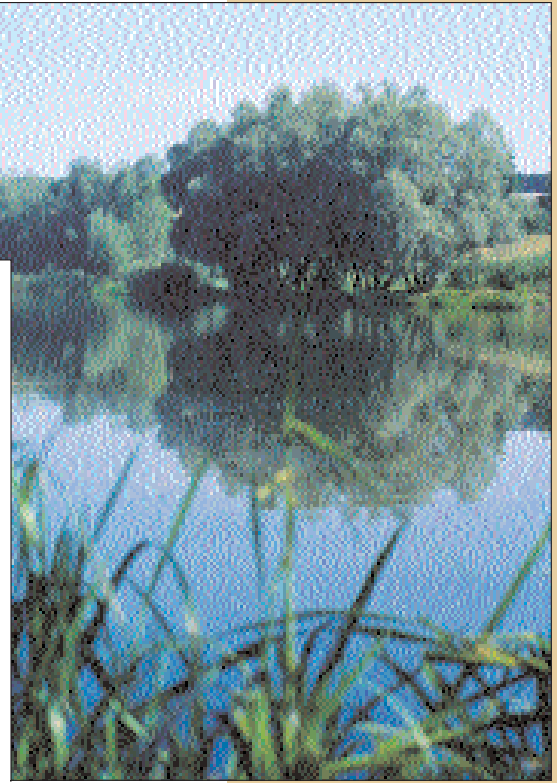
*Рідна земле, що дала нам силу,
Дай їм щастя і здійснення мрій!
А іще дай їм сили й наснаги,
Щоби прапор наш майорів!*

*В нас по-різному доля складалась,
Кожен з нас своє місце обняв.
Нас усіх, кому щастя всміхнулось,
Стольний Київ, як рідних, прийняв.*

*Хай живе наше славне земляцтво
На гостинній столичній землі!
Олександрівку щиро шануєм,
Бо сини ми і дочки її.*

ВІН ЗАЛИШАЄТЬСЯ ОЛЕКСАНДРІВЦЕМ

(Шпириси до портрета)

Ніхто не стає доброю людиною випадково.

Платон

За східною мудрістю, кожна людина упродовж свого земного життя має здійснити бодай три речі: народити сина, посадити дерево й збудувати дім. У Бориса Кузика синів двоє, вже виростили і пішли батьковим шляхом. Та й дерев на своєму віку він посадив чимало. А от щодо дому, то, маючи в Москві затишну квартиру, намислив він, як вдячний син, упорядкувати сільську хатину своїй старенькій матері.

До мене часто звертаються знайомі і незнайомі люди з проханням розповісти про Бориса Миколайовича Кузика. Хто він? Із якої сім'ї? Як досяг замолоду таких високих щаблів у суспільстві?

Життєвий шлях Бориса Кузика починався з Олександрівщини, де народився, де блискуче закінчив середню школу. Вперше ми зустрілися з ним 1 вересня 1964 року, коли пішли до першого класу Олександрівської середньої школи № 1. З перших же днів навчання Борис виявив себе здібним, кмітливим хлопчиком. Він рано навчився читати, писати, а коли прийшов до першого класу, то вже мав завдяки своїй мамі Тетяні Хомівні міцну підготовку. Так сталося, що ані він, ані я не відвідували групу продовженого дня, бо наші матері не працювали і мали змогу допомагати нам удома. Боря вчився легко, тому неможливо назвати предмет, в якому б він не був першим у класі. Йому притаманні були такі риси, як доброта, відвертість і прагнення прийти на допомогу іншим. Незабаром ми, однокласники, зрозуміли, що немає такого питання, на яке ми не одержали б від Борі конкретної, вичерпної відповіді.

Завдяки активній життєвій позиції Борис став постійним переможцем районних та обласних олімпіад з математики, хімії, літератури, біології. Захоплювався спортом. Незважаючи на те, що доводилося багато уваги приділяти навчанню, не було, напевно, такого дня, аби він не грав з хлопцями у футбол.

Борис Кузик у дитячі роки

Він був призером шкільних, селищних і районних спортивних змагань і спартакіад з гімнастики, захоплювався самбо. Крім того, він завжди був самозаглиблений, із багатим внутрішнім світом. Це я зрозумів згодом, коли ми в школі міцно подружили. Саме дружба після закінчення школи допомогла нам обрати подальший життєвий шлях. Ми вирішили вступати до Ярославського вищого військового фінансового училища. Ми — це однокласники: я, Боря Кузик і Толя Косенко. Через великий конкурс та прискіпливий відбір вступити було важко. Нам з Толею Косенком з першого разу не пощастило, а Боря пройшов одразу. Ніколи не забуду, як ми з Анатолієм повернулися додому ні з чим. Було прикро й образливо. І тут, як світло в п'ятні,

Тетяна Хомівна
Балабушка (праворуч) —
мама Б. М. Кузика

Параска Гаврилівна —
улюблена бабуся

Борисова телеграма: "Сашо, терміново приїзди в училище, оголошено додатковий набір". Склалося так, що на другу спробу не було можливості. А потім строкова дійсна військова служба, надстрокова, інше військоve училище. Але наші зв'язки не переривалися. Ми листувалися, зустрічалися під час відпусток, коли вони збігалися в часі.

У 1994 році, після тривалої перерви, я зустрівся з Борисом, він уже був помічником Президента Російської Федерації з промислової політики та військово-технічного співробітництва з зарубіжними країнами. Було приємно бачити свого друга на такій посаді. Але це ні на йоту не позначилося на його ставленні до нас, однокласників. Ми як були друзями, так і залишаємося ними досі. І щиро радіємо з його успіхів. З цікавістю читаємо його книги "Російское оружие: война и мир", "За кулисами прорыва". З них довідуєшся про те, як Росія завдяки таким геніальним людям, як Борис Кузик, вийшла на світові обшири зброярського бізнесу, міцно посідаючи друге місце у світі.

У жовтні 1998 року на запрошення Бориса Миколайовича під час відпустки я гостював у нього. Мене вразило, що він, як правило, повертається з роботи десь о 23-й і практично з 1992 року не був у відпустці. На моє запитання, як можна працювати без перепочинку, він, усміхаючись, відповів: "А навіщо мені відпустка, якщо я займаюсь улюбленою справою? Навіщо відпочивати, якщо я маю задоволення і насолоду від роботи?"

Я вважаю, що людям, які правильно вибрали свій життєвий шлях і улюблену справу, мабуть, справді дуже пощастило, коли вони цілковито реалізують себе в житті.

За чотири роки — з 1994-го по 1998-й — Борис Кузик, працюючи з командою однодумців, створив принципово нову систему військово-технічного співробітництва Росії з зарубіжними країнами та реорганізації російських оборонно-промислових підприємств у нових економічних умовах. Реалізація цієї системи дала змогу сформувати великі концерни оборонно-промислового комплексу (першого покоління), а Росії —

вийти в лідери на світовому ринку озброєнь і військової техніки.

Про Бориса Кузика з повагою відгукуються зарубіжні політики та бізнесмени, його авторитет визнали в ділових колах Європи, США, Близького та Середнього Сходу, Південно-Східної Азії, Латинської Америки.

Необхідність формування великих інтегрованих структур у високотехнологічному комплексі Росії Борис Миколайович не тільки довів у своїй докторській дисертації, але й підтвердив практично, коли звільнився в 1998 році з державної служби і створив холдингову промислову компанію "Нові програми та концепції" (НПК). За висловом Бориса Кузика, НПК — це продумана й послідовна реалізація принципово нового підходу до управління російськими промисловими підприємствами, котрі мають високі технології.

Діяльність Компанії — державна за духом і ринкова за змістом. Компанія не конкурент державі, а її партнер.

"Нові програми та концепції" — холдингова промислова компанія, що належить до другого покоління великих

У вишневому саду

Батьки та старший брат
Б. М. Кузика Георгій

Урок української літератури веде класний керівник 9-А класу К. І. Бериндя

Борис Кузик з друзями Олександром Кравченком та Віктором Велігошею

інтегрованих структур високотехнологічного комплексу (ВТК) Росії.

Основна мета діяльності НПК — корпоративне управління акціями ряду російських підприємств машинобудівної, суднобудівної, авіаційної галузей промисловості, а також радіопромисловості.

Стратегічні завдання НПК:

— формування сучасних інтегрованих компаній ВТК як основи реалізації промислової політики країни;

— проведення доцільних структурних перетворень високотехнологічних підприємств;

— впровадження сучасних методів управління та контролю на цих підприємствах;

— впровадження заходів щодо підвищення рентабельності виробництва, створення ефективного фінансового механізму (в т. ч. системи бюджетування, сучасних облікових технологій, податкового планування), функціонування високотехнологічних підприємств, зорієнтованих на задоволення потреб внутрішнього та зовнішнього ринків.

До складу холдингу належать: суднобудівний завод "Северная верфь" (Санкт-Петербург), Ковровський механічний завод, Московський радіотехнічний завод, завод ім. В. О. Дегтярьова

Б. М. Кузик — курсант Ярославського військового училища

Б. М. Кузик під час занять з фізичної підготовки

*Б. М. Кузик з мамою
Тетяною Хомівною*

Лейтенант Б. М. Кузик

(Ковров), ЛОМО (Санкт-Петербург), Північно-Західне пароплавство (сім портів, три суднобудівних і судноремонтних заводи, дві ремонтно-експлуатаційні бази, понад 300 суден), Астраханське пароплавство.

Обсяги реалізованих контрактів з експортних поставок становлять 960 млн. доларів. Продукція підприємств холдингу експортується у 12 країн світу. Готуються до підписання експортні контракти на суму 1,4 млрд. доларів США. Холдинг надає понад 110 тисяч робочих місць у 23 основних регіонах Росії. Сумарна вартість активів холдингу — понад 1,5 млрд. доларів.

Основні програми практичної діяльності НПК зорієнтовано на виконання державних замовлень, експортних поставок продукції виробничо-технічного призначення, спеціальної техніки, випуску та реалізації широкого асортименту товарів народного споживання та послуг.

Програма "Маркетинг"

Основою маркетингової діяльності НПК є послідовна комплексна робота, спрямована на максимальне задоволення поточних і перспективних потреб

внутрішнього та зовнішнього ринків продукцією, що розробляється і виробляється підприємствами, котрі входять до складу холдингу.

Особлива увага приділяється вивченню, освоєнню та розширенню ринків країн — експортерів продукції холдингу. Відповідні програми та механізми їх реалізації відпрацьовано по Сирії, ОАЕ, Єгипту, Кувейту, Алжиру, Індії, Малайзії, Китаю, В'єтнаму, Сінгапуру, Таїланду, Республіці Корея, Бразилії, США.

В основу стратегічного планування маркетингової діяльності Компанії покладено програмно-діловий підхід, з урахуванням якого розроблено довгострокову (5 років), середньострокову (3 роки) і короткострокову (1 рік) програми.

Програма

"Антикризове управління"

Основним напрямком програми є розробка методів виведення промислових підприємств із кризового стану, бізнес-планування, реалізація завдань антикризового управління та фінансового оздоровлення підприємств.

У Компанії працюють спеціалісти з антикризового управління, що одер-

жали ліцензії Федеральної служби Росії в справах неспроможності та фінансового оздоровлення. Це висококваліфіковані фінансисти, юристи, спеціалісти в галузі управління виробництвом і науковими розробками, котрі мають практичний досвід роботи в НДІ, КБ, на підприємствах високотехнологічних галузей промисловості.

Діяльність Компанії здійснюється відповідно до законодавства Російської Федерації за взаємодії та підтримки губернаторів і адміністрацій Москви, Санкт-Петербурга, Московської, Владимирської областей та інших регіонів.

Програма "Фінансовий менеджмент"

Завдання програми — ведення обліку, аналізу та планування фінансових потоків групи (фірми) в цілому і об'єднаних підприємств; розрахунок найбільш прийнятних схем інвестування і вибір видів джерел фінансування відповідно до встановлених критеріїв.

*Б. М. Кузик з дружиною
та сином Євгеном*

*Микола Петрович Кузик
із сином Борисом
та онуками Євгеном
і Михайлом*

Борис Миколайович
із старшим сином
Євгеном

Компанія залучила понад 200 млн. доларів США як кредитні ресурси під поточну діяльність підприємств холдингу, 95 млн. доларів з яких — західні кредити; розробила бізнес-плани з 29 інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток підприємств холдингу, 12 з яких уже реалізовано; розробила і впровадила багатоваріантну систему розрахунків з постачальниками, яку зараз активно використовують підприємства холдингу.

Програма "Бухгалтерський облік і аудит"

Завдання програми — розробка системи бухгалтерських та аудиторських послуг не тільки як робочого інструменту, що фіксує стан фінансово-господарської діяльності, але й як надійного механізму, запрограмованого на стимулювання економічних показників підприємств.

Розробки, підготовлені Компанією, застосовуються на 15 провідних підприємствах ВПК Москви, Санкт-Петербурга, Московської області та інших регіонів Росії. Їх реалізація дала можливість скоротити видатки по відповідних групах

затрат на 15—20 відсотків і додатково спрямувати на модернізацію виробництва та інвестування проектів понад 56 млн. доларів США.

Програма "Правове забезпечення"

Завдання програми — надавати правову допомогу юридичним службам господарських товариств, учасником (акціонером) яких є Компанія, а також надавати юридичні послуги іншим підприємствам, які мають договірні відносини зі згаданими господарськими товариствами і (або) які діють в одній або суміжній з даними товариствами сфері.

У процесі надання правової допомоги Компанія вела справи як представник 12 промислових підприємств холдингу в арбітражних судах Москви, Санкт-Петербурга, а також Московської, Владимирської областей та інших суб'єктів Російської Федерації. Згадані справи належали до різних категорій, зокрема й про відшкодування збитків і неустойок, про розірвання договорів, про банкрутство, про визнання недійсним акта державного органу і таке інше.

*Б. М. Кузик з дружиною
Тетяною Василівною*

Усього розглядалося понад 40 справ. Рішення арбітражних судів по 93 відсотках з них були позитивними для згаданих підприємств (позови підприємств було задоволено, а в позовах до підприємств відмовлено).

У вільні хвилини

*Перший стрибок
молодшого сина Павла
з парашутом*

Програма "Машинобудування"

Завдання програми — на базі передових національних промислових технологій зберігати й розвивати перспективні напрямки щодо розробки та виробництва сучасної продукції виробничо-технічного призначення, товарів народного споживання, продукції спеціального призначення на основі економічно доцільної інтеграції та кооперації виробництва.

НПК забезпечує управління промисловими активами: ВАТ "ЛОМО", ВАТ "Ковровський механічний завод", ВАТ "Завод ім. В. О. Дегтярьова", взаємодію з КБ машинобудування (м. Коломна).

Інтеграція промислових підприємств у рамках програми "Машинобудування" дає можливість забезпечити:

- ефективне використання сучасних виробництв на основі передачі нових технологій з ЕОМ на ВАТ "ЗІД", ВАТ "КМЗ", ВАТ "ЛОМО" за рахунок освоєння виробництва нових систем та комплексів;
- оптимізацію завдань науково-технічного співробітництва у поєднанні з завданнями розширення експорту;
- умови для проведення єдиної маркетингової політики;
- реалізацію ефективного механізму ціноутворення.

Перспективи:

Обрані напрямки розвитку та виробництва продукції в рамках програми "Машинобудування" є найперспективнішими у сфері військово-технічного співробітництва з зарубіжними країнами як у плані поставок готових виробів, так і в плані продажу ліцензій на право виготовлення в зарубіжних замовників. Реінвестування коштів (до 10—15 відсотків) у перспективні експортно орієнтовані розробки створює запас у таких напрямках: ПАРК; комплекси активного захисту танків; ракетні комплекси Сухопутних військ. Організація сучасних інтегрованих промислових компаній (розробка, виробництво, сервісне обслуговування) дасть можливість підняти рівень диверсифікації як основи реалізації промислової політики.

Програма "Радіокомплекс"

Завдання програми полягає в інтеграції науково-технічного виробничого та

економічного потенціалів конструкторського бюро та ВАТ "Московський радіотехнічний завод" щодо модернізації, виготовлення та сервісного обслуговування спеціальної техніки ППО, а також технологічних установок телевізійного, ультразвукового контролю та побутової техніки.

Основні напрямки:

— розробка та виробництво наземної апаратури зенітних ракетних систем С-300ПМУ1 та С-300ПМУ2 (Фаворит);

— обробка дослідних зразків ракетних систем, що поставлятимуться на експорт. Інтеграція можливостей КБ і заводу дасть можливість забезпечити не тільки повний комплекс гарантійного та сервісного обслуговування спеціальної продукції, що постачається, але й поліпшити її експлуатаційні та технічні характеристики;

— модернізація широко представлених за рубежем зенітних ракетних систем С-125 і С-200, котрі зарекомендували себе як надійний засіб ППО в багатьох воєнних конфліктах. Їх модернізація дасть змогу за оптимальних фінансових затрат максимально підвищити бойові можливості систем;

— випуск продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання за конверсійними програмами. Це рентгенівські установки телевізійного контролю "Контроль-1М", зварювальні олівці, ультразвукові генератори, телевізори "Юність", побутовий електроінструмент.

Програма "Суднобудування"

Завдання програми полягає в збереженні та подальшому розвитку найпередовіших технологічних виробництв і перспективних науково-технічних розробок у галузі кораблебудування та суднобудування шляхом інтеграції науково-технічного, виробничого та економічного потенціалу провідних підприємств галузі.

Можливості:

Головне підприємство ВАТ суднобудівний завод "Северная верфь" має критий елінг з чотирма будівельними місцями, що дають можливість будувати та ремонтувати кораблі й судна різних класів завдовжки до 170 метрів і завширшки до 20,5 метра, обладнаних кранами вантажопідйомністю до 10 000 тонн,

і трансбордер дасть змогу спускати на воду судно з будь-якого стапеля та піднімати його на стапель. Завод оснащено необхідним сучасним обладнанням для виготовлення та обробки судових конструкцій, а також виробів

Б. М. Кузик, генеральний директор авіаційного заводу "Сокол" В. Х. Панков та академік РАН К. В. Фролов у Нижньому Новгороді

Б. М. Кузик. США, штат Флорида, космодром ім. Дж. Кеннеді. 2001 р.

*Б. М. Кузик
у робочому кабінеті*

*Зустріч з Патріархом
Московським і всія Русі
Алексієм II*

машинобудування. Впровадження комп'ютерних технологій, систем контролю за якістю, що базуються на міжнародних стандартах ISO-9002, сучасних методів управління виробництвом дають можливість підприємству одержувати замовлення на будівництво та ремонт кораблів і комерційних суден, зокрема й для експорту, що забезпечує стале фінансово-економічне становище верфі.

Програма "Авіабудування"

Завдання програми полягають у здійсненні комплексу заходів, спрямованих на збереження та удосконалення авіаційного промислового комплексу Росії, покликаною забезпечити їй лідуючі позиції в галузі створення новітньої бойової авіаційної техніки.

Програма "Авіабудування" передбачає конструктивне і взаємовигідне співробітництво з:

- ВАТ "ОКБ Сухой";
- Комсомольським-на-Амурі авіаційним виробничим об'єднанням;
- АТ "Іркутське авіаційне виробниче об'єднання";

— Новосибірським авіаційним виробничим об'єднанням та іншими організаціями і підприємствами.

Одним із найяскравіших прикладів діяльності НПК у 2001 році є заснування судноплавної компанії "Астраханське пароплавство", контрольний пакет акцій якої належить холдингу, а також закладення 10 суховантажних суден проекту "Валдай" для Північно-Західного пароплавства. Реалізація проекту, на думку керівництва компанії, з одного боку, дасть можливість експлуатувати російські судна у Великому європейському транспортному кільці, з другого — створити замкнутий життєвий цикл судна: розробка — будівництво — експлуатація — ремонт — модернізація — утилізація.

10 вересня 2001 року на Санкт-Петербурзькому суднобудівному заводі "Северная верфь" відбулося закладання універсального суховантажного судна проекту "Валдай". Патріарх Московський і вся Русь Алексій II освятив суднобудівництво, яке стало третім у серії універсальних суховантажних суден класу "ріка — море". Перші двоє суден

Під час підписання історичного договору між Російською Федерацією і Україною в Києві

На переговорах
з королем Малайзії

На Ковровському
механічному заводі,
який входить до складу
холдингу НПК

*Під час переговорів
з прем'єр-міністром Чехії
на суднобудівному заводі
"Северная верфь".
Санкт-Петербург*

*Переговори
з Президентом Філіппін*

цієї серії — "Святой апостол Андрей" і "Святой князь Владимир" — було закладено на "Северной верфи" 26 січня і 25 травня 2001 року.

Унікальний досвід холдингу НПК, як показує практика, є реальним шляхом до відродження російського високотехнологічного комплексу і важливим кроком на шляху відродження економіки Росії.

Обіймаючи посаду генерального директора холдингу НПК, Борис Миколайович Кузик не тільки керує Компанією, а й займається активною науковою діяльністю. Маючи ґрунтовні знання в багатьох галузях людської діяльності, він добре розуміється на фінансовій системі й, що немаловажно, на людській психології. Гадаю, все це й сприяє його успіхам у бізнесі. В цьому розумінні він

*Прем'єр-міністр
Російської Федерації
М. М. Касьянов,
Головнокомандувач ВМФ
адмірал флоту
В. І. Куроєдов,
генеральний директор
НПК Б. М. Кузик
на суднобудівному заводі
"Северная верфь".
Санкт-Петербург, 2001 р.*

*Б. М. Кузик серед
учасників наради
представників Російської
академії наук
та Національної
академії наук України.
Одеса, 2001 р.*

може служити еталоном сучасної ділової людини.

З 1998 року виходять у світ книги за авторством Бориса Кузика: "Оборонно-промисловий комплекс Росії. Прорив у 21-ше століття" — в 1999-му, "Вибір століття" — в 2000 році.

Наукова діяльність Бориса Миколайовича Кузика реалізується через Інститут економічних стратегій, де він є Президентом. Будучи доктором економічних наук, професором, заслуженим діячем науки Росії, він, як керівник авторського колективу, створює в 2001 році унікальне видання — енциклопедію військово-технічного співробітництва "Росія на світовому ринку зброї".

Інститут економічних стратегій (ІНЕС) створено в 1990 році. Це незалежний науковий заклад.

Основні напрямки наукової діяльності ІНЕС:

1. Фундаментальні дослідження:

- геополітика і національна конкурентоздатність;
- стратегічний напрям;
- російське підприємництво;
- політологія.

2. Прикладні розробки і практичне консультування:

- зовнішня політика і зовнішньоекономічна діяльність;
- антимонопольна політика;
- військово-технічне співробітництво;
- технологічні парки;
- стратегії та програми для провідних стратегічних корпорацій у військово-промисловому, паливно-енергетичному, алмазно-діамантовому комплексах Росії;

Б. М. Кузик
з льотчиком-космонавтом
О. О. Серебровим

На одному з засідань
наради представників РАН
та НАНУ в Одесі. 2001 р.

Переговори
з Президентом Індонезії

— соціальні та психологічні експертизи.

Інститут успішно здійснює освітянську діяльність. Діє школа бізнесу ІНЕС, провадяться відеоконкурси з бізнесу, семінари і конференції для політиків та підприємців, організуються стажування за рубежом.

Інститут займається видавничою справою. Видаються наукові праці ІНЕС та журнал "Экономические стратегии", який користується повагою в наукових колах Росії, діловому світі та в управлінських структурах Уряду Росії та Адміністрації Президента Росії. У складі редколегії — відомі вчені Росії та зарубіжних країн, зокрема дійсні члени Російської академії наук М. П. Лаверов і М. В. Алфімов, член-кореспондент РАН С. Ю. Глазьев, професор Р. Хісрік (США) та інші.

До структури ІНЕС входять:

- Центр макроекономічних досліджень;
- Центр соціальних експертиз;
- Центр російського підприємництва;
- Центр геоелектронічних досліджень;
- Центр стратегій розвитку.

Інститут по праву пишається своїми

пріоритетами в розробці та реалізації багатьох наукових, освітянських та господарських проектів.

За визначенням керівника Інституту економічних стратегій, в основі його успіхів:

— По-перше, концептуальне лідерство. З самого початку ІНЕС створювався як міждисциплінарна команда професіоналів, котрі заявили про себе оригінальними розробками у своїх галузях знань і пов'язали свою долю з долею Росії, з досягненням її економічних успіхів. З кредо ІНЕС "дійти до самої душі" завжди культивувалася концептуальна глибина, системність аналізу, точність діагнозу, неангажованість оцінок, ефективність і далекоглядність рішень.

— По-друге, основа успіху — це оптимізм волі. В часи загального песимізму більше шансів має той, хто не втрачає віри. Констатуючи будь-який виклик середовища, ми прагнемо знайти конструктивну відповідь. Знайшовши відповідь, ми діємо і, діючи, досягаємо результату. Так поєднується песимізм розуму і оптимізм волі.

— По-третє, головне — це кадри ІНЕС, котрі справді "вирішують усе". Ввійти до команди ІНЕС було відпові-

Під час зустрічі з Президентом Російської Федерації В. В. Путіним

дальним рішенням кожного, що приймалося з усвідомленням неможливості вижити й розвиватися поодиноці. Нас згуртували професійні інтереси, людські симпатії та моральний закон, беззастережно прийнятий щодо стосунків один з одним і щодо наших ділових партнерів. Це згуртування мобілізувало творчу енергію та сприяло реалізації особистості кожного.

Реалізуючи себе як помітний державний діяч, бізнесмен та вчений, Борис Миколайович Кузик черпав свій потенціал для розвитку й росту насамперед із першоджерел — своїх батьків: Миколи Петровича і Тетяни Хомівни.

На долю Борисового батька випала важка пора молодості. Війна, як і в багатьох інших молодих людей, відібрала все: батьків, можливість вчитися і працювати. Микола Петрович, маючи міцний характер, не скорився ворогові, який не один раз намагався вивести його на примусові роботи до Німеччини. Він двічі тікав під кулями фашистів і поліцаїв босоніж по снігу. Втретє його зловили й силоміць вивезли в Німеччину. На чужині за спроби втечі багато разів сидів у карцері концтабору "Бухенвальд". І все-таки вдалося

перебороти часи лихоліття молодому Миколі Кузику. По війні одружився, виховав двох прекрасних синів — Георгія та Бориса. Сорок літ працював, не шкодуючи ані сил, ані здоров'я, часом без вихідних, аби забезпечити всім необхідним своє молоде пагіння. Сьогодні можна з упевненістю сказати, що зерна його праці зійшли й дали щедрий урожай.

Мати Бориса Миколайовича, Тетяна Хомівна, — уособлення доброти, любові й працелюбства. На її долю теж випали важкі випробування війною. В 1947 році вийшла заміж за Миколу Петровича Кузика. Спочатку працювала фармацевтом. А коли народилися діти, її цілком захопили сімейні клопоти. Завдяки мамі Борис уже в чотири роки вмів читати. Саме Тетяна Хомівна прищепила своїм синам любов до знань.

Борис Миколайович ніколи не забуває своїх батьків. Незважаючи на брак часу і неймовірну зайнятість, він постійно провідує їх, піклується про них, аби на схилі літ вони були забезпечені всім необхідним.

Кажучи про потяг Бориса Кузика до знань, не можна не згадати школу та вчителів, які заклали міцний освітянський

фундамент майбутньому професорові й академікові. Добрим словом хочеться згадати перших учителів Любов Іванівну Соколенко та Марію Полікарпівну Синченко. Це вони вперше повели нас, дітлахів, у чарівний світ науки, навчили любові до своєї землі. Щороку на День учителя він вітає їх зі святом і дарує квіти.

Генеральний директор холдингової промислової компанії повинен вникати в усе

Щиру вдячність хочеться висловити нашим учителям Тетяні Омелянівні Охрімець, Вірі Іванівні Клеві, класному керівникові Євдокії Іванівні Киресвій, Федору Гавриловичу Ткаченку,

Костянтину Івановичу Єгорову, Олександрі Іванівні Закревській, Людмилі Петрівні Єгоровій, директорові школи Віктору Софроневичу Мазенку. Добрим словом пом'янути тих, хто вже пішов за життєву межу: класного керівника Катерину Іванівну Бериндю, Марію Федосіївну Ярмоленко, Віталія Сергійовича Тарнавича, Федора Григоровича Добровольського, директорів школи Федосія Нифонтовича Шелепка і Олександра Григоровича Соколенка.

Щоразу, приїжджаючи додому, Борис Миколайович не забуває провідати своїх уже немолодих наставників, побувати в школі. Стало доброю традицією вручати молодим педагогам іменну премію Кузика "Кращому вчителю року".

У статті Марини Добровольської "Фортеця Бориса Кузика" (журнал "Лица", жовтень 2001) розповідається про допомогу Бориса Миколайовича православним храмам. Не забуває він і свою батьківщину. Завдяки допомозі Бориса Кузика на будівництво православної церкви в смт Олександрівці придбано метал і виділено необхідні кошти на купівлю матеріалу для покриття бань і даху храму.

"Поки маємо час, усім робімо добро", — закликав апостол Павло. Поки маємо час... Є щось незбагненно притягальне у феномені добродійності.

Б. М. Кузик і лауреат Нобелівської премії, віцепрезидент РАН, академік Ж. І. Алфьоров під час зустрічі в Кремлі

Під час вручення диплома
"Человек 2001 года"
Б. М. Кузику

Борис Кузик дуже цікавиться історією, звичаями рідного краю. Так, у спів-авторстві з Василем Білошапкою вони в 2001 році видали змістовну книжку "Олександрівка. Погляд крізь віки".

Життєвий шлях після школи Борис Кузик почав з військової кар'єри і за двадцять три роки служби в армії пройшов шлях від курсанта до генерал-майора. Поняття служби для кожного військового завжди пов'язане з міцним і надійним тилом. Тилом для офіцера завжди була і залишається його сім'я. Тільки міцна сім'я — запорука успіху в просуванні по службових щаблях. Правильно підкреслюється в статті Марини Добровольської, що сім'я Бориса Кузика — це його фортеця. Одним із головних своїх принципів у житті він вважає реалізувати себе у своїх дітях. Слава Богу, і це йому вдалося. Старший син Євген, студент Фінансової Академії, робить перші кроки, наслідуючи батька. Молодший син Павло — учень гімназії

при Фінансовій Академії, гарно вчиться і, напевно, теж піде шляхом батька.

З великою приязню хочеться сказати про дружину Бориса Тетяну Василівну. Вона поєднує в собі всі найкращі риси і коханої дружини, і турботливої матері.

Брат Бориса Миколайовича Георгій Миколайович Кузик народився і виріс на Черкащині. Закінчив школу з золотою медаллю, потім Харківський авіаційний інститут. Доля закинула молодого випускника до Коломни Московської області, де він працює і зараз на посаді начальника управління зовнішньоекономічної діяльності конструкторського бюро машинобудування. Для Бориса рідний брат — це надія й опора, підтримка в усіх починаннях.

Подаючи ці штрихи до портрета давнього друга дитинства, хочу побажати, аби впродовж усього життя його супроводжували успіх, удача, любов і щастя.

Олександр Кравченко

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- Акад. — академія
 балетно-хореогр. — балетно-хореографічний
 військ.-політ. уч-ще — військово-політичне училище
 ВВВ — Велика Вітчизняна війна
 ВПШ — Вища партійна школа
 всеукр. — всеукраїнський
 га — гектар
 гол. — головний
 госп-во — господарство
 громад. — громадський
 держ. — державний
 дес. — десятина
 дослідж. — дослідження
 дослідн. госп-во — дослідницьке господарство
 жит. — жителі
 жін. — жінка
 закін. — закінчив
 засл. — заслужений
 заст. зав. — заступник завідуючого
 ім. — імені
 ін-т — інститут
 інформ.-аналіт. програма — інформаційно-аналітична програма
 ін. — інший
 істор. — історичний
 канд. біол. наук — кандидат біологічних наук
 канд. екон. наук — кандидат економічних наук
 канд. тех. наук — кандидат технічних наук
 км — кілометр
 кн. — князь; книга
 ком. — командир
 мед. наук — медичних наук
 м — метр
 міжнар. — міжнародний
 Моск. — Московський
 МТС — машинно-тракторна станція
 муз. — музичний
 муз.-драм. — музично-драматичний
 нар. — народився
 нар. арт. — народний артист
 наук.-дослід. — науково-дослідний
 Нац. — Національний
 Нац. засл. укр. нар. хор — Національний заслужений український народний хор
 обл. — область; обласний
 1-ша пол. ХХ ст. — перша половина ХХ століття
 поч. ХХ ст. — початок ХХ століття
 пед. ін-т — педагогічний інститут
 півд. зах. — південний захід
 півд.-зах. — південно-західний
 політехн. ін-т — політехнічний інститут
 пом. ком. — помічник командира
 рад. — радянський
 р-н — район
 республ. — республіканський
 римсько-катол. — римсько-католицький
 рос. нар. — російський народний
 с/г — сільськогосподарський
 Соц. Праці — Соціалістичної Праці
 ст. — старший
 ступ. — ступінь
 театр. — театральний
 технол. — технологічний
 т-во — товариство
 укр. — український
 укр. нар. — український народний
 ун-т — університет
 у (в) т. ч. — у тому числі
 уч-ще — училище
 фіз.-мат. — фізико-математичний
 худож. — художній
 чол. — чоловік
 шт. — штук

ЗМІСТ

Від авторів.....	5
Загальна характеристика району.....	57
Від А до Я.....	83
Герої Радянського Союзу Олександрівщини.....	289
Символіка Олександрівщини.....	293
Гімн громадської організації "Земляцтво Олександрівщини".....	294
Він залишається олександрівцем (Штрихи до портрета).....	295
Список скорочень.....	318

У ПЛИНІ ЧАСУ

Енциклопедія Олександрівщини

Київ, "Мистецтво", 2002

Керівник творчої групи *Ніна Дмитрівна Прибєга*

Автори *Борис Миколайович Кузик, Василь Вікторович Білошাপка*
Макет, художнє оформлення *Петра Миколайовича Буркута*
Комп'ютерна верстка *Петра Миколайовича Буркута,*
Андрія Леонідовича Прибєги

Редактори *В. М. Кузьменко, В. І. Отрішко*
Художнє редагування *П. М. Буркута*
Кольорова коректура *М. О. Кріпкого*
Технічний редактор *С. М. Гавриленкова*
Коректори *С. І. Гайдук, Н. М. Шугай*

У виданні використано архівні фотографії Державного музею історії
Олександрівського району, фотозйомку *А. Бабича, В. Білошাপки,*
М. Коломійця, О. Кравченка, О. Селіванова, В. Хоменка та ін.

Картографування *Н. В. Грехової*

Видання здійснено на замовних засадах

За надані ілюстрації, текстовий матеріал та фактичні дані видавництво
відповідальності не несе

Підписано до друку 03.04.2002. Формат 60х90/8. Папір крейдяний. Гарнітура Svoboda.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 40,0. Обл.-вид. арк. 47,29. Умовн. ф.-відб. 161,0.
Зам. 2-74. Др. № 00974

Видавництво "Мистецтво", 01034, Київ-34, Золотоворітська, 11
Тел. (044) 224-91-01, 235-53-92
Факс (044) 229-05-64

АТ "Книга", 04655, МСП, Київ-53, Артема, 25

Кольороподіл виконано дизайн-центром "Сова"

Кузик Б. М., Білошাপка В. В.

К89 У плині часу. Енциклопедія Олександрівщини. — К.: Мистецтво,
2002. — 320 с.: іл.

ISBN 966-577-106-X

Ілюстрована книга розповідає про історію, сьогодення Олександрівського
району Кіровоградської області, про відомих людей, які народилися, жили
чи бували тут. Розрахована на широке коло читачів.

К 500100000—002 без оголошення
207—2002

ББК 63.3(4УКР-4КІР)я6